

ANTONIO BONFINI

**BESZÉLGETÉS A SZÜZESSÉGRŐL
ÉS A HÁZASÉLET TISZTASÁGÁRÓL**

**FORDÍTOTTA ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA
MURAKÖZY GYULA**

TARTALOM

BESZÉLGETÉS A SZÜZESSÉGRŐL

ELSŐ KÖNYV

FERENC, A KIRÁLY, BEATRIX KIRÁLYNÉ
FERENC, GALEOTTO, BEATRIX KIRÁLYNÉ
BEATRIX KIRÁLYNÉ, MÁTYÁS KIRÁLY
BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC, LÁSZLÓ, GALEOTTO, A TELJESSÉGGEL LEGYŐZHETETLEN
MÁTYÁS KIRÁLY
GALEOTTO, BEATRIX KIRÁLYNÉ, MÁTYÁS KIRÁLY ÉS ARAGÓIAI FERENC
BEATRIX, MÁTYÁS KIRÁLY, GALEOTTO, FERENC
LÁSZLÓ PÜSPÖK, BEATRIX ÉS MÁTYÁS KIRÁLY
BEATRIX KIRÁLYNÉ, A KIRÁLY, LÁSZLÓ, FERENC, GALEOTTO MEGNYILATKOZÁSAI

MÁSODIK KÖNYV

BEATRIX KIRÁLYNÉ, MÁTYÁS KIRÁLY, ARAGÓIAI BÍBOROS ÉS ÖCCSE, FERENC
JÁNOS BÍBOROS ÉS MÁTYÁS KIRÁLY
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS ARAGÓIAI JÁNOS, BÍBOROS
MÁTYÁS KIRÁLY, ARAGÓIAI JÁNOS BÍBOROS
BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS A BÍBOROS
BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC, A BÍBOROS, A VÁRADI PÜSPÖK
FERENC ÉS JÁNOS BÍBOROS
ARAGÓIAI FERENC ÉS FIVÉRE, A BÍBOROS
MÁTYÁS KIRÁLY, FERENC, ARAGÓIAI JÁNOS BÍBOROS
FERENC, A BÍBOROS, A VÁRADI PÜSPÖK
ARAGÓIAI FERENC ÉS FIVÉRE, JÁNOS BÍBOROS
FERENC ÉS A BÍBOROS
ARAGÓIAI FERENC ÉS TESTVÉRE, A BÍBOROS
BEATRIX, A KIRÁLY, A BÍBOROS, FERENC
A VÁRADI PÜSPÖK, FERENC, A BÍBOROS, A KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY, BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC ÉS A BÍBOROS
A VÁRADI PÜSPÖK, MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

BESZÉLGETÉS A HÁZASÉLET TISZTASÁGÁRÓL

HARMADIK KÖNYV

BÁNFFY MIKLÓS, MÁTYÁS KIRÁLY, BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS MÁTYÁS KIRÁLY
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A BEATRIX KIRÁLYNÉ
BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS MÁTYÁS KIRÁLY
BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS A LEGYŐZHETETLEN MÁTYÁS KIRÁLY
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ
BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS MÁTYÁS KIRÁLY
A VENDÉGEK TETSZÉSNYILVÁNÍTÁSA

JEGYZETEK

BESZÉLGETÉS A SZÜZESSÉGRŐL

ELSŐ KÖNYV

FERENC, A KIRÁLY, BEATRIX KIRÁLYNÉ

FERENC. Miután az uralkodás mardosó gondjai s a most folyó háború rendkívüli kockázattal járó döntései minket eléggé, sőt a kelleténél is jobban lekötöttek, most, hogy itthon és határainkon kívül biztos nyugalom uralkodik, engedd meg készséges jóindulattal, legyőzhetetlen atyánk, s te is, legfőlségesebb hűgunk, hogy ezt a napot, amely oly derűs jóindulattal virradt ránk, kissé szabadabb hangulatban tölthessük, s lelkünket fölvidámítva ünnepelhessük meg. S így ama legjóságosabb és leghatalmasabb Krisztus is, akinek akarata mindennél szentebb hitének védelmére a te teljességgel legyőzhetetlen jobboldra bízta, mindvégig maradjon velünk. Minden szerencsésen és sikeresen zajlott le. A század két leghatalmasabb uralkodója között folyó háború nekünk hozott sikert. Egyrészt, Bécszet ostrom alá véve, majdnem teljesen elfoglaltuk Ausztriát, másrészt megoltalmazván Moesiát, a vad török népet több ízben visszakergettük Trákiába. Néha, jóindulatú atyánk, engedni kell a komolyságból, el kell úzni a gondokat, hogy a fölüdült lélek majd szívesebben vállalja a súlyos feladatokat. Mindenben csodás kiegyensúlyozottságot tanúsító természetnél fogva ezt egyébként is meg szokta tenni, de most ehhez hozzájárulnak vendégeid is, akik szeretnének amúgy igazában jókedvre derülni, s az, az óhajuk, hogy a legkülönbözőbb dolgokról eltársaloghassanak.

KIRÁLY. Látod-e, legédesebb hitvesem, milyen kiváló a mi Ferencünk, akár komolyan, akár tréfásan beszél, s szelleme mennyi tehetségben bővelkedik. S egyaránt bölcs, akár hadiköpenyt, akár polgári ruhát ölt. Bárcsak minél tovább élvezhetnénk ennek az ifjúnak a társaságát! Hiszen otthon és idegenben egyaránt segítségünkre van, most pedig - szokása szerint - a nemes örömök élvezetére szólít fel. Rajta, fiam, csak siess, rajta, igyekezz, közös lelkecskénk, mondd el, mit terveztél, megenyhítván közben úrnőnk arcának komolyságát.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Szelleme rendkívül bölcs és előrelátó, a kis körme hegyéig tele van vidámsággal, s nekem annál kedvesebb, minél inkább igyekszik eleget tenni kettőnk szeretetének s a jó hangulat követelményének. Így az isteni jóakarát őt - s vele együtt téged, aki fiadként törődsz vele - méltóvá formálta atyjához, Ferdinándhoz és isteni nagyatyjához, Alfonzhoz. Legdrágább fivérem, a számomra is legvonzóbb dologba fogsz, ha a király oly roppant vállalkozásokat tervező lelkét a szavak kellemes és ékes harcával akarod fölfrissíteni, hogy mi is, akik csak az ő arcát figyeljük, ugyanattól a derűs hangulattól éledjünk újjá.

FERENC. Ha van bennem a bölcsességnek valami szikrája, azt, szívem egész szeretetével övezett atyám, a te szellemednek, valamint hozzám oly közel álló nővérem nevelésének köszönhetem, aki születésem után ölében gondozott, akitől, ha tőlem függne, egy lépésnyire sem volnék hajlandó eltávozni. S lelkem sem tud tőle eltávolodni, őt a világ végéig is követtem, s amíg élek, mivel egy személyben anyám és nővérem, sosem túrném, hogy tőle elszakítsanak. S mivel e dicsérő szavainkkal fölszítjátok vágyamat a halhatatlan dicsőséghez vezető tudományok iránt, ezért, amennyire képes és köteles vagyok rá, köszönetet mondok. Mily csodálatos érzés, ha egy isteni ihletésű ajak dicsér meg; ez fog engem örökké buzdítani a dicsőség elérésére.

KIRÁLY. Miféle ügyes eszközökkel akarja az emberi szíveket megnyerni ez a fiatalember? Valóban igazi madárlép a nemes hűség és az isteni származás. De fiam, miért késel a vendégek föllelkesítésével?

FERENC. Ezt a kérést derekasán teljesítem, mert abban a szerencsében részesültünk, hogy vendégeink közt van egy kiműveltebb elméjű élősd is. Ha pedig Galeotto itt van, az a szándékom, hogy először vele csapjak össze.

KIRÁLY. Erre itt a legjobb alkalom. Fogj neki tüstént!

FERENC, GALEOTTO, BEATRIX KIRÁLYNÉ

FERENC. Nem volt még rá eset, hogy valami annyira megfelelő időben történjék meg, mint amennyire a legjobbkor érkezted meg hozzánk, drága Galeottóm, hogy megjelenésed fölöttébb terjedelmes látványával minket megörvendeztess, s hogy tested tekintélyes méreteivel lakománkat még tiszteletreméltóbbá tegyed. Mert Polluxra mondom, minden falatot sótalannak éreznénk, ha nélkülöznünk kellene olyannyira várt, fűszeres élceidet. Így hát, ha majd hatvan fogás felszolgálása után eléggé teleetted és teleittad magad, nosza, rajta, te, a szellemes ötletek igazi iskolája - arra a győzelemre kérlek, amelyet annyi kehely meghódítása után az ivásban minden bizonnal megszerzel -, ötölj ki valamit, amiért örülünk, hogy hozzánk megérkezted.

GALEOTTO. Élvezet nekem is, kegyes ifjú, ha szórakozásokat elevenebbé tehetem. De százszor és ezerszer szerencsétlen az, aki úgy szolgálja mások élvezetét, hogy nem gondol a sajátjára. Mert otthon bizony állandóan nagyon szűkösen étkezem, s Itáliában rendkívül szűkmarkú a vendéglátás. Most, hogy az isteni felség jóindulata megengedte, hogy részt vegyek magasztos lakomáján, nincs ellenemre, hogy ennek gyönyöreit előbb teljességgel kiélvezzem, és gyomrom megtöltsen. Mert egy sincs a nemzetek közt, ahol ilyen nektárt és ambróziát élvezhetnénk, s az én gyomrom pedig, terjedelmesebb, mint az Adria öble, s nagyobb a térfogata, mint a krétai vagy egyiptomi labirintusnak.

FERENC. Valóban nagyon helyesen vélekedsz. Lásd el magad, ahogy jólesik, s ameddig győződ erővel. De hogyan tágult ki ekkorára megnőve a gyomrod? S miképpen gömbölyödött ekkora pocakká?

GALEOTTO. A kövérség kövér ételek után vágyik, s a zsírosabb falatokat választja ki. S a gyomor közelében található szerveink - hiszen a has mellett ott van a máj, s ott halad tovább az étel - a gyomorral együtt szintén megnövekednek, míg többi szervünk kimerül, s ennek következtében soványabb lesz.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ilyen szellemesen filozofálgattok itt a poharak között?

FERENC. Nekem az volt a véleményem, Galeotto, hogy miután a természetet mindenre képesnek tartják, akadhat valahol ilyen vidék is, amely a férfiakat viselőssé teszi.

GALEOTTO. Akadhat bizony, Polluxra, Narnia! De ott az ilyenek nem embereket, hanem állatokat szülnek.

FERENC. Hogy lehet ez?

GALEOTTO. Világosan megmondtam.

FERENC. Most miféle rejtvényeken töröd a fejed?

GALEOTTO. Éppenséggel elég sokfélén.

FERENC. Minthogy már, Galeottóm, ily mélyen elmerültél a filozofálgatásban, mondd meg, mi az embernek ebben az életben a leghűségesebb kísérő társa.

GALEOTTO. Az ostobaság.

FERENC. Miért éppen ez?

GALEOTTO. Azért, mert ez a félisteneken és Juppiter gyermekein kívül soha senkit sem hagy el, s ő az emberekhez leghívebb útítársként odaszegődött tanácsstalanság.

FERENC. S vajon nem teszi-e az embereket szerencsétlenné?

GALEOTTO. Éppen ellenkezőleg; boldoggá teszi, mert nem engedi meg, hogy nyomorult sorsunkat átérezzük. És senki sem állíthatja, hogy szerencsétlen sorsának oka a fájdalom, ha nem érzi a fájdalmat.

FERENC. Ó, jóságos istenek, miféle fonák okoskodással áll itt ez elő! S ezután mondd meg azt is, hogy mi az szerinted, amit nem lehet megtölteni?

GALEOTTO. A gyomor, amely akárcsak a tenger, amelybe a folyók beleömlenek, sosem válik naggyá.

FERENC. Helyes a válasz. S mi a legmohóbb dolog?

GALEOTTO. Az étvágy. Hiszen Philón Arisztoxenosz is szüntelen vágytól hajtva újra és újra igyekezett megtölteni daruhússal kitágított torkát.

FERENC. Minél nincs ebben az életben kellemesebb?

GALEOTTO. A nyelvnél.

FERENC. S minél nincs kellemetlenebb?

GALEOTTO. Ugyancsak a nyelvnél. Mert ha ez derekasán szól, nincs nála kiválóbb, ha aljasul, nincs nála veszedelmesebb.

FERENC. Erre is a legtalálóbb választ adtad. Nos, de kit tartasz az életben igazán élelmesnek?

GALEOTTO. A haszonleső élősdit.

FERENC. S ezzel szemben kit tartasz igazán nevetségesnek?

GALEOTTO. Ugyanőt, ha csalódott reménységében.

FERENC. Ez az ember valóban ügyesebben forog, mint a fazekas korongja. S mi az, ami ebben az életben számunkra igazán csábító?

GALEOTTO. A gyönyör. S aki nem tud igazán elmerülni benne, annak hiába szegődik nyomába a későn érkezett megbánás.

FERENC. Kétértelmű válasz, amely tetszés szerint többféleképpen értelmezhető. S mit kell igazán kívánnunk?

GALEOTTO. Azt, hogy el tudjuk felejtetni a jogtalanságokat és a fájdalmat, s teljes lelki nyugalomra tegyünk szert.

FERENC. Melyik állat igazán hasznos az ember számára?

GALEOTTO. A disznó, mivel egészen a farkáig el tudjuk fogyasztani.

FERENC. Ezzel szemben minél nincs esztelenebb lény?

GALEOTTO. Ugyancsak a disznónál, hiszen ez más hasznára hízik, s így saját halálára törekszik.

FERENC. Így hát ez még az ostoba vaddisznónál is sokkal ostobább. Nos, mondd meg nekem, Galeotto, véleményed szerint mi képes minket az életben igazán izgalomba hozni.

GALEOTTO. Hajtsd hát közelebb a füledet, nehogy valami illetlenséggel szennyezzük be a szent és tiszta füleket.

FERENC. Nagyon-nagyon szívesen, csak mondd minél hamarább!

GALEOTTO. Az asszonyi csípő beszögellése, amely állandóan izgat és izgul.

FERENC. Ó, ó, Polluxra, ügyesen és helyesen válaszoltál.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ugyan mit beszél ez a vétkes, korbácsot érdemlő szolga, a bűnösök söpredéke?

FERENC. Isteni néném, a legigazibb értelemben filozofál. Arra a kérdésemre, hogy mi a legnyugtalanítóbb, azt válaszolta, hogy az éhes has és a szegénység.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Nem tudom, hogy már régen mi bűzlik itt.

FERENC. Sőt még Aphroditét is említette. De úgy vélem, nem szabad félbeszakítanunk bölcselkedését, hiszen haszonlesésből fakadó ötletei csak úgy ontják a szellemes válaszokat.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Folytasd tehát, ha már sikerült találkoznod valamennyi dolog legkiválóbb tanítómesterével.

FERENC. Még sosem volt ekkora szerencsém, Galeotto, hogy ilyen emberrel találkozhassem, aki a vitatkozás e nemében ennyire kedvemre való lett volna, mint te. Így hát mondd meg, minden dolog közül mi ajándékozhat meg a legnagyobb békességgel.

GALEOTTO. Úgy vélem, a gyomor és a minden bűntől tiszta lelkiismeret.

FERENC. Juppiterre, derék válasz! Továbbá: mi az igazán szomorú látvány?

GALEOTTO. Bizony, nincs szomorúbb látvány egy éhező tányérnyalónál.

FERENC. Hol láthatunk igazi fényűzést?

GALEOTTO. Egy pannóniai lakomán.

FERENC. Minél nincs kellemetlenebb?

GALEOTTO. Az apró tetvek undorító tömegénél, amelyek ellen a börtönbe zárt vétkesek szüntelenül hadakoznak. S amelyek engem is, mikor a sors végzéséből ide jutottam, úgy hordtak szét, falatonként, mint a hangyák az utas által agyontiport kígyót.

FERENC. Talán jobb, ha erről nem beszélsz; a napot igyekezzünk vidám hangulatban eltölteni. S mi teszi a világot igazán termékennyé?

GALEOTTO. Herculesre, azt hiszem, semmi más, mint az én testem, amely a terméketlen földeket és partvidéket bőven megrágyázva termékennyé teszi.

FERENC. Ó, te legelmésebb koponya, amely a bolygócsillagok, félistenek és istenek lakóhelye. De valóban, azt mondd meg nekem, miből lehet megjósolni, hogy eső lesz.

GALEOTTO. Abból, hogy megfigyelem, hogy Zeusz vizelni készül.

FERENC. Sosem hagynak cserben a szellemes ötletek!

GALEOTTO. Előbb hagy el az élet! S az a szándékom, hogy elmúlásom után ezekkel enyhítem meg Plutót és Minósz, s már kigondoltam, miféle mesterkedések segítségével szabaddítom ki magam az alvilágból.

FERENC. S mi lesz akkor, ha lelked, tested hústömegénél is súlyosabbnak bizonyul? Ha majd az élettől megfosztva agyonnyomod valamennyi alvilági lényt, s megrendíted a világ roppant tömegét?

GALEOTTO. Nem hallottad még, hogy amennyivel nagyobb egy test, annyival kisebb benne a lélek? S bármikor ér is el a vég, az a perc a mélyebb nyugalomnak s a lélek sokkal szabaddá válásának a perce lesz. Így hát élj, s élvezd ki teljesen az életet.

FERENC. Isten akarata, hogy éljünk, de az is, hogy amíg élünk, érezzük a legjobban magunkat.

GALEOTTO. Hogy miképpen érezzük magunkat, azt szemeink mondják, és érzékeink mutatják meg; náluk biztosabb útmutatót nem találsz.

FERENC. S amíg élünk, mi igazán édes az életben?

GALEOTTO. Addig édes az élet, amíg valódi sirmiumi bort iszunk.

FERENC. Még mindig halmozod a szellemes ötleteket?

GALEOTTO. Fületem minap még Bakkhosz meggyőző szava töltötte be. Mindazonáltal úgy vélem, hogy a derék és vidám feleségnél nincs édesebb dolog a világon.

FERENC. Polluxra, ezt is találóan és bölcsen mondtad. De hallgassuk meg, milyen szavakat vált isteni atyánkkal maga Beatrix. Mert ha nem tévedek, házigazdáink arról sugdolóznak, amit legutóbb mondtál.

GALEOTTO. Óhajod szerint cselekszem, és hallgatást kényszeríték magamra.

BEATRIX KIRÁLYNÉ, MÁTYÁS KIRÁLY

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Még soha nem akadtam össze ilyen emberrel, atyám, aki bolondozás közben olyan bölcsket, s bölcselkedés közben olyan bolondos szavakat tudna mondani, mint ez a Galeotto, aki valami feje tetejére állított filozófia hirdetője. Ezért van azután, hogy miközben szellemes és kevésbé szellemes szavait hallgatjuk, a legszívesebben veled együtt áadtuk volna magunkat a testünket megrázó, féktelen kacagásnak. Növelte vidámságunkat és nevetőkedvünket maga testvérem is, aki a legelnézőbb atya előtt maga is olyan tehetségesen játszott a élő vendég szerepét. De mivel a tréfákba igen gyakran komoly dolgok is keverednek, nem kis mértékben megnyerte tetszésemet az a kijelentés, ami az imént hagyta el kövér vendégünk száját: hogy nincs az életben édesebb dolog a házastársi szerelemnél. Ezért, atyám, ha neked is kedvedre van, egyáltalán nem találnám hálátlan dolognak, ha próbára tennénk vendégeink szellemének élességét. Hiszen itt nem hiányoznak olyanok, akik birtokában vannak az igazi belátásnak, s akiket életük derekassága s a dolgokban való fölöttébb nagy jártasságuk miatt kiváló férfiaknak tartanak. Tehát olyan kérdést fogok fölvetni előttük, amelynek nem egykönnyen tudnak majd a végére járni.

KIRÁLY. Egyetlen szóval sem ellenezhetem szándékomat, legdrágább hitvesem, hiszen derekasságnak s szellemed nagyszerű kiválóságának az eredménye, hogy ezt az időt sem hagyod veszendőbe menni, s nem tagadod meg nagyszerű egyéniségedet. Így hát, Beatrix, te boldog, engem is boldoggá teszel. S ezt a vidám napot tedd még kellemesebbé azzal, hogy valami vitát kezdeményezel. Hiszen én magam is a legnagyobb gyönyörűséggel szoktam élvezni a legtanultabb férfiak fáradságos töprengését, mert nincs kellemesebb dolog magánál az igazságot eldönteni szándékozó vitánál. Itt van Erdély püspöke is, a mi kedves Lászlónk, e kétségtelenül tiszteletre méltó férfiú, aki nemcsak élete szentségével jeleskedik, hanem vele született bölcsességével is. S ha őt ebbe az ütközetbe bevonod, még maradandóbb öröm fog minket fölfrissíteni. Vess hát föl valamit társaságunkban, hogy legyen miről vitatkoznunk.

**BEATRIX KIRÁLYNÉ,
FERENC, LÁSZLÓ, GALEOTTO,
A TELJESSÉGGEL LEGYŐZHETETLEN
MÁTYÁS KIRÁLY**

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Úgy vélem, vendégeink, eleget szolgáltunk a testi élvezeteknek, miután testünket fölfrissítettük, és testvérem tudakozódása meg Galeotto csípős válaszai nem mindennapi jókedvre derítettek. Így hát még az van hátra, hogy lelkünk is megkapja a maga legnemesebb táplálékát. Mondjátok meg tehát nekem, s bizonyítsátok be hitelt érdemlő érveléssel, hogy a többi erény közül általános vélemény szerint kiemelkedő szüzesség s a házaselet tisztasága közül melyik véleményetek szerint az előbbre való. S ha sikerül a helyes választ megfogalmaznotok, itt a hálánkat kifejező ajándékok tömegében részesülhettek. Galeotto kijelentette, hogy nincs édesebb dolog a házastársi szerelemnél és erkölcsi tisztaságnál, de lehet, hogy ebben az egy dologban véletlenül a legkevésbé sem bolondozott úgy, mint a többiben.

FERENC. Félbeszakítottad, isteni nővérem, a narniabeli férfiú szellemes szavait, s nem is tágítasz, csak királyi parancsra ettől a komolyságtól. Én bizony nem kétlem, hogy vendégeink, amíg csak erejükből telik, ezt a sziklát el fogják hengergetni, s nagyon is jól tudom, hogy ilyen nehéz és fogós kérdésben mire képesek a borba belekóstolt szellemek, hacsak ez a mi tiszteletre méltó főpapunk, akinek bölcsességét és erényeit naponta megcsodálhatjuk, nem fed föl valamit a rejtett igazságból.

LÁSZLÓ. Hogy milyen súlyos és bonyolult feladat egymérőnyi úrtartalmú kelyhek közt filozofálgatni, azt Galeotto immár nagyon határozottan bebizonyította, s én még sosem találkoztam hozzá mérhető bölccsel, aki ilyen édes bájjal tudna bolondozni. Növeli a nehézséget a tárgy sikamlós volta, így megvitatásához a legélesebb elmék szükségesek. S jól tudom, hogy a Galeottóval egyetértők számára a fényűző asztal az igazi kérdés. Ezért úgy gondolom, akkor teszek eleget kötelességemnek, ha segítségemet nektek följajnlom.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Nyugodt lehetsz, László, már megszoktuk régen megtapasztalt bölcsességed és tanultságod alapján, hogy szavaid helyesnek tartjuk. Ti, éles szellemű férfiak, vegyétek tehát figyelembe mindnyájan ezt a nehézséget, hiszen ha nem tévedek, mi mind a te véleményedre szavazunk, kivéve, ha esetleg maga Epikurosz szavazna ellened, akinél senki sem volt részeg állapotban eszesebb, s józan állapotban esztelenebb.

GALEOTTO. Epikuroszra hivatkoznak, mert én ittasan és józanon egyaránt eszemnél vagyok. Küszködöm az anyagi javak hiánya miatt, de addig semmi élvezetben nem lehet részem, amíg viszont nem láthatom ezt a legjobb indulatú királyt. A gyönyöröket és a gyomor domborúatait sokkal alsóbbrendűeknek ítélték, noha sokkal többet érnek, mint bármely más dolog, amiben hiányt szenvedünk. De mondd, királyné, te hogyan vélekedsz? S miért becsülöd olyan nagyra a szüzességet és az erkölcsi tisztaságot, hogy véleményed szerint ez a két dolog alapja egy nő életének? Ó, mennyire másként vélekedik az én elmém! S mivel itt mindenki jogot kapott rá, hogy szabadon kifejtse véleményét, elmondom, amit gondolok, s ha képes leszek rá, röviden.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ó, mennyire félek, mivel e férfiú szavainak mindig valami rossz illata van, nehogy valami csapdát akarjon állítani az igazságnak. Hiszen ez, mint valami alacsony rangú katona, a haszonlesők seregéhez tartozik, és sokkal többet szokott bölcselkedni részegen, mint józanon. S egyes rossz szándékú tehetségek szemmel láthatóan arra szoktak törekedni, hogy az embereket, ahelyett hogy a helyes útra vezessék, arról eltérítsék.

KIRÁLY. Bevallom, az ilyen tehetségeket én is károsnak tartom. De mégis, semmi sem lehet olyan veszedelmes, hogy valami hasznát ne tudnánk venni. S ezek sokkal inkább önmaguknak és nem másoknak ártanak. Mert miközben hamis állításokkal bátyázzák körül magukat, intő példaként buzdítanak másokat arra, hogy ők viszont szellemük megfeszített erejével az igazság köré húzzanak védőfalat. Így hát, teljes szabadságot adva, bátorítsuk föl az ő elmés merészségét is, s így hallgassuk végig ma ezt a nyílt s a te szellemedhez egyáltalán nem méltatlan vitát. S ennek majd, hidd el, kettős gyümölcsét élvezhetjük, hiszen a vitatkozók nevetséges és megszívlelendő érveiket egyaránt elénk tárják. De Galeotto, rajta, add elő, miként vélekedsz a szüzességről és a házasság tisztaságáról.

GALEOTTO, BEATRIX KIRÁLYNÉ, MÁTYÁS KIRÁLY ÉS ARAGÓNIAI FERENC

GALEOTTO. A szabadságnak a természet által belém oltott igényét a királyi jóindulat és ezek a gondolatébresztő kelyhek bámulatos mértékben megnövelik. Még hozzá úgy növelik meg, hogy azokat a gondolatokat, melyeket sokáig szótlanul őriztem magamban - mert hiszen nem szükséges mindent szétkürtölni a nagy tömegben, nehogy az ember Szókratész sorsára jusson -, most itt, kegyes engedelmetekkel, eléggé szégyentelenül szavakba foglalom. Nem egykönnyen látom be, hogy a szüzességet és a házasság tisztaságát, amelyeknek nevét vallásos és szent fogalmakként tisztelitek, miért kellene olyan nagyra értékelnünk. Sőt kegyes engedelmetekkel, hadd állapíthassam meg, hogy - mivel mi minden gyönyört teljes szabadsággal élvezhetünk - éppen ezek, amelyeket ti erényeknek tartotok, csak föltételezésen alapulnak, márpedig az szokta leggyakrabban megcsalni az embert. Ugyanis ha ezeket az erényeket egykor a természet állította volna az emberi fajta elé, akkor azt látnánk, hogy követelményeiket minden nemzet tiszteli és megtartja. Mivelhogy ami önmagában bűn, az mindenhol bűnnek számít, ami pedig dicséretre méltó, azt mindenhol helyeslik.

Azt olvassuk, hogy a perzsák, akik Ázsia legkiválóbb népei és egész területe fölött uralkodnak, nemcsak más nőket szoktak feleségül venni, hanem anyjukat vagy nőtestvéreiket is. Gaetuliában a földet mindenhol az asszonyok művelik, ők építik a házakat, ők végzik a férfihoz illő munkákat, s azzal szoktak közöszlenni, elsősorban az idegenek közül, akivel akarnak. De ezért nem tartják őket paráznáknak, s a férjek sem idézik őket törvény elé házasságtörésért. Baktrában a nők példátlanul fényűző módon lovagolni is szoktak, s szolgáltnak és idegeneknek is kedvük szerint odaadják magukat. S a görög bölcsek sem restellték, hogy feleségük helyett csinos fiúkkal folytassanak viszonyt.

A gallok a fiukat is nyilvánosan férjhez adják, a briteknél a fivéreknek vagy az apáknak és fiaiknak közös feleségük van. Afrikában a naszamónoknál mindenki házasságban él mindenkivel, s a gyermekeket úgy szokták egymás közt elosztani, hogy a hasonlóság alapján keresik ki apjukat. A trákoknál az a szokás, hogy a szüzeknek megengedik, hogy azzal háljanak, akivel kedvük tartja. Az etiópiaiak nem választanak maguknak külön feleséget, hanem gyermekeik és asszonyaik közösek, s a gyermekeket közös gonddal az egész közösség neveli föl. Ugyanezt teszik a trogloditák és az Arab-tenger mellett lakók is. Arábia egyik vidékén valamennyi vér szerinti fivérnek egy közös felesége szokott lenni, s az, aki elsőként lép be hozzá, botját az ajtó elé helyezi, míg vele egyesül, s igen gyakran anyjukkal is együtt hálanak. Továbbá a szkítáknak kardjukon és kelyhükön kívül minden egyéb tulajdonuk közös. A masszaeták ijukat szekerekre akasztva a szabadban tanyázó nyájuknál megfigyelhető módon szoktak leteperni egy-egy rabszolganőt. A kelet-indiai padai nép, a Tritónisz-tó mellett lakó agathürszok és az auszesz törzs tagjai összeviessza párosodnak, s a keleti Haura vidékén az anyáknak szabad volt szerelmi kapcsolatot folytatniuk gyermekeikkel.

Mikor Nagy Sándor ott járt, találkozott Szüszimetrész nevű helytartójával, akinek saját anyjától született két gyermeke. Különbözik pedig a parthusok, szérek és arabok asszonyai véleményem szerint egyébként is annyira együgyűek és műveletlenek, hogy nemigen tudom, mennyire képesek erkölcsi tisztaságukat megőrizni. Viszont az amazonok valóban a legjózanabbak, akik egyszer egy évben keresik föl a szomszédos országokban lakó férfiakat.

Lelkesen osztom a cinikus Diogenész véleményét, aki kinyilvánította, hogy jogunk van rá, hogy természetes szükségleteinket a nyilvánosság előtt végezzük el, s nem tartotta szégyellni valónak, ha a piactéren veti el egy új ember magvát. Platón, akit a filozófusok fejedelmének neveztek, úgy rendezte be a maga államát, hogy benne a férfiak és a gyermekek közösek. S ha úgy látjátok, hogy elgondolása téves, akkor miért vélekedtek úgy, hogy sok mindent isteni ihlettől áthatva nyilatkoztatott ki? Eme tények alapján könnyű belátni, hogy nem csupán a többi gyönyört, de a többi között is éppen ezt az egyet lehetett elsősorban szabadon élvezni.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ez az ember, félreretéve minden szemérmet, még a szokottnál is szabadszájúbban fújja bolondságait. Az ő esetében, atyám, nagyon is megengedted a gyeplőt, s ez a megveszekedett emberfajta, minél kevésbé korlátozzák, annál vakmerőbben hirdeti a maga nézeteit.

KIRÁLY. Szeretném, életem egyetlen öröme, ha eltűrnéd, hogy ez az idétlen élőlény minél messzebbre elkalandozzék. Mert mindazzal, amit olyan hosszan fejtegetett, csak saját ízléstelen gondolkodásmódját leplezte le. Nos hát, Galeotto, mivel a szerelemtől kezdte beszélni, melynek hatalma nagy és mindenható, szóljál csak szabadon, és fejtsd ki még alaposabban, hogy az embernek a szerelemben milyen nagy szabadsága van. Hol van borotvaéles szellem? Hol van érveidnek csatasora? Amit eddig mondtál, ez a főpap könnyedén semmivé teszi és megcáfolja. Így hát folytasd csak, s ne szakítsd félbe szavaidat.

GALEOTTO. Hozzád esdek, Bakkhosz atyám, és hozzád, hatalmas Venus - hiszen testem és lelkem teljesen a ti istenségeiteknek szenteltem -, hogy miután most a ti ügyetekről van szó, s megkaptam a teljesen szabadon szólás jogát, ti ihlessétek szellemem, hogy a ti ügyeteket s a király multságát egyaránt szolgálni tudja. Mert ha ti nem álltok mellém, cégéres férfiúvá válok. Hiszen tudjátok, hogy már a csúf bebörtönözést is elszenvedtem, és ha nem tévedek, a ti istenségeitek miatt hordtam a nehéz bilincseket. Igen, mert már nem viselem el, hogy az emberek előtt mindenhol gúny tárgyává váljak, s attól sem félek, hogy értetek száműzöttként eltıltsanak a tüztől és a víztől. Hát legyetek résen, és védjétek ügyeteket!

Agyamban, teljességgel legyőzhetetlen fejedelem, a szerelem védelmében szerfölött sok érv bukkan föl, s így nem is tudom egykönnyen eldönteni, honnan vegyem legfőbb bizonyítékaimat. S ellenfelemnek mithridatészi emlékezőtehetségre lesz szüksége, ha érveimet elsorolásuk sorrendjében akarja megcáfolni. Ugyanis az lesz az érzése, hogy nem is egy emberrel, hanem a halhatatlan istenekkel van szemben. Véleményem szerint Hésziodosz, ez a legkiválóbb költő, valóban isteni ihlettől megvilágosítva szólt a világ kezdetéről, kijelentve, hogy mindekelelt a Khaosz volt, utána lett a Föld és a Szerelem. Ezeket tehát a halhatatlan dolgok közé sorolta, elsősorban a Szerelmet, amely szükségszerűen a létező dolgok oka, s magukat a dolgokat keletkezésük közben mozgatja és egyesíti. S ha nem tévedek, az ő véleményét követve Empedoklész is kijelentette, hogy minden dolog létrehozója a Szerelem. S nem alaptalanul mondja az isteni Orpheusz Venusról e szavakat: „Minden tőled származik, áldott Venus, leigáztad a világot, és mind a három részén uralkodol.” Így hát, ha minden a szerelem révén létezik, semmire sem hivatkozhatunk, aminek ne volna köze a szerelemhez. Hiszen a halandók lelke ennek következtében úgy van megalkotva, hogy sokkal több benne a vágyakozás, mint a józan meggondolás. S ez a vágyakozás a testtel való egység következtében olyan tüzes, hogy ha olykor kielégül is, nincs az, amely megakadályozhatná, hogy újra föl ne lángoljon. Pált, isten edényét idézem tanúnak, hogy őt is a testi vágy állandó ösztökélése győ-

törte. S Jeromosnak, a szent ékesszólás első mesterének, aki a remeteségben a legkeményebb életet élte, a legszigorúbb önmegtartóztatástól már elgyengült testében is még mindig élt a vágy egy kis szikrája. Mert a szerelem megfékezésére irányuló minden törekvésünk csúfot vall.

Éppen ez készítette Püthagorasz követőit arra, hogy a világ tíz alapeleme közé a hím- és a nőnemet is odasorolják, mint a szaporodás alapvető tényezőit. Különbösen is, ki lesz képes ellenállni a leghatalmasabb ösztönnek? S minthogy ennél a dolognál nyilván nincsen kényeszerítőbb erejű, mert fékezhetetlen erőt gerjeszt istenekben és emberekben egyaránt, róla mondja Orpheusz: „Ámor leskelődik az istenekre és halandókra, s mindenhol övé a hatalom, tudniillik az éterben, az égben, a tengerben és a szárazföldön.” S ezt megerősíti az isteni Homérosz is: „Ámor megfékezte az emberi nemzetségeket.” Aztán, mivel minden létező vagy a természet útján, vagy mesterséges módon jött létre, ha a természet parancsa készítet minket a nemzésre, ezt a dolgot ki helyteleníthetné. S ki vélhetne minket ezért tisztátalannak és aljasnak, ha a természet törvénye ellen egyszerűen lehetetlen föllázadni? Sőt ezáltal éppen az isteni termékenységet utánozzuk, amely a dolgok folyamatos újranevezésében leli örömét.

FERENC. Ha valaki már régen arra gondol, hogy befogja ennek a szemérmetlen bohócnak a száját, az egyáltalán nem fog gyalázatos dolgot elkövetni, hiszen látom, hogy fölöttébb tisztátalan szavaival isteni nővéremnek milyen nagy gyötrelmet okoz.

KIRÁLY. Nagyon kérlek, ne akadályozd meg ezt a tébolyodott filozófust érvei elősorolásában, amelyek gáttalan árvízként zúdulnak belőle; hiszen Venus és Bakkhosz pártfogását élvezi.

GALEOTTO. Az értékeknek három fajtája van: a lélek, a test és a vagyon örömei. A testi előnyök közé számítják a szépséget, mivel ez is érték, méghozzá nem is kisebbfajta érték, mert mindnyájan vágyunk rá, s ugyan ki ne szeretné a szép dolgokat. Ezen kívül semmi sincs, amiben annyira szemmel látható volna az isteni hatalom sugárzása, mint éppen a szép dolgokban s a rendkívüli szépségű testben, mert ezekben fölismerjük az isteni erőt és művészi alkotóképességet, s elámulunk az alkotóművész hatalmán, aki ha bármiféle vonzó látványt tár is az emberek elé, ezeket tüstént elragadja az ez után érzett vágy.

Isten maga is a szépségben és bájban leli legnagyobb örömét, s mi sem vagyunk képesek rá, hogy ezeket kevésbé szeressük, vagy éppen gyűlöljük. Mert ami nem nélkülözi isten teremtő munkáját, az nem képes nélkülözni a mi szeretetünket sem. Ezért azután minden alkotóképesség olyan tárgyat keres, amely alkalmat ad természet adta alkotóereje kifejtésére; ez a legnagyobb gyönyörűséggel ajándékozza meg, s benne örömét leli. Hiszen szemünk sem nélkülözheti a maga sajátos táplálékát, és hozzá illő gyönyörűséggel kell táplálni fülünket is. S a természet által fölkinált kíváncsi kapcsolatokból senkitől sem szabad megtagadni azt, amire éppen vágyik. S ha a fehércesléd úgy áhítozik a férfire, mint az anyag a megformálódás után, ezt az érzést minden élőlénybe beleoltotta a természet; így hát harcolj csak saját magad ellen, és szállj szembe a természet erőivel! De hidd el nekem, hogy minden erőlködésed kárba vész.

Ha egy embernek megparancsolod, hogy éljen, de közben eltiltod minden ételtől, parancsod nevetségessé válik, mert az efféle parancsok teljesíthetetlenek, s mindaz, ami fölülmúlja az emberi erőket, egyáltalán nem vonható hatalmuk alá. S azt, amit semmi módon nem vagyunk képesek kikerülni, nem lehet bűnnek nyilvánítani. Mert ha a vétek nem mibennünk gyökeredzik, hanem amint láttuk, minket foglyaiként ragad magával, s kegyetlenül megkínozt, akkor a szerelmes sokkal inkább szármalmat, mint gyűlöletet érdemel. Hiszen a fejünk fellegvárában tartózkodó értelem figyelmét az kelti fel, amit számára az érzékelés, képzelet vagy az elmélkedés és emlékezés szolgált. Így hát akaratomat vagy étvágyunkat megértésünk, érzékelésünk vagy képzeletünk hozza mozgásba. Vagyis a test börtönébe zárt értelmünk, még ha

volt is benne valami józan belátás, erről a mindenfelől csábító vágyak miatt lemond, s arra kényszerül, hogy meghódoljon egy idegen erő uralmának. S ebben az esetben hiába keresed a törvényeket, a szabad akaratot s a józan belátást. Mert minden józanság eltűnik, a józanész uralma és törvénye teljesen megsemmisül, s ami olyasmit parancsol, amit lehetetlen végrehajtani, nevetségessé válik.

A lélek erejét ne a szerelmesben, hanem szerelme tárgyában keresd. Hiszen a szerelmesek, mint Cato is megállapította, egymás testében élnek, s messze távol tartják maguktól a józan megfontolást. Ha ezt a dolgot kárhóztatni akarod, előbb szükségszerűen a természetet kell vádolnod. Hiszen ez semmit sem csinál hiába: s vajon azért ajándékozott meg minket a nemzés szerveivel, hogy ezek haszontalanok és tétlenek maradjanak? Minden alkotóhoz és eszközhöz valamely hozzá illő cselekvés tartozik. Miért emlegetik a költők, hogy Saturnus nemzőszervét, levágva, az égből a tengerbe dobták, s hogy ebből született Aphrodité, azaz Venus? Miért illették az ókoriak a pajzán isteneket különösképpen nagy vallásos tisztelettel? Nemde azért, mert a szerelem az égből áradt alá, s a világon élő mindenféle fajta - az ég és az, az idő segítségével - Venus tevékenysége révén szaporodik. Hiszen, mint mondják, a nap és az ember nemzette az embert, a nap és a ló a lovat, s ezt a többi fajról is elmondhatjuk.

Ezért van az, hogy ki-ki - ha lehet - szabadon adhatja át magát az élvezeteknek. S ha ez nem volna illő dolog, nem hangzott volna el a régieknek szóló isteni parancs: „Növekedjete és sokasodjatek.”¹ És Szemiramisz, aki az Etiópiát és Ázsia legnagyobb részét leigázó Minósz, az első asszíriai király után uralkodott, nem engedte volna meg mindenkinek, hogy szabadon kielégítthesse a Venus által benne keltett vágyat, ha úgy érezte volna, hogy ezzel az ember oly nagy vétket követ el. És sem Heliogabalus, sem Nero nem engedtek volna meg maguknak annyi szabadságot, hogy ezt a dolgot a legfőbb véteknek tartották volna.

Különben is, ki-ki azt tartja véteknek, amit lelkiismerete elítél, s amitől a természet visszaborzad. Az emberöléstől, gyűlölködéstől, tolvajlástól, útonállástól, káromkodástól és más bűnöktől lelkünk, saját lényegénél fogva, visszaborzad. A büntett elkövetése után leverten szomorkodik, mardossa a lelkiismeret, és mint önmaga bírása, sosem bocsát meg magának. Ezzel szemben Venus lelkünket fölvidámítja, sőt teljesebbé teszi, testünket is fölékesíti, mint-hogy a szerelem révén magasztaláshoz és dicsőséghez jutunk, a legkülönbözőbb művészeteket tanuljuk meg, sokféle iskolát látogatunk, hogy testünk és lelkünk kiművelése által a szeretett nőhöz méltónak látszunk.

Ezt a dolgot magam is tanúsíthatom. Ugyanis Padovában halálosan beleszerettem egy Bukephala nevű lengyel szolgálóba. Olyan volt szeme és arca, mint egy kolosszusé, s mivel azt hitte, hogy én is lengyel vagyok, naponként körülöttem settenkedett, és szemét állandóan rám szögezte. S így, minthogy a szerelmes asszonyok csábító ereje igazi lépvessző, tüstént szerelemre gyulladtam iránta. S mit sem adva barátaim intő szavára, a piacon, a templomban; a néptömegben állandóan követtem, míg végül a szerelem miatt mit sem törődtem a szeméremmel. Bukephalának állandóan nyomában voltam, az utcákon, a sikátorokban állandóan visszatartottam. Nyájas voltam hozzá, a szakállamat római divat szerint fésültem, éjjel gyakran énekeltem az ajtaja előtt, és kihívtam a konyhából. Mit szaporítsam a szót? Sokáig pletykáztak rólunk, és még ma is mindenhol a mi viszonyunkról folyik a szóbeszéd. S ezért, ha Galeotto ért a hősök tetteinek elzengéséhez és a szerelmi kalandok megdallolásához, és ha tud zenére szökellni, gyakorlott lábbal táncolni, a kézből és a csillagokból jósolni, ha testtartása nyugodt, föllépése méltóságteljes, s végül, ha mestere mindenféle ravaszkodásnak, ezért Bukephalának jár a köszönet. Mert én őt, Agamemnón és Akhilleusz példáján nekibuzdulva, nem restelltem nyíltan szeretni, s életemben és halálomban szeretni is fogom, mert Bukephala

¹ *Növekedjete és sokasodjatek* - Ter 1, 22.

minden gondomat megkönnyítette, állandó derűjével nekem erőt adott, és lelkem az örömök minden fájával eltöltötte.

S vajon mit gondoltok, a méthümnai Ariónt, saját kora legkiválóbb lantosát, aki az emberek közül elsőnek alkotta és nevezte meg, majd tanította meg a korinthusziaknak a dítirambust, s aki, mint a korinthusziak, lesbosziak és Periaandrosz egybehangzóan állítják, egy delfin hátán ülve kelt át Tarentumból Tainarónhoz, hogy elkerülje a hajósok cselvetését, mi készítette arra, hogy megtanulja a lantpengetést, s a magasztos dalok írásának művészetét, aminek segítségével megmenekült a haláltól? S mit vélték, mi bírta rá Orpheuszt, aki biztonságban szállt az alvilágba, az éneklésre és a lantpengetésre? Nemde el kell hinnünk, hogy mindkettőt a szerelem készítette az ilyenféle tudás elsajátítására. Ami nélkül, Herculesre, tétlen és dicsőség híján lévő életet éltek volna, s az egyik a hullámok között fejezi be életét, a másikat meg az alvilágban földelik el.

FERENC. Ezt a szemfényvesztőt minden bizonnyal szkíta módszer szerint saját levében kellene megfőzni csontjaival együtt, olyan bámulatos ügyességgel képes elkápráztatni a köznép ítélőképességét.

GALEOTTO. A látszat szerint talán terhetekre vagyok, hogy az érvek ilyen hosszú sorával gyötörlek benneteket. De hogy ne látsszak hazugnak, míg kifejtem veletek szemben ellenvéleményemet, kérlek, figyeljete mondanimálóm hátralevő részére. Mert fületeket, amelyet a király óhajára megnyitottak előttem, nemsokára békén hagyom, de előbb csodálatos gyönyörűséggel örvendeztetem meg. Hiszen nagyon fontos, hogy méltóságához illő okát adjam a szerelemnek.

A nagy hatalmú természet szerint semmi joga nincs a létezéshez annak, győzhetetlen fejedelem, amiben nincs meg az a részéről mindenkitől megkövetelt tulajdonság, hogy legyen önmagával rokon s hozzá fölöttébb hasonlatos. Mert mivel minden jó dolog gyönyörködtet, s ez a gyönyör annál nagyobb, minél hasonlóbb dolgok egyesülésének látszik, ebből az következik, hogy minden a hozzá tökéletesen hasonló után vágyakozik. S ez nem is csoda: hiszen az emberi dolgokban hozzánk oly jóindulatú természet sosem engedi meg, hogy belénk oltott vágyunkat becsapjuk, s ezért van, hogy ő maga nemcsak megengedi, hanem meg is parancsolja, hogy vágyát mindenki teljes mértékben elégítse ki. S hogy a hasonlóságnak és összetartozásnak már önmagában is mekkora ereje van, azt ki-ki saját maga is könnyen megfigyelheti. Az alvók társaságában mi is elalszunk, a vidámakkal fölvidámulunk, együtt gyászolunk a gyászolókkal, az ivók mellett kiszárad a torkunk, az evők társaságában megéhezünk, mint-hogy a testet a testtel, a lelket a lélekkel, ez utóbbit ismét a testtel csodálatosan erős kapocs fűzi össze.

Ha mármost egy férfi és egy fehérnép között megvan a legteljesebb összhang és a legteljesebb hasonlóság, vajon kettőjük közül melyik fog majd tiltakozni az élvezet ellen. Ezt a kísérletet végezzétek el mindennap, s addig is gondolkodjatok el szavaimon. Ha esetleg közületek valaki azt mondja majd, hogy nincs a szerelmesnél szerencsétlenebb élőlény, ha szavaimat megfontolja, arra kényszerül, hogy megváltoztassa véleményét. Mondd hát, kérlek, hogyan is nevezhetjük nyomorúságnak azt, amit nem érzünk annak, s ellenkezőleg: hogyan tekinthetjük boldogságnak azt, amit nem helyeslünk, sőt utálunk? Esetleg fölhozhatnád, hogy a szerelmesek lángolása, haragja, kibékülése, féltékenykedése, aggodalmaskodása mindmegannyi szánnalmas szenvedés, pedig nem így van: ezek a mi boldogságunk éltetői. Ezek dajkálják mindazt, ami tetszik, ezek teszik boldoggá mindazt, ami gyönyörködtet. Mert sosem láttuk, hogy a boldogság híján lett volna a gyönyörnek, s azt, ami gyönyört ad, a boldogságtól nem lehet elválasztani.

Mithridatész táplálékai közé tartozott a méreg is, és ha a kígyóktól mérgeket elveszed, már nem kígyók többé. Ugyanis a természet azt kedveli, lett legyen az bármi is, ami kellemes táplálékot nyújt. Az ajándékoz meg boldogsággal, ami gyönyörűséget okozott. A kellemes szegénységet ugyanis szerencsés sorsként tartják számon, míg a terhes szerencsét nyomorúságszámba veszik. Ha lelkünknek van egy, a méreg élvezésére hajlamos része is, milyen címen akarsz ettől megfosztani? A szerencsétlen sorsú is vággyal és törekvéssel van tele, s a testnek ebben a börtönében olyan örömök gyönyörével akar eltelni, amelyekből eltöltve állandó szomorúság gyötri, s így ebben a szerencsétlen életben sose lesz képes a megújulásra.

Így nyugodtan ki merem jelteni: az a szerelmes, aki ebben az életben boldog volt, a másvilágon is sokkal kevésbé lesz szerencsétlen sorsú. Ugyanis mindenki számára az a legfőbb jó, amit szemmel láthatóan nem tud nélkülözni, s amire véleménye szerint a legnagyobb szüksége van. Viszont ha lelkünk úgy érzi, hogy ezek nélkül a gyönyörök nélkül nem tud élni, ebből az következik, hogy a szerelem örömeinek élvezése a legfőbb jó. Mert a szegény a számára legjobban hiányzó vagyonban, a beteg az egészségben, a törtető a tisztségben, s végül is ki-kí abban látja a maga számára a legfőbb jót, amire vágyik.

A szerelmes is saját boldogságát a szeretett nőben látja, akinek meghódítása annál több boldogságot ígér, minél nehezebb. Ezt azonban úgy értsd, hogy mindkét részről föltételezd a kölcsönös, leglángolóbb szerelmet, s hogy egyik sem vágyódik semmi egyéb hevesebben, és mindkettőjüknek a másik jelenti a legnagyobb boldogságot. Így nyilván kölcsönösen boldoggá is teszik egymást, és úgy tekinthetünk rájuk, hogy egyik a másikban él. Ezért úgy fogod megítélni a dolgot, hogy ezek, amíg élnek, boldogok, haláluk után pedig, még sokkal boldogabbak.

Ha senki sem nyilvánít hangos ellenvéleményt, ezt a dolgot a legnyilvánvalóbb összefüggés alapján fogom előttem megvilágítani. Ugyanis azok, aki mélyebben elmerültek a filozófiában, azt állítják, hogy a lélek, mikor a testtől elválik, az életben szerzett tulajdonságait és élményeit megőrizve távozik el, s ezektől már sohasem tud megválni, s legfőképpen azoktól nem, amelyek halála percében is eltöltötték. Elsősorban ennek alapján hiszünk abban, hogy az örökös bűnhődésre kijelölt lelkek soha semmiféle fölmentésben nem részesülnek, mert haldoklás közben makacs és megátalkodott akarattal elmulasztották az isteni kegyelemért könyörgő bűnbánatot. Ugyanis aki haláláig csak gyalázta Istent, s megátalkodott lélekkel, üdvösségével mit sem törődve szállt le az alvilágba, azt, mivel a megátalkodottság eme vonásaival összekapcsolt lelkétől soha többé nem tud megválni, már semmiféle bűnbánat nem tisztíthatja meg, és Isten örökös haraggal tekint reá.

Erről a most szóban forgó dologról így kellene gondolkodnunk. Mert hiszen azok, akik a szerelem legforróbb érzésével eltelve halnak meg, a másvilágon sem szűnnek meg szeretni, s a legszorosabb kapcsolatban élnek le a következő századokat is. Ugyanis a szerelem halálukig megőrzött érzésétől sosem tudnak megválni, s testüket elhagyva sem szakadnak el egymástól sohasem, sőt még sokkal akadálytalanabban járhatnak mindenfelé. S akik az alvilágról írtak, teljes hitelességgel állítják, amit a mi Marónk is megerősít, hogy azokat, akik életükben a harci szekeret vagy fegyvereket kedvelték, vagy gonddal legeltették fényes szőrű lovaikat, ugyanez a gond tölti el őket azután is, hogy eltávoztak a földről.

S ha azt állítod, hogy az elhunytak a holtak lelkei közt megbűnhődnek vétkeikért, s ezért elfeledkeznek a szerelemről, mondd meg, kérlek, a boldog állapotban miféle büntetést szenvedhetnek el. A boldog szerelmes együtt van szerelmével, s a lélek eme leghatalmasabb érzése következtében egyszerűen nem érzékelnek semmiféle kívülről jövő fájdalmat. Gyakran láhattunk olyan embereket, akik túlzott fájdalmukban, fékezhetetlen haragjukban vagy megszállottságukban saját kezükkel vetettek véget életüknek, vagy fölakasztották magukat. Pedig ha valami külső fájdalom elnyomta volna azt, ami belülről töltötte el őket, akkor

valószínűleg nem választják az öngyilkosságot. Gyakran olvashattuk, hogy sokan határtalan örömük következtében haltak meg, s a halál fájdalmából semmit sem éreztek. Ezért van, hogy a szerelmes lelkek véget nem érő boldogságát semmiféle nyomorúság sem tudja megzavarni.

De ugyan miféle jog alapján részesülhetnének ezek, akik nem vétettek, bármiféle büntetésben vagy meglakolásban, ha a szerelmet nem soroljuk a bűnök közé? Sőt még azt is ki merném mondani (de kérlek, ne nevessetek ki), hogy ha véletlenül úgy esnék, hogy a szerelmesek közül egyik a menny, a másik az alvilág felé indul el, szükségszerűen a másik is vele száll a mennyországba vagy az alvilágba. Mert ugyan ki akadályozhatná meg a testüket elhagyott, gyorsan és rendkívüli könnyedséggel lebegő lelkeket a szárnyalásban? Ezért azután úgy vélem, hogy a szerelmesek lelkei elválaszthatatlanok, mind a két életben boldogok, kivált azok, akik szüntelenül lángoló szerelemben éltek, anélkül hogy bármi egyéb vágyuk lett volna.

Ha pedig esetleg azt állítanád, hogy az emberi dolgok közt a szerelemnek és reménynek semmi jelentőséget nem kell tulajdonítanunk, erre is tudok válaszolni. Mindenki azt szereti, amiről úgy érzi, hogy az számára jó és gyönyörködtető. S ha valaki nem törődik az égiekkel, az emberi dolgokat kívánja, s ezekben véli boldogságát megtalálni, ezt nem annyira gonosznak, mint inkább hiányos felfogóképességűnek kell tartanunk. Ugyanis az után vágyakozom, amit jónak látok, s amit élvezve boldognak tarthatom magam. Mit érek vele, ha hallom, hogy vannak más, magasztosabb dolgok is, ha a kívánság nem ezek felé hajt. Minden olyan szándék kudarcra van ítélve, amelyből a vágy és gyönyör egysége hiányzik, mert mint mondani szokták, a gyönyör készlet a cselekvésre. Így azokat, akik a legértékesebb és legmagasabb rendű dolgokra törekszenek, Polluxra - mivel oly kevesen vannak, akiket Juppiter szeret -, én bizony Juppiter gyermekeinek nevezném. De ezekről elég ennyi.

Most pedig, bár itt engem senki sem becsül, egy fabatkára sem, s szilfavesszőből készült tollal óhajtanék teleróni a hátam, szeretném még elmondani hátralevő érveimet, hogy kimutassam, semmi sem nélkülözheti a szerelmet, és hogy mindezzel kapcsolatban nyugodtan idézhessük ezt a verssort: „Mindenen úr vagy, Amor, hódoljunk hát meg Amornak.”² Minden élőlénybe bele van oltva a vonzódás vagy ellenszenv rá jellemző hajlama. A pávák például a galambokat kedvelik, a papagájok a gerléket, a rigók ugyancsak a gerléket, a holló a kócsagot, a sólyom a keselyűt. Viszont ellenségei egymásnak a hattyúk és a sasok, a varjú és a sólyom, a holló és a fülesbagoly, ugyanígy a menyét és a holló, a gerle és a férgek, a kígyók és a menyétek meg más efféle faj. Hiszen arról is olvastunk, hogy egy delfinnak egy fiú volt a kedvence, s azzal együtt múlt ki és temették el. Sőt mint Anaxagorasz állítja, a fák is tudnak szeretni, érezni, szomorkodni és örülni. Úgy vélik, hogy a nem állati lényeknél is megvan a nemek különbsége. Hiszen a datolyapálmák esetében is megfigyelhető, hogy a fa, amely mellé nem ültetnek nőnemű pálmát, egyáltalán nem hoz termést, s ha két különböző nemű pálmafa közül az egyik tönkremegy, a másik is tüstént kiszárad. A cseresznye a fűzfabokrot, a platán a babérfát, s a babérfa is a cseresznyét kedveli. S ha hitelt adunk az Arisztandrosz említette csodás jelenségnek, egyszer egy platánfa olajfává változott, s ha az írások megérdemlik, hogy higgyünk nekik, azt is tapasztalták, hogy a fák egymással beszélnek. S a fák, akár éreznek, akár nem, kimutatják szeretetüket és gyűlöletüket.

Így hát, ha nem csupán az érzéssel bíró élőlényeket, de az érzéketlen fatörzseket is áthatja a szerelem hatalmas ereje, mit mondjunk akkor az emberről, akinél érzékenyebb s a szerelemre hajlamosabb lényt sehol sem találunk? Ezen kívül - nehogy azt higgyétek, hogy kifogytam az érvekből - mindenhol az egymásra utaltság számtalan példáját láthatjuk. Mert ha egy nőt szabad megnézni, ugyanilyen joga szabad megismerni is, hiszen a látás és az érintkezés olyan cselekedetek, amelyekre a természet tett képessé, s ezekért a természet által megenge-

² *Mindenen úr vagy, Amor...* - Vergilius: Eklogák X. 69. (Lakatos István fordítása)

dett dolgokért sem dicséretre, sem gáncsra nem szolgálunk rá, s ezeket senkinek sem lehet bűnéül fölróni. Így hát, ha az efféle pajzánkodás véteknek számítana, akkor ezt vagy a képesség miatt tekinthetnénk bűnnek, amely lehetővé tette, vagy pedig nem is a képesség, hanem a cselekvés tárgya és célja miatt. De nem lehet a képességet kárhoztatnunk, amelynek alapján a cselekvést véghezvittük, mert ezt a természet törvénye a legkevésbé sem korlátozza. De nem bűn a dolog a cselekvést eltűrő tárgy miatt sem, hiszen új sarj nemzése végett törekedünk erre az élvezetre. Mindezeknek alapján tehát vedd tudomásul, hogy ezzel a cselekvéssel nyilvánvalóan nem követünk el semmi vétket. Ezért mondotta az Úr Ozeásnak: „Menj, és végy magadnak parázna feleséget, és nemzzél vele parázna gyermekeket.”³

Ha tehát úgy volna a dolog, mint ahogy a minden tekintetben legnagyobb hódolatot érdemlő királyné állítja, nem volna szebb tulajdonsága az embernek az önuralomnál és ösztönei megfékezésénél. S ha kíváncsi volna, hogy egy ember önmegtartóztató életet éljen, még kíváncsiabb, ha valamennyi ember mindenhol ezt az életmódot folytatná. De ha így cselekednénk, az emberi faj meddővé és terméketlenné válnék, s rövid idő alatt kihalna. Ebből következik, hogy az önmegtartóztatás semmiképpen sem látszik kíváncsúnak. Ezenfelül Amor is az emberfaj megmaradásán munkálkodik, míg a szűzies lélek csak saját hasznára ügyel. S mivel a közérdeket fontosabbnak kell tekintenünk az egyéni érdeknél, annak a beismerésére kényszerülsz, hogy igen súlyosan tévedtél. Mert hiszen aki megszökik a szerelmi csatározás elől, amely biztosítja az emberiség fennmaradását, úgy tesz, mint aki nem nyúl az ételhez és az italhoz, noha egyedül ezek biztosítják életben maradását.

De higgyétek el nekem, ugyanúgy képtelen dolog az is, hogy az embert csak a szerelmi vágyak kormányozzák, rajta zsarnoki módon uralkodjanak, így értelmét és lelkét állandóan hajszojják és kínozzák, s minden egyéb értékes tevékenységtől elriasszák és visszatartsák, amelyek révén, míg lehetőségünk van művelésükre, az emberiség sikeresebben tud hozzáfogni soron levő feladatai megoldásához. Vajon azt gondolod, hogy Vergilius, akire egyedül hivatkozhatunk a dicsekedő Görögországgal szemben, meg tudta volna formálni mindenképpen isteni művét, a szerelem iránt a legteljesebb közömbösséget tanúsítva, ha vágyát nem elégítette volna ki ilyenfajta élvezetekkel? S vajon Flaccus, a lírai költők fejedelme, aki túlságosan is kiszolgáltatta magát az élvezetváagnak, ha ennek révén teljesen ki nem elégül, képes lett volna-e versenyre kelni Pindarossal? S vajon Catullus és Tibullus tudtak volna-e halhatatlanságot szerezni maguknak, ha meg vannak fosztva a legmeghittebb emberi gyönyöröktől? S vajon módodban volna-e olvasni Martialis annyi sikamlós és szellemes alkotását, ha ő maga nem merül el kissé alaposabban az efféle örömekben?

Nem is említem Orpheuszt, Alkaioszt, Szapphót, Kallimakhoszt, Arkhilokhoszt, Theokritoszt; s nem említem Diogenészt, Arisztipposzt, az isteni Platont, aki heves szerelemmel lángolt az Asztér nevű ifjúért, s akiknek szelleme vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon kis mértékben lett volna képes a halhatatlanságot megszerezni, ha sóvárgó vágyaikat nem elégítették volna ki. És sem az a bizonyos szolitóni Arisztomakhosz, aki ötvennyolc évet szentelt a méhek megfigyelésére, sem Thasziosz, aki hasonló tanulmányáért a *Falusi* melléknevet kapta, nem tudták volna olyan alaposan leírni a méhek természetét, ha előbb vágyaik parancsára nem áldoznak egy ideig az oly vonzó érzékiségnek. Ehhez járul, hogy noha kíváncsi a gyönyörnek ez a fajtája, a nemzendő sarjadék reménye s a törekvés, hogy elűzzük rosszkedvünket, mindezt, bár az adakozó Venus bőkezű ajándékából jutunk hozzájuk, olykor le szoktuk nézni, pedig az itt elsősorban számba jövő meggondolást, hogy nekünk mindez hasznunkra van, korántsem kellene megvetnünk. Mert a következetes önmegtartóztatás nem egy ember számára veszélyesnek bizonyult. Ugyanis, mint az orvosok állítják, ha sokáig halogatjuk a Venusnak való áldozást, ez káros következményekkel jár, mert a szerelmi vágyak elfojtása következ-

³ *Menj, és végy magadnak parázna feleséget...* - Oz 1, 2.

tében a belső szervek párákat árasztanak az agyra, a szívre, a májra és a gyomorra, és félelmetes betegségeket okoznak. Ennek következménye azután hol gyengeelméjűség, hol örültség, hol nehéz lélegzés, hol búskomorság, hol epilepszia, hol a vesék kízó fájdalma, hol - a nők esetében - a nemi szervek pangása, hol - a férfiak esetében - gyógyíthatatlan gennyes seb, hirtelen halál s a betegségek legkülönbözőbb fajtái.

Így hát gondoskodnunk kell saját életünk megvédéséről, nehogy bárkiről is nyilvánvalóvá váljék, hogy saját maga pusztította el önmagát. Ne kövessük annak a portugál bíborosnak a példáját, aki hallatlan akaraterővel törekedett szüzessége megőrzésére, de miközben vele született kéjvágyával és kívánságával viaskodott, be kellett látnia, hogy a küzdelemben előbb hal bele, semmint győzhetne, s noha leghatalmasabb ellenségét legyűrte, inkább vértől áztatott, mint fejedelmi fegyverzsákmányt vitt a Zsákmányt Elfogadó Juppiternek. Pedig ha ez a királyi ifjú több belátással ügyel saját testi épségére, és rájön, hogy valamit engednünk kell az emberi gyengeségnek is, nyilván sokkal jobb gondviselője lett volna saját magának és övéinek.

Hiszen van-e hasznosabb dolog, minthogy - amennyire rajtunk múlik - minél hosszabbá tegyük életünket? S van-e jobb, minthogy létünket efféle családias örömmel tápláljuk? Mert mindannak, aki meggondolatlanul elvesztette életét, be kellett volna látnia, hogy léte megszűnte után lehetetlen bármiféle tevékenységbe kezdenie, s számára véget ért valamennyi legédesebb öröm megszerzésének lehetősége. Még sok érvem van, amit e tárggyal kapcsolatban fölhozhatok, de majd látni fogjátok, hogy fölsorolásukkal mihamar végzek, nehogy abba a látszatba kerüljek, hogy a király jóindulatával a kelleténél hosszabb ideig visszaéltem. Mert ha valaki valóban kerülni akarja a sikamlós dolgokat, mivel Venus dolgát önmagában utálatosnak látja, azért a többiektől, akik más véleményen vannak, ne tagadjátok meg, hogy a gyönyöröket ki-ki szabadon, képessége szerint élvezhesse. Különösen akkor, ha ez a gyönyör kölcsönös szerelemből ered, amelynek forrása nem lehet más, mint a két fél vele született kiválósága, és a mindkettőjükben meglevő bájosság és jóindulat.

Így tehát csak szeressenek nyugodtan, akiket foglyul ejtett egy másik lény iránt érzett szerelem, gyönyörködjenek egymásban, gyúljanak lángra tüzes pillantásaiktól, élvezze a látványt szemük, merüljenek el a legédesebb beszélgetésben, s a látás és a szó gyújtsa lángra szívüket. Árasszák el egymást kölcsönös csókjaikkal, s hol ne fogyjanak ki a másik magasztalásából, hol zördüljenek össze egy kicsikét. Egyszer civakodjanak haragos szavakat váltva, máskor, kiengesztelődve, fogadjanak örök hűséget. S végül is különböző módon a nemes gyönyörök révén kölcsönös élvezettel ajándékozzák meg egymást, s kellemesen teljen életük. Mert aki ezek híján él, az életében és halálában egyaránt szerencsétlen lesz, és sohasem mondhatja el igazán, hogy valaha is élt.

De mivel szavaimnak vagy nagyon kevésbé, vagy egyáltalán nem szoktatok hitelt adni, hadd hivatkozhassam itt az elődök életéből vett példákra, amelyekből, higgyétek el, nemcsak a szerelem kellemes és gyönyörködtető voltát, hanem mindent lebíró erejét is megismerhetitek. Hercules, Juppiter fia, a földön élő szörnyetegek megfékezője, Omphalén mégsem tudott diadalt aratni, hanem általa legyőzve letette koszorúját, rokkával és fonallal foglalatosságot, gyapjúszálat sodort, és ha bárdolatlanul viselkedett, úrnője gyakran meg is verte, mindamellettsé végül is elviselte egy hitvány női személy uralmát. Az istenektől származó Thészeusz nemcsak a városi, hanem a falusi szüzeket sem kímélte, mikor Ariadnét, Antiopét, a troizéni Anaxagonaszt és a még föl sem serdült Helenét is elrabolta. Iaszón pedig Ipsziphilét, Médeiát és Kreuszát szerette. Parisz viszont Helenét, Akhilleusz a szolgáléányt, Briszéiszt, Odüsszeusz, miközben a viharok ide-oda sodorták, Kalüpszót és Kirkét; Aeneas, ha Marónak hihetünk, Didót; Dávid Batsebát, Ammón pedig nővérét, Thamarét.

Roboámnak tizenhét felesége és hatvan ágyasa, Salamonnak hetven felesége és háromszáz ágyasa volt. Hannibál Salapiánál egy asszony halálát okozta, viszont az Itáliában dúló háborús zűrzavar közepette egy leány szerelmében talált megújulást. Az athéni Timón, aki sem Miltiadész mögött nem maradt el bátorságban, sem Themisztoklész mögött tisztességben, igazságban és méltányosságban pedig, mindkettőt fölülmúlta, s a harci erény tekintetében sem maradt mögöttük, s a görögök között a bőkezűség páratlan példájául szolgált, végül is nem tudta megállni, hogy nővérevel, Elpinikével szerelmi viszonyt ne folytasson. Ugyanakkor a szalamiszi származású Aszteriához és Nesztrához is rendkívül gyengéd szálak fűzték, viszont feleségének, Iszodikénak, Euriptolemosz leányának a halálát is roppant keservesen viselte el.

S mikor Pauszaniasz az igen előkelő származású Kleonikét szeretkezni hívta, s a lány a szolgák által elsötétített hálósobába csendben tapogatózva bebotorkált, s fölrázta az álomba merült férfit, Pauszaniasz, azt képzelve, hogy az ellenség fogta körül, rárohant a szűzre, s nem tudván, kivel áll szemben, átdöfte kivont kardjával. De elhamarkodottságáért a legnagyobb mértékben megbűnhődött, mert a lány, álmában megjelenve, örökre megfosztotta nyugalmatól, ezeket a hösnőhöz illő szavakat mondva: „Téged e gonosztettért a halandók számára rémületes büntetés vár!”

Hír szerint ugyanígy cselekedett Publius Clodius is, aki nemcsak hogy Bona istennő szertartásán, de még két nővérevel szemben sem tartóztatta meg magát, akik közül az egyiket, mint mondják, Lucullus, a másikat pedig, Metellus vette azután feleségül. Crassus elhunyt fivére feleségével több gyermeket nemzett, s Plótinosz azt a rendkívül súlyos vádat emelte ellene, hogy meggyalázta a Licinia nevű Vesta-szüzet. Cato gyakran fájlalta, hogy nővére milyen erkölcstelen életmódot folytat, s neki is éppen annyi undorító és visszataszító dolgot kellett eltűrnie, mint Augustusnak. Flórát, az örömeleányt - aki olyan kápráztatón gyönyörű volt, hogy Caecilius Metellus, mikor Kasztór és Pollux templomát szobrokkal és festményekkel díszítette, ott ugyanolyan buzgalommal az ő szobrát is elhelyezte - Pompeius olyan rendkívül szenvedélyesen szerette, hogy Flóra, mikor vele hált, sosem távozott úgy, hogy ne legyen harapás nyoma a testén. S Pompeius, aki három meghódított világrész fölött tartott diadalmenetet, gondoskodott arról is, hogy a Démétriosz nevű szabados feleségét is meghódítsa.

Sulla nem szégyellt szerelmi viszonyt folytatni Nikopolisszal, a fölöttébb feslett életű, de dúsgazdag nővel, akinek örököseként nagy vagyonhoz jutott. Az idősebbik Cato, aki mások erkölceit a lehető legszigorúbban ítélte meg, magával szemben rendkívül elnéző volt. Felesége halála után (hogy szerény háztartását könnyen el tudja látni) egy bizonyos fiatal lányt fogadott szeretőjévé. Sőt Szolón is, önuralmával sem tudván öregkori kéj vágyát megzabolázni, miután a szerelem tüze lángra gyújtotta, nagy könnyörgések árán írnoke leányát vette feleségül. Caesar sem tudott - akárcsak Antonius - Kleopátra csábításának ellenállni, nem restelve, hogy királynak és királynőnek nevezik őket, noha ő a világ, a másik pedig, Ázsia ura volt.

Arisztobulosz szerint Nagy Sándor Barszénéval, Artabaszosz származására és szépségére nézve egyaránt kiváló leányával folytatott viszonyt, s mikor szemügyre vette a Dareiosz udvarából zsákmányolt többi nőt, gyakran szokta tréfásan mondogatni, hogy ő tekintetével kínozza meg a perzsa lányokat. S ugyanő elerőtlenedett s az öregségtől elgyengült katonái előtt az égei Eurialoszról - akit semmiféle gyöngeség nem nyugozott le, de lenézték Theleszipa iránt érzett szerelme miatt, mert szabad ember létére egy ringyót fogadott magához - úgy vélekedett, hogy ez a katonája semmiféle megbélyegzésre nem szolgált rá, sőt így szólt hozzá: „Eurialosz, együtt érzünk veled ebben a heves szerelemben, s bőkezűséggel, és szép szavakkal igyekezz elérni, hogy minél tartósabb legyen.”

A félelmetesen kegyetlen Mithridatésznek, aki annyi éven át, oly hosszú háborúban volt a római nép ellenfele, gondjai és megpróbáltatásai között nem volt egyéb vigasza, mint Hüpszikrateia nevű ágyasa, akit férfias és bátor természete miatt neveztek el Hüpszikratész királyról. S ez a nő perzsa öltözetben, rövidre nyírt hajjal a véres csatákban mindenütt a király nyomában vágatott. S Dareiosz nem kevésbé kedvelte Sztratonikét, a szerencsés öreg lányát is.

Az a bizonyos szürakuszaibeli Dión, a platóni tanok követője is egy napon két nőt vett feleségül. Démétriosznak Euridikén és Philán kívül még igen sok ágyasa és felesége volt. Antiokhosz, Szeleukosz fia olyan nagy szerelemre gyulladt mostohaanyja, Sztratoniké iránt, hogy ez a lassú és titokban pusztító betegség végzett volna vele, ha Eraszisztratosz orvosi bölcsessége és apja engedékenysége nem menti meg életét, de ha a szerelem parancsának nem engedelmeskedett volna, Ázsiának nem lett volna királya.

Az önmegtartóztató Agészilaosz sem nélkülözte a szerelmet. Fabius Leuganus nevű katonáját, aki, mivel egy szolgálóba beleszeretett, gyakran kiszökött a táborból, megtudván fegyelemsértése okát, nemcsak hogy büntetlenséggel ajándékozta meg, hanem azt is megengedte, hogy a nőt a táborban maga mellett tartsa, mert a tapasztalt és fölöttébb bölcs Cunctator tudta, hogy a szerelmeseknek milyen nagy szabadság jár. Nemde olvastuk, hogy a thébaiaknál volt egy szentnek nevezett csapat, amelyet szerelmesekből és kedveseikből szerveztek, hogy köztük ki-ki a dicsőségért versengve harcoljon, s hogy egyik a másik szerelme által buzdítva még állhatatosabban helytálljon. S amidőn megesett, hogy valamelyik a földre rogyott, s meg akarták ölni, ő azt kérte, hogy inkább kebelén és ne hátán érje a döfés, s az ellenség kérdésére, hogy miért óhajtja ezt, azt felelte: „Azért, nehogy szerelmesemnek, ha meglátja, hogy a hátamon ütöttek sebet, szégyenkeznie kelljen.”

Hiszen a szeretőt még az isteni Platón is isteni barátnak nevezte.

S én is a filozófusokkal értek egyet, akik véleményem szerint nem rossz meghatározást adtak a szerelemlről, kijelentvén, hogy az istenek titkos eszköze, amelyet gondoskodásból és önmaguk fönntartása végett adtak az embereknek. Hiszen Ariadné és a kolchiszi Médeia szerelme nyilvánvalóan nem volt egyéb, mint az isten műve és páratlan leleménye, amelyet az általuk szeretett két férfi megmaradása érdekében gondolt ki. A költők az istenekről és hőroszokról számtalan példát sorolnak föl, amelyekről úgy véljük, hogy mint kitalált dolgokat, nem kell őket komolyan vennünk. Homéroszra is hivatkozhatom, aki elmondja, hogy Jupitert annyira föltüzelte a szerelemvágý⁴, hogy mindama dolgokról, amelyekben a legbölcsebb döntést akarta hozni, elfeledkezett. S meglátva Junót, annyira tűzbe jött, hogy még addig sem volt képes várni, míg odaérnek nyoszolyájukhoz, de, éppen ahol a voltak, a földön ölelte át feleségét, és intézte el a dolgot, bevallva, hogy még soha nem hevítette föl ennyire a szerelmi láz.

Úgy véltük, ezeket a tényeket kellett fölhoznunk, amelyeket egyrészt nem lehet tagadni, másrészt még emlékezetünkben sem halványodtak el túlságosan. Benneteket pedig, nagyon-nagyon kérlek a megidézett istenekre, ne tartsátok ezeket a szerelemlről elhangzott kijelentéseimet túlságosan szemérmetlennek, s ne ítéltétek úgy szavaimról, hogy azokkal ajkamat beszennyeztem. Hiszen Alkibiadész, akit nemcsak Szókratész, de az egész utókor is olyan nagy tiszteletre méltatott, nem szégyellte pajzsán a ráfestett, szárnyas Cupidót hordani, mert egyáltalán nem volt ismeretlen előtte, hogy ez az isten milyen végtelen hatalmú, aki minden nemzet fölött uralkodik, s akiről Moszkhosz költő azt mondta, hogy „Kicsik ugyan a kezei, de messzire tud lőni velük, mert ellő Akherónba, az alvilági királyságba is.”

⁴ Jupitert annyira föltüzelte a szerelemvágý - utalás Homérosz *Iliász*-ának 14. énekére.

Idézzük tehát ide most mindenekelőtt Octavius Augustust, akinek híre a századok folyamán sosem fog elenyészni, és aki úgy vélte, hogy a paráznák ellen a legszigorúbb törvényeket kell hozni, ő maga viszont annyira rabja volt kéjvágyának, hogy személyét a tömeg megvetéssel emlegette. Ugyanis, ha hiszünk a történetíróknak, nemcsak tizenkét fajtalan fiúval, de még ugyanennyi leánnyal szokta megosztani éjszakáit. S hogy Tiberius Capriban töltött visszavonultságában mit talált ki rejtett vágyai kielégítésére, s hogy a lányoknak és fajtalan fiúknak micsoda nyájait, s a természetellenes közösülésnek miféle mestereit és gyakorlóit toborozta össze, s hogy hálósobáját milyen buja képekkel és szobrokkal díszítette, ahol ezek mellett kéznél voltak Elephantisz könyvei is, senki sem hinné el egykönnyen.

Ki hitte volna, hogy annak a századnak az uralkodóit a kéjvágy milyen könyörtelenül hatalmában tartotta? Hiszen Caligula valamennyi nővérével megszokott gyakorlattá tette a vérfertőzést. Claudius olthatatlan vágyat érzett az asszonyok iránt, igaz, hogy ezzel szemben a férfiak egyáltalán nem érdekelték. S ki tudná fölidézni a fajtalan kéjekre törő Néro rémtetteit? Feleségül vette Sphorust, odaadta magát Doriphorusnak, s egyáltalán nem tartotta bűnnek, hogy megkívánta az anyjával való közösülést. S úgy is magyarázhatjuk a dolgot, hogy féktelen kéjvágyának oka inkább a szerelem istenségének kegyetlensége, s nem saját természete volt.

Otho egy az udvarnál tartózkodó szabadosnőbe szeretett bele, s Nero kegyeit úgy nyerte meg, hogy vele, a szerepeket váltogatva, fajtalan viszonyt folytatott. Pompeia Sabinába annyira beleszeretett, hogy ebben az esetben még Nerót sem tűrte meg maga mellett vetélytársként. Vitellius is, akit Spintriának is neveztek, gyermek- és ifjúkorát Capri szigetén, a tiberisi ringyók körében töltötte. Vespasianus császár Cenisbe, Antonia szabadosnőjébe szeretett bele. S Titust is, akit a világ gyönyörűségének neveztek, titkos kéjvággyal és bujasággal gyanúsították, mert szenvedélyesen szerette Bereniké királynőt, s a fajtalanok és heréltek nyájában lelte örömét. Viszont igaz, hogy Domitianus fölülmulta atyját és testvérét a közösülés fáradhatatlan művelésével, amit ő ágytornának nevezett. S a legnagyobb hévvel, érzelmeit nyíltan kimutatva folytatott szerelmi viszonyt unokahúgával, Júliával. Lucius pedig anyósával, Faustinával követett el vérfertőzést.

Háromszáz ágyas s ugyanennyi örömfíú állott Commodus császár rendelkezésére, aki megbecstelenítette nővéreit is. Martia volt kedvelt ágyasa, akinek amazon ruhás képét kedvelte, s ő maga is gyakran amazon ruhában jelent meg az amfiteátrumban, amiért azután Amasoniusnak nevezték el. Pertinaxról azt mondják, hogy Cornificiához a leggyalázatosabb módon gyakorolt szerelem fűzte. S ha annak az évszázadnak legvisszataszítóbb erkölcstelenségéről akarunk megemlékezni, amelynél szertelenebb bujaságot már nem tudunk elképzelni, Antonius Caracallus neve jut eszünkbe. Ez feleségül vette mostohaanyját, Júliát, akit egyszer véletlenül félmeztelenül talált, s ekkor így szólt hozzá: „Ha szabad, legyen így mindig” - mire az asszony állítólag így válaszolt: „Az szabad, ami jólesik, vagy nem tudod, hogy te vagy a császár, s a törvényeket te megszabod, nem pedig, megtartod.” S mondják róla, hogy anyját is feleségül akarta venni.

Heliogabalus kéjvágyát pedig, minden tekintetben Neróéhoz hasonlíthatjuk, ha ugyan nem múlta őt felül. Lámpáiba balzsamolajat töltetett, s fajtalan férfiakkal a kéjelgés minden nemét gyakorolta. S gyakran a közönséges ringyókat a cirkusból, színházból és stadionból nyilvánosházakba gyűjtette össze, itt számukra, mintha bajtársai volnának, gyűlést tartott, gyakran elmélkedett előttük az élvezetek fajtáiról, s kényszerítette őket, hogy szertartásszerűen ismétljenek meg olyan mondatokat, amelyek fölött gyakran a legkomolyabb vita kerekedett.

Gordianusnak, aki rendkívül kedvelte a nőket, huszonkét ágyasa volt. A barbár származású, Pipara nevű királylányt a teljesen a fényűzésnek és a konyha örömeinek élő Gordianus mértéktelenül szerette, s e mellett a szerelem mellett öregkoráig kitartott. S még Victorinus sem,

akiről azt mondjuk, hogy harci erényben fölülmúlta Traianust, kegyességben Antoninust, tekintélyben Nervát, takarékoságban Vespasianust, s a városi és katonai fegyelem megtartásában pedig, Pertinax és Severus császárokat, még ő sem tudta a nőktől kapható gyönyör után érzett vágyait elnyomni. S az isteni Aurelianusról is, akinek nevét nem mellőzhetem úgy, hogy ne követném el a legnagyobb vétket, hiszen Sirmiumban született, s a ti nemzetségekből származott, azt mondhatjuk, hogy ha ritkán is, de olykor öbenne is fölébredt a szerelmi vágyakozás. Proculus pedig Sarmatiában száz szüzet zsákmányolt, s ezek közül egy-egy éjszaka tízzel hált együtt, úgyszólván végül tizenöt nap elmúltával mindegyiket kivétel nélkül asszonnyá tette. Carinus kilenc nőt vett feleségül, majd küldött el, s palotáját színészekkel és ringyókkal töltötte meg.

Én viszont, mivel úgy látszik, hogy efféle erkölcstelen beszéddel megbotránkoztatom a legszentebb életű Beatrix fülét, nehogy felséges személyét még sokáig bosszantsam, csak egy, a mi korunkban megtörtént esetet mondok el, s ezzel befejezem szavaimat. Az egykor Pannóniában uralkodó isteni Zsigmond király elé egyszer odavezettek egy szerelmespárt, akik kölcsönösen olyan erősen átkarolták egymást, hogy nem lehetett őket szétválasztani. S kölcsönös szerelmükben olyan kedvesen becézték egymást, mintha mindegyikük azt hinné, hogy ő a másikban él. Mikor azután a császár parancsára szétválasztották őket, a lány azonnal meghalt, a férfi pedig, noha övéi minden módon meg akarták vigasztalni, csak néhány nappal tudta túlélni.

Ó, mennyire megfélemezhetetlen tehát a szerelem hatalma, ó, minden időben milyen zsarnoki módon gyakorolja uralmát, ó, milyen rendkívül erőszakos kényszerűség ez, ó, a gyönyörnek minden cselvetésre képes vágya! Ó, milyen kikerülhetetlen élethalálharc ez, milyen legfőnsegebb, az ember belsejében tanyázó vágy ez, s ó, milyen kiolthatatlan fáklya! S hogy hazudok vagy igazat mondok-e, azt nemcsak az előbb felsorolt példák szemléltetik, hanem az összehasonlítást közületek ki-kí magában is elvégezheti. Hiszen én sem helyeslem a vérfertőzést vagy a gyönyörkeresés meg nem engedett módjait. De hogy természet adta jogunk alapján mérsékelt módon élvezzük a gyönyöröket, amelyek nélkül minden látszat szerint szerencsétlen lesz az életünk, azt határozottan nemcsak megengedett, hanem jó és boldogító dolognak kell tartanunk. Az élvezetek egyéb fajtáiról pedig, amelyek többi érzékünket gyönyörködtetik, úgy vélem, nem szükséges szólnom, hiszen senkinek sincs joga tiltakozni az ellen, ha valaki ezeket mérsékelt módon élvezni akarja. Eme okok miatt, amíg élünk, kí-kí szabadabban adja át magát az élvezeteknek, de úgy, hogy sem gyomrunk, sem testünk ne szenvedjen semmiféle kárt. S akkor elégítsük kí étvágyunkat, ha az, valóban kényszerít rá, és vágyunkat, ha az valóban sürget.

Mindenki tudja közületek, hogy mennyit kell nyújtánunk gyomrunknak, hiszen ez az a közös kincstár, amelyből a többi testrész ételmet és ellátást kap, s ha ezt az éhes tagok üresen találják, a test egész köztársasága pusztulásba hanyatlik, így azután, ha ilyen készségesen csillapítjuk vágyainkat, s elégítjük kí érzékiségünket, sokkal kiegyensúlyozottabban végezhetjük egyéb tennivalóinkat. S mindig emlékezzetek az isteni Platón ama aranyigazságára, amely szerint a boldogság a mámorhoz hasonló. Továbbá magára arra a homéroszi mondásra, amelyet latin nyelven így lehetne visszaadni: „Higgy nekem, édesebb nem akadhat a jó lakománál, mely szolgálja Cerest, Bacchust s ugyanakkor a testünk.” S ugyanő mondja máshol: „Mert a halál, kí a bőségs éhség szül, jaj, de keserves!”

S bárcsak engemet is, kí olyan gyakran követtem ezt az elvet, olyannak látnátok ezen a fejedelmi lakomán, mínt azt a bizonyos nagyevőt, kí Aurelianus császárt olyan rendkívül kellemesen elszőrakoztatta, míkor egy nap leforgása alatt egy teljes vadkant, száz darab kenyeret s ugyanakkor egy ürüt és egy malacot is elfogyasztott, s kielégíthetetlen garatján több hordó bort eresztett le. Vagy bárcsak én volnék az a Firmus, kí töméntelen húst falt föl,

s azt mondják, egy nap alatt megevett egy struccmadarat. Mert semmi embernek tartanám magam, ha a mellemre helyezett üllő súlyát nem tudnám jobban elviselni, mint ő, vagy ha nem mernék a krokodilok közt az ő zsírukkal bekenve úszni, vagy nem, tudnám az elefántot az övéhez hasonló készséggel kormányozni, vagy nem ennék vízilóhúst, vagy ha egy-egy strucc hátára fölülve nem tudnék az övével, vetekedő ügyességgel és bátorsággal nyargalni.

S ma csak azt az egy dolgot fájlalom, hogy nem rendelkezem egy Maximinus gyomrával, aki egy étkezésre hatvan font súlyú húst evett meg, s az utolsó cseppig kiivott egy capitoliumi amphorát. Mert akkor nem hagynám, hogy annyi pávát és makkon hízott vadkant, annyi, még a csodás lakoma fényénél is nagyszerűbb fogást hiába visszavigyenek, amelyekről, ha ezeket meglátnák, Antonius és Kleopátra mindketten elismernék, hogy e lakoma nagyszerűségével és változatosságával fölülmúlták őket. S ha meg kellene neveznem a mai napon kívánságaimat, a halhatatlan istenektől buzgó áhítattal két dolgot kérnék. Először is azt, hogy a torkom legyen feneketlenebb a tevéénél, másodsor pedig, hogy a gyomrom befogadóképessége legyen nagyobb, mint a Meótszi-tengeré. Most még az van hátra, hogy minden gondunk és törekvésünk a valamennyi élvezetben való elmerülésre irányuljon, hogy mindig vidámságban és derűben éljünk. S ha a tárgytól messzebbre elkalandozva valami olyasmit is mondtunk, ami véleményetekkel nem egyezik, nyilvánítsátok ki bocsánatokat, de készségesen, mert roppant gyomrom uralma nem engedi meg, hogy másképpen is megérthessem.

BEATRIX, MÁTYÁS KIRÁLY, GALEOTTO, FERENC

BEATRIX. Végre befejezte ez a szemérmertlenségben fölülmulthatatlan Epikurosz, akit még Epikurosznál is visszataszítóbbnak kell tartanunk. Mert az a boldogtalan, noha a legfőbb jót a gyönyörben látta, azt mégsem választotta el az erénytől. S nem is a test, hanem a lélek gyönyöréről beszélt, mint amely a semmi gyalázatosságba bele nem keveredő értelem nyugodt állapotából származik, s nem adja át magát teljesen a gyomornak és a kéjvágynak, mivel csak káposztát, és még dúsabbak számító ebédjén is legfőljebb sajtot fogyaszt.

De ez az ember sokkal hitványabb nála, mert sok mindent nem tréfásan, hanem nagyon is komoly hangon adott elő, s nem félt attól, hogy a király adta szabadsággal a kelleténél jobban visszaél. S dicsérem e férfi éles elméjét és ékesszólását, ha nem fogtam volna föl, hogy amit gondol, az még sokkal veszélyesebb annál, mint amit elmondott. Az ő filozofálásának a célja ugyanis nem az üdvözülés, hanem a pusztulás. Mert eszembe jutott, hogy a léha szellemek, állandóan szemérmertlen dolgokat hangoztatva, milyen könnyen a lejtőre jutnak, hiszen az emberi nem saját természeténél fogva is hajlandó a mértéktelenségre, s ha ügyesen összeszedett s a valóság látszatát keltő érvekkel ezt elősegítéd, nem csupán kívánják, de a bűnökbe merülve megszállott dühvel meg is akarják valósítani az emberi gyarlóságot.

Mit gondolsz, Galeotto, honnan erednek a különböző filozófiai iskolák? Nemde Szókratész közvetlen hangú beszélgetéseiből, akinek szavait, minthogy sok mindenről ironikusan, nem egy dologról tréfásan, s a többiről komoly hangon beszélt, egyesek különbözőképpen magyarázzák. Hiszen tény, hogy egyesek a legfőbb jót a gyönyörben, nagy rész a vagyonban, néhányan a nagy méltóságban, legtöbben az egészségben s a többiek, józanabban gondolkodva, az erényben látják. Nem látod-e be tehát, te, valamennyi ember között a legbűnösebb, s minden vallásos érzés megtagadója, milyen súlyos és veszélyes dolog olyasmiket előadni a tömeg előtt, amelyek híján vannak mindenféle józan meggondolásnak? S mindenekelőtt veszélyes nyilvánosan értekezni a gyönyörök szabad élvezetéről, amelyre az esendő emberi természet szinte önmagától hajlamos.

Mert mi lehet az emberi nem számára veszedelmesebb, mint maga a gyönyör? Hiszen ez a lélek minden bátorságát elernyeszti, s az emberi lélekben levő égi lángot kioltja. És ami a legvisszataszítóbb, te a legfőbb jót az emberi élvezetekben határozod meg. Ó, te hitvány, ezerszer is hitvány, sőt a hitványságok tanító iskolája; szerinted a boldogság azokban a dolgokban található meg, amelyek minden nyomornál és szerencsétlenségnél rosszabbak? Hát azt képzeled, hogy a múlandó és pillanatnyi dolgok, s azok, amelyek önmagukban szemérmetlenek és rútak, s ezen kívül azok, amelyek, ha kezdetben bizonyos szempontból vidámítónak látszanak is, de végül a legnyomorultabb pusztuláshoz vezetnek, hogy ezek képesek számunkra biztosítani az állandó boldogságot?

A legfőbb jó ugyanis az, melyhez hasonlítva semmi egyéb sem látszik kívánatosnak számunkra, s amely lelkünket sosem múló boldogsággal tölti el. Az, amit ama híres Hérakleitosz is ismert, de mivel bármily roppant hévvel vágyakozott is rá, az életben nem tudta megtalálni, létét örökös sírás és panaszkodás közepette élte végig. Hunyorra volna szükséged, még ha tanulmányaiddal annyit izzadtál is, hiszen nemcsak a magad, hanem mások veszedelmére is esztelenkedsz. Abban a tekintetben talán szerencsésnek látszol, hogy nem látod be, milyen nyomorult és szerencsétlen vagy, s amíg Isten ezért meg nem büntet, ezt nem is leszel képesé átérezni, mert teljességgel le kell mondanunk arról, hogy valaha is megjön a józan eszed. Jó ideig csodálkoztam férjem türelmén és nagylelkűségén, s hogy hű maradt vele született szívélyes természetéhez. De mivel már eleget fecsegtél, a legszentebb életű László szavai hatására, aki már-már fölkészült a felszólalásra, ha képes vagy rá, szerencsétlen, igyekezz visszanyerni józan eszedet.

GALEOTTO. Így is teszek, ha lehetséges, s hogy minden szót megjegyezhessek, legnagyobb érdeklődéssel figyelő fülemet rendelkezésekre bocsátom.

KIRÁLY. Csak nem nehezteltél meg Galeottóra, legédesebb hitvesem? Még nem ismered eléggé ennek az embernek erkölcsait és szabadszájúságát, hogy nincs nála az erénynek elszántabb ellensége s a gyönyörnek erőteljesebb védelmezője? A királyi lélek mindenestre arra kötelez, hogy a helyes és helytelen kijelentéseket egyformán végighallgassuk, ne érezzük, hogy számunkra mi kellemetlen, sőt olykor még a trágár kifejezéseket is nézzük el, s ne engedjük királyi lelkünk nyugalmanak megzavarását, mert semmi sem illene kevésbé méltóságunkhoz.

De úrnőm, nyíltan elismerem, hogy ez alkalommal téged nagyobb sérelem ért, mint engem, mivel nem tudod nyugodt lélekkel elviselni, hogy az erény annyira szent nevét bármiféle szemérmetlen szavakkal is meggyalázzák. S minthogy a jelenlevők lelkét eme nemes javaslatoddal már eleve erősen följajzottad, ne légy indulatos. Kellemesebb lesz, ami ezután következik, s a tárgy önmagától kínálja a kedvező megoldást. S bizonyos lehetsz abban, hogy a mi családunkhoz nem méltatlan László, aki még eddig egyetlen szót sem szólt, bizonyára elragadó s a király figyelmére is méltó szavakat fog mondani, hogy ezt a szörnyeteget a maga sokkal komolyabb érveivel megsemmisítse. Mi pedig neki nem csekély hálával tartozunk, mert ő minden lehetséges módon arra törekszik, hogy lelkünket gyönyörűséggel töltsen el.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Elismerem, atyám, sok tettetésre és színlelésre kényszerülünk, hogy ne feledkezzünk meg királyi méltóságunkról. De mikor engem nem is annyira ennek a szemérmetlen férfiúnak ízléstelen fecsegése bánt, hanem az, hogy semmibe veszi üdvösségét, nem állhatom meg, hogy magam is fölöttébb föl ne induljak, noha lelkem nem is annyira szigorú, hanem sokkal inkább jámbor és kegyes, hiszen erre a viselkedésre a többi embernél sokkal inkább kell törekednünk. Hiszen azoknak, akik a közösségben valamilyen méltóságot viselnek, minden gondjukkal és igyekezetükkel a közösség boldogulására kell törekedniük. Ez az ember hamis tanok áldozata, s lelkében ezekhez ragaszkodva olyan megátalkodottá vált, hogy most már semmi módon nem lehet jobb meggyőződésre bírni. Azt állította, hogy a

legfőbb jó azonos a gyönyörrel, s nem képzelhetünk el semmiféle, ennél kárhozatosabb állítást. S aki a mindennekfelett való cél, vagyis a legfőbb jó fölismerésében szemmel láthatóan téved, annak bármiféle mesterkedése hiábavalóvá válik.

A legfőbb jót pedig, nem lehet fölismerni; csak azok képesek rá, akiknek erre az igazi hit ad erőt. A hit pedig, bizony, mivel az ég ajándéka, csak a tiszta és büntelen szívben található meg. Gondolkodásunk megtisztulására az igazi hit elnyerése végett van szükségünk, ami lényegében az istenfélelem következménye, mert ez aljas és vak gondolkodásunkat megszünteti és megvilágosítja. Így hát Galeottónak, mivel sem az Istent nem féli, sem a maga tisztátalan voltáról nincs meggyőződve, nincs módjában az őszinte hit alapján megismerni az igazságot és a legfőbb jót, s mivel mindent a szennyes gyönyörökből származtat, nem tudom elképzelni, hogyan nyerheti el az üdvösséget. Ugyanis a legfőbb jó a végső határ megismerése, s mivel fölötte van a természet erőinek, értelmünkkel nem vagyunk képesek fölfogni, hacsak a legkegyelmesebb Istentől nem kapjuk meg a hit által a mélyebb megismerés ajándékát.

Vajon miféle hitet találhatunk abban, aki az aljas gyönyöröket tartja érényeknek, aki meg van győződve, hogy a gátlástalan kéjvágy a legkevésbé sem esik isten ítélete alá, aki a szerelem legaljasabb fajtáit Isteni szertartásoknak tekinti, s aki végül, összekeverve az isteni törvényt és a bűnt, úgy vélekedik, hogy testünket mindennel ki kell szolgálnunk, viszont a lelket s mindazt, ami Istennel kapcsolatos, teljesen értelmetlen dolgoknak kell tartanunk. Valóban, ebben az esetben is el lehet mondani, amit a szent könyvekben olvashatunk, hogy az ilyen embert vakká tette a rosszindulat. Így hát engem ennek az embernek az irodalom vonzó eszközeivel megfogalmazott zagyaságai részben szánalomra, részben felháborodásra készítettek. Hiszen ott mutatkozik a legkevésbé bölcsnek, ahol bölcs belátásra és helyes érzékelésre volna szükség, s olyan módon forgatja ki a gyönyör szó értelmét, hogy fonák véleményével megfertőzhesse másoknak az érény révén még nem eléggé megszilárdult gondolkodását.

Ti pedig, jelenlevők, semmit se tartsatok utálatosabbnak a mocskos gyönyörnél, viszont semmit se értékesebbnek magánál az önuralomnál és szeméremnél, mert ezek révén nyilvánul meg a józan belátás minden ereje, amely minket nyilvánvalóan a többi élőlény fölé emel. Te pedig, fivérem, elsősorban leked veled született önuralmát őrizd meg, s légy meggyőződve, hogy semmi sem méltóbb a királyi méltósághoz, mint legyőzni saját magunkat, parancsolni saját kéjvágyunknak, megvetni a gyalázatoságot s végül gondosan megőrizni lelkünk és testünk tisztaságát. Mert azoknak, akik mások vezetői, kötelességük megzabolázni a többiek vétkeit, szükséges, hogy saját személyükben mindenki előtt kiemelkedő példát mutassanak, s éjjel-nappal nem lehet parancsolóbb gondjuk annál, mint hogy a halhatatlanság és hatalom Istentől nekik juttatott ajándékával - mert minden hatalom Istentől származik - helyesen és szentül éljenek.

KIRÁLY. Polluxra, úrnőm mélyebben és elfogadhatóbban filozofál, mint Galeotto, s így ha őt valaki Beatrix helyett az *áldott* névvel illeti, a legkevésbé sem jár messze az igazságtól.

FERENC. Ne aggódjál, kérlek, isteni nővérem, hogy a méregként ható örömek bármiféle csábításának is áldozata leszek. Mert be kell vallanom, hogy sokkal vagyok adós neked és a természetnek, hiszen ez utóbbi engem magától is az önmegtartóztatásra nevelt, te pedig, az érény és mindenféle erkölcsi tisztaság terén saját magad szolgáltál nekem példaképül. S belőled olyan isteni erő sugárzik, hogy aki csak közeledben él, annak számára a legkisebb bűn elgondolása is lehetetlenné válik. Ámbár Galeotto szavait és egyéb semmitmondó kijelentéseit ékesszólása és szellemessége miatt elismeréssel hallgattam, ő az érvek semmiféle varázserejével nem tudja velem elfogadtatni véleményét, mert az én fölfogásomat a tapasztalat alakította ki.

Ugyanis ha a katonai táborokban a rút kéjvágó és a férfitlan gyönyörhajhászás uralkodnék, egyetlen győzelmet sem lehetne aratni a hősiesség révén, ott, ahol egyetlen bűnre sem szükséges olyan gonddal ügyelni, mint éppen az aljas kéjvágóra. Az ősök szokása szerint a táborokban egyetlen ringyó sem tartózkodhatott, nehogy a katonák elszántsága meggyengüljön, s viruló lelkierejük elenyésszen. Mert ha a katonát a gyönyörök vették volna körül, sem vezére parancsára nem ügyel, sem őrhelyén nem tart ki, nem tűri a fáradságot és éhséget, nem rendelkezik a helyzet megkívánta elszántsággal, hanem gyáva és tehetetlen, és a sereget dicstelenül cserbenhagyó szökevénné válik. Ezért kell őt távol tartani a gyönyöröktől, hogy semmi se legyen számára kíváncsabb a pornál és verítéknél, semmi se legyen előtte nagyszerűbb az ellenségen ütött sebeknél, és semmit se tartson előbbre valónak a vitézségnél és jó hírnévnél.

Mert nyilvánvalóan elsősorban az tette tönkre Severus, az egykori római császár dicsőségét, hogy döntéseiben a katonák kegyét kereste, akiknek megengedte, hogy aranygyűrűket hordhatnak, hogy a táborban ringyókat tarthatnak, s együtt lakhatnak asszonyaikkal. Ő volt az első, aki teljesen megszüntette a katonaélet fegyelmét és kemény ridegségét, a nehézségek közepette való engedelmességet, állhatatosságot, a vezéreknek kijáró tiszteletadást. A katonákat pénzszerzésre buzdította, megismertette a gyönyörökkel, megengedte, hogy kényelmesen éljenek, és kedvükre aludjanak; valóban csupa olyan dolog, ami a katonaélettől merőben idegen.

Appius Claudius consul, mikor az élvezetektől meggyengült serege - még bizonyos engedetlenséget is tanúsítva - balsikerrel harcolt a volscusok ellen, minden tizedik katonáját megbotoztatta. Scipio Africanus Numantia ostroma közben a szabadosság és fényűző életmód következtében meggyengült seregben állhatatossággal és fegyelmezéssel helyreállította a katonai erényeket, az élvezetszerzés minden eszközét megsemmisítette, kétezer örömlányt kergetett ki a táborból, s katonáit mindennap munkára fogta. S mi is tanúi lehetünk, hogy győzhetetlen, s számunkra legszentebb királyunk, a katonai fegyelem mesterei napról napra ugyanígy cselekszik.

A censorok szigorú nyomozással és sok embert megbüntetve kiirtották a bacchanáliát, ezt a görög ünnepet, s valamennyi bűnnek éjszakai tanuló iskoláját. Ezért, véleményem szerint, minden gyönyört az erény és halhatatlanság szolgálatában kell keresnünk, és semmiképpen nem lehet királyi lélek az, aki nem törődve a dicsőség ragyogásával, s megvetve saját méltóságát, elmerül az emberi dolgok posványában. A kiváló lélekre ugyanis az jellemző, hogy magában állandóan azt fontolgatja, hogy az életben minél magasabb rangban tevékenykedik valaki, annál inkább kötelessége jeleskedni az erények bármelyik fajtájában. Így hát, legédesebb nővérem, ne nyugtalankodj, s légy meggyőződve, hogy üdvösségemet semmi sem veszélyezteti. Viszont vendégünk esetében jogos a kétely, hiszen ő, noha nem érzékeli helyesen a dolgokat, mégis értekezik róluk. Ezért hát kérd föl szólásra bölcs és kiváló főpapunkat, aki elméjében szemmel láthatóan a legfontosabb dolgokon töprenkedik. S ha ezt megtetted, majd tanúi lehetünk, hogy Galeotto ügyesen előadott, visszas okoskodásait milyen könnyedséggel teszi semmivé.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. A legszentebb vallásra támadt rá ez az istentelen Galeotto, kedves Lászlóm, s nem ismeretlen dolog számodra, amit a gyönyörök törvényes szabadságáról előadott. Mi viszont, abban a meggyőződésben, hogy ez a dolog rád tartozik, a legkevésbé sem igyekeztünk őt megcáfolni, jól tudva, hogy szellemed milyen rendkívüli módon fölkészült az isteni és emberi dolgok megvitatására. Így hát, mivel a rád tartozó dolgokról nyilatkoztak sértő módon, noha ez mindnyájunkat érint, mégis elsősorban neked van jogod, hogy megvédelmezd a legszentebb igazságot. S ne törd el, hogy a katolikus vallást, amelynek a török határ mentén a legelszántabb védelmezője vagy, ez a leggyalázatosabb ember beszennyezze

azzal, hogy minden jó dolgot a gyönyörből származtat. Pedig ha ez valakit uralmába kerít, nem engedi meg, hogy az a valódi és legfőbbrendű jót fölfogja, hanem az emberi dolgok mocsarába taszítja és fojtja bele. Így legyen rá gondod, hogy szavaid önmagadhoz és hozzánk méltók legyenek, nehogy az legyen a látszat, hogy hiába elméledtél ilyen hosszú ideig.

LÁSZLÓ PÜSPÖK, BEATRIX ÉS MÁTYÁS KIRÁLY

LÁSZLÓ. Teljességgel legyőzhetetlen király és legfőbbsebb királyné, mint Hésziodosz mondja, az embereknek három fajtája van. Az elsőbe, amelyet a legkiválóbbnak nevezünk, azok tartoznak, akik saját erejükből képesek mindent fölfogni, és saját maguktól a lehető legjobban cselekednek. A második csoportba, amelyet jónak nevezünk, tartoznak azok, akik noha nem látják be maguktól, miképpen kell cselekedniük, mindamellett megfogadják a jó tanácsot. A harmadikba, amelyet a legrosszabbnak, sőt lényegében veszedelmesnek nevezünk, azok, akik önmaguktól sem képesek a dolgok megértésére, s mások helyes tanácsait sem követik, hanem egyedül csak a kéjvágy és étvágy irányítja őket.

Ti bizony nehéz feladatot bízatok rám, mert olyan emberrel kell foglalkoznom, aki az emberek ama bizonyos harmadik csoportjában tevékenykedik. Vagyis nem tud valamit önmagától helyesen fölfogni, mivel tisztátalansága következtében sem észre térni, sem helyesen érzékelni nem képes, s hozzá még olyan nyakasnak és gonosznak született, hogy a helyes tanácsot adóra sem hallgat. Ugyanis aki az emberi dolgok sorában a gyönyört tartja a legfőbb jónak, az, az Istennel kapcsolatban egyáltalán semmit sem képes helyesen érzékelni. Márpedig aki Isten lényét nem fogja föl, az nem is vágyik utána, aki pedig nem vágyik utána, az nem szereti, aki pedig eleve nem szerette, az, az Istenbe vetett hit semmiféle jótéteményében sem részesül.

Ebből következik, hogy nekünk tudatlan, aljas és megátalkodott ellenfél jutott, aki noha sokat olvasott, és állítása szerint szemlélődő életmódot folytat, mégis, a gyönyör csábításaiba temetkezve, szellemének egész eltompult erejét arra fordítja, hogy mindent a vakság és pusztulás szintjére süllyesszen. Nem rendelkezem akkora lelkierővel, s az isteni dolgok olyan elmélyült ismeretével, hogy képes volnék egyrészt végezni ezzel a szörnyeteggel, másrészt kielégíteni az engem hallgató szent fülek várakozását. De mivel a legszentebb igazság ügyéért kell harcba szállnunk, amelynek védelmében még a legostobább is bölcsnek látszhat, derűsen kell viselkednünk, annál inkább, minél megértőbbek hallgatóink. S így, ha beszédünket a szokottnál hosszabbnak találjátok, ezt kérjük, ne rójátok föl bűnünkül. Hiszen a régiek is sokkal több időt szoktak adni a beszédre a védőnek, mint a vádlónak, s mivel testeteket már a lehető legbőszesebben elláttátok, arra kell törekednetek, hogy lelketek is komolyabb táplálékhoz jusson.

Mivel ez az ember nagyon részletesen értekezett a gyönyörök szabadságáról és a szerelemről, mi először is azt fogjuk megvilágítani, hogy nincs ezeknél a gyönyöröknél utálatosabb és a szerelemnél ártalmasabb dolog. Mindazt, amit mondott, sorban megcáfoljuk, s noha az ő üdvözlésével kapcsolatban vajmi kevés reményt is táplálhatunk - mert a tanítás befogadására éppen olyan alkalmatlannak született, mint az athéniak, akiknek Platón éppen taníthatatlan voltuk miatt nem akart törvényeket adni -, végül mégis annak a beismerésére szeretnénk kényszeríteni, hogy egyetért velünk. S úgy segítsen minket az isteni kegyelem, hogy ha van benne valamelyes fogékonyság a helyes gondolkodás iránt, valamennyire lássa be tévedését.

Galeotto az athéni Alkibiadész példáját követte, aki levágta legismertebb kutyájának a farkát, s mikor megkérdezték, miért tette ezt, állítólag azt válaszolta: azért, hogy legyen miről beszélnie a népnek, s így ne emlegesse szegyénteljesebb cselekedeteit. Galeotto, ezt a példát követve, a gyönyörök szabadságával kapcsolatban zúdította ránk szavait, hogy így leplezze el még sokkal tévesebb eszméit. Nem tudta szegény, hogy ha egy képtelen állításnak hangot ad, szükségszerűen következik utána a többi is. Hiszen annak, aki végső célnak a gyönyört tekinti, szükségképpen nagyon sok dologban kell tévednie, mint ahogy ez a következőkben kétségtelenül ki is fog derülni.

Hogy tehát végre közvetlenül hozzád intézzem szavaimat, kérlek, Galeotto, nyilatkozz, miféle örültségtől megszállva merészeled állítani, hogy mindenki teljes szabadsággal átadhatja magát valamennyi gyönyörnek, mikor a közhit szerint az ember üdvösségére nézve nem akad ennél veszedelmesebb méreg. Ugyanis az emberi lélekben működő erők, ha csupán a földi dolgokkal törődnek, fölhagynak sajátos tevékenységükkel, elgyengülnek, eltérnek követendő céljuktól, minthogy a rút kép kívánására ösztönző gyönyörök csábító erejének engedve teljességgel eltorzulnak. Így azután a józanész és akarat, megfosztva saját, immár a gonosz gyönyörök elérésére törekvő támaszaiktól, nem képesek igazán önmaguk lenni, s teljességgel elveszítik cselekvőképességüket.

A józanész működésének pedig, mindenekelőtt négy szakasza szokott lenni. Az első a megértés, amely fölfogja az igazi célt, vagyis a legfőbb jót, mert ez minden cselekvés kiindulópontja, mely a cél elérésében az utolsó mozzanat, de a figyelem ráirányulásában az első. Viszont ha ezt a gyönyörök fogják körül, akkor vakság szállja meg, hogy saját világos látását minden jel szerint teljesen elveszíti. A második mozzanat a megfontolás, a végrehajtandó cselekvésről való döntés, amelyet azonban az érzéki kívánság megbénít: mert vajon ki képes a kéjvágytól föltüzelve helyesen dönteni? Mint mondják, a harmadik mozzanat az értékelés vagy kiválasztás, de az előbb említett kóros állapot ezt is eltompítja. A negyedik mozzanat pedig, mint állítják, a meghatározott szándékhoz való állhatatos ragaszkodás, amely mellett egy férfi tisztas tevékenységében szilárdan kitart, de ezt az erőt is ingataggá teszi ugyanaz a betegség. Az akarat ugyanis, ha az értelem semmiféle jó cselekedet végrehajtására nem biztatja, a henyélés következtében eltunul, megveti az isteni dolgokat, s maga sem tudja, mit akar. Közben súlyosbodik a lélek vaksága, mindenfelől sötétség rohanja meg, mindent elhamarkodott meggondolás alapján hajt végre, dühöng benne a kéjvágy, a józanész helyett az étvágy kormányozza, az ilyen ember lelke mocskossá válik, értelme ingadozó lesz, egyáltalán nem képes függetlenül dönteni.

Ítéloképessége összezavarodik, állhatatossága teljesen összeroppan, akarata elutasítja, amire vágyott, majd arra vágyik, amit visszautasított, sejtelve sincs róla, mit kívánjon, s nem tudja, hol állapodjon meg. Sorsa a gyötretés és halálra kínoztatás, mások vezetik, vonszolják, s körben hajszojják akarata ellenére. Valóban bebizonyul, hogy képtelen az érzékelésre, a jót megveti, mindig a hitványabb dolgok felé sodródik, semmit sem törődve üdvösségével, semmit sem becsületével, semmit sem méltóságával.

Így tehát valamennyi itt felsorolt baj és nem szűnő nyomorúság mindenestül a mérgező gyönyörökből származik. S ha valaki belátja, hogy milyen eljövendő veszélyek leselkednek majd az emberre - Herculesre! - semmitől sem fog jobban óvakodni, mint ezektől. Úgy vélem, nem ok nélkül írta Xenophón Herculesről, hogy a keresztúton két nővel találkozott, akik közül az egyiknek gyönyörűség, a másiknak erény volt a neve. Az egyik följánlotta, hogy bár nem lesz halhatatlan, a legkellemesebb s változatos gyönyörökkel tarkított élet jut neki osztályrészül, ha teljesíti parancsait, a másik viszont a kemény, nehéz, fáradságos, de végül a halhatatlanság révén a legjelesebbé váló vég ígéretével biztatta. Így hát a bölcs ifjú inkább az erény nehéz és küzdelmes útját választotta, hogy istenné lehessen, s nem a gyönyörét, hogy testével

együtt ő is végleg elenyésszen. Ezért a költőknek az, az állítása, hogy talán Juppiter fia volt, egyáltalán nem alaptalan. Mert akik helyesen cselekednek, méltán nevezhetők Isten gyermekeinek. S ebből nyilván kiderül, mennyi bajba sodorják az embereket a gyönyörök, amelyeket az isteni Platón nem alaptalanul nevezett az emberi nem mérgeinek.

Jaj, mennyire eltorzult azoknak a gondolkodása, s mennyire összezavarodott ítélőképessége, akik hűtlenné válva az erényhez, a gyönyörök rabjai lettek! Hiszen ezek nyilvánvalóan kiölnék belőlünk minden józanságot, s megfosztanak szabad akaratunktól. Mert mi nagyobb csapást kívánhatunk ellenségeinknek, minthogy ezeknek a gyönyöröknek a szolgálatában rabszolgaként sínylődjének? S ellenkezőleg: milyen irgalmat érdemlőbb kérésünk lehet mi magunk számára, minthogy elkerülhessük a gyönyöröknek ezt az elnyomórító zsarnokságát? Mert hiszen ki hitte el valaha is, hogy ezekben bízunk kell? Ámbár ezek vonzó és csillogónak látszó alakban kísértének meg minket, s csábítóan édes, noha magában halálos mérget rejtő formában jelentkeznek, következményük minden esetben sosem szűnő baj és szerencsétlenség. Tudniillik ha a bennük rejlő veszély világosabban megmutatkoznék, az emberi nem nyilvánvalóan semmitől sem undorodnék jobban, mint ezektől.

Most látjuk csak, milyen bölcsen szabta meg Platón azt a törvényt *Az állam*-ról írt művében, hogy a városból, véleménye szerint, nemcsak a legszennyesebb gyönyöröket, hanem a gyönyörökkel kapcsolatos verseket, képeket és szobrokat is éppúgy ki kell tiltani, és el kell távolítani, mint valami vészes ragályt. S úgy vélte, hogy messzire el kell űzni minden költőt, festőt, művészt, aki bármit is fonák, kéjre csábító, buja, aljas, illetlen formában alkotott meg, nehogy míg ilyen példák kötik le az embereket, lelkük, mintha mérges gyomok közt járkálnának, észrevétlenül és lassanként a mértéktelenség felé hajoljon, s értelem nélkülivé váljék. Ezért tehát - mint ugyanő könyve további részeiben kifejti - mivel a mértéktelen élvezet az ember értelmét eredeti állapotából teljesen kiforgatja, a gyönyörnek semmi köze sincs a bölcsességhez és önuralomhoz, hanem a bujaság és könnyelműség kísérője lesz. S mivel a szerelmi gyönyörnél semmi sem szenvedélyesebb, ezt a legcsodálatosabb filozófus véleménye szerint éppúgy el kell utasítanunk, mint a ragályt, vagy valami, a lelket és értelmet pusztulással fenyegető veszélyt; s *Az állam*-ról írt könyve kilencedik fejezetében is kijelenti, hogy a szerelem, továbbá a vér és torok gyönyöreai ártalmas, vad és szörnyű dolgok.

Ugyanis háromféle gyönyör van, amelyek lelkünk háromféle hajlamának igyekeznek kedvében járni. A legédesebb a lélek ama részéhez kapcsolódik, amelynek segítségével tanulunk és nevelődünk, a többi gyönyör viszont sem nem valódi, sem nem szeplőtelen, hanem árnyékszerű és csalóka. Az embereket pedig, a lakomák és az efféle gyönyörök földre nyomva lenyűgözik, s ha néha kicsit ki is egyenesednek, ez csak addig tart, amíg az eléjük helyezett ételt megérintik. Így tehát egész életükben tévelyegnek, s nem tudnak felemelkedni - kedvelve a hitványabbat - ama magasabb rendű, nagyszerű táplálékhoz, sőt azt még csak meglátni sem képesek. Nem a valóságos dolgok megismerése elégíti ki őket, s nem ízlelik meg a tiszta, a maradandó örömet, hanem akárcsak az állatok (ó, földből sarjadt lelkek!), a földre görnyedve mindig csak a földi dolgokat figyelik és követik. Megtöltik a gyomruk, hemperegnek a bujaság mocskában, végül ettől, a földi dolgok után érzett kívánságtól úzve kölcsönösen hajszojják egymást, s vasszarvakkal és -patákkal viaskodva pusztítja egyik a másikat.

Ezzel szemben viszont annak, aki helyesen intézi saját életét, először ismeretek szerzésére kell törekednie, amelyek által nemesebbé válik a lélek, s az igazság és önmérséklet képességével együtt a bölcsességet is elsajátítja. Testének és lelkének nemesítésére törekszik, ellenőrzi lelke egészségét és kiválóságát, s végül is az a célja, hogy a lélek józan belátása szerint mindenhez a legmegfelelőbb módon alkalmazkodjék. S ugyanő igazolja, hogy kétféle életmód van. Az egyik a legélvezetesebb, a másik a legigazságosabb. S akik a legigazságosabb életet élik, valóban a legboldogabbak is lesznek, míg, akik az erény nélkül való, kellemesebb

életmódot folytatják, azok lesznek a legszerencsétlenebbek. Ugyanis arra, akinek megadatott az erény és az önuralom - legyen bár teste nagy és erőteljes vagy kicsiny és gyenge, s legyen bár ő maga gazdag vagy szegény - mindenképpen szerencsés, boldog sors vár. Ezzel szemben, mülja fölül bár gazdagságban Kinüaszt vagy Midaszt, ha teljességgel hiányzik belőle minden igazságérzet vagy önmérséklet, mindenképpen a legnyomorúbb sorsra jut.

Ezért ez az isteni filozófus is úgy véli, hogy mindazon dolgok közül, amelyek az ember birtokában vannak, a lélek a leginkább isteni, s hogy az összes, a föld fölött és a föld alatt található arany értéke nem ér föl az erényével. S az, aki a törvény és józanság ellenére kiszolgáltatja magát a gyönyöröknek, semmibe veszi lelkét, aljas dolgokra törekszik, és elhanyagolja kiművelését, mikor gonosz és mardosó bűnökkel igyekszik megtölteni. Viszont annak az élete, akiben megvan a helyes ítélőképesség, önzetlenné s minden esetben békéssé és nyugodttá válik.

Én azonban szavaimmal korántsem azt akarom állítani, hogy véleményem szerint az emberi életben szükségszerűen le kell mondanunk minden örömről, mert ez a vélemény rendkívül szigorú és otromba nézet volna. Csak azt szeretném, ha belátnátok, hogy az ember számára nincs veszedelmesebb dolog a mértéktelen élvezetnél. Mert mint ama bölcs mondja, mivel az élvezetek és fájdalmak forrásai egyaránt a természetből fakadnak, lehetőségünk van rá, hogy ki-ki ezekből oly módon, addig és annyit merjen, amennyire szüksége van, tegye ezt akár közéleti, akár magánemberként, törvényszerűen önmaga határozza meg szerencséjének mértékét. Viszont az, aki mértéktelenül méreget, elkerülhetetlenül szerencsétlenné válik.

Mert mindegyikünknek bensejében két kísérője van, akiknek tanácsaira hallgatunk, s e kettő közül az egyik meggondolatlan és esztelen, míg a másik ennek éppen az ellenkezője: az egyik neve gyönyör, a másiké fájdalom, s mindkettő előtt a jövőre vonatkozó elképzeléseink haladnak, melyeknek közös neve remény. De ami a fájdalom előtt jár, annak neve félelem, ami a gyönyör előtt, annak reménykedés. S mindezeket megelőzi a józanész, helyesen eldöntve, hogy mit tart jobbnak és mit rosszabbnak. S ezekhez járul azután az aranyat érő, szerencsés, józan ítélőképesség, s azok, akik ennek engedelmeskednek, erényük révén minden bizonnyal boldogok is lesznek. S a helyes életmód elvével összeférhetnek egyszer a fájdalmak, másszor a gyönyörök, olykor a vágyak, egyébkor a szerelmek, de csak akkor, ha nem lépik át a józan belátás mérsékelt határait, ám a buja szenvedélyek következtében mindezek szertelenné és féktelenné válnak.

Így a helyes életfelfogás sem a gyönyörök után nem áhítozik, sem nem menekül eleve a fájdalom elől, hanem mindkettővel szemben megmarad a középúton. De aki Istentől ihletett életre törekszik, annak természetesen valóban lelki egyensúllyal kell rendelkeznie. Ezek alapján azután, mindenki előtt külön-külön nyilvánvalóvá válhat, hogy a gyönyöröknek két fajtája van: az egyik a tisztességes és megengedhető, a másik pedig, a visszataszító gyönyöröké. Ez a fölosztás pedig, ha nem tévedek, érvénytelenné teszi Galeotto valamennyi fölhozott érvét, amelyeket, mivel hamisak és rosszra bízhatnak, ez az egyetlen válasz megcáfol. Én nem is óhajtottam volna egy szóval sem többet mondani, ha biztos volnék benne, hogy néhány, talán itt levő, rendkívül könnyelmű fölfogású ember lelkét nem fertőzte-e meg az ő ravasz szándékú ékesszólása.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ó, milyen kiválóan és éles elméjűen filozofál ez a férfi! Galeotto már első következtetéssorozatától megsemmisült, s be fogja látni, hogy tárgyunkról nem tréfás, hanem komoly hangon tárgyalunk.

LÁSZLÓ. Ezek után valóban azt vélitek, hogy az embernek nehezebb az egész világ fölött, mint saját magán uralkodnia? Állítom, hogy a legkevésbé sem, mert minden bölcs habozás nélkül úgy nyilatkozott, hogy az embernek mindig sokkal nehezebb saját magát legyőznie. Nagy Sándor úgy vélekedett, hogy nem kevésbé királyhoz méltó feladat saját magát, mint az

ellenséget megzabolázni. Ugyanis a teljes világalom megszerzésében minket emberi erők és eszközök segítenek, amelyek elégségesnek látszanak a feladat elvégzésére. Ezek ugyanis nemcsak a tehetséget, bátorságot, pénzt, a katonák erejét mozgósítják, de a csel, álnokság, a ravasz hadvezetés, esküszegés, kegyetlenség, megvesztegetés, erőszak, gyűjtogatás, rémület, s még több efféle dolog is nagy segítséget nyújt számukra. Röviden kifejezve: az emberi erény és bűn elég erősnek látszik a világ leigázására, de az ilyenfajta győzelem, noha rendkívüli jelentőségű, nem haladja meg az emberi erőket.

Viszont ahhoz, hogy saját magunkat legyőzhessük, naponta kell magunkkal viaskodni, kikerülni a saját magunk ellen készített cselvetéseket, gyarló mivoltunk miatt elbukni, majd a bukás után újra talpra ugorni, s a síkos helyen is megvetni a lábunkat, s oly roppant makacsságunkban észre térni - ezek nyilván erőnket meghaladó és isteni segítséget igénylő feladatok. Hiszen az isteni kegyelem nélkül senki sem képes vétke után fölegyenesedni, s annyi sok csapda között nem tudja megtalálni magának a kiutat. Így tehát, ha igaz a sokat idézett közmondás, hogy a családban megbúvó ellenségnél nincs nagyobb szerencsétlenség, ó, jaj, milyen nehéz naponta szembeszállni a velünk született kéjvággyal, megfékezni telhetetlenségünket, s eloltani, mint mondani szokták, a bennünk égő taplólángot, mindennap behatolni az ellenség közé, s végül épségben visszatérni. Ha valaki mindezt képes volt megtenni, azt a legdicőségesebb diadalmenetekkel s örökké megmaradó szobrokkal kell megajándékozni.

Miért van az, hogy annyi embert látunk, s szinte megszámlálhatatlanul sokról olvasunk, akik vagy jólétben élnek, vagy mérhetetlen hatalmuk van, s miért hallunk olyan kevés emberről, aki a legteljesebb mértékben önmegtartóztató, és rendelkezik a szókratészi önmérséklet adományával. Nemde azért, mert könnyebb az egész világot kormányozni, mint saját erőnkől győzni önmagunk fölött? Publius Helius Pertinax, akinek apja fölszabadított rabszolga volt, s aki onnan kapta nevét, hogy mint fakereskedő, rendkívüli kitarással folytatta mesterségét, az Appennineken született, s végül a római birodalom ura lett. S Maximinus is, aki géta és alán eredetű pásztor volt, a római birodalmat uralma alá hajtotta, és a lehető legkegyetlenebb módon kormányozta. Viszont Theodosius, ez az Isten előtt leginkább kedvelt császár, istállószolga volt, s pusztán erényével, amelynek erejével először önmagát győzte le, emelkedett a császári székbe.

Mindenütt olvashatunk roppant birodalmakról, uralkodókról és királyságokról. S az asszír, mész, továbbá a perzsa, egyiptomi, az athéni, lakedaimóni s a római és pun nép történetéből nem hiányoznak a rendkívüli hírnévre jutott férfiak nevei. S nemcsak hallottunk róla, hogy a barbárok közül az amurcae nép, a gótok, longobárdok, szaracénok, a hunok s végül a törökök milyen nagy területen uralkodtak, hanem azt is tanúsíthatjuk, hogy mindenütt láthatjuk a katasztrófák, pusztítások és rombolások nyomait. Márpedig ha olyan rendkívül fontos dolog volna az, hogy valaki megszerezze magának a hatalmat, vagy zsarnok legyen, sem a géták, sem a szkíták, sem a leghitványabb nemzetek nem jutottak volna ilyen rendkívül hatalmas birodalmakhoz. S miért van az, hogy annyi császár és király között vagy keveset, vagy valóban egyet sem találsz, aki parancsolni tudott volna önmagának? Nyilván azért, mert sokkal fáradtságosabb dolog önmagunkat, mint az ellenséget legyőzni.

Ezért vélte Platón, hogy saját kéjvágyuk megfékezői nem alaptalanul érdemelnek diadalmenetet. Mert ő azt hirdette, hogy az önuralommal bíró és vágyait legyőző emberek aratták a legszerencsésebb győzelmeket, viszont az elpuhult s az élvezetektől megrokkant embereket, akár csak a rabszolgákat, nyomorultaknak és szerencsétleneknek kell tartanunk. Hogy pedig valót állítottam-e, ha Platón után a legnyomatékosabb bizonyítékokat az életből kell vennünk, ki tanúsíthatja hitelesebben szavaim igazát, mint az, aki jelenlévőként mérlegeli állításaimat, a legszentebb életű felség. Hiszen ő, miközben majdnem az egész északi vidéket hatalma alá kényszerítette, előbb tanulta meg önmagát fegyelmezni, mint az ellenséget legyőzni, s már

csak az események közben szerzett hosszú tapasztalata alapján is eldöntheti, hogy a kettő közül melyik a nehezebb feladat.

KIRÁLY. A mi kedves Lászlónk valóban ihletetten, az igazsághoz híven és nagyszerűen beszélt. Hiszen ha állandóan a legjobb és leghatalmasabb Juppiter lett volna is mellettem, nekem akkor is elszántabban és hevesebben kellett saját magammal, mint akár a legszörnyűbb ellenséggel is küzdenem. S ez a küzdelem annál nehezebb szokott lenni, minél nagyobb uralomhoz jut valaki. Ugyanis a legnagyobb hatalom birtokában mérsékelni magunkat, s miközben számtalan dologban kell döntenünk, csillapítani indulatunkat, lebírnunk haragunkat, korlátozni élvezetvágyunkat, legyőzni a meg nem engedett gyönyöröket, a magunk személyében jó példát adni másoknak, s nem elfeledkezni méltóságunkról sokkal nagyobb feladat, mint nem csupán az északi földrészen, de a világ többi részén is uralkodni.

Mert ha a hatalom megszerzésében végül is bizonyos mértékben segítségünkre van is a jó szerencse, katonáink hűsége és kitartása s az emberi rátermettség, nincs semmi, amit a remélt győzelemhez jobban kellene kívánnunk, mint az említett tulajdonságokat, sőt ezek közül gyakran csupán az egyik vagy másik is elegendő a hatalom megszerzéséhez. De higgyétek el nekem, ahhoz, hogy valaki magát legyőzhesse, nemcsak emberi elszántságra, hanem isteni segítségre is szüksége van. Ugyanis aki nem tanulta meg előbb önmagát legyőzni, annak az életét majd a szerencse változó szeszélye kormányozza. Így nem lesz képes sokáig uralkodni, s ha egy ideig talán uralkodik is majd, nem fogja elkerülni a legkeservesebb véget. De hogy szavaimmal ne szakítsam félbe legszentebb ihletésű előadásodat, mondd el, amit még akarsz, s amit úrnöm - meg vagyok róla győződve - a legteljesebb örömmel fog végighallgatni.

LÁSZLÓ. Szívből hálát mondok ezért a legnagyobb hatalmú felséghez teljesen méltó tanúságtételért és buzdításért, amelyből arra következtetek, hogy szavaimat nem fogadjátok elismerés nélkül, s még jobban nekibátorodva adom elő, ami még hátravan, mert úgy érzem, nem nélkülözöm egyetértéseket.

Miközben különböző érvek jutottak eszembe, elsősorban az kívánczik a nyilvánosság elé, hogy mindenkinek számon kell tartania, honnan is eredt, s maga részéről napról napra arra törekednie, hogy ahonnan idejött, oda is érkezék vissza; ugyanis azt valljuk, hogy az égből eredtünk, s oda is kell majd visszatérnünk. Ezért a görögök helyesen adták az embernek - mint valami megfordított fának - az *ἄνθρωπος*⁵ nevet. Minthogy a földből sarjadó növényeknek gyökereink a lábuk, s valamennyi többi élőlény is, mivel a földből eredt, lefelé, a földre tekint. S velük szemben egyedül az ember az, aki minthogy nyilván az égből szállt alá, a fejét tartja gyökerének, s mindig arra gondol, hogy a fölötte levő, saját, üdvöt adó hajlékába kell visszatérnie.

Ki lehet tehát annyira esztelen és eltévelyedett, hogy kihullván elméjéből az égi haza emléke, a gyönyöröknek ebbe a bűzös mocsarába kelljen végleg elmerülnie? S vajon azt, aki mind-ezeket többre tartja, mint saját magasztos honát, nem gondoljátok-e, hogy a természet minden ajándékától megfosztotta, s hogy ő, mint a görögök mondják, *ἄκρηστος*, azaz haszontalan élőlény? Sőt még a többi élőlényénél is hitványabb, mert ezek mindig igyekeznek visszatérni szülőhelyükre, még ha az oly távol esik is. Ó, milyen szerencsétlen az, aki nem képes fölfogni, hogy kicsoda, hogy honnan érkezett ide, és hogy hova kell visszatérnie! S mennyire istentől ihletett Szókratésznek ez a kijelentése: *γινώσθι σεαυτὸν* azaz: ismerd meg önmagad, s mennyire teljes joggal érdemelte ki, hogy Apollón jóshelye őt ítélte a legbölcsebbnek a halandók közül!

⁵ a görögök helyesen adták az embernek... az *ἄνθρωπος* nevet - a beszélő önkényesen kapcsolatba hozza a görög *ἄνθρωπος* (férfi) szót az *ἄνθρωπος* (főlemel, főlegyenese) görög igével.

Ezen kívül van-e olyan gondolat, amelyet emlékezetünknek szilárdabban kellene őriznie, mint azt, hogy Isten adta alakunkat és hozzá hasonlítottunk. S ezt a tényt, hacsak nem vakítottak el a rút gyönyörök, saját magunkon könnyen fölismerhetjük. Az Isten ugyanis mindenható, akit Orpheusz joggal nevezett παντογένηθλαν-nak, azaz: *minden dolgok teremtetőjé-nek*. Értelemmel és belátással rendelkező lényeket alkotott, akik hozzá hasonlóak, és az ő képét idézik föl, s ezeket, akik sorában az embert is odaszámítjuk, nem egyedül Isten irányítja, de beléjük oltott erényük révén ők maguk is képesek magukat saját céljuk felé kormányozni. S amellett, ha helyes irányba haladnak, megtartják saját méltóságukat is, és az isteni parancstól sem távolodnak el. Némelyeket Isten úgy alkotott meg, hogy nincs bennük belátás, és ezek nem képesek magukat céljuk felé irányítani, hanem mások irányítására szorulnak. Egy részük büntől mentes, mint az ég és a csillagok, s ezek nem térnek el a megszabott rendtől, más részük azonban bűnre hajlamos, akiket útjukon csupán a természet vezérel.

Ugyanis ezek közül az anyag mocsarába elmerült lények közül egyik sem bír értelemmel, kivéve az embert, aki az értelem világosságának ajándéka révén Istentől ihletve sok mindent megért és meglát. S lénye e része segítségével részesül a halhatatlanságban, s ez a tény néhány évnnyi időszak elteltével saját testében is nyilvánvalóvá válik, amely olyan mértékben tükrözi az isteni alkotóhoz való hasonlóságát, s jeleníti meg annak képmását, hogy minden ember, aki meg tud szabadulni a gyönyöröknek ettől az undokságától, joggal remélheti, hogy majd ő is istenivé válik.

Mert mi kaptuk meg az isteni kegyelem révén a gondolkodás képességét, s ezért azután az isteni és emberi dolgokat Istenhez hasonlóan szemléljük. S mindent ennek, a többi élőlényből hiányzó belátásnak az alapján cselekedhetünk, ugyanis a halandó lények közül egyedül az ember kapta meg a lehetőséget, hogy saját döntése alapján járhat el. Kiből hiányzik vajon olyan mértékben a józan meggondolás, hogy ne volna köteles minden erejével annak a látszatnak az elkerülésére törekedni, hogy a gyönyörök átkos csábítása következtében beszennyezze isten képmását? Ó, boldog, ezerszer is boldog az, aki a neki ajándékozott isteni képmást ragyogóan és tisztán tudta megőrizni! S ha a legelvetemültebb emberben nem ötlük is föl a gondolat, neki magának is legalább azt kellene fölfognia, hogy az ember nemesebb a többi élőlélynél, s amennyivel kiválóbb a természete, olyan mértékben köteles kiemelkedni erkölcsi cseivel és életével is, s közben meg kell őriznie méltóságát, s nem tűrheti, hogy egyéb élőlények bármely erényben is fölmúlják.

Az állatok ugyanis bizonyos időszakban párosodnak, hogy fajukat fönntartsák és megőrizték. S legtöbbjük visszautasítja, és nem gyakorolja a kéjvágyból eredő szerelmet. Sőt némelyikben akkora a szerelemtől való tartózkodás ereje, hogy ha a kéjvágy elfogja őket, rejtekhelyre vonulnak, s nem tűrik, hogy bármelyik másik hozzájuk szegődjék, mint ahogy az elefántok és sok más élőlény esetében tapasztalhattuk. Pliniusnál olvassuk, hogy egy ló, miután levették szeméről a kendőt, s látta, hogy saját anyját hágtá meg, egy szakadékhoz vágatott, s úgy vetett véget életének. S egyes állatfajták valóban annyira kedvelik a tisztaságot és a helyes életmódot, hogy mocskokkal beszennyezett rejtekhelyükön inkább hajlandók kimúlni, semhogy maguk is mocskossá váljanak. S ha a gondolkodás nagyszerű voltát fölfognák, nyilván a belső tisztaságot is kedvelnék.

Egyébként, ha a legtöbb embert ez a meggondolás a legkevésbé sem befolyásolja, legalább a gyalázatosság belátása miatt kellene visszariadniuk az efféle életmódtól. Ugyanis hogy ebből milyen gyalázatosság származik, azt maga a természet is nagyon világosan igazolta azzal, hogy a maga sajátos szemérmességét az állatfajok kialakításában is kinyilvánította, mikor bölcs belátással a nemzőszerveket a test legkevésbé látható részei közé rejtette el. Ezeknek elfedése adta a kétlábúaknak a szörzetet, a négylábúaknak a farkat, hogy ki-ki rájöjjön, hogy ezek mögött milyen nagy és rossz illatú csúfság rejtőzik. Hiszen ha a dolgoknak ez a létre-

hozója az élőlények szaporodását e nélkül az utálatosság nélkül is meg tudta volna oldani, akkor nem volna olyan szervünk, amely miatt a természetnek - velünk együtt - szégyenkeznie kellene. S ezt méghozzá, nehogy a dolog rendkívül visszatartó volta miatt valaki ne teljesítse a nemzés kötelességét, olyan erős gyönyörérzéssel kapcsolta össze, hogy a tudatlan és többnyire szennyes gondolkodású emberek, akik közül egyik itt ez a bizonyos Galeotto, ebben határozták meg a legfőbb jót. Noha ennél nincs semmiféle nagyobb ocsmányság, nincs semmiféle nagyobb megbánással járó dolog, ami ennél a gyönyörérzetnél rövidebb volna, és több szerencsétlenséggel járna.

Ezzel szemben tehát nyilvánvalóan mennyire jobb belátás van azokban, akik csupán a szépség és tisztaság eszméjétől vezéreltetve egész életükben megőrizték önuralmukat és önmérsékletüket. Nincs bölcs, aki úgy vélekednék, hogy ez a dolog férfihoz méltó, hiszen az ocsmány gyönyör mind a lélek, mind a test méltóságát teljességgel bemocskolja. Mert bárki is mit vélhetne egy férfiúhoz méltatlanabb dolognak, mint hogy egy embert a gyönyörök révén úgy vezessenek, mint egy szarvasmarhát az orrába fűzött láncsal. Ki vélné az ilyent embernek? Ki állítaná róla, hogy kedveli a tisztességet és szépséget? Sőt aki igazán bölcs, az ilyet nagyon könnyen a vadállatok közé sorolhatja. Ezzel szemben mi lehet fölemelőbb látvány, mint a minden gyalázattól mentes férfiú? S mi istenibb dolog, mint látni valakit, aki mentes az emberi esendőségtől, akinek értelme tiszta és lelke szeplőtelen, hiszen az ilyet Isten hajlékának szokták nevezni. S ebben a tiszta hajlékban Isten lakik, itt nyilatkozik meg, ebben leli legfőbb gyönyörűségét, ezt teszi meg templomává, mert Isten magasztos lény a tiszta szíveket kedveli és szereti. Ha egyéb dolgok el is kerülnek figyelmünket, arról az egyről nem szabad elfeledkeznünk, hogy egyszer végre mi is gondoljuk meg magunkban: ha átengedjük magunkat a tiltott gyönyöröknek, az a mi alkotónknak egyáltalán nem lesz kedvére, márpedig bűn és véték az ő isteni törvényeinek csak részben engedelmeskedni s nem teljesíteni parancsait.

Ugyanis mint Isten gyermekeinek, meg kell zaboláznunk torkunkat és gyomrunkat, s étkezésünkben is ügyelnünk kell a mértékletességre és önuralomra. Ebből következik az a mondás, hogy az igaz ember lelkét táplálja és látja el, az istentelenek számára azonban a gyomor kielégíthetetleniséget és tobzódást, bort és mindent fölkaivaró részegeskedést jelent, s aki ezekben leli örömét, az sosem válik bölccsé. Továbbá az a másik igazság, hogy a kicsapongó lelke kiégetté válik, s aki a lakomákért rajong, az, nyomorban végzi életét. Ezen kívül tönkreteszi őt a henyélés és lustálkodás, mert mint a szent könyvekben olvasható, a tétlenség sok gonoszságra szokta rávenni az embert. Továbbá idegen asszonyoktól is tartózkodnunk kell, ami azt jelenti: „Ne add a te lelkedet asszony hatalmába, nehogy az tönkretegye erkölcsödét, és összezavarodjál. S ne vedd figyelembe az asszony sok követelőzését, nehogy esetleg belehullj csapdáiba. S fordítsd el tekintetedet a felcicomázott asszonytól, s ne felejtse rajta szemed számodra idegen szépségén. Már soknak vesztét okozta a nő vonzó külseje, s ez a vágy gyakran tűzvészé szokott növekedni.”

Az Úr nemcsak övéihez szólt szentjei révén, hanem a pogányokat is intette Püthagorasz szavaival, aki ezeket írta: „Ezeket pedig vedd tudomásul: tanulj meg ezek közül a dolgok közül elsősorban a gyomrodon, restségeden és kéjvágyadon uralkodni; óvakodj akár a magad, akár a más lelkéből eredő gyalázatosságtól. Mindezekért a dolgokért fogjon el a leghevesebb szégyenkezés, s végül is szóban és tettben az igazságot műveld.”

S így ha saját szégyenérzetünk nem rendít is meg, végül is a rút gyönyöröktől az istenfélelemnek kell minket visszatartania, mert az ő parancsainak megvetése szentségtelen és átkot érdemlő cselekedet. Mindezekhez hozzájárul az a megfontolás, hogy kerüljük a kárt, és keressük saját hasznunkat. S ezekről is a mondottak alapján kinek-kinek, ha már a tisztesség érzése nem hat is rá, legalább egészsége érdekében, mint pusztító mérgektől, föltétlenül tartózkodnia

kell. Mert nem egykönnyen tudnám megmondani, ki az, akit nem saját érdeke irányít, s kiváltképp, hogy ki nem fordított hátat a tisztességnek, úgy, hogy őt a józan megfontolás hívei közé lehet sorolni.

Ugyanis ha valaki számba venné magában a fékevesztett mértéktelenségből eredő betegségeket, sosem szűnő undorral nézné az élvezetvágyat, amelynek példáit a részegségig s a legmértéktelenebb zabálásig sorolhatnád, s végül is gyümölcsei közé számlálhatod az elme eltompulásán kívül a lélek határozatlanságát, eltunyulását és tartós megzavaródását, továbbá a test elnehezédését, a hurutot, a rühösséget, a szemgyulladást, a szemek elgyengülését, a gyulladásokat, pattanásokat, kiütéseket, furunkulusokat, tályogokat, fekélyeket, kinövéseket, daganatokat, fülgyulladásokat, duzzanatokat, a bőrgyulladást, sárgaságot, bénaságot, az elevesedett sebeket, belső hévségeket, köszvényt, podagrárt, a lázak csapatait, ezen kívül a gyomor, máj és lép betegségeit, továbbá a keléseket, rákos betegségeket, az állandó hasmenést, vérhast, a belső zsigerek elsorvadását. S mindezeket legnagyobbbész el tudnánk kerülni, ha igyekeznénk mértékletesebben élni.

S noha visszataszítónak tartjuk, ha bennünk az együgyű állatok valamelyik tulajdonsága fölfedezhető, ezek nálunk sokkal ügyesebben tudnak magukról gondoskodni. Van egy állat, amelyet az orvosok hódnak neveznek. Ez, ha csapdába kerül, jól tudva, miért üldözik, magára le heréit, és hagyja ott a vadászoknak, hogy teste egy kis részének elvesztése árán életben maradjon, így kell kimetszenünk magunkból a kéjvágyat és gyönyört, hogy mi is biztosítsuk megmaradásunkat. S előttek sem ismeretlen az a mindenki száján forgó szólás, hogy sokkal több emberrel végzett a szája, mint a fegyver.

Ha pedig valaki úgy véli, hogy az eddig elhangzottak nem adnak elég erőt a gyönyörök elűzésére, föltéve, hogy elég feszülten figyelt, hallgassa jó szívvel, amivel szavainkat kiegészítjük. Minden tökéletességünk alapja az, hogy mennyire vagyunk képesek megismerni a valóságot. Lelkünk ugyanis vagy cselekszik, vagy szemlélődik. A szemlélődésben három dolog van segítségére. Először is a fölfogóképesség, amelynek alapelvei teljességgel ismeretesek, azután a tudás, majd a belátás, amelyet az újabb kori filozófusok elnyert vagy megszerzett tudásnak szoktak nevezni. A fölfogás mintegy az első alapelveken nyugszik, amelyeket mi a legismertebbeknek tekintünk. Az ismeret ugyanis az alapelvekből s az ismertebb, közvetlen okokból következtetéseket von le, s az ismertek alapján ismer rá az ismeretlenebbekre, s az egyetemes, szükséges és örök dolgokkal foglalkozik.

Úgy látszik, a következtetésnek is megvan a maga sajátossága. A bölcsesség ugyanis a következtetések és alapelvek halmaza, s e kettőnek mintegy az összekapcsolódása s végül is az emberi és isteni dolgoknak ismerete. S ha lelkünk valóban helyesen cselekszik és jár el, akkor a bölcsesség és művészet vonásait ölti föl. Erkölcsi jellegű cselekvés közben ugyanis felfogás helyett a tudatosság, a tudás helyett az ésszerűség, s a bölcsesség helyett az előrelátás irányítja. A tudatosságot ugyanis, amely véleményem szerint értékben a belátás fölött áll, s amelyet igen sokan egyetemes tudásnak neveznek, a cselekvés legfontosabb alapjai közé számíthatjuk; mert ez készlet minket, hogy a jót cselekedjünk, s mindig arra sürget, hogy ne az aljasság vagy a gyönyör legyen a parancsolónk, s végül minden véték ellen tiltakozik. Ilyen állapotban ugyanis az égi világosság egyeden bűnöst sem segít hozzá, hogy az saját döntése alapján föloldja magát vétke alól, még akkor sem, ha az ilyet a százas bíróság s az Areiopagosz fölmentő ítélettel ajándékozza is meg.

A belátás pedig tennivalóink megfontolásakor - azok legfontosabb alapvonásai ismeretében - megmutatja, hogy mit cselekedjünk, s milyen módon és milyen időben, s ezenkívül azt, hogy mit kell kerülnünk. Sőt néhányan azt állítják, hogy kétféle belátás létezik: egy magasabb s egy alacsonyabb rendű. A magasabb rendűt, amely az isteni és örök dolgokra figyel, a *θεωρία*, azaz elmélet, az alacsonyabb rendűt pedig, amely akár hivatalos, akár magánjellegű dolgaink

intézésében mindig velünk van, a gyakorlat szóval jelölhetnénk. A bölcsesség pedig, amelyet Cicero az igazság földértésének nevezett, a cselekvés helyes formájának eldöntése annak a belátása alapján, hogy az ember számára mi lehet jó, és mi lehet káros. Mert ha lelkünk valamilyen cselekedetre készül, ebben elképzelése, meggondolása és készsége irányítja. Hiszen a művészen is először az elképzelés születik meg, majd a meggondolás alapján, készsége segítségével alkotja meg művét.

Magatartásunkban mi is ezt a három fokozatot szoktuk követni. Először szemlélődünk, azután meghatározzuk, hogy mit is cselekszünk, majd végrehajtjuk. Mivel a dolgoknak két fajtája van: egyrészt esetlegesek, másrészt szükségszerűek, a bölcsesség, a tudás és a fölfogóképes-ség a szükségszerű, egyetemes és isteni dolgokat vizsgálja; míg az esetleges dolgokról, amelyek tőlünk függenek, végrehajtókészségünk és belátásunk alapján döntünk. Azok az esetleges dolgok viszont, amelyek a természetből erednek, mivel figyelő szellemünk nem mindig tudja őket egészen fölfogni, megzavarják véleményalkotásunkat. Fölfogásunk ugyanis csak a már megtörténtet jelzi, s így ennek egyik fele ellentétbe kerül másik felének az aggodalmával, s ezért véleményalkotásunk, mivel be lehet csapni, szellemünk szerkezetében alig talál helyet magának.

A tisztességnek pedig érzékelési vágyunkban még három forrása van. Ugyanis az igazság-érzet, mint legtöbbször vélik, az akaratban, a bátorság az indulatra való képességünkben, az önmérséklet pedig a vágyakra való képességünkben található meg, s ezekből sarjadnak nagy bőséggel az akár saját magunkra, akár másokra vonatkozó erényeink. De végül is mindezt mire volt jó elsorolni, kérdezhetsz. Kétségtelenül azért kalandoztunk el ilyen messzire, hogy közületek ki-könnyen fölfoghassa, hogy az emberi tökéletességet s a boldogság minden fajtáját, amelyekre a cselekvés révén törekszünk, semmi más eszközzel, csupán a gyönyörökkel lehet késleltetni vagy megakadályozni. Mert nem egykönnyen tudom fölfogni, hogy az, akit mindennap elgyengít a mámor és a részegség, akit már eleve megszállt a rút kéjvágy, s akit a fékezhetetlen étvágy foglyaként hatalmába kerít, mennyiben képes helyesen megtervezni s végül végrehajtani valamit. Hiszen nyilvánvaló, hogy valamennyi erény csíráját tönkreteszi a gyönyöröknek ez a pusztítása.

A mi Epikuroszunk a boldogságot - Platón szavait követve - úgy határozta meg, hogy az örökös mámor, s bár ez a perc nem alkalmas rá, hogy ezt megcáfoljuk, mégis közületek bárki megítélheti, hogy ő milyen édes örületbe esett. Nem kell ugyanis azt hinnünk, hogy amit a legbölcsebb filozófus mondott, azt vallotta is, csak azért, mert mondta. Mert ki lehet olyan ostoba és együgyű, aki ki merné jelenteni, hogy az isteni filozófusnak, aki néha sok mindent szembeállít az igazsággal, hogy az világosabban kidomborodik, máskor viszont mások különböző nézeteit idézi, s közben nemegyszer a neveltető irónia módszeréhez folyamodik, valóban ez volt a fölfogása? Így hát hallgasd meg, mit mond az isteni Platón *Phaidrosz* című művében, mikor komolyan beszél, ahol a bujaság és gyönyör fogságába esett embert baromhoz hasonlítja, ő, aki tanítványait gyakran szokta arra inteni, hogy a szerelmi gyönyöröktől a lehető legteljesebb mértékben tartózkodjanak. S kijelenti, hogy az igazságot nem testi szemünkkel vagy valamely érzékszervünkkel, hanem egyedül szellemünk erkölcsi tisztaságával foghatjuk föl. Mert annak, hogy megismerjük, életünk mennyire ki van szolgáltatva a gyönyöröknek, s hogy milyen hamisak az érzékelhető dolgokról szerzett benyomásaink, amelyek testünk révén jutnak tudomásunkra, véleménye szerint ennél nem is lehet nagyobb akadálya.

Hallgasd meg, amit Plutarkhosz mond Catóról, aki szerinte kijelentette, hogy a gyönyör valamennyi baj csalátke. Olyan meghatározás, amely teljesen méltó a rendkívüli tekintélyű férfiúhoz és legkiválóbb polgárhoz. S halld meg Arisztotelészt, aki tanítványát, Nagy Sándort ezekkel az aranyat érő szavakkal biztatta önmérsékletre: „Kerüljed, Sándor, a bujaság gyalázatát, mert a közösülés disznókhoz illő szórakozás.” S végül halld meg az isteni Homérosz szavait, aki nem fölöslegesen beszél annyit Odüsszeuszról, mert az, mikor Kirké

szigetére érkezett, s társait elküldte, hogy nézzenek körül a szigeten, fölfedezte, hogy azokat - mint Homérosz elmondja - Kirké disznókká változtatta:⁶ „Mikor Kirké italt töltött nekik, s ők ittak belőle, vesszőjével tüstént rájuk ütve az ólba terelte őket, s azok rőfögtek, s disznófejük, sörtejük és alakjuk lett.” Itt nem nehéz észrevennünk a gyönyör rútságát és erejét, s nem nehéz megállapítanunk, mit kell gondolnunk az olyan méregkeverő boszorkányról, mint amilyenek a költő Kirkét is leírja. S nagyon helyénvaló is ez, mert ahogy a disznók élvezettel hevernek a mocsokban, éppolyan örömet talál minden gyönyörhajhászó ember a szennyes élvezetben. Odüsszeusz azonban, bízva kardjában és Mercurius varázsfüvében, vagyis bátorságában és erényében, Kirkére rátámadva fölé kerekedett, s kényszerítette, hogy adja vissza társainak előbbi alakjukat. Ugyanis azt a varázsfüvet, mint Homérosz mondja, halandó az isten segítségével nélkül nem szakíthatja le⁷: „Fekete volt a gyökere, virága pedig tejszínű, s ezt az istenek tmolünek nevezik, de ezt halandó ember nem áshatja ki, az istenek azonban mindent meg tudnak csinálni.”

Az erény ugyanis a legnagyobb fegyelmező erő, mint Iszokratész - Hermogenész szerint - mondogatni szokta, s hasonlatos ahhoz a növényhez, amelynek gyökere keserű, gyümölcse pedig a legédesebb, s ezt bizony Isten segítségével senki sem képes kiásni. S ne feledjük el a Szalmakisz-forrásról mondottakhoz sem - ahol a közhit szerint a benne megmerülő emberek teljesen elveszítik férfiasságukat - hozzátenni, hogy mindezt nyilván nem egyéb szándékkal írták, hanem azért, hogy azokat, akik elhárítják maguktól a gyönyöröket, olyanoknak kell tekintenünk, mint akik elvetették maguktól férfiasságukat. Így hát, hogy a szépművészetekhez hasonlító erényeknek mennyi kárt okoznak a mérgező gyönyörök, az eddig elmondottak eléggé igazolhatták.

Megzavarják és szétműlik ugyanis a halhatatlan lélek harmóniáját, amelynek nemcsak a testben, hanem éppúgy a lélekben is meg kell lennie. Mert amiképpen testünkről azt állítjuk, hogy négyféle elem és nedv alkotja, s ezek összhangjából származik az élet, ellentétéből pedig a halál, hasonlóképpen azt állítják, hogy lelkünket az emlékezőtehetség, a belátás és a vágy alkotja, s lelkünk, ha úgy alakul a dolog, hogy benne a belátás válik uralkodóvá, s a vágy ezt követi, a legnagyobb méltóságban a legtökéletesebb összhangot teremtheti meg. Mert a gondolkodó lélek, amely megfékezve a kéjvágyat és egyéb szenvedélyeket, rendezett és kiegyensúlyozott állapotban van, s az égi harmóniával vetekedhetik. S amiként ott is egy akarat mozgat mindeneket, éppúgy ha benne a józan belátás uralkodik, s a vágy ennek engedelmeskedik, nem találhatsz nála mértéktelenebb jelenséget, látva, hogy a belátás parancsának valamennyi érzelem aláveti magát.

⁶ *mint Homérosz elmondja - Kirké disznókká változtatta* - utalás az Odüsszeia tizedik énekére:

*És miután odaadta, kiitták, nyomban utána
vesszővel megcsapta s az ólba terelte be őket.
Hát disznófeje és sörteje s hangja alakja
lett valamennyinek, ámde eszük, mint addig, olyan volt.*

(237-240. sor
Devecseri Gábor fordítása)

⁷ *azt a varázsfüvet... halandó... nem szakíthatja le* - utalás az Odüsszeia tizedik énekére:

*Éjszínű volt a gyökér és tejszínű volt a virága:
istenek úgy nevezik, hogy mólü; kiásni nehéz ezt
földi halandónak; de bizony mindent tud az isten.*

(304-306. sor
Devecseri Gábor fordítása)

Ezért azután, mivel a mértéktelen gyönyörök ellen már olyan sok szót ejtettünk, s azokat senki sem vetheti meg eléggé, a józan megfontolás alapján vissza kell utasítanunk valamennyit, nehogy minket barmoknak, disznóknak vagy rút ragadozóknak tekintsenek. Fölöttébb aggódunk, hogy túlságosan is messzire elkalandozva az unalomig kifárasztottuk isteni hallgatóink fülét.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Csodálatos módon elgyönyörködtettél bennünket, hívő atyánk. S megállapításaid találó voltával olyan elmélyülésre készítettél, hogy úgy rémlett, sokáig testünkön kívül időzünk, amint ezt a hosszú hallgatás s a legmegfeszítettebb figyelem is tanúsítja. Felülmúltad várakozásunkat, ezt az Epikuroszt pedig tökéletesen megsemmisítetted. Ezek a szavak bőségesen elegendőnek látszottak az emberi paráznság elítélésére, s mivel fölöttébb tudós előadásoddal fölcsigáztad érdeklődésünket, szeretném, ha elmondanád, ami még hátravan, mert így egyaránt növelnéd neked járó hálánkat, s a mi páratlan élvezetünket.

KIRÁLY. Egy gyönyörűséget okozó élmény félbeszakításáért sose szokott semmiféle hála járni. Beszélj tehát csak tovább, s szerezz nekem és úrnőmnek egyaránt kellemes perceket.

LÁSZLÓ. Amennyire tőlem telik, eleget teszek a felszólításnak, s annál szívesebben, mert úgy érzem, hogy felségték mind szóban, mind lélekben mellettem állnak. Miként maga az igazság követeli, idáig általában marasztaltuk el azokat a gyönyöröket, amelyeket meg nem engedettnek tartanak. Most külön szólnak a szerelem rútságáról, végül pedig megcáfoljuk Galeotto rosszra biztató és semmitmondó szavait. S miután mindezeket sorra vettük, befejezzük szavainkat, amit már most is megtettünk volna, ha az isteni királyné nem szólít föl, hogy mindezt folytassuk. S kérlek, hogy ugyanolyan jóindulattal hallgassatok, mint eddig.

Galeotto, rá akarván minket beszélni Venus szemérmertlenségére, Bakkhoszt és Venust hívta segítségül, az ókoriaknak ezeket a hamis és idegen isteneit. Mi, ezzel ellentétben, ahogy méltányos, úgy döntöttünk, hogy a hazai, igaz istenségek oltalmához folyamodunk. Elsősorban hozzád, István atyánk, s hozzád, Erzsébet, királyi és isteni anya, Pannóniának jóindulatú és legszelídebb istenségei, akik azt óhajtjátok, hogy dolgaink itthon és külföldön mindig egyaránt épségben és sértetlenül folyjanak. Legyetek hát segítségünkre, kérlek, amikor ama bizonyos égi erényeket, amelyeknek alapján benneteket az égiek közé soroltak, idegen vendégek csúfosan rágalmazzák, méghozzá úgy rágalmazzák, hogy nemcsak a többi erényt becsülik többre náluk, de rosszindulatukban még az erények között sem találnak helyet számukra. Nekünk pedig isteni lényetek annyi ihletet adjon, amennyi elegendőnek látszik ennek az Epikurosznak a megsemmisítéséhez.

De mielőtt hozzákezdenék ellenfelem egyes érveinek a megsemmisítéséhez, nem távolodom el tárgyamtól, ha a szerelemből származó csapásokról és a szerelmesek szerencsétlen sorsáról néhány szót mondok. Nemcsak az embereket, hanem az élőlények más fajtáit is leginkább két dolog szokta föllekesíteni, illetve leverni: a haszon és a veszteség. Mármost ha a bűnökből származó valamennyi szerencsétlenséget hozzámérjük azokhoz, amik a becstelen szerelemből erednek, nyilván nem találunk súlyosabb bajokat azoknál, amelyeket a mértéktelen vágy szokott okozni. A buja kéjvágy okozta bajok közül főképpen a következőket szokták elősorolni: az elme elhomályosodása, meggondolatlanság, elhamarkodott döntés, állhatatlanság, önszeretet, az Isten gyűlölése, a jelen élet vágya s a jövődő halhatatlanság semmibe vevése. S ha figyelő füllel hallgattok, belátjátok, hogy igazat állítok.

Az emberi lélek ugyanis kétféle képességgel szokott rendelkezni. Felsőbbrendűekkel és - hogy úgy mondjam - alsóbbrendűekkel. A felsőbbrendűek pedig a belátás, akarat, alsóbbrendűek viszont a szenvedélyek, amelyek kétfélék: a szerelmi vágyból, illetve a hirtelen haragból eredők. Valahányszor ugyanis az elénk kerülő dolgok alsóbbrendű képességeinket rendkívüli izgalomba hozzák, szükségszerű, hogy ezekkel együtt felsőbbrendű képességeink is rendkívüli módon felkavarodjanak. Az emberi szenvedély ugyanis a bujaság révén úgy válik az

akaratra nézve ártalmassá, hogy magával együtt egyéb szellemi erőinket is elernyeszti, s a józan belátás és akarat mindenféle tevékenységét megzavarja. A józan belátás első tevékenysége valamely dolog egyszerű tudomásulvétele, amely azután valami józan megoldást próbál találni. De ez a szerelmi gyönyör miatt gyakran oly mértékben megzavarodik, hogy a jó megoldást rossznak tünteti föl. Ezért mondja Dániel: „Becsapott téged a látszat, s a vágy megrontotta szívedet.” Innen származik az első baj, minden csapás eredő helye, amit a szellem vakságának szoktak nevezni.

A józan belátás cselekvés közben kifejtett második tevékenységét elhatározásnak nevezik, amely eldönti, hogy a cselekvés milyen célra irányuljon. De ezt a szerelmi élvezet annyira megzavarja, hogy úgy látszik, a vígjátékíró joggal mondja, hogy ezt semmiféle elhatározással nem lehet irányítani, mert nem tartalmaz sem elhatározást, sem mértéket. Ugyanennek a tevékenységnek harmadik mozzanatát megfontolásnak nevezik, s az említett vétek következtében ez is annyira elveszíti áttekinthetőségét, hogy ennek következménye a teljes meggondolatlanság lesz. A negyedik mozzanatot a terv végrehajtási szándékának nevezik. De a szerelem ezt is annyira tönkresilányítja, hogy óhajtását képtelen teljesíteni, s az akaratot összevissza, zavaros módon irányítja. Mert nagyon kevésbé törekszik a legfőbb jó és az igazi cél felé, s inkább magának, mint Istennek kedvez, mivel saját vágyát kiszolgálva szembeszegül az isteni paranccsal.

S ezzel szokott kezdődni az önszeretet és az Isten lenézése. Ilyen körülmények között az akaratot sem a helyes vágy irányítja a cél felé, mert földi és múlandó dolgokra vágyakozik, az istenieket pedig elhanyagolja és lenézi. Ebből ered azután a két legnagyobb kár: a jelenlegi élethez való vonzódás, s a jövőendő halhatatlanság lenézése. Ezek tehát elsősorban azok az ártalmak, melyeket bensőnkben a szerelem okoz, s ezekből ered azután a többi csapás és vétek. S dönts el, te magad, vajon mi jót képes elérni a teljesen vak lélek, az elhamarkodott döntés, a megzavarodott ítélőképesség, a hatalmától megfosztott józan belátás, és az igaznak s jónak megvetése. Ez ugyanis valamennyi bűnnek a legbujábbban sarjadzó vetése, s a belátás minden ereje, s az akarat döntése itt szinte alig látszik elegendőnek. Így tehát semmi téren nem kell óvatosabban eljárunk. Mert gyakran a legkisebb szabadosság következtében is az ember józansága szinte teljesen veszélybe kerül.

Egyébként pedig nem haszontalan dolog, ha ezek mellett még felsoroljuk a többi fogyatkozást is, amelyek Plautus véleménye szerint a szerelemből erednek. Mert a következő bajok mind a szerelem törvényszerű következményei: az aggodalom, a betegség, a túlzásba vitt finnyasság, a szerencsétlenség, álmatlanság, kimerültség, tévelygés, rémüldözés, menekülési vágy, ízléstelenség, ostobaság, könnyelműség, meggondolatlanság, szenvedélyesség, gyűlölködés, orcátlanság, türelmetlenség, tétlenség, jogtalanság, ínség, gyalázat, költekezés, fecsegés vagy szótlanság. Mert ugyan miféle nyugtalanság lehet nagyobb annál, amely Hippiát, Fabricius Veiento római szenátor feleségét arra készítette, hogy elhagyja drága hazáját, gyermekeit, szülőit, vagyonát, s gladiátor szeretőjét az ellenség városába, Canopusba is elkísérje?

S milyen súlyosabb betegséget vagy elmezavart találhatunk, ha megvizsgáljuk egy Szardana-pal vagy egy Nero örültségét? Volt-e Othónál vagy Heliogabalusnál kényeskedőbb élőlény? S volt-e a lüdiai Kandaulesznál szerencsétlenebb sorsú? S milyen emberfajta rémítenek gyakrabban álomlátások? Volt-e a lesboszi Karasszisznál szerencsétlenebb? Volt-e Claudiusnál ízléstelenebb? Commodusnál meggondolatlanabb? Messalinánál paráznább és kéjvágyóbb? Volt-e Médeiánál tévelygőbb és igazságtalanabb? Volt-e Ariszteidésznél és Themisztoklésznél rosszindulatúbb? Akik, mikor Szteszileát kelletténél nagyobb dühükben eltették láb alól, összekülönböztek, s egymás legelkeseredettebb ellenségeivé váltak.

Hogy pedig mi a szent szeretet kötelességénél miért kedvelünk jobban bármiféle szemérmetlen dolgot, arra nem tudok magyarázatot. Hiszen ha az emberi test alkatát, anyagát megnyitjuk, s megtekintjük nyílásait, szennyét és ürülékét, nyilván semmit sem találunk, amit valóban dicsérnünk vagy szenvedélyesebben kedvelnünk kellene. S talán elámuljunk homlokán, haján vagy fülén? Hiszen láthatjuk, hogy ha ezeket nem ápolják szüntelenül, mindet a mocsok, tetű és a piszok szennyezi be. S vajon mit dicsérhetünk az arcon? A szem, az orr s a lentebb látható száj jobban tetszik a kelleténél, holott, ha jól meggondoljuk, az orr csepegése, a száj váladéka s a többi szenny és visszataszító bűz, amelyeket mintha azért talált volna ki a természet, hogy az emberfajt megvetendővé tegye, mindezek, amiket az emberi ostobaság oly szertelenül szokott megbámulni, nyilvánvalóan olyan dolgok, amelyek sokkal inkább megvetésre, mint dicséretre készítenek.

Én bizony, ha ezen elmélkedem, gyakran sóhajtok föl szerencsétlen és hitvány mivoltunk miatt, arra gondolva, hogy a növények és egyéb élőlények külseje sokkal nemesebb, mint a mi testi megjelenésünk. Gondolj csak a terpentinfára, a szegfűszegre, a tömjén- és borstermő fákra, a balzsamcserjére, a mirhára, a fahéjra, a vadfahéjra, a balzsamfára. S nem is szólok azokról a fákról, amelyeken a legédesebb gyümölcsök teremnek. Sem a szárazföldi állatokról, sem a halakról, amelyek a gyöngyöt vagy a bíbort adják, s amelyek valamennyien sokkal tetszetősebbek az emberi test hulladékainál. S hogy nyomorúságos vonásaink közül semmi se maradjon ki: milyen iszonyatos a holttestünk, s végül milyen szörnyű romlás vesz erőt rajta, a következő példák is szemléltetik. Agyunk, az isteni lélek székhelye, amelyet, minthogy a hatalmas isteni szellem lakóhelye volt, ezért bizonyos kiváltság illetne meg, a sírban visszataszító varangyos békává változik. Agyonápolt húsunk nagyszerű tápláléka lesz a férgeknek, s kevély szívünket, amely annyiszor gyúlt haragra, s annyiszor megvetette a halhatatlan isteneket, az a rút kígyó tépi darabokra, amely mint mondják, az ember gerincéből kúszik elő. Mindenfelől férgek lepnek el, s éppúgy, mint a falánk és kiéhezett lakomázók, valamennyi tagunkat fölfalják, s ekkor már hiába keresed az arc jellegzetességét, a test szépségét és a szemek elragadó báját.

De esetleg azt mondhatnád: „Miért dobta oda a természet ilyen nyomorult sorsnak áldozatul az embert?” Nyilvánvaló, hogy a természet teljes joggal és helyesen cselekedett így. Hiszen a nemzésben és az életben a legelnézőbb szülőként viselkedik, s minden segítséget megad ahhoz, hogy halhatatlanná válhassunk. Csak azokkal szemben bizonyul a legszigorúbb mostohaanyának, akik nem áttallanak jótéteményeivel visszaélni. Gyakran láthatjuk ugyanis, hogy a legszentebb életű férfiak testét - hogy a hét alvóról ne is szóljak⁸ - fölöttébb szent voltuk miatt valamilyen sajátos kegyelem ajándékaiként megkíméli a földi romlás. A többiek esetében viszont, akik egyáltalán ügyet sem vetve az isteni kegyelemre élik le életüket, beláthatjuk, hogy velük teljes joggal bánik úgy a természet, mint akik mindenféle nyomorúságra rászolgáltak. Mert ha szilárdan lelkünk mélyébe zárva őrizzük Hermésznek Aszkrépioszhoz írott sorait, nem látszunk olyanoknak, mint akik a testet szeretik, s nem fulladozunk a múlandóság súlya alatt, ő azt mondta, hogy egyedül az ember van kapcsolatban az Istennel és a világgal, s mivelhogy részese az isteni szellemnek, ennek segítségével oly mértékben a világ fölé emelkedik, hogy többnyire a világ anyaga alkalmazkodik őhozzá. Viszont ha valaki saját választása alapján alárendeli magát a világnak, az mintegy emberi méltóságát levetkőzve egy vadállat alacsonyrendűségét ölti magára, s vágyai révén disznó, ragadozó hajlama révén oroszlán, s dühössége révén kutya válik belőle.

Ám aki képes megmaradni a szellem legmagasabb fokán, az fölemeli magát a testet és a világot. Ha viszont valaki önszántából alárendeli magát a testnek, annak a testi romlástól megfertőzött lelke is a mélybe merül, és csak sietteti pusztulását. Egyedül az ember rendelkezik

⁸ *hogy a hét alvóról ne is szóljak* - történetét később Beatrix mondja el (lásd II. k. 179. lapon).

eleve a szemérem és erkölcs majdnem minden élőlénytől megtagadott vonásaival, s egyedül ő tudja megítélni és fölismeri, hogy mi a méltányos és mi a tisztességes, míg a többi élőlény arra törekszik, ami hasznos és gyönyörködtető. Akik pedig a legaljasabb gyönyörtől vezetettve szemérmatlenné és gonosszá válnak, azokat a többi élőlénynél is hitványabbnak kell tartanunk.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Szent Istvánnak, Szűz Erzsébetnek, valamennyi istennek s első-sorban a legjóságosabb és leghatalmasabb Krisztusnak kell ma sosem múló hálát mondanunk, hogy - kedves Lászlóm - az ő segítségükkel magadnak csodálatos elismerést szerezve legyőztetted ezt a legszemérmetlenebb Epikurosz, akinek céda szavakban fölülmúlhatatlan száját nyíltan és már-már csodálatos módon némítottad el. S ha megtartod nekünk tett ígéretedet, egész életére örök némaságra kényszerítetted ennek az embernek zavaros szemérmatlenségét. Űzd el magadtól a gyanakvást, hogy rajtunk már erőt vett az unalom; még feszültebb figyelemmel várjuk az ezután következőket, s szeretném, ha ez az ebéd nem könnyű időtöltéssé, hanem maradandó hatású alkalommá válnék.

LÁSZLÓ. Már-már félni kezdtem, királyné, hogy ilyen hosszú beszéddel untatlak benneteket. Most azonban, hogy engem minden ilyen aggodalomtól megszabadítasz, röviden elmondom, ami még hátravan. Eddig sok mindent beszéltünk általában valamennyi gyönyöréről, s most a szerelem okozta bajokról kell szólnunk s arról, hogy milyen serény igyekezettel kell elkerülnünk ezt a fenyegető ragályt. Most valóban itt az ideje, hogy a mi Epikuroszunk valamennyi elénk terjesztett érvét a lehető legrövidebben megcáfoljuk, s ha ezt megtettük, egy végső mozzanattal valóban le is zárjuk a vitát.

FERENC. Elnémult már a mi Galeottó, pedig meg voltam győződve, hogy még egy kis pirulásra sem lehet majd rábírni. Tehát könnyű belátnunk, mire képes az igazság és ékesszólás ereje. S hát még akkor mit fog csinálni, ha látja, hogy oly jól hangzó érveit veszed célba? Így hát, ha el akarod nyerni tetszésünket, folytasd a megkezdett vitát.

LÁSZLÓ. Miután látom, hogy nemcsak a királyi jóakarat buzdít, hanem ez a legszerencsésebb ifjú is nagy hévvel sürget, a helyzet arra készítet, Galeotto, hogy közvetlenül hozzád intézzem szavaimat. Te azt mondtad, hogy minden ember csak minél szabadabban élvezze ki a gyönyöröket, s azt bizonygattad, hogy ezt a természet semmiféle törvénye nem tiltja meg. Hiszen számunkra ez szokta megszabni, hogy mi bűn és mi erény, s mindaz, amit mi erénynek nevezünk, csak föltételezés.

Pirulj el olykor, Galeotto, pirulj el, s most vedd tudomásul, hogy az igazság milyen hangosan kárhoztat. Elmondtam, hogy minden gyönyörnek és kötelességnek megvan a maga megszabott mértéke, amit nem léphetünk túl úgy, hogy ne vetkeznénk. S ezt Pindaros is nagyon világosan kifejezi: „Minden dolognak megvan a maga mértéke, s ennek fölismerésére az idő nyújtja a legnagyobb lehetőséget.” De mivel az erényeket nem akarom elkülöníteni az emberi természettől, ismerd el, hogy a természet irányítását kell követned. De mondd csak, kérlek, az emberben kétféle természet rejtőzik? S úgy kell vélekednünk, hogy az egyik romlottsága miatt hitványabb, míg a másik halhatatlansága következtében nemesebb? Azt állítod, hogy így van. De ha bennünk kétféle természet lakozik, akkor az egyik mozgat és uralkodik, a másik pedig e szerint mozog és engedelmeskedik. Tehát az egyik feladata, hogy parancsoljon, a másiké, hogy a parancsot teljesítse.

De minden cselekvés módját maga az értelem határozza meg, ez írja elő a vágnak és az akaratnak, hogy mire vágyjunk és mit kerüljünk, s nem hiányzik a belátás sem, amely nem engedi meg, hogy bárki is tudatlansága következtében büntetlenül átlépje a józanság határát. S mindezt a természet alkotta ekképpen, így tehát az erények egyes fajtáinak is, amelyek az ilyenféle erőktől származnak, mindenekelőtt megvannak a maguk természet szabta határai, amelyeket nem valami elképzelés, hanem a valóságos tapasztalat határozott meg, s ezeket

nem lehet figyelmen kívül hagynunk. S mivel ezek szabják meg egyes cselekedeteink és érzelmeink mértékét, nincs semmiféle olyan, a gyönyör jegyében fogant szabadság, amely megengedné, hogy ezektől az önuralom törvényének megsértése nélkül eltérhetnénk. Hiszen akkor mindenki, összekeverve a méltányost és a méltánytalant, önmagának kedvezne, s mivel a lelkiismeret semmiféle ítélete nem bélyegezné meg, a büntetlenséget kapná meg ajándékba.

Ezzel szemben mi ellenkezhet jobban a természet törvényeivel, mint hogy a természet által vezetésünkre rendelt belátást és értelmet a test és féktelen élvezet vágy szolgájává tegyük, s az uralmat pedig, éppen ellenkezőleg, egyszer s mindenkorra a minden szemérem határát áthágó élvezetváagnak adjuk át. Amely azután, mivel a természet hatalmát visszásan ennyire kiforgattuk, a bűnök valamennyi nemét zúdítaná ránk.

Mert ha egyszer a természet ösztönzéséből vágyunk gyönyörökre, nem más, hanem ugyanaz az ösztön hajt minket, amely bennünk és a vadállatokban közös, s amelyet bennünk és bennük egyaránt nem kellene majd zabolázni, ha lelkünk legmagasztosabb - isteni és halhatatlan része közbe nem avatkoznék, amelynek az a feladata, hogy a minket megszálló mértéktelen és nekiszabadult vágyat részben legyőzze, részben megszelídítse. Ugyanis ha nem így tenne, emberi természetünkből fakadó méltóságunk kihunyásával semmiben sem különböznénk a többi élőlénytől.

Ezzel kapcsolatban Galeotto a legkülönbözőbb, s hogy úgy mondjam, a józan belátásnak teljesen híjával levő barbár népek szertartásaira hivatkozott, akiknél, mint mondta, megvolt a szerelem teljes szabadsága. E népek között azonban, ha emlékeztek rá, nem említette sem a zsidókat, sem a görögöket, sem a latinokat, akiknek az ég bizonyos különleges kegyelme megengedte, hogy az isteni és emberi dolgokban helyesen ítéljenek. Hanem szinte teljes számban az istentelen barbárok söpredékét sorolta föl, akiknek nemcsak most nincs, hanem talán sohasem is volt helyes tudásuk az igazi üdvösségről, hanem mindmáig vadállatok módjára élnek, s nem alkalmazkodnak kellő módon a józan belátás egyetlen törvényéhez sem.

Persze hogy nem említette a zsidókat, akik a házasságtörőket halálra kövezték, sem a latinoakat, akiknél szokás volt a házasságtörők kiközösítése, sem a szabinokat, akik az elrabolt szüzekért mindaddig harcoltak, míg a szüzekből törvényes hitvesek s az ellenségből polgártársaik nem lettek. S a rómaiakat sem, akik a nőktől nemcsak erkölcsi tisztaságuk megőrzését kívánták meg, hanem azt is, hogy a szemérmertlenségre hevítő bortól tartózkodjanak. Sem a thürréneket, akik a szemérmességet éppen olyan tiszteletben tartották, mint a vallást. Sem Patavium lakóit, akiket asszonyaik tisztessége csodálatos örömmel töltött el, sem a germánokat, akik - ha Caesarnak hihetünk - azokat a férfiakat, akik húszéves koruk előtt szerelmi kapcsolatba kerültek valamelyik asszonnyal, gyalázatos vétkük miatt a legnagyobb megvetéssel sújtották. Sem a cimbereket, akiknek asszonyai, mielőtt az ellenség rabszolgái lettek volna, különböző és kíméletlen halál módokat választva végeztek magukkal. Sem a görögöket, akik Helené elrablása miatt tíz évig tartó háborút kényszerítettek Európára és Ázsiára.

Sem a széreket, akiknél törvény tiltja a gyilkosságot, a bujálkodást, a szobrok imádását és a lopást. Sem az indusokat és Baktra lakóit, akik közül a minden rossz tulajdonságtól teljességgel mentes brahminok származnak, s akik szintén nem imádnak szobrokat, és sem gyilkossággal, sem részegeskedéssel nem mocskolják be magukat. Sem a parthusokat, akik még egy Juppiterrel vetélkedő istent sem türtek meg, sem az arabokat, akik tömjéntermő erdők ültetésére készülődve tartózkodni szoktak a feleségükkel való érintkezéstől. Sem az amazonokat, akik ha fajuk fönntartásának a parancsa nem kívánta, örök szüzességet fogadtak. Ezek is legnagyobbbrészt barbárok voltak, de érvényesültek náluk az erkölcs törvényei, s ha ezeket a törvényeket majdnem valamennyi többi barbár megvetette, ez annak a jele volt, hogy ezek inkább óhajtottak vadállatoknak, mint embereknek látszani.

Tehát minden látszat szerint helyes volt Bardaszanésznek, a khaldeusok legjelesebbjének fölismerése, aki kijelentette, hogy az ember megszületik, táplálják, növekedik, eszik, iszik, alszik, megöregszik, meghal, s mindez nagyjából ugyanúgy megtörténik a többi élőlényvel is, mivel ezek a dolgok mind csupán a természetből erednek. Az oroszlán húst eszik, a juh fűvet. A hangya a természet figyelmeztetésére megérzi a tél közeledtét, s azért jövőre készülve táplálékkal tölti meg raktárát. A méhek mézet gyűjtenek, s bámulatos művészettel építik föl sejtjeiket, amelyekben a tél folyamán laknak. Ezeknek a példáknak az alapján könnyen elfogadhatjuk, hogy a belátás képességével nem rendelkező állatokat maga a természet vezeti, s egyedül az emberek azok, akik noha olykor a természet irányítja őket, birtokosai a természet fölött levő értelemnek és a beszéd készségének, amelyek a gondolkodás képességéből erednek.

S minthogy ez mind sajátos égi ajándék, az emberek, ebben az adományban bízva, nem mindig engednek a természet irányításának, mint a többi élőlény. Nem ugyanazt a ruhát viselik mindnyájan, nem ugyanazt az ételt fogyasztják, és sem törvényük, sem vágyuk s végül életmódjuk sem egyforma, mert mint Pindarosz mondja: „Az a nagyszerű, hogy az emberekben semmi sem válik egyformává.” Ugyanis egyes emberek elhatározásuk alapján olyan életmódot választanak maguknak, amely nincs alávetve semmiféle szolgaságnak. Mert aki levetkőzve a vadállatok természetét, az igazi emberség vonásait ölti föl, azt föltétlenül az égi szellem világossága vezérli. S az ilyen, megfékezve kéjvágyát, elmélyülten szemléli a legfőbb jót, amelyet mi, akiket csupán a gyönyörnek az emberi dolgokban rejlő vágya nyűgöz le, nem vagyunk képesek követni. De ezt is elérhetjük, ha követjük a próféta szavait, aki azt mondja: „Jól megismerhetően fölöttünk ragyog tekinteted fénye, Uram, s boldogságot adtál az én szívemnek.” Továbbá: „A te fényedben fogjuk meglátni a világosságot.”⁹

Tehát most megtanulod, Galeottóm, hogy nem a barbár népek olajseprőjéből kell példákat fölhozni, mivel minket rendszerint nem a barbárok bujasága, hanem a bölcsek tekintélye szokott meggyőzni. S te ezek mellett fölhoztad azt az isteni Platónról vett példát is, hogy szerinte az ő köztársaságában az asszonyoknak közösnek kell lenniük. De azt már nem tetted hozzá, amivel ő ezt kiegészítette, hogy nemcsak az asszonyokat engedjük át közösen mindenkinek, hanem hatalmunk alapjaképpen egész államunkat is közösnek kell tekintenünk. S hogy amiképpen a közpénzből is mindenki érdeme arányában igazságosan részesül, ugyanúgy osztják szét a bátor férfiak közt, kinek-kinek jogosultsága alapján, az asszonyokat is. Platón ugyanis jól látta, hogy az államot semmi más nem tudhatja könnyebben és gyorsabban tönkretenni, mint az egyéni haszonvágy szempontja, míg ellenkezőleg, maradandóságát csupán csak a teljes megértés és az egymásról való kölcsönös gondoskodás képes biztosítani. Tehát ezeknek a nehézségeknek az elkerülése végett akarta, hogy közösek legyenek a gyerekek, s végső soron közösek legyenek a szülők is. De azzal még nem vezette be az erkölcselenséget, hogy egyes férfiakkal, érdemük alapján, az egyes, életük nemzőképes szakaszában levő nőket át kell engedni. S nem kéjvágyuk kielégítése, hanem a születendő gyermekek kedvéért engedte meg a férfiak és nők egyesülését.

Viszont Platónnak az államról két elképzelése van¹⁰. Az egyik, éppen az, amelyről beszéltünk, teljesen elképzelhetetlen, míg a másikban már több teret ad az emberi erők tevékenységének. S te szavaiból terjedelmes következtetést és tanulságot vontál le, kijelentve, hogy a régiek véleménye szerint a szerelmet a világ legfontosabb alapjai közé kell számítanunk. S meglehet, hogy isteni ihletésből ezek igazat mondtak, te azonban, mint valami istentelen Epikurosz,

⁹ *A te fényedben fogjuk...* - Zsolt 36, 10.

¹⁰ *Platónnak az államról két elképzelése van* - Platón két nagy állambölcséleti munkát írt *Az állam* és *A törvények* címmel.

mindent kiforgatsz, s veszélyt hozó módon magyarázol. Ugyanis minden dolognak egyetlen és fölséges alapja a mindenható Isten, s minden teremtetett lény eredetét egyedül benne lehet megtalálni. S ő ama fölfoghatatlan szeretettől készítette, amely saját magának, vagyis jóságának átérzése és szeretete, szükségesnek érezte, hogy megteremtse a világot; s ezt a szeretetet Szentléleknek nevezzük. A próféta is ezt fölfogva mondta: „Bocsásd rájuk lelkedet, Uram, és létezni fognak.”¹¹ Nemkülönböztetve ugyanolyan mély értelműen mondta Mózes: „Az Úrnak lelke lebegett a vizek fölött.”¹² S ezt Augustinus így magyarázza: „A vízen ugyanis az első anyagot érti, amely fölött az Úrnak lelke lebegett. Nem mintha ez önmaga mozgott volna, hiszen mozdulatlan, de mivel ő a mozgás alapoka.”

A dolgok első változása ugyanis az Isten szeretetéből ered, hiszen a formátlan anyag átalakítása révén ő hozott létre különböző fajokat. Ebből következik, hogy a dolgok létrehozásának alapokát a Szentlélekben kell látnunk, amelyet az ő szerelmének is nevezhetünk. Óvakodj tehát ezt a mindennekfölött szent elnevezést a vágyódással összekeverni, amit csak úgy tehetsz meg, ha örökre veszélyezteted a testet és a lelket. Ugyanis ennek segítségével oszlik meg valamennyi égi ajándék a halandók között. S ha ez nem kedvelt volna téged, nem lettél volna emberré, nem tudnál sok mindent ékesen és tartalmasan kifejezni, s egyetlen király vagy nagy hatalmú ember sem fogadott volna kegyeibe.

Mert ennek az isteni hatalomnak a munkája, hogy bennünk megnyilvánulnak a legszentebb Szentháromság erői. Utánozzuk is ezt az isteni hármasságot, hiszen ha valamit cselekszünk, az atya hatalmát, ha valami tudomány segítségével az Istent megismerjük, a fiú bölcsességét, s ha valamiféle szeretettel Istent imádjuk, a Szentlélek szeretetét igyekszünk utánózni. Hiszen maga az isteni apostol mondta: „Nem tudjátok-e, hogy az Isten temploma vagytok, s a Szentlélek lakozik bennetek?”¹³ S mindezzel kapcsolatban te azt bizonygattad, hogy a test kényszerítő ereje mennyire leküzdhetetlen, s hogy a költők verseiben mindig a szerelem az uralkodó hatalom. Ha valamiről komoly hangon beszélünk, ne idézzük a költők bohóságait, Galeotto, akik a valóságról csak elképzelt dolgokat állítanak, sőt, még ha igazat akarnak is mondani, lehet, hogy tudtukon kívül akkor is hazudnak.

Őszintén elismerem, hogy a test és lélek összekapcsolódása következtében testünk szellemünket, véget nem érő küzdelemben zaklatja, s ha ezt a belátás szigorú erejével nem zabolázzuk meg, emberi mivoltunk szerfölött nagy veszedelemben forog. De ha eme harc folyamán már az első összecsapásban valamelyes bátorságot tanúsítunk, ezután állandóan reménykedhetünk Isten segedelmében, ami, minthogy bátraké a szerencse, ezután sem fog minket soha cserbenhagyni. Mert ugyan melyik erődítmény lehet megostromolhatatlanabb annál, melynek védelmét az isteni kegyelem biztosítja? És mi magunk sem vagyunk híjával saját fegyvereinknek, amelyeknek segítségével módunkban van bátran szembeszállni a bennünk lakozó ellenséggel. Hiszen nehéz körülmények között sem Isten, sem a természet nem hagy magunkra.

Végül is hány filozófus és hány ember követett különböző tanokat, de igazi vallásos hittel nem felvértezten, akik azt hitték, hogy kiválóságukat saját erényüknek köszönhetik. S így annál könnyebben tudta Isten Pált s a tiszta erény övével ékes Jeromost kiválasztani. Noha ezt az ösztönt a természet oltotta belénk, ne szünjünk meg az emberi fajt a rút dolgoktól lankadatlanul megoltalmazni. E téren ugyanis nekünk, embereknek nem kötelességünk, mint a vadaknak, hogy mindig a természet irányítását kövessük. Hanem mindig tartsuk magunkat a megszabott mértékhez, hiszen arra születünk, hogy olykor a természet fölé emelkedve élhessünk.

¹¹ *Bocsásd rájuk lelkedet...* - Zsolt 43, 3

¹² *Az Úrnak lelke lebegett...* - Ter 1, 2.

¹³ *Nem tudjátok-e, hogy az Isten temploma vagytok...* - 1Kor 3, 16.

Amiről pedig te azt állítod, hogy az, az isteni teremtes utánzása, nem azt szokták az isteni termékenység igazi utánzásának tartani. Hiszen ezt a természet útmutatására a növények és valamennyi állat sokkal inkább korlátozni igyekeznek, mivel túlságosan is nagy termékenységgel rendelkeznek. Ami pedig mégis utánzás, abban - mivel többi testi vonásunkhoz szemmel láthatóan teljesen hasonló - semmi sem látszik abból a méltóságból, aminek alapján valamennyire értékesebbnek látszhatnánk. Ha tehát Istent akarjuk utánozni, fordítsuk arra minden erőnket, hogy tisztaságban, egyszerűségben, jóságban, fölfogóképességben igyekezzünk, lehetőségeinkhez képest, hozzá hasonlítani, ő ugyanis olyannak látszik, hogy megértve önmagát, mindenkit megért; benne a megértés és a lét azonossá válik. Ugyanígy mi is minden erőnkkel arra törekedjünk, hogy mivel Krisztus tagjai vagyunk, s egykor azt az ajándékot kaptuk, hogy Isten képmásai legyünk, föl tudjuk fogni minden dolognak ezt a közös példaképét, amelyben az ő kegyelme és törvénye folytán, minden egyéb dolgot is fölismerhetünk.

Mi, Galeotto, nem a házasságtörő Jupitert vagy a szemérmetlen Venust imádjuk, hogy paráznaságukat utánozhassuk. Viszont ha a mi legjóságosabb és leghatalmasabb Istenünkről akarsz valamit mondani, nagyobb áhítattal kell róla beszélned, nehogy az istentelenség bűnébe essél. Ezen fölül pedig, azt állítod, hogy ami szép, azt szabadon kell szeretnünk, s a testi szépséget a kívánandó és tökéletes értékek közé merészeled sorolni. De mondd csak, kérlek, értéknek kell-e tartanunk olyasmit, amit bepiskoltak és bemocskoltak, főképpen akkor, ha csalóka és ideiglenes. „Semmi esetre sem” - válaszolod, ha nem akarsz a hazugságot választani. S vajon megkülönbözteted-e a szépséget és becsületet? - „Még sokkal kevésbé.” - S azokat a dolgokat, amelyek törékenyek és mulandók, s széppé vannak kendőzve, de halálos mérget tartalmaznak, amely nemcsak a testet, de a lelket is képes megsemmisíteni, a kívánandók közé sorolod-e? „A legkevésbé sem” - válaszolod. Tehát az ilyen szépség nem szeretnivaló, csupáncsak az, amely össze volt kapcsolva a tisztességgel.

S mondd azt, hogy semmit sem kell szebbnek tartanunk, mint a gyönyörök aljas csábításaitól szabadabbá és függetlenné vált lélek Istennek tetsző szolgálatban való megőrzését, s az Isten örökös szemléletében való elmerülést. S ha a lelket egyszer szemérmetlen látvány zavarja meg, üzd el magadtól a buja gondolatokat, már az első percben állj ellent, s lelked hívd vissza nemcsak a földi, hanem az emberi dolgok csodálatához. Csak ha így cseleksz, biztosíthatod magadat az ilyen fenyegető kísértésekkel szemben. A bűnös gondolat ugyanis gyönyörködést, a gyönyörködés együttérzést, az együttérzés cselekedetét, a cselekedet megszokást, a megszokás hiányérzetet, a hiányérzet pedig kétségbeesést szül, s nekünk nem csupán lelkünket, hanem minden egyes, összefüggő érzékünket is gondoznunk kell. S ha erre fogunk törekedni, független véleményünk nem inog meg, s az isteni törvénynek való engedelmeskedést sem látjuk nehéznek.

Nem említek néhány dolgot, amelyek olyannyira jelentéktelenek lévén, nem érdemlik meg, hogy vitát kezdjünk róluk. Többek közt Venusról azt állítod, hogy ő természeténél fogva nem olyan visszataszító, mint a bűnök többsége, s ennek következtében nem szükséges a bűnös jelenségek közé sorolni. S noha ez az érzés, nehogy az emberi faj kihaljon, minden szerelmesben megtalálható, szeretném mégis, ha nyilatkoznál, van-e olyan dolog, amely megtörténte után nagyobb büntudatra készítetne. Amely gyötrőbb kínokat okozna. S van-e a gyalázatnak ennél rútabb formája? Ha úgy látszik, hogy a rút kéjvágy a természet parancsából jutott mindenkinek osztályrészül, miért van az, hogy egyes élőlények nem közösülnek állandóan. S hogy ezeket a természet az év egy bizonyos, meghatározott szakaszában is alig tudja rábírní arra, hogy a nőstényekhez közelítsenek. Az ember viszont, aki a megértés sokkal komolyabb képességével rendelkezett, a nemzésnek ezt a rút képességét nem vetette meg, sőt valahányszor vágya föllángolt, ki is elégítette. Mert ha a bölcs természet nem olyan elővigyázatos, az emberek még a főnixnél is kevesebben volnának.

Hozzátetted még, hogy a test és lélek csodálatos kiműveltsége is a szerelemnek köszönhető. A példaként fölhozott lengyel Bukephalára hivatkozva próbáltad igazolni, hogy mennyi hasznot és műveltséget rejt magában Venusnak ez a keserű gyönyörűsége. Hiszen nem tudod letagadni, hogy nemcsak Itália látott tiszteletre méltó helyett örvengő állapotban, hanem Pannónia is kikacagott, hogy milyen nevetséges szerelem lángja perzsel. Te magad tudod, hogy emiatt milyen csúfos helyzetbe kerültél, s ha nem szégyellnéd bevallani, beismerhetnéd, hogy az esetből rád háramló káron, az idő elvesztegetésén, lelked elvakulásán s az Isten lenézésén kívül semmi egyebet nem szereztél magadnak. Mert nem a test ápolása, hanem a lélek nagy-szerűsége az, amelyből ha az isteni igazság és istenfélelem jegyében műveljük ki, örök gyönyörűség származik. S miközben te Bukephalát, mi a legszentebb egyházat, Krisztus jegyesét szeretjük, s éjjel-nappal az ő dicsőségét zengjük. S hogy a két szerelem közül melyik lesz nemesebb és hasznosabb, azt majd a végeredmény mutatja meg.

Ezenkívül te annak igazolására törekedtél, hogy milyen rendkívül erős a férfi és nő kapcsolata s kölcsönös szerelmi kívánsága, s hogy egyikük szenvedélyét sem lehet sem megakadályozni, sem legyőzni. Most már nyilvánvalóan nem maradt rejtve előtted, amit az előzőekben oly gyakran hangoztattunk, hogy az érzéki kívánságot s azt a gyönyörérzetet a test és lélek szoros kapcsolata révén a természet oltotta belénk. De csak az élőlényeket és a növényeket irányítja a természet. Mi viszont, akik a természet dolgaiból nagyon kevésbé vagy egyáltalán nem részesülünk, és lelkünk isteni eredete következtében a természetet bizonyos tekintetben fölülmúló bölcsességet kaptunk, nemcsak a gyalázatos érzéki vágyat tudjuk eszünkkel legyőzni, hanem az isteni ihlet segítségével valóban még sok mást is képesek vagyunk megtenni.

Elnőiesedett puhányoknak s nem férfiaknak kell neveznünk azokat, akiket akárcsak a vadakat, a kéjre sóvárgó vágy vezérel, s kiszolgáltatják magukat a rossz illatú gyönyöröknek, s akiknek élete azután a lehető legszerencsétlenebb lesz. Hiszen arra vágynak, ami a legteljesebb gyönyört adja, s az nyújtja nekik a gyönyört, ami veszélyes és utálatos. Ennek következtében azután, érzékelő képességük is annyira tönkremegy, hogy semmit sem jelez, még a rájuk törő betegséget sem veszi észre, sőt megszűnik és eltűnik. S te ezenfölül még egy csomó bizonyítékot halmozol föl, amelyek éppen olyan hamisak, mint amilyen nevetségesek, ezeket azonban, mint illő, hallgatással mellőzöm.

Azt az egyet azonban mégsem tudom említés nélkül hagyni, amit éppolyan meggondolatlanul, mint határozottan állítottál, hogy azt a szerelmest, aki ebben az életben boldog volt, a másvilágon is kevésbé szomorú sors várja. Ó, mennyire a mi Epikuroszunkhoz illő állítás ez, ó, milyen mély, aranyábrára fölvészendő igazság! Valld csak be, te, Istenemre, akkor érezted volna jól magad, ha a mi Megváltónk és Szűz Mária szeretőiről beszélhetsz, akiknek isteni lényével közismerten a legélesebben szemben állasz. S ezért nem is lehet részed semmiféle boldogságban, legföljebb csúf nyomorúságban és örökös szenvedésben.

Ezzel szemben az, az igazság, hogy akik ezeknek az istenségeknek önként fölajánlják magukat, nem lehetnek a földi életben szerencsétlen sorsúak, s haláluk után mindenki közül nekik jut osztályrészül a legnagyobb boldogság. Ennek példáját az isteni Mátyás és az isteni Beatrix életében is láthatjuk, akik Isten iránt tanúsított kegyeletükért, hitükért, ártatlanságukért, az emberi nemmel szemben gyakorolt hallatlan jótékonyságukért s végül sosem látott jámborságukért, hihetetlen nyájasságukért, valamennyi erényük felsorolhatatlan sokaságáért, és szent életük minden túlragyogó fényéért már itt a legboldogabb életet élik. Hiszen minden halandó úgy tekint rájuk, mint a napra és a holdra, s mivel az égi udvar sokáig nem nélkülözheti őket, helyük isteni végzés folytán, mint két legragyogóbb csillagnak, a mindenható Isten trónja mellett leszen.

Neked azonban, te Epikurosz, aki elmerültél a gyönyörök posványában, akinek nem adatott meg a képesség, hogy fölfogd az édes és örökös boldogság lényegét, s nincs lehetőséged a dolgok helyes megértésére, végül mégiscsak be kellene látnod, hogy a pillanatnyi és múlandó dolgok semmiféle boldogságot nem nyújthatnak. Mert ugyan miféle állandó boldogsággal ajándékozhat meg a gyönyör, amely egy rövid pillanat alatt elenyészik, s hosszú megbánás a következménye. Vagy talán hosszabbítsuk meg? Vajon nem tudod, milyen gyorsan tovatűnik a viruló szépség, amely nemcsak a szerelem okozója, hanem még inkább az örülségnek és ostobaságnak is? S ha ez egyszer eltűnik, szükségszerűen a lángoló szerelemnek is el kell tűnnie. Azután jönnek a halálesetek és betegségek, amelyek a szépségre unos-untalan leskelődnek, azt pedig, ami rút és visszataszító, sokáig szeretni nem lehet. De ismerjük el, hogy amíg élsz, áldozhatsz a szerelemnek, ámde elszállván életkorod, és kihűlvén véred, megszűnik számodra a szerelem lehetősége.

S vajon azt állítod-e, hogy a szerelmesek haláluk után is kölcsönösen szeretni fogják egymást, noha lelkük sajátos jellemvonásaikkal együtt testükből már elszállt? Nyilván nem lehet titok előtted sem, hogy a lélek, ha egyszer elrepült a testből, nem viheti magával sem azokat a belső, sem azokat a külső érzékeinket, amelyek anyagból lett testünket képesek érzékelni, fölfogni, s amelyek segítségével egyes dolgokat érzékelünk, fölismerünk vagy emlékezetünkbe idézünk. Így tehát senki sem lesz képes visszaemlékezni sem erre, sem arra a kedvesére, sem te a magad Bukephalájára, miután roppant tested tömegétől megszabadultál. De esetleg azt mondhatnád, ha néha olyan bölcs volnál, hogy az Isten által nekünk adott fölfogóképesség segítségével egyes vonásokat mégis föl tudunk ismerni.

Elismerem, hogy a lelkek a halál után néha leszállnak a dolgok egyes részleteinek a megismerése végett. De azt nagyon is tudnod kell, hogy míg a boldog lelkek Isten fölfoghatatlan jóakarata következtében, s a bőségesen rájuk zúduló látomások által segítve azokat a dolgokat részben fölismerik, amelyek nekik örömet okoztak; ezzel szemben a bűnösök, az isteni igazság büntetéseképpen, részletesen csak azokat a dolgokat ismerik föl, amelyek nyomorúságukat és fájdalmaikat növelik. S azt mégsem gondolhatod, hogy a lelkek mindkét csoportja minden dologra egyenként ráismer. Hiszen erre csak Isten, s Isten segítségével az angyalok képesek, akik egyetlen, gomolygó jelenségben is megkülönböztetnek egyes részleteket.

Ezek alapján fölfoghatod, hogy azok, akik az isteni akaratot lenézve, a paráznaságot kedvelték, a Tartaroszba kerülnek. S itt örökös bűnhődés gyötri őket, s szünet nélkül átkozzák azokat, akiket szerettek; annál is inkább, mert ott nincs külön test, sem sajátos testi szépség, amelyben korábban örömet lelték. S azt is kijelentetted, hogy ha véletlenül úgy történék, hogy a szerelmesek közül egyik a mennybe, a másik az alvilágba jut, szükségszerű, hogy vagy az utóbbi szálljon föl az égbe, vagy az előbbi le, az alvilágba. Ó, milyen nagy, a mi Galeottónkhoz a legteljesebb mértékben illő elgondolás! Te a szerelmeseknek olyan hathatós védelmet biztosítasz, hogy véleményed szerint mentek lesznek minden nyomorúságtól. Így hát ezen a téren, hacsak véleményedben nem csalatkozol, te vagy a legszabadabb gyönyörűségek tanító iskolája, s te leszel a legboldogabb valamennyi halandó között.

Csakhogy, ha kölcsönös szerelmük következtében két embert ér el a halál, egyik sem juthat föl közülük a mennybe. Vagy ha az egyik, bűnbánatában és a vágytól megszabadulva, bölcsőbb lett, s magához térve üdvözült is, míg a másik, megátalkodott lélekkel tartózkodva a bűnbánattól, haláláig megtartotta lángoló szerelmét, megfélelkezve Istenről és saját üdvösségéről, az előbbi nyilván ekkor sem szállhat le hozzá az alvilágba, nehogy valami nyomorúság bemocskolja, s az utóbbi sem juthat föl a mennybe, nehogy bármiféle boldogság könnyebbé tehesse a sorsát.

S minthogy nagy hangon hirdeted, hogy a lelkek szabadok és függetlenek, mindenhol nagy lehetőséget kapsz örült eszméid kifejtésére. S ámbár az alvilágba leküldött lelkeket, ha saját természetüknél fogva szabadok és függetlenek volnának, sehol sem lehetne fogságban tartani, mégis mindnyájan, bűnük miatt szabadságuktól megfosztva, mint vétkesek egy helyre bezárva büntetésben részesülnek. De ez nem a hely és tűz ereje miatt van így, hiszen a hitványabb dolgoknak soha nincsen hatalmuk a nemesebbek fölött, hanem valamely magasabb rendű dolog erejéből, amely a vétkes lelket tűzzel veszi körül, és örökös sötétségben tartja fogva.

Ezt a jelenséget olykor a démonok esetében is tapasztaljuk, amelyekről tudjuk, hogy gyűrűk, szobrok s ilyesféle eszközök segítségével szokták őket a varázslómesterség erejével fogva tartani, s ezért azután azok is, ezek is még hevesebben méltatlankodnak. S még láthatták is őket a régiek, akik hallották a szobrokban rejtőző démonok hangját, kérdéseket tettek föl nekik, s hallották válaszaikat, mivel még nem jelent meg a világ Megváltója, aki megjelenésével véget vetett a démonok hatalmának. A jóshelyeknek különféle neveket adtak; az egyiket parancsuk szerint Dódónénak, a másikat Delphoinak, emezt Hammon, amazt Juno s a harmadikat Themisz jóshelyének nevezték el. Ha tehát a démonokat, amelyeknek természete magasabb rendű volt, az isteni törvény a testektől és egyes helyektől távol tartotta, mit mondjunk a bűnös lelkekről, akiket a testüket emésztő tűz tart rabságban, nem azért, hogy életet adjon nekik, hanem hogy az isteni igazság parancsára elnyerjék büntetésüket.

Így tehát magaddal hitesd el, Galeottóm, hogy a szerelmesek haláluk után kölcsönösen boldogítani tudják egymást. S ehhez még hozzáteszed, hogy akik hátat fordítanak az égieknek, s átengedik magukat az emberi gyönyöröknek, méltók lesznek a könnyöretre, mert nélkülözik a magasabb belátás tudományát; éppen azokat kell Juppiter gyermekeinek neveznünk, akik az emberi dolgokat megvetve az égieket keresik. Ugyanis nem tudod, hogy a legkegyelmesebb Isten napjának sugarát egyaránt leküldi a jókra és a gonoszokra, s ugyanazzal a hívó szóval szólít magához mindenkit. De senkit sem részesít a boldogságban, akiről nem látja, hogy az, saját jószántából az örökkévalóságból fakadó legfőbb jóra vágyik. Ugyanis minden jó vagy rossz embernek szabadon lehet választania, s a választáshoz adva van a jobb megismerésének a lehetősége. Viszont ilyen üres fecsegésekkel nem fogod elkerülni Isten súlyos ítéletét, hanem meg fogsz lakolni erkölcstelenségedért.

Azt is állítod, hogy minden élőlényvel együtt született a barátságra és az ellenségeskedésre való képesség, s hogy a szerelem ereje még a pálmafákra is hat. Nem tagadom, hogy az egyes fajok fennmaradása érdekében ezt a természet rendezte így, s hogy ezt a képességet, hogy az emberi nem ki ne haljon, mi is megkaptuk. De minthogy minden az ember miatt és az ő érdekében jött létre, s mivel ezekben a dolgokban a természet a legteljesebb jóakarattal őt tette úrrá, éppen ezért mértékletesebben és derekasabban kell élnie, és minden egyéb dologban, kivéve a gyermekek születése érdekében jogosan kötött házasságot, önuralmat kell gyakorolnia.

Te azt állítottad, hogy a nőt, ahogy megnézni, éppúgy megérinteni is szabad, de a látás és érintés szabadsága nem egyenlő, mert sok mindent megnézhetünk, amit nincs jogunk élvezni. A piacon is megnézzük az ötvösöknél kitett aranyat, de nem nyúlhatunk hozzá. Mindezekon felül azt is kijelentetted, hogy a szerelmi élvezethez szinte bármilyen megindokolással mindenkinnek joga van. Vajon nem tudod, hogy vágyunkat a józan belátás kényszerével el kell fojtanunk, az asszonyt is fölbonthatatlan házasság köti, s hogy másnak a földjét nem szabad bevetnünk?

Amit pedig az állandó önmegettartóztatásról mondanak, azzal kapcsolatban nem illenék figyelmen kívül hagynod, hogy az csak a végtelen bujasággal van szemben, nem pedig a józansággal és önmérséklettel, miután az erényekben a középértéket nem a mennyiség szabja meg, hanem az, hogy a józan belátás mit követel. Hiszen az is szélsőséges vétke volna, ha valaki

teljesen tartózkodnék a házastársi ágytól, és sosem adná meg feleségének azt, ami őt megilleti. Ha pedig mindnyájan megőriznék állandó szüzességüket, te az emberi faj kipusztulásától félnél. Márpedig, ha ilyesmi egyáltalán lehetséges volna, hidd el, hogy ebben az esetben maga Isten gondoskodnék az állandó egyensúly fönntartásáról. S bárcsak olyan gazdagon áradna Isten jóságából az emberi fajra a kegyelmi ajándékok bősége, hogy mindenhol állandó szüzesség uralkodnék! Mert akkor - visszatérve az összülők életmódjához - vagy a kéjvágy ingere nélkül fogannánk meg, vagy pedig a főnixmadár módjára újulna meg fajunk, mert Istennél semmi sem lehetetlen.

Azt is hozzátetted szavaidhoz, hogy vágya kielégítése után kinek-kinek lelke megkönnyebbül, de ha azt mondtad volna, hogy még nagyobb mértékben összezavarodik, akkor nyilvánvalóan még sokkal jobban ráérezte volna az igazságra. De mivel a szerelemmel járó gondok, amelyekről éppen előbb szóltunk, megrögződnek a lélekben, be fogod látni, hogy ebben az ügyben eléggé megfelelő választ kaptál. Közben kijelentetted, hogy nem csekély mértékben aggódnunk kell, ha Venus élvezése sokáig késlekedik, s a portugáliai bíborosnak, ennek a nyilván legtisztább életű ifjúnak példájával akartál ránk hatni. Bárcsak, Galeottóm, velem is megtörtént volna ez az eset, mert akkor nem királyi lakomán, hanem az égi ambróziás kelyhek mellett heverésznék, ahol nincs semmi szomjúság és semmiféle éhség, s nem érzünk semmiféle nyomorúságot, de minden, már a saját boldogságával telített dolgot, a végtelen áldással teljes örök időig élvezhetünk. Nem mindenkinek adatott meg a halálnak ez a nagyszerű módja, legföljebb azoknak, akiket te - mintegy véletlenül ráhibázva az igazságra - Juppiter gyermekeinek nevezteél.

Én azonban inkább azt merészném állítani, hogy az állandó tiszta élet nemcsak a lelket teszi boldoggá, hanem a testet is halhatatlanná, mert akit a legszentebb szüzesség fölfogása táplál, azt nyilvánvalóan minden gyalázat elkerüli. A lélek ugyanis a testhez hasonló módon megszilárdul, s csodálatos épségben megmarad, miként ezt a legszentebb életű férfiak példája tanúsítja, akik megőrizvén szüzességüket, a sivatagban bármiféle betegség nélkül éltek le életüket. Keresztelő János ugyanis, akinél az anyjától lett földi halandók között nagyobb még nem született s a legszentebb Hilarius súlyos ínség közepette s a legszűkebb táplálékon élve sem tapasztaltak semmiféle testi betegséget. Szókratész, aki fölöttébb ügyelt az önmegtartóztatásra, egyáltalán sosem volt beteg, s ugyanezt olvassuk Pálról, Jeromosról s számtalan más férfúrról is. Mert nincs semmi, ami olyan bőven szülné a betegségek oly nagy számú és jól fölszerelt csapatait, mint a teljesen mértéktelen életmód, és a vég nélkül tartó részegeskedés, amely sokkal több embert szokott halálba küldeni, mint a fegyver.

Ezzel szemben az önmérséklet bármilyen betegség okozó nedvet leküzd, jóindulatúvá szelídít, s ezeket az a bizonyos szétáradó életerő meggyengíti, s a bűn minden lehetőségét megsemmisíti. Azt mondják, Egyiptomban Amaszisz uralkodása idején éltek a legboldogabban, s ott akkoriban húszezer lakott város volt. S ennek Amaszisz ama törvénye volt az alapja, amelyet ő hozott először, hogy az egyes polgárok a tartományok vezetői előtt évenként igazolják, hogy miből élnek. S aki ezt nem tette meg, vagy nem tudta igazolni, hogy becsületes módon él, azt halállal büntették. S ezt az egyiptomiaktól kölcsönzött törvényt Szolón azután az athéniaknál is bevezette. De vajon milyen félelmes betegségtől is retteghetne a szűzi és szemérmetes életet élő ember, akire Isten, a lelkek megmentője s mindenki egészségének őrizője visel gondot? Ebből nagyon könnyű megértenünk, hogy semmiféle, az állandó önmérsékletből eredő betegségtől nem kell félnünk.

Végül utolsónak fölhozott érveiddel - mintha valahára bizonyos szemérem szállt volna meg, noha ez már szemmel láthatóan végleg elhagyott téged - azt is igazolni akartad, hogy ha valaki magától Venus szemérmetlenségétől undorodik is, mindamellest szabadon élhet az ennél magasabb rendű gyönyörökkel, amelyeket a szerelem határainak vagy, ha úgy tetszik,

lépcsőfokainak óhajtasz föltüntetni. Hogy azonban ezekre a gyönyörökre is milyen könnyelműség és vakmerőség rábíznunk magunkat, azt maga a végeredmény mutatja meg. Ugyanis sokan, amikor látás vagy beszélgetés révén átadták magukat a szerelemnek, noha azt hiszik, hogy győztek rajta, csakhamar a legszényenletesebb módon a leigázottjaivá válnak. S ezek, míg olyasmit kívánnak maguknak, amit legyőzhetnek, ily módon az után vágynak, ami vesztüket okozza, s miközben diadalmenetre törekszenek, örökös gyalázatba zuhannak. Ugyanis fogalmuk sincs róla, hogy minden egyéb emberi viadal között éppen a tiszta erkölcsért vívott harc a legkeményebb.

Hogyan vihetne valaki ugyanis úgy az ölében lángot, hogy maga is meg ne gyulladjon? S ki tudna úgy sétálni a parázson, hogy lábát a tűz össze ne égesse? Vagy könnyelműségemben nem tudod, hogy gyakran egy szempillantás alatt kaphatunk olyan sebet, amit azután hosszú idő alatt is alig lehet meggyógyítani? Vagy nem jutott eszedbe, amit az evangéliumban az Üdvözítő tanított: „Aki asszonyra tekint gonosz kívánságnak okáért, már paráználkodott az ő szívében.”¹⁴ Vagy az, amire ugyanő a próféta szavával figyelmeztetett: „Ablakaitokon át behatolva a halál szállta meg lelketeket.”¹⁵ Ezt pedig a legszentebb módon mondták nekünk, mert a szem látása, a fül hallása vagy a száj beszéde és kóstolása révén bármi kísértette is meg lelkünket, gyújtotta lángra vágyunkat, s zavarta meg józan belátásunkat, az a kijelentés szerint, az ablakon át mint igazi halál hatolt be lelkünkbe.

Tehát az isteni szó arra int minket: „Teljes vigyázattal őrizd meg szívedet, s fordítsd el szemedet, hogy ne lássanak hiábavalóságot.” Mert éppúgy, mintha valaki a szájába vett szentet azonnal kiköpi, nem lesz semmi baja, hasonlóképpen, ha meglátva az érzékiséget fölszító dolgokat, azokat azonnal elutasítjuk, akkor ezek nyilván nem szolgálnak lelkünk ártalmára. Így hát el kell üzni magunktól a szerelemnek és kéjvágynak ezeket a kerítő eszközeit, mint amelyek valóban a romlás kezdetét jelentik. Mert ami szívében nem talál szívélyes fogadtatásra, azonnal eltávozik, s többé már nem tud megkönyékezni csselfogásaival. S ennek annál könnyebben ellenállhatunk, ha szemünket állhatatos figyelemmel mindig Istenre függesztjük, aki minden tőrből könnyen kiszabadít.

Végül a lehető legnagyobb számú ókori példát hoztad föl, hogy a szerelem rút vonásait minél tisztességesebb dolgoknak tüntesd föl. De ha az ezekből eredő leggyalázatosabb eseteket és eredményeket magadban fölidézed, nyilván be fogod vallani, hogy ezek mindegyikét a szerelem okozta, s hogy ezeknek az embereknek az esetében sokkal jobb lett volna, ha lemondanak a szerelemtől, ahelyett hogy a szerelem miatt jó hírük elvesztésével együtt a testi lakolást is elszenvedjék. Azt viszont méltatlankodva hallgattam, hogy te több férfit hamis vádakkal illetél. S ezek közül, a többit elmellőzve, csak Platónat említem, akiről azt állítottad, hogy Asztér iránt rendkívül forró szerelemre gyulladt. Holott, ha van benned valami szemérem és tisztesség - noha, talán volt valami jogcímed rá, hogy a többi férfiről rosszat mondjal -, ezt az isteni s teljes erkölcsi tisztasága révén oly kiváló filozófust semmiképpen nem lett volna szabad megemlítened. Mert ha néha örömet lelte egy-egy ifjú rendkívül kiváló képességeiben, semmiképpen nem lehet bűnéül fölróni, hogy anélkül, hogy valami kárhozatos vétet követett volna el, igyekezett ezt a kiváló tehetséget kiművelni.

Hogy Platón milyen szent életet élt, azt nemcsak a legrégebb íróktól tudjuk, akik sokat írtak a filozófusok e fejedelméről, hanem győződj meg róla magad is az általa mondottak alapján. Hiszen a *Törvények* nyolcadik könyvében figyelmezteti azokat, akik jó és boldog életet akarnak élni, hogy nemcsak egy férfi, hanem egy hajadon után érzett titkos vágytól is óvakodjanak. S ne egyesüljenek másokkal, csak azokkal, akik hozzájuk tartoznak, tartózkodjanak

¹⁴ *Aki asszonyra tekint...* - Mt 5, 28.

¹⁵ *Ablakaitokon át behatolva...* - Jer 9, 20.

fattyak és törvénytelen gyermekek nemzésétől, s a nemző magot ne pazarolják istentelenül ágyasaikra. Ugyanitt a kilencedik könyvben súlyosan vétkesnek mondja nemcsak azt, akinek fiúval, hanem azt is, akinek hajadonnal van viszonya. S törvényben szabja meg, hogy a csábítót a férj büntetlenül meg is ölheti. Azon kívül a *Törvények* első könyvében kifejezi azt a véleményét, hogy a férfi és nő kapcsolata a természetből ered, azért, hogy a legkellemesebb módon növelhessék gyermekeik számát. Ezzel szemben férfinak férfival és nőnek nővel való viszonyát nemcsak a természet előtt leggyűlöletesebb bűnnek, hanem a bujaság elítélendő és vétkes fajtájának is tartja. Sőt annak, aki nem akarja, hogy a női termőtalajból, mint a bevetett földből, valami szülessék, a legszigorúbb önmegtartóztatást parancsolja. Mindebből eléggé megértheted, hogy ezek valóban egy legszentebb és legtisztább életű férfiú szavai.

Összefoglalva tehát: ha valamennyi válaszomat és cáfolatomat nem is tudod emlékezetedben együttesen megőrizni, hidd el, hogy ez a néhány rövid szó is bőven elegendő válasz a te üres fecsegésedre. A régiek a szerelem két fajtáját különböztették meg. Az egyiket, amelyet te olyan nagy hévvel helyeselsz, a szerfölött gyermekes érzelmek jellemzik; ez semmiféle józan belátással nem képes irányítani önmagát. Csupán az értelmetlen emberek kebelében tud megtelepedni; kísérője a kéjnek és élvezetváagnak, azon kívül buja, parázna, aljas és bűnös, s végül még magánál a halálnál is átkozottabb. A másik fajtája viszont tisztességes, szemérmes, mérsékelt, állhatatos és boldog, továbbá őre a tisztaságnak és önuralomnak, az erény megtartalmazója, lelkünk gyengéd ihletője, s én ezt tartom a legszentebbnek, dicséretesnek és kíváncsnak. S ha mindehhez még hozzáfűzöm az isteni Platónnak a *Phaidrosz*-ban található meghatározását, azt hiszem, bőséges választ adtam neked. Itt ugyanis ő kétféle szerelmet mutat be: az egyik földi és közönséges, a másik viszont valóban égi és majdnem hogy isteni. S úgy véli, hogy az elsőre kell törekednünk, a másikat viszont veszélyessége miatt minden erőnkkel el kell kerülnünk.

Hogy te azonban, Epikurosz, aki szerint mindent erre a rút és aljas szerelemre kell vonatkoztatnunk, milyen súlyos tévedésben leledzel, azt nemcsak az itt levő királyi felségek fogják tanúsítani, hanem lelkiismereted és elmúlásod maga is. Ó, mennyire vak is az emberek lelke, mennyire elviselhetetlen gonoszságuk, mennyire nem kíván bűnbocsánatot vakmerőségük, s mennyire visszataszító erkölcsi romlottságuk! S lelkünket, amelyet megváltó Krisztusunk saját legdrágább vére árán mentett meg, a legbűnösebb vétkező a legrútabb kéjvágytól üzve egyetlen pillanat gyönyöréért a démonoknak szolgáltatja ki, s örökös bűnhődésre kárhoztatja. Így hát ebben az átkozott gyönyörben egy pillanat alatt eltűnik, ami gyönyörködtet, s örökre megmarad, ami kínoz. Tehát nem egykönnyen látom be, hogy milyen alapon kell gátlástalanul átengednünk magunkat a gyönyöröknek. Te azonban, Galeotto, aki mindenben a legszabadabb módon cselekszel, mikor majd erkölcstelenségedért megkezdéd bűnhődésedet, akkor fölismervén az igazságot, hiába fogsz bűnbánatot érezni szemérmetlen féktelenséged miatt.

Ami pedig fölöttébb nagy pocakod megtöltését illeti, e téren még kicsit meg is lazítanám a gyeplőt, ha meg volnék győződve, hogy ezek a kéjvágyat csillapító dolgok. Kéjvágyat mondtam? De hiszen az önmérséklet hiánya a mértéktelenségnek s a többi véteknek is termékeny talaja. S ha nem vagy képes elhinni, hogy első ősatyánkat mi készítette a vétekre, elmélkedj ezen saját magadban. Őt, miután torka vágyától vezettetve és valakinek a rábeszélésére beleharapott a tiltott almába, különféle bajokba taszították bele, s olyan mélyen beletaszították, hogy minden bajunk forrása innen ered. S a rossz szellemek fejedelme is, meg akarván kísértetni Megváltónk isteni hatalmát, a torok csábításaival kezdte, így szólván: „Változtasd ezeket a köveket kenyérré!”¹⁶

¹⁶ *Változtasd ezeket a köveket kenyérré!* - Mt 4, 3

Nem felejtetted el bizonyára, Galeotto, hogy a masszageták akkor lettek áldozatai Kürosz cselvetésének, amikor teljesen elteltek étellel és borral. S hogy Szpargaszidész, Tomürisz királynő fia, mikor mámorából kijózanodva rájött, hogy súlyos helyzetbe került, azt kérte Kürosztól, hogy oldassa meg kötelékeit. S tüstént, amint ezeket levették róla, önmaga vetett véget életének, abban a meggyőződésben, hogy a részegség megalázóbb dolog, mint a hadifogság, mert az utóbbit balszerencsénknek, de az előbbi saját vétkünknek róhatjuk föl. S nyilván ismered azt a szokást, hogy Egyiptomban az előkelőségek lakomáin egy meghalt embernek a valósághoz teljesen hű, könyöknyi vagy félkönyöknyi nagyságú képmását szokták körülhordozni e szavakkal: „Igyál, és érezd magad jól, halálod után te is teljesen ilyen leszel.” S fontold meg, amit a torok mérsékléséről mondtunk, mert hiszen azon a vidéken még szőlőskertek sincsenek, s legföljebb csak árpaléből készült szeszes italt isznak.

S Makedóniában is megölték az asszonyok a részeg perzsákat. Mindebből szükségszerűen kiviláglik, hogy a torok gyönyörei s a gyomrunkkal szemben való engedékenyságunk minden bűnnek a melegágyai. Így hát számodra mindabból, amit elmondtam, kellőképpen, sőt a kellőnél is nagyobb nyomatékkal nyilvánvalóvá válhatott, hogy a szüzesség és az erkölcsi tisztaság a legnagyobb erények, s nem helyes, ha ezeket pusztá föltételezésnek gondoljuk, s a gyönyöröknek is minél szabadabban, olyan módon engedjük át magunkat, ahogy te előadtad. Mert ez utóbbiaknál nincs nagyobb ellensége boldogulásunknak, s mi nemcsak azt bizonyítottuk be, hogy ezeket a csábító és csúf szerelemmel együtt el kell üznünk, hanem annak rendje és módja szerint a te állításaidat is megcáfoltuk.

Galeottót pedig halála eljöveteléig szabadon bocsátjuk, hiszen hajdan azokhoz az emberekhez sem volt szabad hozzányúlni, akik Egyiptomban rabszolgák módjára Hercules szentélyébe menekültek, és szent jelvényeit megérintve az isten oltalmába ajánlották magukat. Így majd büntetlenül átadom őt az isteni Mátyás királynak, hogy a megkorbácsolástól megkímélve bocsássa szabadon.

Ezért hát nekünk, e század gyermekeinek, józanul, tisztán és vallásosan kell élnünk, s erőnk-höz képest tartózkodnunk minden mértéktelenségtől és vágytól. Bátor lélekkel el kell üznünk a pillanatnyi, mérgező élvezeteket, s el kell kerülnünk az emberi csábítások gyönyörűségét, amit könnyen meg is tehetünk, ha lelkünkkel mindig a mi legkegyelmesebb Megváltónkra s legszentebb anyjára, a szüzesség és tisztaság túláradozó forrására figyelünk. Ha naponta eltölt megváltásunk tényének csodálatos érzése, ha lelkünket szeplőtelenül őrizzük meg Isten fiának lakóhelyéül, s végül ha királyunkat és királynénkat a világ e két csillagát s szent életük szemünk előtt levő két példáját napról napra figyeljük, és versengve próbáljuk utánozni.

**BEATRIX KIRÁLYNÉ,
A KIRÁLY, LÁSZLÓ, FERENC,
GALEOTTO MEGNYILATKOZÁSAI**

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Fölöttébb lelkesen kívánok neked szerencsét, legbölcsebb László, mert - nevedet nem csekély dicsőséggel övezve - tiszteletre méltó módon megerősítetted nemcsak a derekas életéről, hanem a dolgok megismeréséről alkotott véleményünket is, s nem hagytad, hogy ez az Epikurosz a jelenlevők tiszta lelkét üres szavaival összezavarja, ő ugyanis a legfőbb jót a szennyos gyönyörben határozta meg, mondván, hogy az nem jár semmiféle fáradozással vagy nehézséggel. Ezzel szemben viszont az, az igazság, ahogy te sok filozófus tekintélye alapján kimutattad, ahogy Pindaros is megmondta, hogy „az erényekkel mindig együtt jár a küzdelem”. S te mindent bőven és ékesen előadva, a hallgatók legnagyobb hasznára és gyönyörűségére oldottál meg. Így hát mindig hirdetni fogom, hogy te a vallás igazi előharcosa, az igazság védelmezője, minden erény tanítója s végül az erkölcsi tisztaság

és szemérem kiváló oltalmazója vagy, s nyíltan bevallom, hogy ezért neked nem csekély mértékben vagyok adósod. Így hát az általad hirdetett legszentebb tant s a legjobb erkölcsöket valóban nemcsak híven és állhatatosan követem, hanem ezen fölül ezt a győzelmet is, amelyet e legszemérmertlenebbnek bizonyult Epikuroszon arattál, valami ajándékkal fogom meghálálni. Ezért fogadd el ezt az aranykelyhet, ezt a gyöngyökkel kirakott poharat s ezt a főpapi díszruhát, örök emlékül azért, hogy az erkölcsöt megoltalmaztad.

LÁSZLÓ. Királyi leiekre s a te legteljesebben isteni egyéniségedre vall, legadakozóbb kedvű úrnő, hogy híveid lelkében különböző ajándékokkal fölserkented a dicséret vágyát. Ezért nyilvánvaló, hogy nemcsak tisztségünket, hanem erényünket is neked köszönhetjük, s ezért a gondoskodásért, hogy mindezért jutalomban részesítesz, egyedül neked jár hála, egyedül téged illet dicséret. Való igaz, hogy mi a te isteni sugalmazásod segítségével egy kissé betöm-tük ennek az Epikurosznak a száját, aki éppúgy magába húzódott, mint valami csiga, s elné-mult, mintha hirtelen napszúrást kapott volna. Ajándékaitokat pedig, melyek az ősök emlékei közé illenek, gondos hűséggel és sosem múló emlékezettel rendkívüli becsben fogom tartani.

FERENC. Nyilatkozz most, kérlek, hosszú hallgatásod után, Mátyás, aki - testvéreiddel együtt - sosem bizonyultál méltatlannak őseinkhez, vajon mi szerzett neked nagyobb örömet. A győzelem, amelyet az előző évben, Dalmáciában Lupusszal együtt derekas küzdelemben, tízezer ellenséget levágva a török fölött arattál, vagy a te Lászlódnak ez a mai diadala, aki mély értelmű és szerfölött hatásos érveivel megcáfolta ezt a veszélyes Epikuroszt, s Istentől ihletve annyit beszélt a gyönyöréről, amelynek kellő mértékét még egyik kortársam sem tudta meghatározni, kimutatván, hogy ez semmit sem különbözik a vadállatokétól.

Ugyanis lelkünk és testünk valamennyi gyönyöre öt érzékünkől származik, s egy gyönyör, ha mértéktelenné lesz, nagyon rúttá és gonosszá válhat. De a bölcsök jogosan ítélik egyhangúan valamennyi közül legvisszataszítóbbnak a gyönyörnek azt a két fajtáját, amely elsősorban az ízelelésből és az érintésből származik. Ugyanis ez a kettő, mivel az evéssel és a szerelemmel kapcsolatos, úgy látszik, az állatokban és az emberben egyaránt megtalálható. Így tehát azt, aki ezekben merül el, az állatok csordájába sorolják, s önmagán uralkodni képtelennek és mértéktelennek mondják, míg a többi gyönyör, amely a többi három érzékből származik, csupáncsak az ember sajátja.

Hallgassátok meg, mit mond ezekről a csodálatos Arisztotelész: „Akik az érintésből és ízelelésből származó gyönyörökben túlságosan elmerülnek, azokat önuralom híján levőknek nevezik, akik pedig a szerelemben, azokat mértékteleneknek; ilyenek azok, akik az étkezésből származó gyönyörökben lelik élvezetüket. S mivel ezek az élvezetek, minthogy összefüggnek a táplálkozással, a nyelvben és a torokban találhatók, ezek fölkeltek vágyunkat, s mivel innen származnak, általában közösen megtalálhatók bennünk és egyéb élőlényekben. Közösek pedig, mivel visszataszítók, a legteljesebb mértékben visszataszítók, s minthogy az érintkezésből erednek, az erények, amelyek bármelyiküket fölülmúlják, mindkettőt mértéktelennek és féktelennek tartják. S mivel öt érzékünk van, a többi élőlény csupán két gyönyörben lelheti örömét, másokat azonban fejletlensége miatt nem élvezhet, vagy azokat csak kis mértékben éli át.”

Ezért tehát forduljatok el a mértéktelen gyönyöröktől, főként azoktól, amelyeket a legártalmasabbaknak mondanak, s rajtuk, mintegy állandó készenlétben hadakozván ellenük, könnyen úrrá lesztek. Te pedig, László, eme legcsodálatosabb vitaszónoklatoddal lelkünket örökre megnyerted magadnak. Mert te itthon és külföldön egyaránt bölcsen viselsz, s nem vagy kisebb az irodalom, mint a hadakozás tudományában; de ez nem is csoda, hiszen benned a legszentebb élet fegyelmező ereje lakozik.

KIRÁLY. De térjünk vissza az én legbőkezűbb Beatrixomhoz. Úrnőm eleget tett kötelességének, s nem válik szégyenünkre, ha bőkezűségben versenyre kelünk vele. Vajon a mi kedves Galeottónk, aki olyan makacsul és szellemesen harcolt az igazság ellen, ajándék nélkül távozzék? Hiszen olykor nem kisebb szellemi képesség kell ahhoz, hogy a hamis állításoknak pártját fogjuk, mint ahhoz, hogy az igazságot megvédelmezzük. Sulla még a rosszindulatú költőt sem engedte ajándék nélkül eltávozni, nehogy újabb okot adjon neki a rágalmazásra. Így hát, Galeotto, fogadd el ajándéku­l ezt az egymérőnyi űrtartalmú kelyhet.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Bevallom, királyom, hogy ma engem sokkal nagyobb örömmel töltött el annak a látványnak az élménye, hogy testvérem nem kisebb elszántsággal szállt szembe a filozófusokkal, mint a törökökkel, s az ég jóakaratából mi ketten, akik a te ragyogásodból kívánunk magunknak egy kis fényt, olyan élményben részesülhettünk, amely nem méltatlan sem hozzád, sem a mi családunkhoz.

LÁSZLÓ. Akármit mondtunk is, atyám, azt a te bölcsességed forrásából merítettük, tehát egyedül neked jár érte a hála.

GALEOTTO. Valóban úgy van, amint mondani szokták, hogy minden élőlény a neki való táplálékot fogyasztja. A méhek mézzel táplálkoznak, az igásjószág takarmánnyal, a kígyó méreggel, Galeotto pedig gyalázkodó szavakkal. De elnémultam, mert megzavart a bölcsességben oly kiválóan jártas főpap ékesszólása. S ha Asztüagész példáját követve - aki azokat az álommagyarázókat, akiknek tanácsára eleresztette Küroszt, keresztre feszíttette - ti is megakartok engem büntetni, vagy úgy határoztok, hogy perzsa szokás szerint élve elásattok a földbe, legalább azután ássatok el, ha már jól teleettem, teleíttam magamat. S türelmesebben viselem el majd a büntetést, mint Harpagosz, aki miután - megtévesztve - saját fia húsából lakomázott, teljes belenyugvással vállalt minden, az emberi erőt és lehetőségeket messze fölülmúló dolgot is, és azt válaszolta a vele legkegyetlenebb módon bánó méd királynak, hogy mindezt ő nem jogtalanul szenved el. Én viszont büntetés helyett érdemtelenül ilyen ajándékban részesülök, amiért hálát is mondok a halhatatlanoknak.

KIRÁLY. Már későre jár az idő. Ti pedig vitatkozásokkal csodálatos módon eleget tettetek kívánságomnak, mert az érveknek ebben az ütközetében bebizonyosodott, hogy a szüzesség és az erkölcsi tisztaság erények. Legföljebb az maradt még hátra, hogy - amit majd nagyon szívesen hallgatok végig - előttem bebizonyítsátok, vajon a többi erény között ezek-e a legkiválóbbak, ami nekem régtől fogva mindig meggyőződése­m volt. Így hát, legelőkelőbb vendégsereg, halasszuk el ennek megvitatását a holnap i lakomára. S nagyon nyomatékosan kérem, ti, meghívottak, valamennyien ismét jelenjete­k meg, ha a ti Beatrixotoknak valami kedves szolgálatot akartok tenni.

FERENC. Jelenjete­k meg mindnyájan, kérlek, legbölcsebb férfiak, hogy isteni atyámnak és nővéremnek szolgálatára legyünk, hiszen ma is csodálatos gyönyörűségben részesülhettetek. Kiváltképp, mert értesültünk róla - ami levél útján már korábban tudomásunkra jutott -, hogy fivérünk, ARAGÓNIAI bíboros, akit az egyházi testület döntése Pannóniába és Germániába a főpapot képviselő követként küldött el, holnap megérkezik hozzánk. Ő pedig, oly rendkívül jártas lévén minden dolog ismeretében, nyilván készségesen vállalkozik rá, hogy erről az érdekes kérdé­sről nyilatkozzék, és annyira vágyott hűgának az egyes gyönyörökkel kapcsolatos kérdések megtárgyalásában segítségére legyen. Így hát minden jót, tapsoljatok, s holnap ismét jelenjete­k meg a királyi lakomán.

MÁSODIK KÖNYV

BEATRIX KIRÁLYNÉ, MÁTYÁS KIRÁLY, ARAGÓIAI BÍBOROS ÉS ÖCCSE, FERENC

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Boldogságunkat s a király roppant örömét fölöttébb megnövelte megérkezésed, szívemnek legkedvesebb bíboros, mivel megjelenéseddel betöltöd minden vágyamat, amelyek, ha Itáliára gondolok, szívemet meg szokták nehezíteni. Hiszen téged látva az, az érzésünk, hogy személyedben isteni atyánk és valamennyi fivérünk is megjelent előttünk, s részletes leírásaidból minden, Itáliában és családunkban lezajlott eseményekről értesülünk. S szóban és emlékezetben naponként hányszor is idézett föl téged az Aragóniai háznak ez az igazi szülője, a teljességgel legyőzhetetlen uralkodó, s méltányos és kegyes alkalom, hogy legkegyelmesebb felségét így láthatod viszont.

KIRÁLY. Valóban őszintén állítja most úrnőnk, kedves Jánosom, hogy milyen régen várjuk már megérkezésedet, minthogy a veled való társalgásban nagy örömünket leljük, látva, hogy legkevésbé sem üttöttél el isteni atyáidtól és őseidtól, s megtapasztaltuk, hogy nemcsak az emberi, hanem a szent dolgok terén is téged királyi hatalom illetne meg, mert Krisztus legkiválóbb hadvezére vagy, s otthon és külföldön szükség szerint egyaránt bölcs és bátor módon viselkedsz. Úgy véltem, hogy Beatrixommal elég teljes a boldogságom, most azonban, hogy őt és engem ilyen fivérekkal ajándékozott meg a sors jóakarata, úgy érzem, hogy boldogságom sokszorosára növekedett. S ezt minden látogatásotok csak elragadóbbá teszi, s mivel nincsenek utódaink, kegyes ragaszkodásotokkal elértétek, hogy ne érezzem magam gyermektelennek, s számomra már ez is elég ok, hogy többször is megöleljelek.

BÍBOROS. Isteni atyám, a te legragyogóbb, kegyes szereteted és hallatlan nyájasságod készítet, hogy - mint illő, saját jószántunkból - az Adriai-tenger dühével mit sem törődve, sietve igyekezzünk erre a távoli földre, hogy téged viszontláthassunk. Szeretetünket még növeli atyánk, Ferdinánd, aki ha lehetne, sosem szakadna ki ölelésedből. S amit önmaga nem tud megtenni, azt fiai útján igyekszik pótolni, s annyira büszke uralmadra, s annyira örvend végrehajtott hőstetteid dicsőségének, hogy ennek az áldott kapcsolatnak a következtében szerencsésebbnek tartja magát valamennyi többi nép királyánál.

Ehhez hozzájárul legédesebb nővérem irántam érzett szeretete, akinek látását már nem tudtuk tovább nélkülözni, akinek legáldottabb nevét atyja szemmel láthatóan nem tudja könnyhullatás nélkül kiejteni, hiszen ő volt képes egyedül biztosítani atyja nyugalma és jókedvét. Így hát, mivel fölségtek mindketten minket sosem múló atyai szeretettel fogadnak, mi sem tanúsíthatunk csak annyi ragaszkodást, amennyivel kötelezettségünknek látszólag eleget tehetünk. Mindenesetre nemegyszer irigyelnünk kell a mi Ferencünket, aki ilyen roppant felség társaságát naponta élvezheti.

FERENC. Nem is csoda, hogy testvéred szerencsáját talán joggal találod irigylendőnek. Hiszen isteni nővérem bája enyhíti Itália iránt érzett honvágyamat, s itt az isteni király jóindulata pótolja az atyai szeretetet. S Pannónia közepén szinte újra föltámad előttem Itália, s anyám helyét nővérem tölti be, aki ölében tartott és ápolt, s a nagy Ferdinánd helyett a győzhetetlen és legszentebb életű Mátyás közelében élhetek. S mindezeket túl a méltóság és tisztelet sokkal ragyogóbb fokát érte el, mint tehetségétől ebben az életkorban várni lehetett volna. Hiszen még szinte ifjú volt, amikor seregét a rendkívül hatalmas császár, az idős Frigyes ellen vezette, elfoglalta legjobban megerődített városait, s győzelemmel tért vissza. Mert annak, aki a legszentebb életű király vezetésével és szerencséje jegyében kezd csatát,

mindig győzelem lesz az osztályrésze, ő mindig jogos alapon indít háborút, s valamennyi egyéb nemzetéhez mérve a legerősebb csapatokkal rendelkezik. Állandó segítője a legjóságosabb és leghatalmasabb Krisztus, ő az állandó oltalmazója és naponta harcol a beléje vetett hitért; jobbán oly mértékben óhajtja növelni annak isteni hatalmát, hogy Krisztus akarata értelmében Mátyás az ő nevének állandó védelmezője és leglegyőzhetetlenebb harcosa legyen. Úgyhogy a te Ferencedet valóban nem ok nélkül lehet irigyelned. De ezekről elég ennyi.

Most azonban, hogy a király és királyné sok mindent szeretne megtudni az itáliai eseményekről - mint ahogy erre a két felség helyeslő fejbólintásából is következtethetnek -, beszéld el, kérlek, legszentebb életű fivérem, mit csinál atyánk, mit a legszentebb életű főpap, mit Calabria fővezére, a rendkívül harcias Alfonz, s mit a legnagyobb hatalmasságok, akik a legsúlyosabb háborúba bonyolódtak. Mert azután sietve igyekeznünk kell, hogy folytassuk a vitát, melyen tegnap László és Galeotto a legnagyszerűbb teljesítményt nyújtották.

Ugyanis felséges nővérünk a tegnapi lakomán egy kérdést tett föl, hogy azt három, egymás után következő lakomán vitassuk meg, mégpedig azt, hogy melyik az értékeesebb, a szüzesség vagy a házaselet tisztasága. S miután tegnap Galeotto emelkedett szólásra, kinyilatkoztatván, mint valami Epikurosz, hogy ezek nem erények, s mindenkinek joga van rá, hogy szabadon áldozzon a gyönyöröknek, s miután őt ezután súlyos érveivel és nagyszerű előadásával legyőzte László, aki bebizonyította, hogy ezek erények, méghozzá a legtekintélyesebbek, a királyné fölszólított minket, hogy a mai lakomán azt tárgyaljuk meg, vajon ezeket minden erény között a legkiválóbbaknak kell-e tartanunk. Holnap pedig, ha nem tévedek, majd kiderül, hogy e két erény közül melyik az értékeesebb. Így hát, ha a két felségnek s a legnagyszerűbb lakomának tisztéd szerint, szívélyes módon eleget akarsz tenni, nosza, először számolj be az itáliai eseményekről, majd ha igyekszel nővéred kedvében járni, legszentebb életű fivérem, fordítsd te is figyelmedet erre a kérdésre.

BÍBOROS. Eleget kell tennem, legédesebb fivérem, a két felség óhajának, s a lakomára való meghívásnak, de tehetségem és előadásom bárcsak méltónak bizonyulnának ezekhez a feladatokhoz. Mert egyrészt sok, elbeszélni érdemes itáliai hír is van, másrészt véleményünk szerint ez a legnehezebb kérdés is méltó a mi legédesebb nővérünkhöz. Mert egy kiváló szellem feladata az is, hogy a királyi lakomán, miután testünket kielégítettük, valamilyen tartalmas eszmecserével lelkünket is elgyönyörködtesse, s vitát kezdeményezzen hol a hadi dolgokról, hol az erények kiválóságáról vagy az isteni dolgok valamilyenfajta szemléletéről, mint ahogy ezt Itáliában is gyakran megtettük, s az efféle kezdeményezésekben nővérem otthon is gyakran kedvét szokta lelteni. Mert illő dolog egy király méltóságához, hogy a tisztevel járó gondoknak legsúlyosabb terhét ilyesféle szellemi felfrissüléssel mintegy megkönnyítse. Ugyanis lelkiezőnk elhagy, s testünk a túl sok gond miatt már-már összeomlás fenyegeti, ha ilyen nemes szellemi foglalatosságok révén minél gyakrabban föl nem üdülhetünk. Így hát, amint óhajtjátok, először atyámról fogok beszélni.

JÁNOS BÍBOROS ÉS MÁTYÁS KIRÁLY

BÍBOROS. Miközben elgondolkozom magamban egy király lelkének mardosó gondjain, teljességgel legyőzhetetlen fejedelem, akkor nem csekély sajnálat fog el atyám, Ferdinánd iránt. S bármiféle királyi hatalmat siralmasnak kellene tartanom, és talán teljes joggal szerencsésnek vélhetném magam, hogy én, bár királyi vérből származom, Péter legbiztosabb bárkája segítségével el tudtam kerülni az efféle súlyos hajótörést, ha nem volna az a véleményem, hogy a kiváló férfiaknak ezt a fajtáját az isteni bölcsesség választja ki, hogy a nemzeteknek

törvényeket adjanak, a népeket igazgassák, s az emberi nemet az igazságosság és méltányosság jegyében kormányozzák.

Atyánk a nápolyi királyságot, amelyet öröklés jogán vett át, s ahol hatalmát az apostoli kollégium jóváhagyása erősítette meg, azért tudta megtartani uralma alatt, mert sok évig hadakozott a gallok s az újra és újra összeesküvő fejedelmi személyek ellen, úgyhogy sosem tette le fegyvereit, míg végül, egész királyságát megbékéltetve, egy szálíg végzett ellenségeivel. S mindenütt megsemmisítve a gallpártiak összeesküvéseit, sok dicsőséges győzelem után végre biztonságban megnyugodhatott királyi székhelyén. S miután itt mintegy hat évig dicsőségesen kormányzott, később, mint leghűségesebb fia szülőföldjének, Itáliának békéjére fordította figyelmét, hogy ezt az iránta oly jóindulatú földet, amely egyetértett szándékaival, és semmiféle idegen uralmat nem óhajtott, a legnagyobb nyugalommal és zavartalansággal ajándékozza meg. Végül Urbinói Frigyes segítségével olyan nyugalmat teremtett, amelyben úgy látszott, hogy a fegyvereket nemcsak letették, hanem el is ásták vagy esetleg nemesebb célokra alakították át. Frigyes, miközben mindig atyánk irányításával és hadiszerencséje jegyében bámulatos hűséggel vezette az aragóniai hadsereget, mindig mindenképpen az áldott béke megőrzésére törekedett.

S amíg így haladtak a dolgok, egyszerre új okok támadtak a háborúra. Ugyanis a velenceiek, részben az igaz hithez való ragaszkodásból, részben hatalmuk kiterjesztésére vágyva, hosszabb háborúba bonyolódtak a törökökkel. S mikor gondatlanságuk következtében elvesztették Euboiát, Ciprust viszont csellel elfoglalták, miután a hosszú háborúban erőik kimerültek, kincstáruk pedig kiürült, gyalázatos szerződést kötöttek - mint székében hangoztatták, kimerültségük miatt - a keresztények legszörnyűbb ellenségeivel. S miután ettől a Kimérától megszabadultak, arra törekedtek, hogy megzavarják Itália békességét, s megszegjék az Aragóniával kötött legszentebb békeszerződést. S megnyerve maguknak a firenzeieket, velük együtt a még fiatal milánói vezért is a maguk pártjára állították.

A firenzeiek a Pazzi család lázadása miatt rátámadva a pisai püspökre és szent vért ontva szörnyű mészárlásba kezdtek, ami Sixtust, az egyház főpapját e jogtalanságok megtorlására készítette. S nekik és a milánóiaknak a szerződés érvényének megsértése miatt a főpap és a mi királyunk egyaránt megüzente a háborút. S ettől az időtől fogva atyám aggodalmai és gondjai megújultak, s mind jobban megnövekedtek. Testvéred, Alfonz, akit a háború semmiféle fáradsága sem tudott legyűrni, ettől a naptól fogva olyan mértékben elvesztette lelkének és testének nyugalma, hogy szívéből minden mérsékletet száműzve, nem tudta tovább megtartóztatni magát a háborútól. S Galeazzo sem tud a táborban aludni, nagy csapatokkal rátámad Etruriára, naponkénti rajtaütésekkel pusztítja területét, fölgyújtja a falvakat és épületeket vezértársával, Frigyesel, aki az egyházi csapatok parancsnoka volt.

Számos várost hatalmába kerített, ostrommal elfoglalta a legjobban megerősített várat, Castellinát, amelyet eddig a napig ellenséges csapat nem tudott bevenni, ezen kívül az Imperialis nevű hegyet s a magas területen fekvő, roppant védőművekkel ellátott várost, Collét. A Firenzébe vezető úton, a nyolcadik mérföldkönél ütött tábor, el-elportyázva olykor egészen a város kapujáig. S míg fivérünk az urbinóiakkal együtt így tevékenykedett Etruriában, atyánk, mivel a firenzeiek többsége ingadozott, igyekezett a genovaiakat Giulio Aquaviva révén szövetségesül megnyerni. S Roberto Sanseverino segítségével nyugtalanítja Liguriát, Lombardiát, hogy a lombardiaiak a szintén ostromlott firenzeiekkel együtt visszatérjenek a királlyal korábban kötött szövetséghez, s elpártoljanak a velenceiektől.

S mikor ezek erre rákényszerültek, alig újították meg a legszentebb szövetséget, az Otranto ellen nagy hajóhaddal elindult törökök Khersonészoszt és Apuliát végigportyázva mindent tüzzel-vassal elpusztítanak, s az óvatlan Otrantót, amely semmiféle erősítésben vagy idejében odaérkező segítségben nem bízhatott, nagy erővel megostromolva elfoglalják. A városban a

legnagyobb kegyetlenséggel jártak el, minden képzeletet fölülmúló, hallatlan vérfürdőt rendeztek. Az istenek szent szobrait gyalázatos módon összetörték, és lábbal megtaposták, a szent keresztekkel ellátott zászlókat lerángatták a rudakról, Megváltónk szobrát botokkal ütötték, majd a piacon elégették, s ami ezüst és arany akadt, azt tüstént fölolvasztották, és barbár pénzt vertek belőle.

A szüzeket és előkelő asszonyokat szüleik és férjeik szeme láttára rútul megerőszakolták és meggyalázták, s az anyjuk karjából kitépett csecsemőket a falakhoz vagdosták. A város lakóit mind egy szálalig lemészárolták, a püspököt a papok egész testületével együtt fölkoncolták, őt egyesek szerint megnyúzták, mások szerint kettétépték. A legszentebb templomi helyiségeket istállókká alakították át. De minek is folytassam? Hiszen ezt a barbárok által elkövetett szörnyűséget a könnyek áradata nélkül aligha lehet elbeszélni. S hogy röviden összefoglaljam, sem az istenekből, sem az emberekből nem maradt meg egyetlenegy sem. S az egész apuliai földet ily roppant bűn gyalázatossága miatt rémület kerítette hatalmába. A városból kiszállított holttesteket halomba rakták, de ezeknek (ezt érdemes megjegyezni), mert Krisztus iránti hűségükért haltak meg, nem volt semmi szaguk, s bár tele voltak nyílt sebekkel, azokkal együtt száradtak meg, nem puffadtak föl, csodálatos illatuk volt, bizonyítékául szent hitüknek.

Ezután fivérem, aki Etruriában sikerrel hadakozott, atyánk leveléből minderről értesülve, két légióval hosszú napi menetekben a hadseregben szűkölködő Apuliába sietett, de a várost elfoglalva találta, s a vízhiány miatt az ellenséges tábornak sem tudta megközelíteni. A barbárok, szétküldvén lovasaikat, végignyargalászták a vidéket, s lovaik gyorsaságában bízva egészen közel vágtattak, gyakran rájuk rémítve, a mi lovasainkhoz, ezután elnyargaltak, s rendkívüli könnyedséggel csúfot űztek a páncélos lovasokkal való harcban. Így az itáliaiaknak is meg kellett tanulniuk ezt az egészen új harcmodort, hogy a barbárok merészségét meg tudják fékezni. S ezt meg is tanultuk azoktól a legkiválóbb magyar csapatoktól, amelyeket isteni fenséged apósának Otrantóhoz segítségül küldött.

Abban az időben, melyben atyánk a nagy háborút szárazon és vízen meg akarta indítani, nem hiányoztak Sixtusnak, a mi legboldogabb urunknak legjobbkor érkezett segítsége s az égiekhez küldött imái sem. Fivérem ennek az ostromnak a folyamán annyi fáradságot és veszélyt vállalt, hogy ha nem a legszentebb hit védelmében küzd, véleményünk szerint a legkevésbé sem lett volna képes ezeket elviselni. Éjjel-nappal körüljárta a tábornak, ellenőrizte az őrségeket, biztatta az őrségen állókat, fősorakoztatta a csatasort, megerősítette a tábornak, előre kiszámította a barbárok cselvetéseit, aknákat ásatott, tornyokat döntetett le, naponta újabb és újabb sáncok segítségével igyekezett közelebb jutni az ellenséghez, a falakhoz ostromtetőket küldött, a városba roppant hajítógépekkel sziklát dobott be, védőtetőkkel és ostromfőlekkel nyugtalanította az ellenséget. Gyakran egy szolga társaságában egyedül vette szemügyre a falakat, és a hajítógépek mindenhol hallható zaja közben, miután helyette kísérője esett el, egyedül tért vissza a táborba.

Miután a barbárok igen gyakran kitörtek a várból, naponta szembeszállt velük, s egyaránt teljesítette egy hadvezér s egy közkatonák kötelességeit. Embertelenségben gyakran vetekedett a barbárokkal: a foglyok közül többen török szokás szerint karóba húzatott, néhányat keresztre feszített, és gyakran mérsékelte ily módon a barbárok kegyetlenségét. Otrantót a tenger felől az itáliai hajóhad fogta ostromzár alá, a szárazföld felől pedig, rendkívül magas sáncot vontak köré, s a város egyrészt az itáliai haderő, másrészt a ti segítségetek révén ismét a király hatalmába került. Alfonz, miután az ő vezetésével mindez lezajlott, őrséget hagyva itt visszatért Nápolyba, s megtisztelő diadalmenetet tartott a barbár népek fölött aratott győzelemén.

Még véget sem ért a győzelmi ünnepély, mikor híre jött, hogy nyugtalanság van Ferraránál, a velenceiek napról napra folytatják rendkívül részletes háborús előkészületeiket, nagyarányú sorozást tartanak, s roppant hajóhadat és gyorsnaszádokat szerelnek föl. Ellenintézkedés-

képpen Ercole, Ferrara hadvezére, megerősítette saját határait, elzárta a Póhoz vezető lejáratot, megfelelő helyeken őrtornyokat emeltetett, mozgósította segédhadait. Írt apósának, Ferdinándnak, hogy siettesse a segédcsapatokat, s arra kérte a főpapot, hogy döntsön a velenceiekkel szemben főnnálló ellentétében, igazságot szolgáltatva mindkét félnek, s ne tűrje el, hogy a várost, mely oly sokáig élt apostoli oltalma alatt, a velenceiek a legféktelenebb hatalomvágytól vezéreltetve igazságtalanul teljesen elnyomják.

A főpap, neheztelvén, hogy a firenzeiek atyánk, Ferdinánd szívélyes oltalmába fogadta, s úgy vélve, hogy a megölt papok gyilkosai még nem bűnhődtek meg, ezért még mindig nagyon méltatlankodva a velenceiek felé hajolt. Alfonz, belátva, hogy a legszentebb itáliai szövetség ekképpen súlyosan fenyegeti Ferrarát, Urbinói Frigyet a város védelmére küldi. Ez, miután egy éven át megvédelmezte a várost a velenceiek támadásaitól, a legigazságosabb harc közben s haditetteinek halhatatlan dicsőségétől övezve nyolcvanéves korában elhunyt. S nemcsak az Aragóniai család hullatta érte szinte sosem szűnő könnyeit, hanem roppant szomorúsággal gyászolta meg őt egész Itália is.

Alfonz, hogy a főpapot a velenceiek támogatásában megakadályozza, atyja tiltakozása ellenére betör Latiumba, s a Város felé nyomulva a tizedik mérföldkőnél üti fel táborát. Elfoglalja Terricina várát, megostromol néhány erődöt, s elsősorban Marino városát keríti hatalmába. Mindenfelé portyázik a nyílt vidéken, s nem engedi meg, hogy ezen a részen bárki is elhagyhassa Rómát. Nem sok nappal korábban, a pápai párttól zaklatva, paptársaink tiltakozása ellenére mi is elhagytuk a várost, s egy ideig fölhagyva a szent dolgok művelésének gondjával, atyánk királyságának védelmére siettünk. S letévén bíborosi kalapunkat, kénytelenek voltunk derekunkat karddal övezni, hogy a tengerparti vidéket a velencei hajóhad támadásától megoltalmazzuk.

Eközben Constantius Sforza elfoglalta Gitta di Castellót, fenyegette Umbriát, s tevékenységét egész Itáliára kiterjesztette. Ezután atyánk kiengesztelte a főpapot, azzal hogy Alfonz fiát, aki majdnem egész Latiumban tevékenykedett, megtagadván tőle a segédcsapatokat s a háborúhoz szükséges egyéb fölszereléseket, olyan helyzetbe hozta, hogy kis csapatát az ellenség számbeli fölényben levő serege legyőzte. De Alfonz oly módon szenvedett vereséget, hogy az ellenség csak nagy véráldozat árán nyerhette el a győzelmet, s ő legyőzöttként is több dicsőre szolgált rá, és nagyobb rémületet keltett, mint legyőzői.

Ezután Ferdinánd a pápát és a főpapi kollégiumot arra kérte, hogy újítsák meg korábbi szövetségüket. A szerződés megújítása után Alfonz, akit meghívtak Rómába, fölkereste a főpapot, aki rendkívüli ünnepélyességgel fogadta, s az egyház örökös védelmezőjének és a római hadsereg fővezérének nevezte ki. E legfőbb méltósággal kitüntetve a pápa őt tüstént Ferrarába küldi, mert értesült, hogy ezt a várost az ellenség a tenger és a szárazföld felől a legnagyobb erővel ostromolja. Alfonz Galliába siet, s odaérkezve látja, hogy a várost rendkívül súlyos ostromzárral szorongatják. De az ellenség, megjelenése hírére, annyira megremült, hogy lemondott a város elfoglalásának reményéről, s így a teljesen kétségbeesett ferraraiak bátorsága újraéledt. Majd miután a várost élelemmel, csapatokkal, védőtornyokkal, sánccal és őrsereggel erősítette meg, hogy az ellenséget innen távozásra kényszerítse, Bergamo, Brescia, Verona - a venétek legtekintélyesebb városai ellen intéz támadást, a földet végigdúlja, sok várost lerombol, a falvakat fölgyújtja, s naponta folytatja a háborút. S ha irányításának ebben a háborúban a szövetségesek - elsősorban a milánói csapatok - oly készséggel engedelmeskednek, kérdésessé vált volna a velenceiek Gallia Transpadanában gyakorolt uralma.

De miért is szaporítsam a szót? A firenzei háború kezdetétől mind e mai napig egyetlen óra sem telt a háború gondja, az ellenség mozgolódása, a katonák fegyverzaja, a táborok nyugtalanlankodása nélkül, s így azután őt, annyi fáradság, annyi állandó őrállás, annyi súlyos baj,

annyi megzabolázott veszély s annyi csata után nemcsak a mi családunk, hanem egész Itália csodálja.

KIRÁLY. Nem is lehet fölöttébb csodálni, kedves Jánosom, hogy a mi Alfonzunk olyan megtörhetetlen bátorsággal, olyan páratlan bölcsességgel s végül annyi nagyszerű sikerrel viseli Itáliában már annyi éve a háborúkat. Hiszen ő annak az Alfonznak az unokája, akinél bölcsőbb uralkodót, igazságosabb királyt, vallásosabb kegyurat, bátrabb hőst, több önuralommal rendelkező fejedelmet s a hadviselésben kiválóbb mestert még nem látott ez a keresztény világ. S benne mindazok a tulajdonságok megnyilvánulnak, amelyeket mint megörökítésre méltókat, a legkiválóbb férfiakról följegyeztek, s így őt nemcsak Itália, valamint szülőföldje, Hispánia, de egész Európa hódolattal és ünnepléssel övezi. Méltó fia annak a Ferdinándnak, akinél nem volt még a királyok közt bölcsőbb, aki mindenkinek tudott megfelelő tanácsot adni arról, miként kell bárhol bármelyik népet meghódítani. S vajon lelhetnénk-e egyetlen vonást is az ő olyannyira isteni szellemében, amely ne volna teljességgel nagyszerű és kiváló? De mi van fivéréddel, Frigyyessel? Ő is hasonló rátermettséggel és bátorsággal vesz részt a háborúban?

BÍBOROS. A maga részéről Frigyes is mindent elkövet, nehogy szégyenben maradjon, ő, nehogy ifjúságát terméketlen tétlenségben töltsen, a suaevusok, gallok és cimberok között utazgatott. De miután atyja a fenyegető pártharcok miatt visszahívta Itáliába, erős és bölcs lélekkel végzett el minden feladatot, amit csak - főként az utóbbi esztendőben - az ő gondos elintézésére bízta. Mert midőn atyja kénytelen volt hajóhadat szervezni, hogy megzabolázza a velenceiek vakmerőségét, akik az előző évben háromevező-soros hajóikkal veszélyeztették a királyság tengerparti vidékeit, őt állította ennek a rendkívül nagy és erős hajóhadnak az élére.

Ezzel azután ő, átkelve a Szicíliai-öblön és körülhajózva Calabriát, eljutott az Adriai-tengerre. Majd megerősítve a királyság kikötőit és tengerparti városait, fölkészített hajóival az anconai kikötőben állapodott meg, s ott várta az ellenséges hajóhadat. Közben támadásokat intézett Flaminia, Velence, Illyricum és Dalmácia ellen, mindenhol sok kereskedőt ejtve foglyul, s szinte a velenceiek szeme láttára csapott le zsákmányára. Ezért azután a velenceiek lelkét akkora félelem fogta el, hogy noha hajóhadukból kihagyták a hosszú, teherszállító hajókat, még így sem találtak embereket, akik, bár nagy zsoldot ígértek nekik, önként jelentkezve hajlandók lettek volna hajóikon szolgálatot vállalni, mert a gotolánok tömegén mindenhol rettegés vett erőt.

A velenceiek, mikor végre fölkészítették hajóhadukat, sehol sem akartak látótávolságra kerülni az ellenséghez. Míg végül hírül kapták, hogy Frigyes az anconai öbölből elindította földérítő hajóit, s ezek, miután elérték, és tűzzel-vassal végigpusztították a dalmát szigeteket, innen visszatérve Itália tengerparti vidéke mellett gyülekeztek össze. Ezt a hajóhadat huszonnyolc háromevező-soros és tizennyolc teherszállító hajó alkotta, s a pápa és a király hajóinak száma - mint ahogy ezt Joannes Venerius ragusai püspök Rómába megírta, miután ezeket a Cimmeri-hegyfoknál összeszámolta - mintegy ötvenet tett ki.

Testvérem pedig, miután Dalmáciát végigdúlta, mivel már fenyegetett a tél, Brindisi kikötőjébe futott be. Nem kevés dicsőséget és hírt szerzett magának, minthogy az Adriai-tengert, amelynek teljes ellenőrzésére a velenceiek tartottak igényt, s ezért évenként, egy gyűrűt beledobva, a sajátjuknak szokták nyilvánítani, most akaratauk ellenére, sőt őket elűzve portyázta végig. Jelenleg pedig atyja birodalmának biztonságára ügyel, aki bőven ellátja őt a hadviseléshez szükséges, legkitűnőbb felszerelésekkel.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS ARAGÓNIAI JÁNOS, BÍBOROS

MÁTYÁS. Nem kedvem ellen való mindezt Frigyesről végighallgatni, mert bár ezekről az eseményekről már levél útján értesültem, mégis, mert kétszeresen tetszik, amit személyesen hall az ember, így még örvendetesebbek számomra. De elég is ennyi a mieinkről. Most még azt hallanám legszívesebben, amit esetleg elmondasz Sixtusról, legszentebb atyánkról, mert vele kapcsolatban semmiféle szüntelen érdeklődés nem elégíthet ki, tehát valóban nagyon szívesen hallgatom meg, ha róla néhány dolgot elmondasz.

BÍBOROS. Nagyon illő és kedvemre való hallani e szavakat szentatyánkról, akiről csak kedvező és szerencsés híreket jelenthetek. Mert Péter hajóját még sosem irányította szerencsebb, bölcsőbb, minden dolog ismeretével és tapasztalatával ékeesebb kormányos, mivel minden dolgot bámulatos bölcsességgel és ájtatossággal, mint Isten igazi helytartója rendez el. Először is kijavíttatja Róma templomait, amelyek az előző pápák hanyagsága következtében már omladoztak, s a gondozatlanság szennye borította be őket. S miután átvette, helyrehozatta, és márványból alkotja újjá az elhanyagolt, téglából épített várost.

Mikor az itáliaiak megbékéltetésére törekedett, ezeknek a túlságos viszálykodásokba belefáradt lelkét annyira feltűzelte, hogy nem voltak hajlandók a tétlenséghez visszatérni. A háborút szorongató szükségszerűségből kellett vállalnia, hogy megtisztítván Itáliát a béke ellenségeitől, mint kegyes pásztora, a hit és nyugalom megmaradt híveit a szent és nyugodt akolba visszaterelje. S mivel nemcsak az isteni dolgokban való elmélyülésben, hanem a szükséges tennivalók bölcs meghatározásában is kiválik, itt is olyan méltósággal viselkedett, hogy kinek-kinek bűneit megzabolázva, mindenhol megérdemelten büntetett.

A firenzeieket megnyilvánult istentelenségük és a kiontott szent vér miatt rendkívül súlyos ütközetben leverte. Bámulatos hozzáértéssel elérte, hogy Genova és Milánó lakói továbbra is engedelmességet tanúsítsanak. Testvérem harci dühét, amely amiatt gyúlt benne, hogy a pápa Ferrara hadvezérének ügyében, rossz tanácsot követve, a velenceiek pártján volt, Latiumban megfékezte. Majd fivérünket, miután az, jobb belátásra tért, kegyeibe fogadta, s kitüntetésekben részesítve az egyház állandó védőjének és előharcosának nevezte ki. A velenceieket, akik nem voltak hajlandók abbahagyni Ferrara ostromát, s akiket tüztől, víztől eltiltott,¹⁷ háborút indítva ellenük, leverte és megdorgálta, s vakmerőségüket nem kis mértékben mérsékelte. S mindennek végrehajtására az égtől hosszú életet nyert, hogy mielőtt boldogságos lényre visszatér az égi atyához, Itáliában megerősíthesse, és véglegessé tehesse a békét.

Ám dicsőséges családjából más kiváló szellemek is származtak. Az egyik Péter, Szent Sixtus bíborosa, aki az isteni Ferenc rendjének tagja, s aki főpapunknak a legnehezebb ügyekben a legkiválóbb segítséget nyújtotta. S annyi volt benne a lélekjelenlét, bölcs belátás, s oly elmélyült a bölcsesség, hogy ha a halál nem ragadja el, talán most is bámulatos tetteiről számolhatnánk be. Másik fivére, Jeromos Flaminiában Imola és Forlì előljárója, akit annyi bölcsesség és tekintély s oly rendkívüli lelki nagyság jellemez, hogy az Itáliában most támadt leg-súlyosabb bonyodalmakban nemcsak részt vett, de vezető szerepet is játszott, s ezt, ha életkora alapján nem vártuk is tőle, maga a tapasztalat és a gyakorlat igazolja.

A harmadik Ráfael, nővére révén való unokaöccse, a San Giorgio in Velabro bíborosa, oly tekintélyes és kegyes, oly nyájas és bölcsessége mindig annyira helyénvaló, hogy Sixtus, a főpap, tehetsége jeleiből látva, hogy milyen jó tulajdonságok fognak benne kiteljesedni, a még tizenhatodik évét sem betöltött ifjút bíboros kalappal ajándékozta meg. Majd bevette az apostoli kollégium tagjai közé, s kitüntetésül Picenóba küldte követnek. Sőt a múlt évben

¹⁷ *akiket tüztől, víztől eltiltott* - a régi rómaiak így fejezték ki a száműzetést. Itt azt jelenti: akiket kiátkozott.

pápai kamarásnak nevezte ki, s most a kúrián majdnem minden ügyet az ő irányításával intéznek. Sőt még azt is állítani merném, hogy ha a római kúria legkeserűbb megpróbáltatásai s a városi lázongások alkalmával nincs ott Ráfael a maga nyájasságával és kiválóságával, Róma sorsa a lehető legszomorúbb módon alakult volna.

Nagyon közel van Sixtushoz Giuliano, nővére révén unokaöccse is, aki nem alkalmi, hanem állandó tanácsadója. Nem mindig hajlik meg nagybátyja akarata előtt, s ekkor nagybátyjával merészebb hangon beszél. S ha látja, hogy az, túlságosan is kedvez rokonainak, igen nagy szabadsággal korholja és pirongatja. Igen gyakran súlyos vitába keveredik vele, amikor úgy látja, hogy nagybátyja nem igyekszik Itáliában a békére és megegyezésre, vagy pedig az a látszat, hogy a városi lázongás alkalmával idegenek tanácsára a másik felet pártolja. S ha tovább él, minthogy annyi értelem és bölcsesség nyilatkozott meg mindkettőjükben, bizonyos, még sokkal nagyobb tekintélye lett volna ennek utódja, mint most nagybátyja mellett.

Az ő fivére János, aki Senigalia város kormányzását kapta ajándékul, oly nagy tehetségű s erényben és kiválóságban annyira élenjáró férfiú, hogy nyilván nemcsak a városi előljárói tisztet kapta meg joggal, hanem az egyházi hadsereg főparancsnoki állását is. Íme, isteni atyám, beszámoltam, amilyen röviden csak lehetett, az itáliai ügyekről, a pápa s övéinek hogylétéről.

MÁTYÁS KIRÁLY, ARAGÓNIAI JÁNOS BÍBOROS

KIRÁLY. S mit csinál a mi kedves bíborosunk?¹⁸ Jó egészségben van-e, s igyekezik-e Pannónia fényét növelni?

BÍBOROS. A legjobb egészségnek örvend. S miután támogatástok és tekintélyetek, továbbá saját erényei révén megtalálta a legtagasabb működési teret, ahol tehetségének erejét föltárja, tanácsainak csatasorát fejleszti, s ahol derekasságát és bölcsességét megpróbálja kifejteni, személye díszére válik méltósága adományozójának, s a legfőbb pap előtt is szinte ő a legkedvesebb. Hogy milyen bölcsesség és lelki nagyság lakozik benne, azt nevét örök dicsőséggel övezve, megmutatta a törökök elleni hadjárat idején a legnagyobb méltósággal teljesített otrantói követsége alkalmával, amikor viselkedését a bámulatos kitartás, páratlan buzgalom, a leglángolóbb jóindulat s a legmagasztosabb bölcsesség jellemezte.

Hogy miféle buzdítással öntött erőt a rettegő lelkekbe, milyen kedves szavakkal vigasztalta meg azokat, akiket a pestisjárvány elért, milyen lendülettel erősítette meg az ingadozó lelkeket, és milyen gyorsaságot tanúsított a vezetők biztatásában és a háborúhoz szükséges eszközök előteremtésében, azt nemigen lehet néhány rövid szóban összefoglalni. De kell-e itt még több szó? Személye nem közönséges dicsőségére és hasznára van nemcsak az apostoli kollégiumnak, amelyben dicséretes módon végzi kötelességét, hanem egész Pannóniának is, ahol méltóságát korábban megalapozta.

MÁTYÁS. Nincs kedvünk ellene hallani, hogy erénye mennyire ékességére szolgál, s hogy róla alkotott jó véleményünknek, azt többszörösen fölülmúlva tesz eleget. De mivel a pápa már régen a súlyos aggkor küszöbéhez érkezett, vajon mit remélhetünk?

BÍBOROS. Bizonytalan és lehetetlen megjósolni, hogy kivel ajándékoz meg majd az isteni gondviselés. Erényük alapján nagyon sokan táplálhatnak reményt, de mivel a személyes okok

¹⁸ *a mi kedves bíborosunk* - Rangone de Verona, Gabriele, erdélyi majd egri püspök, bíboros. 1477-től Rómában élt, de továbbra is szolgálatokat tett a magyar királynak.

jó egynéhányuknál akadályt jelentenek, Isten pedig mindig az alázatot szereti, egyetlen ember van, akinek most reménye lehet rá, hogy följut a csúcsra. Ez pedig az amalfi püspök, aki a Cibo patrícius családból való, s oly jámbor, jóságos, alázatos, nyájas és kötelességtudó, hogy ő mindenkinek egyetemes menedéke lesz. S ebben a jóslatomban főként az a föltevés vezet, hogy ő, mindenki várakozásán fölül, pusztán kiválósága és alázatossága erejével emelkedett ilyen magasra. S az, akit a sors ilyen hamar magas méltóságba emel, könnyen remélheti a legmagasabb csúcs elérését is. S Isten is, hacsak nem akarja szándékosan büntetni népét, a legalkalmasabb vezetőt szokta egyháza kormányosává megtenni, őt bizonyára a legnagyobb örömmel köszönteném, mint Itália atyját, ha a sors nekünk engedné át a választást, mert bizonyos, hogy ettől a főpaptól csak békét, igazságot s valamennyi földi jó bőségét remélhetjük.

BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS A BÍBOROS

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ha kíváncsiságodnak eleget tett, atyám, hadd kérdezhessem meg én is néhány szóval fivéremtől, mit csinál királyi anyánk, továbbá a mi Hippolitánk, s azt is, mivel a te bíborosodról már beszámolt, hogy miben tevékenykedik a mi bíborosunk, a nápolyi Olivér, továbbá a sienai Piccolomini, hogy amilyen szívesen hallottuk, amiket elmondtál, ezeknek az örömhíreknek se legyünk híjával.

BÍBOROS. A nagyon is vágyódó lelkekkel szokott megtörténni, szentséges nővérem, hogy ha a túlságos kíváncsiság vágya zaklatja őket, midőn elérik vágyuk beteljesülését, a szertelen öröm gyakran szinte zavart kelt bennük. Ezért azután mindkettőnket a kérdés és feleletadás leghevesebb vágya tölt el: benneteket, hogy minél több hírt halljatok, minket, hogy minél több hírt mondjunk. A királyné gyermekeivel együtt jó egészségnek örvend, s atyánknak, mint annak legdrágább kincse, a tekintetben is kedvében akar járni, hogy annak a hanyatlás felé haladó éveit, mintegy legédesebb megszokásból, állhatatos kedvességgel késleltetni igyekezik. A királyra uralkodása közben nehezülő terheket gyakran megkönnyíti, az ügyes-bajos dolgok nagy részét rendbe hozza, az alattvalókat szívélyes lélekkel maga elé bocsátja, s gondjaikon bámulatos módon igyekszik segíteni; még sosem látták, hogy bárki is szomorú arccal távozott volna tőle.

Az Aragóniaiak méltóságát bámulatos módon megőrzi, s velünk, fiaival szemben is, akik anyánkként tiszteljük és szeretjük, annyira kegyes és kötelességtudó, hogy úgy érezzük, sosem ismertünk más anyát. Sforza Hippolitáról, Alfonz testvérünk áldott hitveséről is csak a legjobbakat tudom mondani. Lelkében annyi erő és nagyság van, annyira jártas az irodalomban, hogy minden bizonnyal úgy találnád, méltó lánya Francesco Sforzának, a nemes lelkű és győzhetetlen fejedelemnek. Mert ha úgy véli, hogy eleget tett mindennapi kötelességeinek, mindig valamit olvas, vagy elmélkedik valamin, s gyakran foglalkoztat tudós elméket. S fia is kora gyermekségétől kezdve - miután a legjóságosabb nagyatyától ragyogó tehetsége miatt Campania fejedelemségét kapta ajándékba - a fegyver és győzelem akkora reménységét s a hősiesség és dicsőség akkora teljességét ígéri, hogy ha reá nézel, úgy érzed, hogy - de ezzel nem akarom atyád megsérteni - benne több Ferdinánd alakját is szemlélheted. Ért hozzá, hogyan kell a lovat jól megülni, megzabolázni, kocsiba fogva hajtani, hogyan kell az ellenséggel szemben lándzsával küzdeni, a fegyvert forgatni, harc közben szúrni és vágni, ezen kívül vadászni, s belopni a vadakat. S ami a legfontosabb: ami királyi tanulmányai, és kötelességei teljesítése után idejéből megmarad, azt mind az irodalomnak szenteli, amelyben életkorát jóval meghaladó mértékben járatos. Nagyatyjának is bámulatos módon kedvében jár, s így, ha a sors hosszú kort adományoz neki, az Aragóniai-ház hatalmát nemcsak megőrzi, de képes lesz megnövelni is.

A nápolyi bíborosról föltett kérdésedre azt felelem, hogy a mi Olivérünk az isteni kegyelem ajándékából jó egészségben van, s bölcsessége, önmérséklete, derekassága, nyájassága s szelíd természetének kiválósága miatt oly nagyra becsüli őt a pápa s a főpapi kollégium is, hogy minden bizonnyal nem tudnák nélkülözni. Sőt a legutóbbi városi lázongás alkalmával, mikor ez a legbölcsebb atya, lévén maga is királyi sarjadék, mivel a várost az ő testvére, Alfonz vette körül könyörtelen ostromzárral, rendkívül kényes helyzetbe került, őt az ostromzárral körülvett pápa nemhogy gyanúval nem illette, hanem mint mondják, igen gyakran, mikor Olivér el akart távozni, így beszélt hozzá: „Nehogy itt hagyd a várost, szeretett fivérem, sőt légy segítségére a római egyháznak ebben a zilált helyzetben, s nehogy azt hidd, hogy én képes volnék gyanakodni rád, minthogy nemcsak a római állam ingadozó helyzetében, de lecsendesített és megbékélt állapotában is nekünk és az egyházi tanácsnak egyaránt legkívánatosabbak, s Itália sorsa szempontjából pedig, a legüdvösebbek a te tanácsaid. Sőt ha a körülmények úgy kívánnák, Róma várát is a te legkipróbáltabb hitedre bízánk.” Ezek voltak a pápa szavai. Most pedig valóban mindenki úgy szereti és tiszteli őt, hogy szinte úgy látszik, mintha ő volna mindenkinek atya és tanítója.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ó, milyen megnyugtató érzés értesülnünk arról, hogy minden teljesen rendben van. Hiszen ez a Caraffa család a többi előkelő nápolyi család között a királyi trón legodaadóbb híve volt, s a legsúlyosabb veszedelmek idején nemcsak vagyonát, jó tanácsát, iparkodását vagy jó szerencsáját, hanem még létét sem kímélte királya védelmében. S ez a tiszteletre méltó atya sem ütött el elődeitől, s széles körben bizonyítja családjá kiválóságát.

BÍBOROS. Ami pedig a Micrandropei családra, vagyis a Piccolominiakra vonatkozó kérdésedet illeti: Antal Samniumban a király helytartója, az amalfi vezér pedig - tudod, ő mennyire bölcs, milyen mérhetetlenül hű hozzánk, milyen komoly tekintélye van, akit méltán és joggal szeretnek atya által egyre nagyobbra növelt méltóságában - kétféle szerencsés rokoni kapcsolatot is ajándékba kapott, nemcsak nagybátyjának, Piusnak, az egykori pápának legkegyesebb emléke következtében, aki annyi érdemet szerzett az Aragóniai család és a keresztény közösség gyarapításában, hanem saját érdemei révén is, mivel úgy érzi, hogy sosem tesz megfelelőképpen eleget a királyi ház belé vetett bizalmának.

Ugyanis a fölöttébb kiváló Andrea Matteót választotta vejének, fiát Julius Hidriveiusnak, vagyis annak az Aquaviva családból való hadvezérnek, aki - Herculesre! - a leghősebb és a haditudományban legjártasabb katona volt, s aki az előző évben Apuliában Otrantónál a törököktől korábban elszenvedett vereség alkalmával az ellenség összetömörült hadsorai közé betörve a legvitézebbül küzdve cselvetés által lelte halálát. Ez a vő pedig méltó atyjához, Juliushoz, s megőrizte a királyi erkölcsöket és ősei nemeslelkűségét. Foglalkozik valamennyi, legkiválóbb tudománnyal, csodálatosan barátságos, rendkívül nagy az önuralma, és - ami egy ifjában különösen figyelemre méltó - erkölcsi fegyelmezettek, s mentesek minden rút vágytól. Oly nagy a tekintélye, hogy az öregkor méltóságát véled fölfedezni ebben az ifjában, aki ha lehetőséget kap rá, hogy életpályájának előírt köreit lerója, az Aquaviva-ház feje lesz, s általa az megújulhat, és megvigasztalódhat a kiváló Julius halála után.

De mit mondjak a sienai bíborosról, akit - a mi Olivérünkkel együtt - valóban a teljes önuralom, erény, kedvesség és mértékletesség példaképének nevezhetnénk? Nincs ebben a férfiúban egyetlen vonás, ami a maga tökéletességében ne érdemelne dicséretet. S ehhez járul tanultsága, belátása, komolysága, bölcsessége, vallásossága, s végül lelkének oly mértékű önuralma, hogy sosem mondott vagy cselekedett olyasmit, amit kifogásolni lehetett volna, ő Isten igaz szolgája, a szentséges élet igazi példája, az emberi művészetek igazi műhelye s minden tudósnak igazi menedéke. De miért is mondjak többet? Benne, mint utódjában,

teljesen Pius alakját szemlélhetjük, s ha a Párkák hagyják, hogy éljen, sosem fogjuk látni, hogy a fejétől megfosztott egyház koldusként eseng új főpapi vezetőért.

Mert az isteni Pius előre látta, kinek ajándékozza szent süvegét, kit vegyen be az apostoli kollégium tagjai közé, s hogy ki az, aki ha marad valami ideje, részben Isten rendelte hívásának, részben a legszentebb iratok tanulmányozásának szenteli magát, s azt az időt, ami alatt mások a gyönyöröknek áldoznak, ő bölcsességének és élete szentségének elmélyítésére fordítja.

FERENC. Szavaidat hallgatva nem szóltam közbe, és ez gyönyörűségemet a legteljesebbé tette, fivérem. De mi van a helyettes ajtónállóval a mi legdrágább atyánkkal? Itt csak itáliaiakról esett szó, de a mi spanyol hozzátartozóinkról hallgattál.

BÍBOROS. Testvérem, nyilván nagyon sok mindenkiről tudtam volna beszélni; most kérdéseitekre a benneteket legjobban érdeklő, s a föltétlenül meghallgatást igénylő dolgokról számoltunk be. Persze róla kötelességszerűen elsőként kellett volna megemlékeznem, de mivel, magas méltóságának megfelelően, maga a hír is eleget közöl róla, s mivel leveleiben benneteket egészségi állapotáról és hogylétéről naponként értesít, gondolom, te nem ez után a dolog után akartál érdeklődni. Atyánk tehát jól van, s hogy még jobban érezze magát, naponként minden erejével arra törekszik, hogy ne lephesse meg ravaszul és teljes súlyával az öregség. Életét, amennyire lehet, mesterien kormányozza, s igyekszik késleltetni az évek múlását. Mert miután legkülönbözőbb, s a teljességet átfogó erényeivel s végrehajtott tettei dicsőségével halhatatlan nevet szerzett, most már az, az óhaja, hogy amíg teheti, élvezhesse saját dicsőségét. A bíbornoki kollégiumban nem érdemtelenül tették meg őt előljárónak, s Krisztus birodalmának szolgálatában igyekszik érdemeket szerezni, atyai kötelességét teljesíti, s végül Spanyolország hírét is növeli, így élete a római egyház és Itália számára szemmel láthatóan hasznosnak bizonyul.

FERENC. Igazat mondasz, fivérem, s bárcsak megadná az isteni kegyelem, hogy még hosszan tartó életen át, élvezhesse dicsősége édességét, a mi érdekünkben teljesítve hozzá esedező óhajunkat.

BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC, A BÍBOROS, A VÁRADI PÜSPÖK

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Talán a kelleténél is több időt szenteltünk az itáliai dolgok töviről hegyire való megbeszélésének. Most pedig, kedves Ferencem, szeretném, ha emlékezetedbe idéznéd vitánkat, s fölöttébb művelt fivéred társaságában továbbra is bizonyítékát adnád annak, hogy mit ér szellemed, amelynek értékét hadi ügyekben már több ízben fényesen igazoltad.

FERENC. Szavaidból már sejtem, királyné, hogy tőlem te nem a föltett kérdés kifejtését kívánod, hanem valamiféle, a testvéri tréfálgatás kiváltotta lelki felüdülésre vágysz. Hiszen felséged nagyon is tisztában van az én tehetséggemmel, s nem is illő, hogy egy járatlan ifjú vitába bocsátkozzék olyan komoly dolgokról, amelyek nemcsak a hosszú ideig tartó tanulmányozást, hanem a hosszú időn át szerzett tapasztalatokat is megkívánják. S azt az óhajodat is kinyilvánítottad, hogy mindezt a legélesebb vitában, komolyan fejtsük ki, hogy ne lehessen bármit is egykönnyen igazolni és bebizonyítani.

Ugyanis az, az óhajod és parancsod, hogy a két szentséget, amelyeket te a földön tisztelsz, vagyis az erkölcsi tisztaságot és a szüzességet - mert ez a kettő szerinted nem csupán dísz az asszonyoknak, de életük lényege is - nyilvánítsuk értékesebbnek a többi erénynél. S mivel

arra, amit te óhajtasz, az én tehetségem nem elegendő, félek, hogy szellemi képességem nevetségessé válik, hacsak fivérem, aki a tudományok legteljesebb ismeretében bővelkedik, neked e kérdésben készségesen nem segít. Én sokkal szívesebben tudnám elvállalni a kérdőzködő tanuló, mint a leghevesebb vitatkozó szerepét, s ezt annál készségesebben megteszem, hogy a magam részéről, teljesítve irántad való köteleességemet, a lehető leghosszabbra nyújtsam azt az időt, amelyben testvéred megérkezése miatt ilyen rendkívül vidám hangulatban láthatunk, és ezért elvállalom a magát tudósnak álcázó élősd vendég szerepét.

BÍBOROS. Úgy fogsz cselekedni, ahogy illő, legnyájasabb testvérem. Kedvében kell járnunk drága nővérünknek, akinek mindent köszönhetünk, s a legszentebb atyai felség is, amennyire helyeslő bólintásából látom, szeretne gyönyörködni a mi szórakoztató eszmeváltásunkban.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Mivel kívánságaimnak, mielőtt még azokat kimondtam volna, mindig többszörösen eleget szoktál tenni, drága lelkecském, kezdj csak bátor lélekkel vitába tisztelendő fivéréddel, hogy örömről százszorosra tegyed. A testvérek közt lezajló ilyenféle eszmecsere mindig kedves és nemes dolog, s a legvonzóbb látványossággal is fölért. S jól ismerem én mindkettőjük szellemének rátermettségét és kiválóságát, noha Ferencet már a tegnapi vita is igénybe vette. De itt van a mi kedves váradi püspökünk, aki nemcsak a szent dolgokban rendelkezik mély és átfogó ismeretekkel, hanem élete derekasságát a legteljesebb emberiséggel és lelki nagysággal egészíti ki, s így ő szereped betöltésében mindenképpen segítségre lehet.

Mert mi lehet kiválóbb dolog, Ferencem, mint a hadiéletbe az irodalmi alkotásokat is belevonni, s a fegyverek között is gyakran idézni őket, hiszen ezek nem félnek a táborban a virrasztástól, nem riadnak vissza a fáradtságtól és órállástól, s a mi Augustus-ünnepünkről sem maradnak távol, hanem jelenlétükkel nagymértékben emelik annak fényét és vonzerejét. Így hát testvéred irányításával, és a váradi püspök közreműködésével igyekezz elérni, hogy a többiek is osszák véleményemet, amit én mindig szilárd meggyőződéssel vallottam, tudniillik azt, hogy a szüzességről és a házasság tisztaságáról joggal ítélnünk úgy, hogy ezeket többre kell tartanunk valamennyi több erénynél. S ha nemes szellemed ezt az állítást nem véli magától értetődőnek, akkor azt fogom kérni, hogy fejtsétek ki az enyémmel ellenkező véleményeket.

FERENC. Tetszik, nem tetszik, engednem kell szentséges nővérem óhajának, hiszen testem és lelkem mindenestől az ő fenséges személyének van teljességgel lekötelezve. Tehát, váradi püspök, szerinted mit tegyünk? Vajon fölingereljük-e legműveltebb fivérünk szellemét, vagy beletörődjünk, hogy ezek a női és asszonyi erények a férfierények elé helyezendők?

VÁRADI PÜSPÖK. Még ha, nemes szívű gyermekem, súlyos és nehéz feladatnak látszik is, mégis, mivel a legfenségebb királyné ezeket az erényeket mindig nagyhatalmú istenségek gyanánt tisztelte, s emiatt őt magát is valamennyi halandó véleménye szerint az istennők közé sorolhatjuk, noha még isteni férjével együtt a földön lakik, úgy vélem, részben az igazság kényszerítő hatására, részben bíboros atyánk ékesszólásának segítségével, aki rendkívül ért a meggyőzés művészetéhez, végül mégsem mi leszünk a vesztesek. Nos, rajta, kezdj bele bátor lélekkel! A váradi püspök sosem hagy cserben. Éppoly jogos a tudomány által, mint a te fegyvereid révén szerzett győzelem, ezért a legkevésbé se veszítsd el reményedet.

FERENC ÉS JÁNOS BÍBOROS

FERENC. E két erényt a királyné a többi elé akarja sorolni, tisztelendő fivérem, de hogy ezt milyen módon lehet bebizonyítani, azt nem egykönnyen vagyok képes belátni. Mert nem tudom magam meggyőzni arról, hogy a szüzességet vagy az erkölcsi tisztaságot eleve többre kell értékelnünk a legyőzhetetlen hősiességnél. Hiszen az utóbbi a többség ítélete szerint a

legnagyobb dicsőséget és tekintélyt jelenti, ezzel szemben a másik kettő csak nőkben és apákban található meg, és mentes minden veszélytől és küzdelemtől, tehát hogyan lehetnének ezek bármiféle dicsőségnek vagy méltóságnak a forrásai. Hiszen, mint Pindaros mondja: „Azok az erények, amelyek nem járnak veszéllyel, sem a földön, sem a tengeren nem szereznek megbecsülést.”

Elsősorban a legragyogóbb dolog a harcban tanúsított hősiesség, a léleknek ez a roppant emelkedettsége, amely arra készíti, hogy a jog parancsára s a legszentebb hit követelésére rettenthetetlenül fegyvert ragadjunk, megrohanjuk a hitetlen ellenséget, megoltalmazzuk szent államunkat, mérsékeljük a barbárok vérszomját, megbosszuljuk iszonyatos kegyetlenségét, terjesszük Krisztus birodalmát, vérünket ontsuk Krisztusért, vállaljuk a halált Jézus nevéért, amely mindenekfölött való. S ha olykor, mint valamiféle meg nem rettent áldozati állatot, megölnek, összekaszabolnak, szétszaggatnak s a legszonyúbb módon lemészárolnak is, nem félünk meghalni érte, aki nem félt meghalni miértünk, aki értünk a keresztre feszítés minden fájdalmát és bénító kínját elszenvedte, értünk kilehelte lelkét, és elvállalt minden halált, hogy végül is minket minden halálból kiragadjon, s nemcsak kiragadjon, hanem magával együtt fölemelve Isten gyermekeivé tegyen.

Hol található ennél nagyobb hősiesség, ennél érdemesebb állhatatosság, ennél ragyogóbb erény, ennél az isteni lényé válást alkalmasabb és gyorsabban elősegítő kiválóság? Hiszen, hogy szavam ne lássék valótlanak, ezt ismerhetjük föl János vajdában, a győzhetetlen hadvezérben, s fiában, a legfelségesebb Mátyásban, a mi királyunkban, akit a legkiemelkedőbb dicsőség övez a most élők, az ezután élők vagy a régebben éltek között. Egyikük, oly nagy számú vereséget mérve rá, megfékezte a török dühét, a másik, annyi barbár fegyverzsákmánnyal megterhelve, annyi győzelem fényében tündököelve, s végül annyi diadalmenettel ékesen, valamennyi hadvezér közül a legboldogabb életnek örvendhet. S minthogy Isten kedveltje, a keresztény világnak pedig barátja, s páratlan és őszinte szövetségese, akit joggal becsülnék a népek, tisztelnek a nemzetek, s tartanak nagyra a királyok, és rettegnék a törökök, követnek engedelmesen a szkíták, magasztalnak az olaszok, s akit végül ünnepel a római egyház is.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Látod, atyám, milyen rendkívüli lendülettel és tűzzel beszél fivérem, s katonai képességeit milyen elragadóan alkalmazza az eszmék vitájában is?

KIRÁLY. Bármit tesz is, nagyon illik hozzá, rokonszenves egyénisége annyira elragad mindenkit, s különösen vonzó vonás benne, hogy mennyire szókimondó.

FERENC. Sőt én szerencsésnek tartom azokat a hajdaniakat is, akik lelkük valamiféle szilárdsága révén halhatatlanná váltak, noha, mivel az igazi bölcsességbe nem voltak beavatva, semmi igazi boldogságban nem részesülhettek. Szerencsésnek tartom Herculest, Thészeuszt, Peirithooszt, Peleuszt, Iaszónt, Meleagroszt; szerencsésnek Hektórt, Pariszt és Aeneaszt; szerencsésnek Akhilleuszt, Odüsszeuszt, Ajaxot és Diomédészt; szerencsésnek Agamemnónt, Menelaoszt, a püloszi aggastyánt és Oresztészt; szerencsésnek mindkét Pürrhoszt, Lükurgoszt, Leónidaszt, Epameinóndaszt és Aratoszt; szerencsésnek Themisztoklészt, Miltiadészt, Alkibiadészt és Periklészt; szerencsésnek Hamilcart, Hannibált és Hasdrubalt; szerencsésnek Nagy Sándort; szerencséseknek, akiket a makedón hősiesség tett ragyogó hírűvé: Ptolemaioszt, Kleomenészt, Antipatert, Narkhoszt, Antigonoszt, Kasszandroszt, Lüsizimakhoszt, Eumenészt, Szeleukoszt és Amüntaszt.

Miért mondjuk, hogy Juppiter Feretriusnak először Romulus ajánlott föl fegyverzsákmányt, akit azután a római nép Quirinus néven atyjaként tisztelt, ha nem azért, mert Acrót, a ceninabeliek királyát, aki őt párviadalra kihívta, bátor szívvel legyőzte. Miért idézzük föl naponta Horatius Cocles emlékét, aki hazája végveszélye idején mindent fölülmúló bátorságában egész Etruriával fölvette a küzdelmet, s aki a híd lerombolása után, miután megvédte

hazáját, sértetlenül úszott vissza övéihez. S miért soroljuk Coeliát, a szűzlányt, a férfiak közé, aki miután túszként átadták Porsennának, belevetette magát a vízbe, s átúszva a Tiberist visszatért övéihez. S miért emlegetjük a Romulus nagyságával vetekedő Cornelius Cossust, a lovasság főparancsnokát örökös példaképként, aki Lars Tolumnius fidenaei vezért harc közben az első összecsapásban megölte, hogy bosszút álljon a római nép méltóságának megsértéséért.

Miért Marcus Marcellust, aki hasonló vitézséget tanúsítva ölte meg saját kezével Virodomarust, a gallok vezérét, és teljes joggal tartott diadalmenetet a gallok és punok legyőzéséért. S miért Titus Manliust, aki mint katonai tribunus Sulpicius diktátorsága idején az őt párviadalra kihívó gall katonát megölte, s a tőle zsákmányolt nyakdísz saját nyakába függesztette. Miért Valerius Corvinust, nemzetségetek őst, vagy Scipio Aemilianust, akik mások fővezérsége alatt is hasonló vitézséggel harcoltak. S miért Caius Sempronius és a Fabiusokat s a római ifjúság teljességgel páratlan hősiességét? Vagy a többi Scipiót, nemkülönben a Crassusokat és Catókat? Miért Valerius Flaccust, a harmadik légio tribunusát, Pedanus centuriót s Julius Acaeust, a pelignumi csapat vezetőjét, akik a pun tábor sáncának megostromlásakor bizonyították be rendíthetetlen harckészségüket.

Miért az Akhilleusznak is nevezett Quintus Cotiust, aki párharcban megölt két celtiber ifjút, népük leglegyőzhetetlenebb harcosait. S miért a Deciusokat, Brutusokat, Camillusokat és Drususokat, akiknek minden évszázadban jogos tisztelettel kell adóznunk? S miért az athéni Künegürosszal kitartásban vetekedő Attiliust, Caesar tizedik légijának katonáját, aki a Massilia mellett vívott ütközetben, miután jobb kezét, mellyel az egyik ellenséges hajóra fölkapaszkodott, levágták, tüstént bal kezével kapaszkodott a hajóba, s nem hagyta abba addig a harcot, míg a hajót el nem süllyesztették. Miért Marcus Scaevolát, szintén Julius Caesarnak rettegett centurióját, aki a Pompeius ellen vívott csatában addig küzdött, egy percre sem hagyva abba a harcot, míg az ellenség hatalmas vereséget nem szenvedett, amelyet ő mért rá, s akkor rogyott össze, átszúrt combbal s elvesztve egyik szemét, s összeszabdalt testen százhusz sebet számolt meg. Miért ugyanennek a hadvezérnek a gall háborúban résztvevő két centurióját, Titus Pullust és Lutius Vorenust, akik mikor az ostromlott táborból a dicsőségért vetekedve s egyforma harclázból fűtve kimentek, és küzdelmet kezdtek a sáncok előtt, kölcsönösen megmentették egymás életét.

Miért Sicinius Dentatust, e kiváló harcost, akit joggal neveztek a római Akhilleusznak, s aki miután hátulról sosem kapott megszégyenítő sebet, előlről viszont negyvenöt sebet ütöttek rajta, nyolc aranykoszorút, három ostromkoszorút, tizennégy polgári koszorút, egy fali koszorút, továbbá nyolcvanhárom nyakdísz, százötven kardísz, tizennyolc lándzsát, huszonöt melldísz kapott kitüntetésül, nyolcszor győzött kihívásos párviadalban, végül pedig, hadvezérével kilenc diadalmenetben vett részt. S miért Marcius Sergiust, akit nem méltatlanul helyezhetnénk valamennyi többi elé - bár Catilina az ő dédunokája volt -, mert ő, noha második hadjárata alkalmával elvesztette jobb kezét, még két másik hadjáratban háromszor sebesült meg, mert elég hasznát tudta venni lábának és egyik kezének. Kétszer esett Hannibál fogságába, kétszer szökött meg, megszabadulva bilincseitől, noha húsz napon át naponta megbilincselve és megkötözve tartották őrizetben. Csak bal kézzel harcolva négy csatában vett részt, majd mikor jobbját egy vasból készült kézzel pótolták, ezzel még vitézebbül harcolt, s fölszabadította az ostromzár alól Cremonát, megvédelmezte Placentiát, s Galliában tizenkét ellenséges várost foglalt el.

Miért a krotóni Milónt, a legyőzhetetlen atlétát, aki először nyert koszorút Olümpiában? S végül miért Ventidius Bassus asculanumi polgárt, akit Strabon diadalmenetében, mint anyja öléből kiragadott gyermeket vezettek a hadvezér kocsija előtt. S aki az erény vezetésével s a hozzá szegődött szerencse segítségével Rómában elnyerte az összes főtisztséget, s legnagyobb

dicsőséggel viselte a konzuli és főpapi méltóságot, s a parthusok fölött, akiket három csatában vert meg, a rómaiak közül először tartott diadalmenetet, s akit végül, mikor meghalt, állami temetéssel tiszteltek meg.

S ezek a tettek vajon miért olyan nagy hírűek? Nemde azért, mert amit hősi módra hajtanak végre, azt hangosabb szóval szokták dicsérni, de ha valaki félénken cselekszik, azt a látszatot kelti, mintha legnagyobb gyalázatot követte volna el. Ezért van, hogy egyedül a hősiességet szokták a legnagyobb mértékben dicsőíteni, s egyedül a félénkséget és elpuhultságot szokták ócsárolni. Szalamisz, ahol szétverték a perzsa hajóhadat, amely ezután elvesztette a tengerek fölötti uralmát, örök dicsőséget hozott Themisztoklésznak és egész Görögországnak. Plataiai Pauszaniász hírnevét növelte, aki a legsúlyosabb vereséget mérte Mardonioszra. Thermopülai a spártai vezért, Leónidaszt tette halhatatlanná, ahol a hatszáz spártai a három napon át folyó állandó mészárlás után vezére biztatására végre rátámadt az ötszázezer főnyi perzsa seregre, s nem a győzelem reménye, hanem az elesettekért érzett bosszúvágy fűtötte őket, s nem hagyták abba a harcot, míg el nem merültek az ellenség vérében.

Marathón is örök dicsőséget szerzett Athén számára, mert Miltiadész tízezer athénival s ezer plataiaibelivel a perzsa sereget, amelyben százezer harcos és tízezer lovas volt, ezek között nagy vérontást rendezve, megtámadva legyőzte. S hogy Leuctránál mekkora hírnevet szerzett magának a thébai Epameinondas, azt a leölt lakedaimóni csapatok és Spárta megtört ereje bizonyítja.

Hogy a hősiesség milyen - elsősorban katonai - dicsőséget és rangot jelent, ennek bizonyítékául vedd figyelembe, hogy ha megnézzük a régebben vagy az újabb korban készült emlékműveket, láthatjuk, hogy ezek közül a legtöbbet a hősiesség emlékére állították. Hiszen hány győzelmi emlékművet és diadalívet láthatunk Rómában? S mennyi az őseket ábrázoló képmást és szobrot, s ezek majdnem mind hadi öltözéket viselnek. S hány elásott pénzérmét lehet ma is találni, amelyek majdnem kivétel nélkül vagy győzelmet, vagy diadalmenetet, vagy valamely hőstettet ábrázolnak. S vajon milyen fölíratok vannak fölvésve a márvány emlékművekre és egyéb epigrammák a régiek síremlékeire, amelyekkel lépten-nyomon találkozhatunk, s amelyek szembeszállva az irigy idővel, igyekeznek megörökíteni a legyőzhetetlen hősiesség példáit. S mit merészelhetnék mondani egy diadalívról vagy egy régi győzelmi emlékműről, amelyek éppúgy elveszik az én álmodat, mint Alkibiadésznak Miltiadész Marathónnál látható emlékműve? S ő, mikor elutasítva az éjszakai lakomára való meghívást, egész éjjel virrasztott, s ha ennek okát kérdezték, azt felelte: „Miltiadész emlékműve üzte el álmodat!”

Hallomásból tudom, hogy nagyatyámban, az isteni Alfonzban, olyan sok erény fénylett, hogy ezeket figyelembe véve, e diadalívek között egyetlenegy sem találhatnánk, amelyet ne lehetne neki teljes joggal odaítélni. Mert az, az igazi erény, amely egymaga egyesíti valamennyi erény ékes vonásait. Ez ugyanis kitart józan elgondolásai mellett, dicsőségvágyra tüzel, lelkünket a veszélyekkel szemben megerősíti, s nem engedi, hogy valaha is megérintsen a félelem, vagy beszenneyezzen bármi gyalázatot. Ugyanis ezzel fölfegyverkezve védjük országunkat, harcolunk államunkért, óvjuk meg a kiválóak tisztességét, s gátoljuk meg a gonoszok arcátlanságát. Ezért azután, minthogy ebben az erényben rejlik a legtöbb nagyszerűség, dicsőség, s ebben található meg a legteljesebb férfiasság, nem egykönnyen látom be, milyen alapon követelheti a szüzesség és a házaselet tisztasága, hogy - mint a királyné óhajtja - többre becsüljék a többi erénynél.

BÍBOROS. Nem kevésbé csodálom, ékesszólásban oly kiválónak bizonyult testvérem, tehetségedet és szavaid tüzes lendületét, de mivel Pannóniában szentséges nővéred mellett és a legbölcsebb király táborában az Aragóniai családhoz méltó nevelésben részesültél, könnyű volt meghaladnod a mértéket.

Ám sem magában a hősiességben, ha az foltos erkölcsű, nem sok dicsőséget találhatunk, sem a szüzességet vagy az erkölcsi tisztaságot nem tarthatjuk sokra, ha hiányzik belőle az igazi bátorság. De azt magadban tisztáznod kell, hogy a vállalkozó kedvű hősiességnek jó-e egynehány fajtája van. Mert ha a magasztos léleknek esetleg vele született tulajdonsága a megátalkodottság és uralomvágy, akkor föl kell tennünk, hogy igen sok embernek szerfölötti makacssága kölcsönözhet erőt, néhányan pedig az uralomvágy csábítására hajtanak végre nagy tetteket, s ezeket egyáltalán nem lehet hősöknek neveznünk. Az efféle emberek gyakran veszélyesek, mert inkább erőszakkal akarnak fölülkerekedni, semhogy az igazság alapján szolgálnák az egyenlőséget, s nem az erény szeretete, hanem a hiú dicséretre való vágyakozás készteti őket nagy cselekedetekre.

Akadnak mások, akik hosszú gyakorlat alapján megtanulták ugyan, hogyan kell bátran viselkedni, de mégsem nevezhetők hősöknek. Ezek közül szokott kikerülni az a katonafajta, amelyik a katonaélet sokáig tartó fegyelmező ereje következtében könnyen vállalja a veszélyeket. Hasonlóképpen azokat sem sorolhatjuk a hősök közé, akik ha féktelen indulat fogja el őket, nekirontanak a veszélynek, mint valami a szerelemtől esztét veszített szerelmes, végül azonban, ha dühük elpárolog, semmire sem mernek vállalkozni. Azok sem hősök, akik a megszágyenyüléstől félve vállalnak valami veszélyt, de ha nem kell megszágyenyítéstől félniük, vállalkozó kedvük is elszáll. S azok sem, akiket a remény vagy valamilyen elérhető nyereség lehetősége hajt. S azok sem, akik mit sem törődnek Juppiter villámaival, mennyköveivel, sem egyéb, rémítő, emberfölötti jelenségekkel, mert valami örülség következményeképpen semmi sem készítheti félelemre őket. S azok sem, akiknek bátor cselekedeteiből hiányzik az igazságérzet, ami nélkül semmiféle tett nem lehet dicséretre méltó, s ezek a veszélyeket, amelyeknek nekivágnak, nem a közösség, hanem saját hasznuk érdekében vállalják.

Ezzel szemben méltán nevezték hősöknek azokat, akik valahányszor úgy kívánta a helyzet, s mikor szükség volt rá, a jó ügy védelmében elszántan vállalták a veszélyeket, s közben megvetették az emberi dolgokat és testi gyönyöröket, türelemmel viselvén el a fáradalmakat és nehézségeket. S ha azoktól, akiket te bátornak neveztél, ezeket a tulajdonságokat rendre számon kéred, akkor bizony nagyon kevés embert találsz, akit teljes joggal hősnek nevezhetsz. Mi tehát a szüzességet nem választjuk el a bátorságtól, hiszen maga a szüzesség sem egyéb, mint a lélek szeplőtelen, bátor szembeszállása a rút bűnökkel, miközben az isteni kegyelem segítségével nemcsak a test, hanem a lélek érintetlenségét is megőrzi.

Azokat, akiket te hősöknek nevezel, túlságosan is a szerencse kormányozza, s úgy látszik, az a híres, régi hősiesség semmi erőt sem merített az isteni bölcsességből, mivel a természet irányításával is helyt tudott állni. Azonban a valóban tiszta és semmiféle gonosz gyönyörtől meg nem fertőzött lélekben sok isteni rész van, amelynek révén bármiféle emberi hősiességet fölül tud múlni. Ezt tehát úgy képzeld el magadnak, fivérem, hogy sokkal nehezebb kiirtani a belénk oltott gyönyörök égő szenvedélyét, mint felülmúlni Hercules elképzelt munkáit vagy bármilyen nagy hírű hőstettet, vagy akár megszerezni magunknak az egész világ fölötti uralmat.

Ugyanis az erényt, mint Arisztotelész mondja, igen nehéz akadályok szokták próbára tenni, s mennél nehezebb feladat elé kerül, annál jobban fölragyog kiválósága fénye. S minthogy a szüzességnek és erkölcsi tisztaságnak szemmel láthatóan igen fontos szerepe van, ezeket nem csupán a hősiességnél kell többre tartanunk, amelyről azt mondtad, hogy az a legragyogóbb és legékesebb, hanem úgy tetszik, joggal elébe kell helyeznünk a többi erénynek is. Hozzájárul ehhez, hogy nincs még egy olyan erény, amely az isteni tisztaságot és egyszerűséget ezeknél hitelesebben és közvetlenebbül tudná megjeleníteni. S így Andronikosz is, noha nagyon sokan fejtegették, hogy a hősiességben mennyi az állhatatosság, tüni tudás, nagylelkűség, férfias-

ság, kitartás, nemeslelkűség, kiválóság, vagyis a férfiúi derékség, helyesen jegyezte meg, hogy mindamellett minden látszat szerint az erkölcsi tisztaság mindezeknél előbbre való.

Igyekezz tehát, legnyájasabb fivérem, eme két erény szellemének minél bensőségebb eljátsztatására, mert hiszen, mivel ifjúságod teljességéhez értél, a magad példáján bizonyíthatod be, hogy milyen nehéz feladat saját vágyainkat mérsékelni.

ARAGÓNIAI FERENC ÉS FIVÉRE, A BÍBOROS

FERENC. Látszat szerint nem egykönnyen hátrálok meg előtted, és adok neked igazat ebben a dologban, hiszen nem könnyű elfogadnom, hogy ezeket a hadi erények elé helyezted, de érveidről meggyőzve mégsem szégyellem beismerni, hogy ez a helyzet. S van benned elég elszántság arra, hogy állításodat még egyéb bizonyítékokkal is megerősítsed?

BÍBOROS. Van bizony! S be fogom bizonyítani előttetek, hogy drága nővérem az igazság és szentség szellemétől vezéreltetve vélekedett így.

FERENC. Hej, mennyire sajnálom, hogy ajkam nincs fivérem beszédművészetével megáldva! A katonaelet kiváló sajátosságai már-már hátrányba kerülnek a nők nagyszerű vonásaival szemben, s mivel ragaszkodva az ősi hagyományhoz, a legszentebb női szemérmetességet ily mértékben tiszteljük, nyugodt lélekkel kell elviselnünk, hogy ebben a kérdésben a mi véleményünk nem sokat számít.

De abban már nem értek egyet, hogy ezt az állítást a többi erény esetében is igazolni lehet. Ugyanis ha eltűröm, hogy az igazságot, az isteni és emberi dolgok mérsékelőjét, amelyet az isteni Mátyás és atyánk, Ferdinánd oly szerfölött tisztel és védelmez, mint az egyetlen, az égben és a földön egyaránt nagy hatalmú istennőt, érveiddel megkisebbsíted, tisztelendő fivérem, akkor mindenekelőtt magamat kell hibáztatnom, hogy azért történhetett meg ez a szentségtörés, mert ezt én elégtelen mértékben tudtam megoltalmazni. Hiszen e hatalmas istenség segítsége nélkül semmiféle királyság, hatalom, s a halandók semmiféle közössége nem létezhet tartósan. Így hát, ha ennek az erénynek oly hatalmas istenségét letaszítjuk a legelső helyről, s kényszerítjük, hogy az általad képviselt erkölcsi tisztasággal szemben meghátráljon, nemcsak velem, aki saját bevallásom szerint is csak szemlélője vagyok a bölcsességnek, hanem a mindnyájunk véleménye szerint legbölcsebbnek tartott vendégsereggel szemben is, ilyen helytelenül ítélve ebben az ügyben, nagy méltánytalanságot követünk el.

Az igazság ugyanis egy meghatározott magatartás mindazokban a dolgokban, amelyekkel az ember foglalkozik, mindenkinek érdeme szerint megadva a neki járó jogot. S két fajtája van: vagy egyetemes, vagy részleges. Azt, ami egyetemes, törvényesnek nevezik, azt, ami részleges, fölcserélhető vagy tovább osztható részekre osztják. Az pedig, amelyet törvényesnek nevezünk, felügyel az államra, szentesíti a törvényeket, gondoskodik a közérdekről, s végső soron elrendezi és irányítja valamennyi erény összességét, rendezetlen halmazát.

A részleges igazság ellenőrzi az egyéni kötelességteljesítést, s mindkettő állandóan ügyel a mások érdekeire is, mert a cselekvésben megnyilvánuló erények közül ez az egyetlen, amely másokra is tekintettel van, s nyilvánvaló feladata az a törekvés, hogy akinek csak lehetséges, használjon, és senkinek se ártson. S míg a többi erény csupán az egyéni érdekekkel törődik, ez viszont a másokéval, s egyedül ennek alapján érdemelhetjük ki, hogy jó embernek nevezzenek, hiszen ha az emberi nemet ettől az erénytől megfosztanák, nyilvánvalóan nem maradna semmi olyan tulajdonsága, ami továbbra is fönntartaná. Így ezt az egyet, amely állandóan a méltányos és méltánytalan, s a több és kevesebb eldöntésével igyekszik hasznos szerepet

játszani, a többi erény igazi összefoglalójaként méltathatjuk, s joggal tekinthetjük valamennyi erény irányítójának és királynőjének.

Hiszen testünkben is ez rendez el mindent, mérsékeli vágyainkat és érzelmeinket, és minthogy része akaratunknak, amely a választás lehetőségével rendelkezik, ezt is helyesen készíti föl és tájékoztatja, hogy a valódi igazságra s ne annak látszatára törjön. Egyedül ő tudja elérni, hogy vágyunk a józan meggondolásnak engedelmeskedjék. S minthogy nyilvánvalóan teljes joggal foglalja magába a többi erényeket is, amelyeknek láthatóan szülőanyja, nem jogtalanul tartotta ezt Euripidész - s hasonló véleményt hangoztatva Arisztotelész - Lucifernél és Hesperusnál is csodálatra méltóbbnak. Mert elsősorban ez világosítja meg számunkra, elűzve az elme vakságát, a homályt, s lelkünk igazi életerővel tölti meg. Így hát nem engedek, s akik az én véleményemen vannak, szintén nem szívesen hallják tőletek, hogy ilyen tiszteletre méltó szülő méltóságán nem megfelelő védelme miatt folt essék.

VÁRADI PÜSPÖK. A mi kedves Ferencünk, akit nem méltatlanul nevezünk a világ örömeinek, éppolyan derekasan képes helytállni a tudományos, mint a katonai viadalban. Hiszen mi azt hittük, hogy bizonyos mértékben szüksége lesz a mi segítségünkre, íme fölülmúlja várakozásunkat, és sokkal inkább hajlandó a tanács és segítség nyújtására, mint elfogadására. Rajta hát, a pannon nemzet legdicsőbb hadvezére, jólélekkel folytasd mindazt, mit olyan csodálatosan kezdtél fejtegetni a bátorságról és az igazságról.

FERENC. Nem haszon nélkül való, ha megsarkantyúzzák az embert, s egy fiatalembernek különösen jólesnek az efféle dicsérő ösztönzések, mert így nem egykönnyen engedjük át a győzelmet ellenfelünknek. Eszembe jut, amit ebben az évben a te szádból gyakran hallottam, amikor a felséges Mátyás király igazságosságát és méltányosságát emlegetted. Ez egybevágott Orpheusz költeményével, és ha ezt majd érvül hozom föl fivérem ellen, úgy fogja érezni, hogy nem csekély szakadékba szorították be.

BÍBOROS. Rajta, testvérem, csak mondd el minél hamarabb, ha úgy érzed, hogy ennek idézésével véleményedet igazolhatod.

FERENC. Az igazságról, amelyet te a szüzesség és az erkölcsi tisztaság mögé helyezel, Orpheusz úgy vélte, hogy ezt nemcsak az emberi kötelességeknél, hanem Istennél is többre kell tartanunk, mivel a mindenható Isten trónja fölött helyezkedik el, az égből szemléli a halandók életét, a helytelen erkölcsöket kijavítja, törvényeket ad, s helyrehozza a rossz cselekedeteket. De hallgasd meg, kérlek, Orpheusznak mézédeseen hangzó szavait: „A mindent látó, besugárzó és megvilágító igazság szemét dalolom, aki Juppiter trónja fölött tartózkodik, aki látja az égből a különböző emberek életét, aki az igazságtalanokat illő büntetéssel sújtja, aki a jogtalanságokat az igazi jogosság alapján helyrehozza, mert mindazt, ami a halandók gonosz gondolkodásából származik, megítéli, egyedül ő bünteti meg a túl sokra törő lelkeket” - és így tovább.

S ha a görögök istenfélő költőjének nem hittél, hallgasd meg, hogy az isteni Platón ezt az erényt így határozza meg: „Az igazság a lélek önmagával való összhangja, a lélek részeinek egymáshoz való helyes viszonya, az, az állapot, amely mindenkit méltósága alapján megillet, az, az állapot, melynek alapján az, aki birtokában van, kiválasztja, amit igazságosnak lát, továbbá az, az állapot, amely a helyes törvényt sugalmazza.”

S talán hat rád a legnagyobb filozófus tekintélye, s az igazságról - mint vallásos ember - elhiszed, hogy az, az erények szülője, s így - mint méltányos - a többi elé helyezed. Arra, hogy így cselekedj, a régiek példája is int, s maga a tapasztalat is erre tanít. A naszamónok úgy tisztelik az igazság istennőjét, hogy nem más istenekre esküsznek, hanem azokra a férfiakra, akiket életükben a legigazságosabbaknak és legderekabbaknak tartottak, úgy, hogy sírjukat megérintik. S a rómaiak egykor akkora gondot fordítottak az igazság érvényesülésére,

hogy az athéniaktól átvett törvényeikben, amelyeket tizenkét táblára véstek föl, nemcsak az otthoni életet és erkölcsöket szabályozták, hanem, hogy ne legyenek igazságtalanok az ellenséggel szemben sem, amellyel esetleg kegyetlenebbül bánhatnának, fetialis papokat és pater patratus választottak. S Numa rendeletére, mikor a király, betöréseik és rablásaik miatt, a fidenaebeliek ellen háborút akart indítani, ezeket először a legelőkelőbb családokból jelölték ki, s őket egész életük folyamán szentnek tekintették.

Ők azután, a törvény által rájuk ruházott szent hivataluknál fogva azoktól, akik a római nép ellen, akár rablásokat, akár jogtalanságokat elkövetve, ellenséges érzélemmel jártak el, a megszegett szerződés alapján jogos elégtételt követeltek. S ezek azután a *fetiales* nevet kapták, mert a népek közti bizalom megőrzésére törekedtek. S az ő feladatuk volt gondoskodni arról, hogy ne indítsanak jogtalan háborút valamely szomszédos nép ellen, s hogy ne kezdjenek semmiféle háborút, mielőtt azt illőnek és jogosnak nem ítélték. Az ő feladatuk volt, hogy a hadüzenetet az előirt szertartás szerint hajtsák végre, hogy ítéljenek a szerződés-szegések ügyében, s hogy a szövetségeseknek, ha azok jogosan panaszkodnak valamilyen sérelmet, elégtételt adjanak, s ha követelik, a vétkeket is kiszolgáltassák nekik. Ők tartottak vizsgálatot a követeket ért sérelmek ügyében, köteleességük volt ellenőrizni a szövetségesek tisztességes magatartását, a háború végén szerződést, majd békét kötni, s a jogtalanul kötött szerződést érvénytelennek nyilvánítani, ők engesztelték ki a jogtalanságokat, amelyeket a vezérek követtek el, akik magukat esküvel kötelezve, előzőleg valamit megígértek.

Ezért azután a rómaiakat, az emberi nemnek ezt a legigazságosabb nemzetét, akik olyan vallásos buzgalommal őrizték meg azt az erényüket, hogy nemcsak a jogtalan tettektől, hanem a jogtalan kijelentésektől is tartózkodtak, rendkívüli tisztelet övezte. A velük szemben álló népeket pedig, akiket általában az esküszegő szóval volt szokás jelölni, ők, hogy szelidebb kifejezést használjanak, ellenségnek nevezték, minthogy ez a szó a régieknél a külföldieket jelezte.

Véleményem szerint az a valóban igazságos ember, aki, mint Pindaros mondja, az igazat és jót hirdeti, senkit sem csap be, s mindenkin igyekszik segíteni, akin csak tud. Ezzel szemben viszont mint ő mondja: „Az igazságtalanság legszélsőségesebb formája, ha valaki igazságosnak akar látszani, de nem az.” Ezenkívül ennek az erénynek annyi nehézséggel kell megküzdnie, hogy mint Szophoklész mondja: „Csak az idő mutatja meg, hogy egy ember igazságos-e, a rossz embert viszont egy nap alatt kiismerheted.” Akik pedig képesek így viselkedni, minden nyomorúságtól mentek maradnak. Mert mint Salamon mondja: „Az igazak lelkei az Úr kezében vannak, s nem éri el őket a halál veszedelme; s az igazak ragyogni fognak, s úgy terjednek szét, mint a lángok a nádasban, megítélik a népeket, s uralkodni fognak a nemzetek fölött, s uruk hatalma örökké fog tartani.” Ez az igazi királyi erény, amely a királyok trónját megszilárdítja, a népeket kormányozza, a városokat gyarapítja, az isteni vallást elevenen tartja, segíti a közösség és az egyén boldogulását. S akár az erények atyjának nevezed, akár királynőjének, nem egykönnyen tudnám megítélni, hogy melyik elnevezés találóbb.

Mert vajon azt véled, hogy Alfonz király, akit hajdan meghívtak, hogy foglalja el Itáliában királyságát, a hispán hajóhaddal s akkora haderővel vajon képes lett volna-e a legjobban megerősített várakat és oly hatalmas városokat elfoglalni, ha nem inkább az igazság, mint fegyverei erejével kerekedik Renatus király fölé. Mindkét király igen súlyos háborúkat vívott, mégis a mi legszentebb életű nagyatyánk oly szigorúan ragaszkodott mindenkor az igazsághoz, hogy a városok lakói mind kivonulhattak, anélkül hogy félniük kellett volna a fogságba eséstől vagy kirablástól. Művelhették földjeiket, fölkeresték a táborokat, s a lovak és fegyverek között legeltették nyájait és jószágaikat.

A parasztasszonyok szűz lányaikkal együtt biztosan léphettek be a táborokba, míg ételeket és különféle ínycsiklandó falatokat vittek sátorról sátorra, s egyetlen falusi emberrel vagy városi polgárral sem történt semmiféle jogtalanság. S noha a katonák gyakran éjszakáztak a városokban vagy falvakban, soha egyetlen nőt sem becsstelenítettek meg. S gyakran a király tilalma ellenére történt takarmányrablás vagy egy ellopott eke miatt nem egy katonát fölakasztottak, s igen sok részesült súlyos megszégyenítésben. Mert ez a legigazságosabb uralkodó az erőszakot, útonállást, rablást mindig a legsúlyosabb ítélettel torolta meg. És sohasem lehetett rávenni, hogy a súlyos bűnnel, gyilkossággal vagy útonállással vádolt vétkest büntetlenséggel ajándékozza meg, mert oly szilárdan hitt abban, hogy semmiféle más erény nem vihet minket oly közel a halhatatlan istenekhez, mint az igazság. S olyan mértékben rászolgált a halhatatlanságra, hogy - s ezt a szemérmetlen túlzás bűne nélkül erősíthetem meg - az újabb kori uralkodók közül egy sem akadt Európában, aki ilyen mértékben kiállná a dicső múlttal való összehasonlítás próbáját.

S atyánk, Ferdinánd is, mintegy az öröklés törvénye szerint, megőrizte az isteni atyjától ráhagyott igazságérzetet és gondolkodása tisztaságát. S noha a gallok, elfoglalva országát, megingatták uralma szilárdságát, az isteni igazságtól vezérelve s ennek az erénynek a segítségével kiérdemelte, hogy egy teljesen megbékélt és rendkívül készséges ország fölött uralkodhatott. S nem is hihetjük el, hogy mikor valamennyi királyság uralkodói a legnagyobb elszántsággal összeesküdtek ellene, ő a minden nemzetnél jobban virágzó Itáliában, a művészetek és tudományok legtokéletesebb tanító iskolájában vissza tudta szerezni uralmát, ha nem az igazság öreként s valamennyi bűn legszigorúbb megtorlójaként lép föl.

Ugyanezt a tulajdonságot szemlélhetjük naponta a mi legdicsőségesebb atyánkban, a felséges Mátyás királyban, aki a kegyetlen hunoktól és szkítáktól származó magyarokat, akiknek rendszeres tápláléka volt nemcsak a vadak nyers húsa, hanem az emberhús is, miután a mindenható Isten parancsára átvette fölöttük az uralmat, kimondhatatlan méltányosságával és igazságszeretetével olyan szeliddé, igazságossá és vallásossá nevelte, hogy erényben és kiválóságban most már nemhogy a barbárokat, de a latinokat is megelőzik, ő ugyanis valóban messze fölülmúlta azt az Ariszteidészt is, akinek az athéniak azelőtte még senki által el nem nyert *Igazságos* melléknevet adták. S ezt a férfiút Platón, elmellőzve a többi, Athénban legkiválóbb férfit, egyedül ítélte tiszteletre, dicséretre és csodálatra méltónak, mert az éppúgy törekedett szegénységében, mint győzelmei után a dicsőségyszerzésre. S noha mindegyik állami tisztségében valamennyi közül legnagyobb ellenségével, Themisztoklészsal működött együtt, s ennek mesterkedései miatt kellett száműzöttként elhagynia hazáját, mégis, miután változatlan kitartással viselte el balsorsát, visszakapta hivatalát és tekintélyét.

Ám noha Ariszteidész, mikor a görögök a hadiköltségre szánt pénzt neki adták át, s őt kérték meg, mint akinek méltányosságában a legjobban megbíztak, hogy szabja meg az egyes államok részéről befizetendő összeg nagyságát, s legkifogástalanabb és legigazságosabb módon végezte el feladatát, s így mindenkitől a legteljesebb dicséretet kapta osztályrészül, a mi királyunk mégis - hiszen naponta harcol Krisztus országáért, és sokkal nagyobb hatalommal rendelkezik - az igazság jegyében sokkal nagyszerűbb dolgokat vitt végbe, s Ariszteidésznek sem volt akkora tekintélye az athéniak előtt, mint amilyen tisztelettel viseltetnek a keresztény uralkodók a mi királyunk iránt. Ámbár Ariszteidészt már kinevezték Themisztoklész társául, aki azzal dicsekedett, hogy az állam számára üdvös tervet dolgozott ki, és azért azt kérte a népgyűléstől, hogy adjanak mellé valakit, akivel a feladatot megoszthatja, Ariszteidész, miután megtudta, hogy Themisztoklész föl akarja gyűjtani a Güteionnál tartózkodó lakedaimóni hajóhadat, a népgyűlés előtt bejelentette, hogy Themisztoklész hasznos, de legkevésbé sem méltányos tervet dolgozott ki, s a népgyűlés, mivel a tervet az igazságos férfi ellenkező véleménye következtében nem fogadta el, azonnal föloszlott.

Már most ha valaki a mi fejedelmeinkkel akarná összevetni akár a lokribeli Szeleukoszt, akár a türoszi Tharundészt, akár a mütilénéi Rüsztakoszt, vagy a Fabriciusokkal, Brutusokkal, Torquatusokkal és Curiusokkal hasonlítani össze őket, a maiak igazságos voltának sokkal több kiváló bizonyítékát olvashatjuk vagy szemlélhetjük. S ha már nem illik saját magunk dicsőségét és kiváló példáját emlegetnünk, hivatkozzunk a Hispánia mindkét részét uralma alatt tartó Aragóniai királyra, akiben az igazságérzet nemcsak mint a nagyatyáktól és atyáktól örökölt törvényes és vele született, hanem az isteni kegy által is megsokszorozott erény élt, s aki az atyai szicíliai és az innenső Hispániában levő királyságon kívül túlsó Hispániában is elnyerte az uralmat, s azt, miután hősiességével megszerezte és lecsendesítette, oly igazságszeretettel és eréllyel kormányozta, hogy a gyakran egyenetlenkedő törzseket és zsarnokokat egyetlen tisztviselővel tartja kordában és fenyíti meg, s nemegyszer, királyi parancssal a kapu elé fűzfakerítést tétetve, mindnyájukat elzárja, és senki sem merészkedik előjönni.

S ez a fejedelem annyi népnek parancsol, annyi királyság és sziget fölött uralkodik, hogy lelke nagyszerűsége és igazságérzete méltán megérdemel minden dicséretet. Leverte a portugálokat, megtörte Hispánia többi fejedelmét, s végül, hogy Európa peremét minden hitetlenségtől és barbárságtól megszabadítsa, most háborút indított a Mauritániából származó barbár király, Krisztus nevének ellensége ellen, aki Baetica vidékén uralkodik, s rendkívül biztonságos fekvésű országát egyik oldalról magas hegyek övezik, másik oldalról pedig a Földközi-tenger határolja. S ennek már sok városát elfoglalta, az egész baetici vidéket fennhatósága alá kényszerítette, minthogy az igaz hit számára legellenségesebben hangzó mohamedán nevet nem hajlandó Hispániában tovább is eltűrni, sőt minden hitetlenséget ki akar üldözni.

Az első emberek között Noét és Ábrahámot tartották a legigazságosabbaknak, mert bennük jelent meg először a hit. De mennyivel igazságosabbaknak kell tartanunk a legkeresztényibb Aragóniai család annyi uralkodóját, s Pannóniának annyi legszentebb fejedelmét, akik a katolikus hit védelmében annyi érdemet szereztek, és akik közül az előbbieket Hispániából, az utóbbiakat Pannóniából, Maesiából és Szkítiából igyekeznek, egymással versengve, eltüntetni a hitetlenséget. S ezért úgy vélem, már sok idővel ezelőtt is, de főként a mai korban az isteni előrelátás kötötte össze kölcsönös kapcsolattal az Aragóniai és a Korvin uralkodóházakat, nehogy a birodalmak kormányzói nélkülözzék a legszentebb igazságra tanító iskolát.

Karneadész filozófus állítását viszont, aki szerint nincs semmiféle igazság, s ha léteznék is ilyesmi, az egyenlő volna a legnagyobb ostobasággal, mert akkor az igazságos ember önmagának ártana, s mások érdekeinek kiszolgálójává válnék; s hogy az emberek erkölcsi alapján sokféle törvényt szentesítettek saját hasznuk érdekében, s ezeket az egyes korok igényei szerint állandóan változtatják; továbbá hogy a természetben nincsen semmiféle jog, s az embereket és egyéb élőlényeket a természet befolyására saját érdekük irányítja, én mindenképpen vétkes kijelentésnek tartom, s ha ő esetleg így vélekedett, akkor nem szabad személyét a filozófusok közé számítanunk, ő ugyanis ostobának tartotta azt az igazságszerető embert, aki saját megmenekülése biztosítása érdekében a csatában nem veszi el a sebesült katona lovát, s a hajótöröttet, pusztulásra ítélve, nem taszítja le a deszkáról.

Mert hiszen az, aki mindennek a hasznosságát a jelen pillanat alapján ítéli meg, sosem lesz képes az igazságról helyesen vélekedni. Az igazságos ember tudniillik annyira önzetlen, hogy inkább hajlandó meghalni, semhogy valaki más életben maradását megakadályozza, s minthogy lelkiismeretét semmi bűn nem terheli, a mérhetetlen és örök jutalmat tartja szem előtt. Sosem ijed meg, s ha a helyes belátás megkívánja, semmi veszélytől nem riad vissza más megmentése érdekében. Mert véleménye szerint az igazság oly erős, hogy szemét az égre emelve bízhat benne, hogy Isten minden kérését teljesíteni fogja. Láthatjuk, hogy mennyivel helyesebben érezte ezt meg a mi venusiai Flaccusunk:

*Tiszta, büntől ment szívü férfiúnak
mór gerely, Fuscus, sose kell, se kézj
s mérgezett nyíltól dagadó tegez se
nyomja a vállát.*¹⁹

Ezért hát, legszentebb életű fivérem, ha minden egyes erényt kiválósága és méltósága alapján kell értékelnünk, s ha meg kell vizsgálnunk, melyik nyújtja a legtöbb előnyt, nyilván egyet sem találsz, amely kiválóbb és hasznosabb volna az igazságnál. S ha ezt magadban alaposan megfontolod, talán nem fogod a nővérünk által megnevezett erényeket ennél többre tartani.

VÁRADI PÜSPÖK. Varázserejű a mi kedves hadvezérünk előadása, s ennek hallatára úgy érzem, hogy mint Próteusz, különböző alakokat veszek föl. Előbb a hőst tartottam, most pedig az igazságos embert tartom nagyobbra a többinél; s már-már bátornak, most pedig igazságosnak szeretnék látszani. S ha a bíboros meggyőző, hogy másként érezzék, úgy vélem majd, hogy thesszaliai varázsénekekkel húznak két ellentétes irányba.

BÍBOROS. Kedves Ferencem, nagyon tetszett, hogy messzebbre elkalandoztál, s hogy hosszabban értekezve az igazságról elmondtál minden lehető jót, s mindennél kellemesebb látvány volt, ahogy te, levette a hadiköpenyt, s fölöltve a polgári tógát, oly ügyesen és serényen folytattad a küzdelmet.

Nem is akarom az erről az erényről mondott szavaidat kigúnyolni, sem bármiféle ellenérvvel gyengíteni, hiszen ezt nyilvánvalóan nem lehet eléggé dicsérni. Így hát, nehogy vitánk értelmetlenné váljék, tudomásul kell vennünk, hogy az erények között erős kapcsolat van; egyik a másik nélkül nem létezhet. S noha mindegyiket a maga sajátos tulajdonsága jellemzi, az igazság mégis mindnyájuk közös szülője, amely az embert a vagy saját magára, vagy másokra irányuló cselekedeteiben kormányozza. Ha az ember saját ügyeiről van szó, akkor működésbe lép az önuralom, mely érzelmeinek kifejezésében arra készíti, hogy engedjen a józan megfontolásnak. Ha másokkal való kapcsolatáról, akkor megmutatja, hogy mit szükségessé cselekednie vagy eltűnnie. S ha türesemre kényszerül, föltámad benne a rettenthetetlenség, amely a bajok számbavétele és megbízható elemzése.

S ha cselekednie kell, hasonló módon érvényesül az igazság, amely mindenkinek biztosítja azt, ami az övé, s ez lesz az erények bőségének forrása. Mert az Isten iránti engedelmisségből születik a vallásos érzés, amit a legnemesebb áhítatosságnak is neveznek, a szülők szeretetéből a kegyelet, a rokonokkal és alacsonyabb rangúakkal szemben tanúsított készségből a jóindulat, s a felsőbb rangúakkal szemben tanúsított jóindulatból az engedelmisség, az ellenséggel szemben az önvédelem, másokhoz intézett szavainkból az igazság, az ítélkezésből a feddhetetlenség s egyéb dolgokból az ártatlanság és a következetes kiválóság.

Ezért gondold csak meg, testvérem, hogy ha az igazságról olyan általános értelemben beszélsz, hogy az a többi erényt is magában foglalja, s ha az erkölcsi tisztaságot az önuralomból származtatjuk, az önuralmat pedig, valamennyi erény eme szülőjének rendeljük alá, akkor nem következetes a kérdés, hogy melyik az előbbre való, de talán helyesebb, ha úgy tesszük föl a kérdést: melyik nagyobb, illetve hatékonyabb. Mert ha valamely egésről kijelentjük, hogy az saját részénél nagyobb, meg hogy a test nagyobb egy testrésznél, akkor, mint ahogy egy test esetében is lehetetlen lesz föltennünk a kérdést, hogy a test melyik része előbbre való, hiszen valamennyi rész az egésznek van alárendelve, éppen olyan következetlenség azt vizsgálni, hogy a szüzesség vagy az erkölcsi tisztaság értékesebb-e a mindent összefoglaló igazságnál.

¹⁹ *Tiszta, büntől ment szívü férfiúnak...* - Horatius az Énekek első könyve 22. ének. (Muraközy Gyula fordítása)

Ámde amint jogos a kérdés, hogy a test melyik része értékesebb valamennyi többinél vagy melyik a másiknál, úgy jogunk van megkérdezni, hogy a tisztaság értékesebb-e az igazság egy részénél, vagy pedig valamennyi erkölcs között ez a legértékesebb-e. Ha tehát te a mindent átfogó igazságról beszélsz, amelynél önmagán kívül semmi sem értékesebb, a tisztaságról nem állíthatjuk, hogy értékesebb ennél, de ha egy különálló részéről beszélsz, akkor az erkölcsi tisztaságot a többi erény fölé kell helyeznünk.

S jó volna, ha te is így gondolnád a dolgot. A szüzesség vagy az erkölcsi tisztaság teszi igazságossá a férfit. Mert senkit sem tölthet el az igazság szentsége, ha lelke előzőleg nem volt tiszta és szemérmes, sosem hasonlott meg önmagával, hanem engedett a józanság parancsának, vagyis olyan, amilyenné a szüzesség és erkölcsi tisztaság szokta alakítani az embert. S ebből azt következtethetjük, hogy ezek az erények előbbre valóak az igazságnál. Ugyanis egyetlen olyan igazságos embert sem találhatsz, aki nem őrizte meg lelke tisztaságát. S ezeket az erényeket nemcsak azért látjuk értékesebbeknek, mert - mint előbb kimutattuk - egy bizonyos idő alatt ők telítik meg az ember lelkét az igazság érzetével, hanem értékesebbek saját természetüknél fogva is; s jó volna, ha elfogadnád ezt az érvelést.

Az ókorban élt férfiak közül igen sok igazságot nevezhetsz meg, elsősorban Szókratészt, Apollón jóslata szerint a halandók közül a legbölcsebbet s a rómaiak közül Scipio Nasicát, a senatus ítélete szerint a legderekabb férfiút, azonkívül a vak Caecilius Metellust, de ezek közül egyikről sem olvassuk, hogy bármiféle csodát is tettek volna. S ehhez hozzáteheted, hogy azért, mert igazságérzetükhöz nem járult igazi vallásos érzés.

Minthogy tanulmányozni szoktad a történelmet, bizonyára tudod, hogy bizonyos Vesta-szüzek milyen ámulatba ejtették a római népet. Az egyik, a paráznasággal gyanúsított Titia a Tiberisből egy szitával kimert vizet, anélkül hogy abból akár egy csepp is elfolyt volna, elvitte Vesta templomába. A másik pedig azt a hajót, amely Pessinusból odaszállította a Jó Istennő szobrát, s amelyet, miután az egy zátonyon fönnakadt, a római nép sem tudott helyéről elmozdítani, egy vékony övet kötve reá, tüstént elvontatta arról a helyről. És ezek a nők nem ismertek más istenséget az örök tűzön kívül. Tehát ennek alapján lásd be, hogy mire képes a szüzesség, s kezdjed tisztelni mostantól, fivérem, nővérednek ezt a két istenségét. Hiszen ha ezekhez hozzáadod a benned már meglevő erényeket, nem kétséges, hogy téged Pannónia - és vele Itália - a világ gyönyörűségének fog nevezni.

Hozzájárul még ehhez, hogy az igazságból, mint közös forrásból, minden látszat szerint elsősorban a kegyelet és méltányosság ered, melyek közül az egyikkel Istennek, a másikkal az embereknek tartozunk, s az előbbi szüli a vallásos hitet, az utóbbi az alázatosságot. A kegyelet pedig, mint Hermész Trismegisztosz írja, nem egyéb, mint Isten igazi megismerése, akit akkor tisztelünk vallásos hittel, ha már megismertük. S ugyan mi egyéb az igazi vallásos hit, mint a mindenható Istennek szentelt kegyes és büntelen lélek? Mert ez az igazi áldozati ajándék, ez az Isten előtt legjobban kedvelt szent áldozat, ez az Isten igaz temploma, olyan alkotás, amelyet annál nagyszerűbbnek kell tartanunk értéke miatt, minél ritkább, s a feladat nehézsége miatt, minél nagyobb munkával kell fölépíteni.

Így tehát, tiszteletet érdemlő nővérem, véleményedet, minél mélyebben merülök el magam is annak vizsgálatában, annál igazabbnak tartom. Ugyanis nagyon sok kiváló ember és legfényesebb életű fejedelem volt, akik noha az uralkodásban nagy igazságérzetet tanúsítottak, s minden téren sikerrel próbáltak érdemeket szerezni, mégsem tudtak mindnyájan tiszta lelkűvé válni.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Még mai megérkezésed sem volt olyan kedves számomra - aminél kedvesebb pedig, nekem semmi sem lehet -, mint amit most te magad cselekszel, legédesebb fivérem. Mert álláspontomat valami bámulatos elmeéllel védelmezod, s nem tűröd, hogy azt ügyes és ravasz fivérem kicsúfolja, aki miközben nézeteimet oly nagy kitartással ostromolja,

ugyancsak gyakran adott példát szellemességéből, s ügyesen megcáfolva igyekszik helyteleníteni szavaimat. Így hát illő hálát adok az isteni kegyelemnek, hogy ma a lehető legkiválóbb ellenféllel került össze, aki elől gyakran kénytelen meghátrálni.

FERENC. Ha ebben az irodalmi küzdelemben szellemem esetleg olyan segédcsoportokkal rendelkezhetett volna, amilyeneket a seregben maga a király rendel parancsnokságom alá, nyilván nem olyan könnyen hátrálok meg sem a királyné, sem fivérem elől, s nem lettem volna kénytelen akaratom ellenére egyetérteni velük, alkalmat adván nekik, hogy kinevessenek. Ám az én irodalmi műveltségemet olyan mértékben csökkentik a háborúk, amennyire növeli fivéremét az ő szent visszavonultsága. De minthogy nagy teljesítmény egy Hercules keze közé jutni, igyekszem bátyámat továbbra is vitára készíteni, mert nem szeretném, ha olyan könnyen és gyorsan aratna győzelmet fölöttem.

MÁTYÁS KIRÁLY, FERENC, ARAGÓNIAI JÁNOS BÍBOROS

KIRÁLY. Lám, hát olyan kiváló szellemeket szült Aragónia, akik a harc és az irodalom terén egyaránt képesek helytállni, s a két legnagyobb ékességet szerezték meg maguknak, ami halandót csak díszíthet. Mi pedig, elismerem, mindkettőjüknek hálával tartozunk, mivel egyrészt a dolgok kegyes ajánlásával, másrészt éles elméjű vitájukkal elgyönyörködtetnek. Folytassátok csak ugyanígy, s ne szóljunk közbe semmit, nehogy megfosszuk magunkat a mai maradandó élvezettől, hogy tanúi lehetünk, mikor a legnemesebb Aragóniai-ház két legkiválóbb szelleme ilyen derekas csatát folytat egymással.

FERENC. Nincs hasznosabb dolog egy tanult emberrel való vitatkozásnál, amelynek során a legműveletlenebb ember is tudósnak látszhat, ő ugyanis vezetőként kijelöli az utat, s nem engedi, hogy társa az árokba zuhanjon. Föltártad, fivérem, a bátorság és az igazság szerepét, s ezzel számomra több lehetőséget is kínáltál, hogy ostromra induljak. Mondd meg tehát, kérlek, a nemeslelkűséget és a szívélyességet az említett erények alá mernéd-e rendelni? Mert ha esetleg az én érveim nem hatnak is, magát a nemeslelkűséget már csak emelkedett jelentésénél fogva sem érheti sérelem, mivel a *nemes* és a *lélek* szavak alkotják. Nemesnek a bőkezűséget vagy a derék cselekedetet szoktuk nevezni, vagy azt, aki mindent méltósággal és megfontoltan cselekszik. Tudniillik kiváló alkotásokat hoz létre, s ezekkel vagy az istenek tiszteletét vagy az emberek köz- és magánérdekét és szórakozását óhajtja szolgálni.

A nemes lelkű ugyanis templomokat emel, színházakat alapít, iskolákat építtet, csarnokokat vagy sétálóhelyeket készíttet, medencét ásat a hajócsaták számára, játékokat szervez, nagy szobrokat vagy obeliszkeket faragtat, lakomát és hússasztást rendez a népnek, s enyhíti ennek súlyos gabonahiányát, zárdákat szentel föl, ispotályokat állít, fölékesíti a szentélyeket, nagy ajándékokat juttat a templomoknak, piramisok és síremlékek építéséről gondoskodik, vendég barátait szívélyesen fogadja és bőkezűen megajándékozva bocsátja el, az államnak rendkívül szorult helyzetében igyekszik segítséget nyújtani, barátaival szemben fölöttébb bőkezű, a nyomorúságot enyhíteni igyekszik, adományokat oszt, csak úgy ontja az ajándékokat, s házasságkötéskor vagy egyéb, az ő tiszteletére rendezett alkalmakkor fényűző és adakozó, viszont a színészeknek, mímusjátékosoknak, ringyóknak, kerítőknek, az élősdieknek és bolondoknak nem ad semmit, mert az ilyeneknek nyújtott adomány tisztesség nélkül elvész, s ha nyújtana nekik valamit, azzal csak arcátlanságukat és bajt hozó erkölcstelenségüket növelné.

Többet törődik, mint a többi ember, a köz érdekével s a közösség számára szolgáló dísszel, legfőbb gondja azonban a halhatatlanság, s nem örül annyira annak, hogy ő ad valamit, mint amennyire elszomorítja, ha neki adnak. Jobban szereti, ha másokkal jót tehet, minthogy

mások kötelezzék le őt szolgálataikkal. Úgy véli, azért született, hogy a maga szempontjából tisztességes, mások szempontjából hasznos életet éljen, s nem óhajt a maga számára semmit sem megszerezni az emberek háláján kívül. S ha valami nagy vállalkozásba fog, elsősorban a költséget, a munkát s végül annak célját mérlegeli. S nem óhajtja utánozni a megariaiak esztelenségét, akik hogy nemes lelkűnek tartsák őket, mivel a színpadot bőrkkel szokás befedni, erre a célra bíborszínű takarókat használtak föl, s mivel ennyire túllépték a nemes-lelkűség megszokott határait, eszteleneknek és ostobáknak tartották őket.

Nem akar vetekedni egy Nero vagy egy Heliogabalus esztelenségével, akik közül az egyik akkora királyi palotát akart építtetni, hogy az, az egész város területét elfoglalja, s így kiszorítsa a lakókat a városból, pontonként négyszáz sestertiusnyi tétben kockázott, aranyozott hálóval halászott, amelynek szálait bíbor és skarlát fonalakból fonták, a kocsiját húzó canusiumi öszvérekre ezüstpatkót veretett, s lakomázó társainak és a kengyelfutóknak karpereces és melldíszes csapata kísérte.

Míg a másik palotájában az utakat lakedaimóni vörös márvánnyal fedette be, a lámpákba olaj helyett balzsamot töltetett, s ha reggelire hívta meg az előkelőségeket, a kereveteket sáfránnyal hintette be, mondván, hogy ő ezt a méltóságához illő szénát használja. Gyönggyel és arannyal díszített kocsijai voltak, mivel nem kedvelte az ezüst-, elefántcsont és réz-díszítéseket. Soha nem viselte kétszer ugyanazt a sarut vagy gyűrűt. A kikötőben drága árukkal megrakott hajókat süllyesztetett el; ürülékét arany, vizeletét mürrha vagy ónix edényben fogták föl.

Ezen kívül, ha a nemes lelkű embert nem köti le kötelessége, akkor sem a memphiszi piramisokat tekinti meg, még azt a legnagyobbat sem, amelyet Chemmis egyiptomi uralkodó emeltetett, s amelynek magassága több, mint hat jugerum, s négy oldala közül mindegyiknek a hossza a legalsó résznél hét jugerum. S ezt a többihez mérten bámulatra méltó alkotást az oda kirendelt háromszázhatvanezer ember mintegy alig húsz év alatt építette föl. S nem tekinti meg a másikat sem, amelyet az előbbi fia, Chabreus emelt, s amelynek építése közben ezerhatszáz talentumot fizettek ki az építők eledelül szolgáló zöldségért, süteményért és olajért. S a harmadikat sem, amelyet egy Rhodopé nevű örömlány, Aiszóposz meseköltő egykori szolgatársa emelt, aki foglalkozásával akkora vagyont szerzett, hogy költekezésben az előbb említettekkel óhajtott versenyezni. Sem Pharosz szigetét, amelyet Ptolemaiosz király a hagyomány szerint nyolcszáz talentumért építtetett, hogy az ott elhelyezett világítótorony éjnek idején figyelmeztesse a hajósokat a zátonyokra.

Sem az egyiptomi, krétai, lemnoszi labirintusokat, sem azt, amelyet Porsenna, itáliai etruszk király emelt Clusiumban, s amelyek közül egyikben sem lehet tájékozódni, s kijáratukat fonalgombolyag nélkül nem vagyunk képesek megtalálni. S nem tekinti meg Egyiptom legmélyebb kútjait és szakadékait, sem a függőkerteket, sem a városokat, sem Zizicum szentélyét, sem a héthangú tornyot, amely a beszédet egymás után hét ízben visszhangozva adja vissza. Sem a Caesarok diadalíveit, sem a legmagasabb szentélyeket, sem Juppiter Ultor templomát, amelyet Agrippa ajánlott föl, sem a csodálatos oszlopcsarnokokat, fórumokat, cirkuszokat, amfiteátrumokat, sem az obeliszkeket, győzelmi emlékműveket, oszlopsorral övezett csarnokokat, sem a meleg forrásokat, márványnyaralókat, akadémiákat és fürdőket s a Baiaei-öböl legrégebbi épületeit, sem az alagúttal átfűrt hegyeket, a tavakat, vadaskerteket, sem a híddal átvívelt tengereket.

A nemes lelkű embert ugyanis lelke nagysága az Istenhez való közeledésre ösztönzi, s nem kötik le csekélyebb erények, hanem a legnagyobb, fáradtságos feladatokra törekszik. S hogy mennyiben illő és helyénvaló ennek a lelki emelkedettségnek fölébe helyezni a női tisztaságot, azt íteld meg te magad. S mellé állítható a bőkezű, aki ha nincs is nagyobb vagyona, annál inkább igyekszik minden erejével, hogy jótéteményeivel mindenkinél

érdemeket szerezzen. A lehetőséghez képest ad, akiknek és amikor szükséges, sőt végül is a jótett kedvéért. De nem olyan pazarló, mint ama bizonyos Livius Drusus, aki mikor mint néptribunus, a latinoknak polgárjogot, a népnek földeket, az aequusoknak tanácsházat s senatusuknak döntési jogot adott, bevallotta, hogy nem maradt - a mennyen és a szennyen kívül - semmije, amiből bárkinek még bármit is ajándékozhatna.

Sőt ez az emberfajta, ha pénze nem lévén, nincs, amiből adjon, a rablásra is elszánja magát. Ugyanis a fejedelmi származású mauritániai Migulsát, aki a királlyal való viszálykodása miatt elmenekült, valaki pénzért elárulta, Adherbalt pedig, a numida király fiát, aki túszt volt, hajlékába fogadta, hogy titokban így várja meg, amíg apja kifizeti érte a váltságdíjat. Az ilyent ugyanis nem üres pénzes ládája készíti, hogy hajszolja a pénzt, hanem mert barátaival szemben szolgálatkész, kisegíti a bajba jutottakat, vallásos érzés tölti el, s így lehetőség szerint bőkezű az Istennel és papjaival szemben is.

S az athéni Kimónt utánozza, aki mindenhol eltávolíttatta a földjeit körülvevő kerítést, s minden szűkölködő polgártársának vagy idegennek megengedte, hogy büntetlenül szedhetnek gyümölcsöt. S otthonában sem fényűzésével, hanem bőségével kitűnő lakomát rendezett, ahol a szegények jóllakhattak. S a főtérre készülve magával vitte szép ruhákba öltöztetve fiatal rokonait, akiknek megparancsolta, hogy ha látják, hogy valamely idősebb s az ínség miatt elhanyagolt öltözetet viselő ember jön szembe velük, azonnal cseréljenek vele ruhát. Továbbá ha meglátnak a főtéren egy férfit, akit méltatlan szegénység terhe nyomaszt, egészen közel lépve hozzá titokban csúsztassanak pénzt a kezébe.

Ő volt az első, aki az athéniai városát fogadókkal ékesítette föl, a főtéren platánfákat ültetett, az Akadémia kiszáradt és műveletlenül hagyott területét öntözött ligetté alakította át, s a legtisztább vizű medencékkel, valamint árnyékos sétautakkal tette szebbé. Így nem alaptalanul mondta a leontinobeli Gorgiasz, hogy Kimón azért szerezte nagy vagyonát, hogy használjon vele, s azért igyekszik hasznosan tevékenykedni, hogy jó hírnévre tegyen szert, noha megérdemelné, hogy inkább a nemes lelkűek, mint a bőkezűek közé sorolják. S hogy ennél a bőkezűségnél nagyobbra kell-e becsülni a terméketlen szüzességet, annak eldöntését rád bízom.

VÁRADI PÜSPÖK. A mi hadvezérünk óráról órára jobban belendül, s még bőségesebben áradó szónoklattal folytatja a viadalt. S oly gyorsan jutnak eszébe a példák, s oly készséggel sorakoznak a nyomatékos megállapítások s a mozgósított szavak, hogy szónoknak sem kevésbé kiváló, mint hadvezérnek. Diadalmaskodik a hadrenden és hallgatói véleményén, s oly meggyőző, hogy mindenben hinnünk kell neki. Viszont ha majd meghallgatjuk a bíboros ellenérveit, akkor véleményünk nyilván az ellenkezőre változik.

BÍBOROS. A legnagyobb hévvel ostromolsz minket, fivérem, s különböző hadmozdulatokkal igyekszel bekeríteni, hogy nővéred állítását megcáfold. Csodálatosan fölmagasztaltad a nemeslelkűséget és bőkezűséget, s e téren, véleményed szerint, saját magadból indultál ki. Hiszen magam is elismerem, hogy te a legkészségesebbek közé tartozol. Részben azért, hogy szemmel láthatóan kedvében járj legfelségesebb szülőnknek, aki oly mérhetetlen és rendkívüli nagylelkűségében leli örömét, s oly kegyes az istennel és a bajba jutottakkal szemben, s oly bőkezűen jutalmazza az irodalom barátait, hogy a többi fejedelem csodálja, s a nép is bámulattal nézi őt. S bárha e vonások a természet ajándékai, mégis, ezt az erényét a régebbi pannóniai királyoktól mintegy az öröklés jogán nyerte el. Hiszen szentségben a legboldogabb István királlyal versenyezhet, fölülmúlja a legbőkezűbb fejedelem, Zsigmond nagylelkűségét, s már-már ott tart, hogy üdvösebb és nagyszerűbb jótékonyságával szinte elhomályosítja Nagy Sándor hírnevét is. Elődei ugyanis az isteneket a legáhítatosabb szívvel tisztelték, ügyeltek arra, hogy megadják a Mózes könyvében megkívánt tizedet, s így az isteni kegyelem előtt még kedvesebbé váljanak. Az ország egy részét Istennek ajánlották föl, a megmaradt

terület egyik felét katonai előjárók vezetésére bízták, másik részét saját maguknak tartották meg. Királyunkban nemcsak hogy megmaradt ez a vallásos jellegű jótékonyosság, hanem azt csodálatos módon még növelte is. Ugyanis azt, ami az ellátáshoz és a krisztusi hit védelmére szükséges összegből megmaradt, mind Isten tiszteletére és a halhatatlanságnak szenteli; hatalmas szentegyházakat épít, síremlékeket emeltet. Egy kápolnát szentelt a megváltó Jézus Krisztusnak, amelyben roppant bőségben találhatók arany- és ezüstedények s gyöngyökkel kirakott kelyhek, amelyek a főpapok ékességére és használatára szoktak szolgálni. S annyi kép és szobor van ott s annyi bíbor és aranyszövésű kárpit, s ezt a helyet az énekesek oly kiváló csoportjával s a hangszerek annyiféle fajtájával ékesítette föl, hogy az már szinte az égi udvarral s annak szent rendjével látszik vetekedni. S itt mindazt látjuk, ami elképzelésünk szerint odafent megtalálható.

S nem is szólok a Múzsák szentélyéről vagy a ptolemaioszinál is gazdagabb könyvtárról, a dunai kikötőről, a zsúfolt fegyverraktárakról, a kincstárról, amely messze fölülmúlja Xerxészét. S nem említem a berendezést, a mindent fölülmuló mozaik berakású asztalt, amelyen nemcsak serlegek, arannyal díszes edények, páratlan műalkotások, domborművekkel és gyöngyökkel ékes poharak és kancsók láthatók, de szinte valamennyi állatfajt ábrázoló számtalan edény is, s ezek a királyi lakomák alkalmával a teremben szétszórva az embereknek a különböző vadállatok bámulatos látványával szolgálnak. S ezeket nem lehet úgy végignéznünk, hogy bele ne szédülnénk, s valamennyit aligha tudná bárki is felsorolni. Mert itt ki-ki tetszése szerint az oroszlánok és vadkanok, messzebb a medvék és a párducok, emitt a tigrisek és kigyók, amott pedig a leopárdok és sasok sorát nézheti végig.

S nem hiányoznak az aranyozott székek, szekerek, az ezüstkocsik és hordszékek, s az egytől egyig színezüstből készült edények és evőeszközök. Nem hiányoznak a gyöngyökkel és értékes drágakövekkel kirakott, selyemből és aranyszövetből készült kárpitok sem. Az oszlopok elefántcsontból készültek, s ragyogó kövekkel vannak kidíszítve. Nem szólok a számtalan szekérrel körülvett haditáborokról, a kiváló lovascsapatokról, melyeknek ellátására a római kincstár pénze sem volna elég. Nem szólok a királyi palotáról, a legcsodálatosabb épületekről, a legkülönbözőbb fogásoknak a lakomákon fölhordott páratlan bőségéről. S ha ezeket valaki sorban mind végignézi, könnyen úgy vélhetné, hogy Xerxész, Ahasvér, Dareiosz és Nagy Sándor gazdagságát fedezte föl újra a mai korban a mi felséges urunknál, akinek lelke emberi erényekben is sokkal gazdagabb, aki a halandók egyetlen nagyszerű alkotását sem tartja elég kiválónak, s amilyen mértékben fölötte áll a többi halandónak, annál rendkívülibb módon törekszik fölülmúlni a népek belé vetett hitét és reményét.

S ha az igazság kifejtése és néném véleményének megvédése közben e páratlan erényt jellemezve talán megsértettem a fenséges füleket, gondolom, mindenekelőtt elnézést kell kérnem, mert ha a legvonzóbb királynénak nyújtottam is valamelyes segítséget, olykor az lehetett a látszat, hogy a király nyájasságától és kegyességétől elbűvölve teszem ezt. Most pedig, hogy végül is a feleletadás útjára visszatáljak, elismerem, hogy a nemeslelkűségnek és bőkezűségnek nagy érdemei vannak, s hogy ezekből származik a könyöradomány legszen-
tebb gyakorlata is. Mert ha az embert tiszta lelke készíti az adományra, az számára nyilván kamatozni fog; hiszen egyetlen adományért annak százszorosát kapja vissza, s végül is elnyeri az örök életet. Ezért mondja az Úr: „Adjatok, és adatik nektek²⁰” - adjatok könyöradományokat, s mindez, ami az enyém, a tiétek is. S ez a könyöradomány, mivel a könyörületesség szülte, innen kapja nevét is, de ha nem igaz szívből és illő módon adjuk, nagyon kevés vagy semmi a hatása.

²⁰ *Adjatok, és adatik nektek* - Lk 6, 38.

Mivelhogy ennek nagyon sok fajtája van, amelyek odaadva nemcsak az élőket segíthetik, hanem hasznára lehetnek az elhunytaknak is. S az adomány célja nemcsak az, hogy az éhezőket és szomjazókat kielégítse, s hogy az egyéb téren szűkölködőkön is segítsen, hanem feladata az is, hogy javítson, intsen, s a helyesre tanítson. S a nemeslelkűség legmagasabb hivatása, hogy elnézést gyakoroljunk ellenségeinkkel szemben, szívünkben megbocsássuk az ellenünk elkövetett vétkeket, s inkább szolgálattétellel, mint büntetéssel kötelezzük le az embereket.

A könyörületesség első feladata, hogy először önmagunknak adjunk, vagyis hogy saját lelkünkhöz legyünk könyörületesek. Mert aki Isten színe előtt gyűlöli saját lelkét, nem képes könyörületesnek lenni saját magával szemben, sőt könyörtelenné válik, s ha te saját magad ellensége leszel, kit találhatsz, akiben megbízhatsz. Ezért tehát nem is tagadom, hogy azok az erények, amelyekből az adakozás származik, nagyon jelentősek, de azért ne kerülje el figyelmedet, hogy ezeknek az erényeknek a dicsőségében a szerencse nem csekély szerepet játszik. Mert miből fog a nemes lelkű adakozni, mi szerezt neki dicsőséget, mit osztogat szét bőkezűen, s miképpen teljesítheti a könyörületesség feladatát, ha sorsa kedvezőtlen, ha nincs miből adakoznia.

Ebből következik, hogy a szerencse szerepe egyáltalán nem elhanyagolható. Hozzájárul ehhez az a kétféle cél is, hogy a legtöbben saját tekintélyük növelése s a jelenkor múlandó dicsőségének megszerzése érdekében gyakorolják a két erényből fakadó cselekedeteket, márpedig azok a szeretet nélküli cselekedetek, amelyekből hiányoznak a két erény alapvető vonásai, semmiféle tartós jutalmat nem szoktak kapni. Mert ugyan miféle nagyszerűség található önmagukban, a piramisokban és az antik épületekben, amelyeket bizonyos pillanatnyi dicsőség érdekében emeltek? Legföljebb az jellemzi őket, hogy építőik lelkével együtt falaikat is az örök elmúlás teszi semmivé, vagy pedig az idő folyamán romba dőlve a régi kor néhány szánalmas vonását őrzik meg, mielőtt végleg elpusztulnának.

Xerxészt, aki híddal fedte be a tengert, átvágatta az Athosz-hegyet, folyókat szárított ki, hajóhadával megtöltötte a tengereket, s aranybilincsbe verette a megfékezhetetlen Neptunust, miután nagyszerű műveket alkotott, a sors olyan szánalmas nyomorúságba taszította, hogy elveszítve hajóhadát, egyetlen halászbárkán tért vissza Ázsiába. Dareiosz perzsa király, miután anyja, felesége és egész családja fogságba esett, végül, elvesztvén hadseregét, a legszánalmasabb módon fejezte be életét, s ő, a kor legnagyobb nagyszerűbb hadvezére, miután méreg végzett vele, nem élt tovább élete delénél.

De még aránylag csekély az a csapás, amit a nyomorúságos, váratlan halál jelent. Azok a legszerencsétlenebbek, akiknek azon kell sóhajtozniuk, hogy noha a legnagyobb vállalkozásokba fogtak, munkájuk és fáradozásuk teljesen hiábavalónak bizonyult, mivel nyilvánvaló lett, hogy sem ezen, sem a másik világon egyáltalán semmi érdemet sem szereztek. Mert hiszen a fürdők, győzelmi emlékművek, amfiteátrumok, a csigatekervényes oszlopok, azonkívül a szobrok, obeliszkok s a roppant római épületek építetőiknek vajon milyen igazi boldogságot biztosítottak. Egyáltalán semmit, mert azok mind a dicsőségkeresést, a kor előtti hiú kérkedést, a nép gyönyörködtetését, nem pedig építőik sosem múló érdemét szolgálták. Ugyanis a régiek elvakult balgasága a végső célt a méltóságban és hírnévben látta. S minthogy nem volt módjuk Isten igazi megismerésére, nem voltak képesek fölfogni, milyen maradandóbb dolgokat kellene kívánniuk.

Mert ha a legfőbb jót Istenben látták volna, aki örökkévaló és az igazi boldogság, Isten előtt önmaguk is boldoggá és maradandóvá váltak volna. De mivel minden reményüket földi dolgokba helyezték, ugyanez az esendőség tönkrejuttatta őket, s miután lelkük a homályban, nevük az irigy utókor előtt elenyészett, örökös feledésben nyugszanak síremlékeik mélyén. Így tehát az a régi híres nemeslelkűség és bőkezűség, amelyeket annyi dicsérettel elhalmozva emlegetsz, mivel nem voltak az igaz Isten szeretetével összekapcsolódva, akit igazán nem

ismertek meg, Isten helyett önmaguknak igyekeztek hiábavaló hírnevet és dicsőséget biztosítani. Így tehát ezeket nemhogy erényeknek - főként a legnagyobbaknak - nem szabad tekintenünk, hanem sokkal inkább szánalmas balgaságnak kell minősítenünk.

De, még ha kapcsolatban lettek volna is az isteni szeretettel, akkor sem előzhetnék meg az erkölcsi tisztaságot. Mert a szerencsétől nyert javak nélkül egyik sem tudna semmit sem elérni, az erkölcsi tisztaság azonban valóban önmagában, bármiféle külső segítség nélkül őrzi meg büntetlenek a testet, a lelket és a lélek büntetlenségét, aminél Isten előtt nem lehet semmi sem kedvesebb. Ha pedig azt mondod, hogy ez mégsem a cselekvésben, hanem csupán a lelkiállapotban nyilvánul meg, már nem kerülheti el figyelmedet, hogy a szüzesség és erkölcsi tisztaság megőrzése sokkal fáradságosabb. Hiszen ezek a természet tiltakozása ellenére akarják tisztaságukat megőrizni. Mert a bőkezűsége és nemeslelkűsége, minthogy emberségesnek születünk, az erre bő alkalmat nyújtó természet irányításával törekszünk és kényszerülünk. Mindennek alapján vedd fontolóra, nemes fivérem, hogy a nemeslelkűséget és bőkezűséget nem lehet jogosan a nővérünk által említett erkölcsi tisztaságnak elébe helyezni.

VÁRADI PÜSPÖK. Igaz az, amit a bíboros állít, kedves Ferencem, hogy a nemeslelkűség és bőkezűség, ha híján van az isteni szeretetnek, teljességgel hamis dicsőséget nyújt, viszont ha ezek a szereteten alapuló és arra épülő erények volnának, nagyszerűségükkel sokkal nagyobb boldogságot biztosíthatnának. Hiszen ezt legboldogabb és legkegyesebb királynénk példáján is szemlélhetjük, aki nemeslelkűségben mindenkit fölülmúl, de ezzel párosítja a vallásból eredő szeretetet is. S hogy legmagasztosabb személyiségének semmi híja ne legyen, e három erényt olyan isteni tisztasággal tette erőssé, amelynek révén minden tökéletesség olyan egyesülése jött létre, amelynél a világon sem nagyobb, sem kiemelkedőbb, sem csodálatra méltóbbat nem találhatunk.

Mert ő könyörületességének nagyszerű alkotásait, amelyeket naponta gyarapít, nem a dicséret vagy az emberi dicsőség reményében, hanem a leglángolóbb isteni szeretettől indítva hozza létre, mert ha ezt csupán a várható dicséret vágyától hajtva cselekedne, olykor kiderülne lelke kevélysége és gőgössége. Ám ő fölülte van ennek a mindenkit eltöltő balgaságnak, s mérhetetlen nagylelkűségében mindig megőrzi lelkének alázatosságát és szívélyességét. S ha megtekinted hatalmas alkotásait, s látod naponta kiosztott adományai bőségét, tüstént csodálnod kell lelke nagyszerűségét. S ha szemléled derűs tekintetét, angyali nyájasságát, üdvös vidámságát, legékesebben, mintegy mézként folyó beszédét, égiekhez illő szerénységét, végül pedig ekkora könyörületességgel és elragadó vonással tele fenségét, bizonyos, hogy sehol sem akadhat nála szerényebb, nyájásabb, szelídebb s a szemlélődők számára üdvösebb látvány.

S itt a mi bíborosunkkal szemben, ha az idő engedné, esetleg föl lehetne hozni (de azért ne kalandozzunk el túl messze vitánktól), hogy mire törekszik a mi királynénk, vagyis hogy ekkora uralom ormán, s nemeslelkűsége teljességében képes megtartani ezt a szerénységet, ami talán nem is látszik súlyosabb feladatnak az erkölcsi tisztaság oly nehéz megőrzésénél, és felér a legnagyobb királyok cselekedeteivel. Ő azonban egy Vesta-szüznél is szelídebb és alázatosabb. Alázatosat mondtam? Talán inkább tisztább és vallásosabb, akit Isten igazi hajlékának tarthatsz.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. A vitázók eszmecseréje, atyám, az én személyemre terelődött.

KIRÁLY. Rendkívül udvarias, sőt bölcs ez az eljárás, amelynek célja, hogy ha esetleg valamit alkotunk, a dicséret segítségével még alkalmasabbá váljunk arra, hogy nagyszerű alkotásokat hagyjunk az utókorra. Mert nem tudatlan szellem az, aki gyakran emlékszik meg dicsérettel olyanokról, amilyenekké mi is szeretnénk válni. S ezek az olykor elhangzó bölcs biztatások, meglehet, nem kis mértékben köteleznek bennünket, mert olyan hű, baráti lelkekből erednek, akik ilyen módon nyilván nem hízelegni, hanem buzdítani akarnak. De hallgassuk meg Ferencet, aki újabb dolgok előadására készül.

FERENC, A BÍBOROS, A VÁRADI PÜSPÖK

FERENC. Minden állításomat megcáfolod, fivérem, és arra készíted, hogy magamat egészen más színben lássam. De miként nyilatkozol a nagylelkűségről?

BÍBOROS. Ugyanúgy, mert felséges nővérünk állítása igaz.

FERENC. Tehát az általa említett erényt a nagylelkűségnek is elébe helyezed?

BÍBOROS. Bizony, Polluxra mondom, elébe helyezem, noha te állandóan erről beszélsz.

FERENC. Nincs erény, amely nagyobb erővel készítetne minket a hírnév és halhatatlanság megszerzésére, mint a lelki nagyság. Mert ebben bízva a legnehezebb feladatoknak is neki-vágunk, s egyetlen nehézség sem tart vissza, sőt a fenyegető halálos veszélytől sem riadnánk meg, mert egyetlen bölcs ember sem retteg a haláltól, ha a célja a dicsőség megszerzése, és semmitől sem fél a gyalázon kívül.

Mert vajon mi ösztönözte a pásztorkodó Romulust s a mindenképpen közönséges polgárnak számító Julius Caesart, továbbá Octavianust, Vespasianust, Traianust, Antoninust és Severust, mi ösztönözte Sándort és Maximinust, s mi a pannónia Syrmium városából származott Proburst, s végül pedig a mi királyunkat s páratlan hősiességű atyját, Jánost, hogy rendkívüli erőfeszítéssel törekedjenek a dicsőségre, ha nem a lelki nemesség, amelynek segítségével meggyőződésünk szerint a tekintély legmagasabb fokát is elérhetjük. Hej, hányszor cserbenhagyott volna minket emberi erőnk - gyakran éppen életpályánk közepén - ha ez az erény nem adja vissza lelkierőnket, amint ezt királyunk esetében is láthatjuk, akiben valamennyi erény legtökéletesebb példáit szemlélhetjük.

Hiszen még gyermekként úgy vette át az egész ország fölötti uralmat - meg ne nehezteljen e szóért -, hogy az a legbizonytalanabb állapotban volt, s nemcsak belső pártharcok gyengítették, hanem a hitetlenek kívülről is állandó háborúkkal zaklatták. S ha országa megbékéltetésében és megvédelmezésében nem maga ez a lelki nagyság adott volna neki erőt, az északi világrész nyilván tanúja lehetett volna az ország teljes pusztulásának.

Ugyanis ennek a legnemesebb erénynek a birtokában sújtotta állandó vereségekkel a törököket, fékezte meg barbár kegyetlenségüket, hódította meg Moesiát, s tartotta meg, engedelmességre kényszerítve, a keresztény hitben Csehországot, szabadította föl Dalmáciát és Liburniát, bosszulta meg a germánok hálátlanságát, gyarapította nagy kincsekkel és ékesítette rendkívül gyakori diadalmenetekkel mindkét Pannóniát. Márpedig ha én az ő lelki nagyságához hasonló elszántságot, erőt és lelkesedést tanúsítva tudnék küzdelembe bocsátkozni, bízom benne, hogy sem Aragóniának, sem ennek a legkegyesebb atyának nem válnék belőlem méltatlan fia. Így hát, hidd el nekem, ami dicséretre méltó dolgot bárhol a világ népei közt szemlélnek, vagy olvasnak, az mind ebből ered, s ezért van, hogy a lelki nagyságnak ezt a nyilvánvalóan királyi s már a neve miatt is legkiválóbb erényét nem óhajtom az erkölcsi tisztaság mögé sorolni.

VÁRADI PÜSPÖK. Helyesen szól belőle a hadvezér. Hiszen hogyan is volnának képesek a hajósok a dúló viharban helytállni, a katonák a csata leghevesebb pillanatában kitartani, hogyan volnának képesek az emberek a veszélyek és megpróbáltatások közepette életben maradni, ha előzőleg nem erősíti meg őket ez az erény? Hány éven át viselt Itáliában szüntelenül háborút az isteni Alfonz, hogy a galloktól visszafoglalja a neki ítélt királyságot? S hány évig kényszerült hadakozni e kiváló atyához méltó Ferdinánd, hogy megőrizze magának törvényes királyságát? S ha hiányzott volna belőle a lelki nagyság, nem lett volna képes visszaszerezni elvesztett s megtartani visszaszerzett királyságát. S ebből mindenekelőtt azt a valóban igaz tanulságot lehet levonni, hogy lelke fölöttébb kiváló és legyőzhetetlen volta

miatt nem tudták őt sosem legyőzni a sors kegyetlen csapásai, viszont sosem bírta el magát, ha sorsa szerencsésre fordult, hanem lelke mindkét sorsban nyugodtnak és változatlanul bizonyult, amit a népek is igazolnak, s joggal csodálnak a fejedelmek.

BÍBOROS. Úgy vélem, nem vagytok tájékozatlanok a tekintetben, legtudósabb férfiak, hogy tekintélye alapján mindig azt az erényt kell célul kitűznünk, amely gazdagabb jutalmat ígér, amelyet nagyobb méltóság jellemez. S az sem kerülte el figyelmeteket, hogy a lelki nagyság az elismeréssel és megbecsüléssel van kapcsolatban, amivel a kiváló és dicséretre méltó férfiakat illetni szokták. De ha egy erény célja olyan rövid ideig tartó és olyan kétes értékű, mint ezt a megbecsülésről elmondhatjuk, amely a megbecsült birtokában van, s amely, ha azt már megszerezte, nem tud maradandóvá válni, ezt az erényt csekély hatásúnak és igen jelentéktelennek kell tartanunk.

Ha a dicséret és megbecsülés megszerzésére törekedve s nem azért akartál roppant feladatokat elvállalni, hogy Isten tetszését elnyerjed, csekély jutalomért hiábavaló fáradozásba kezdél, mert egy feladatot annyira kell értékelnünk, amennyi látható jutalmat ígér. Jelentéktelennek kell tehát tartanunk azt az erényt, amely jelentéktelen jutalommal kecsegtet. Mivel azonban az erkölcsi tisztaság jutalma maradandó és örök, mert ez az erény nem törekszik és igyekszik egyébre, csak arra, hogy a lelket Istennek büntetlenül adja vissza, méltóságát is mérhetetlennek kell ítélnünk. Mert mi egyébre törekedhet az igazán nagy lélek, mint arra, hogy rendíthetetlen maradjon, s az isteni kegyelem útmutatása segítségével az emberi lét ily roppant aljasságai közt is lelkét tisztának, ragyogónak és minden aljasságtól mentesnek őrizze meg. S mivel a lelki nagyságnak a jutalma a megbecsülés, ami viszont másnak a hatalmától függ, ezenfelül még rövid ideig is tart, s nem maradandó és nem is örök, ebből következik, hogy minden látszat szerint értéktelenebb az erkölcsi tisztaságnál. Ugyanis nem múlandó emberi jutalmakra kell törekednünk veritékes erőlködéssel, ha azt akarjuk, hogy minket a legkimagaslóbb és boldog férfiak közé soroljanak, hanem olyan jutalmakra, melyeknek örömét örökké élvezhetjük. Mert hiszen értéktelen és múlandó az evilági dicsőség, s ha ezt nem Isten dolgaira alapozzuk, a legszerencsétlenebb módon cserbenhagynak minket reményeink.

ARAGÓNIAI FERENC ÉS FIVÉRE, JÁNOS BÍBOROS

FERENC. Rendkívül éles elmével döntöd meg valamennyi következtetésünket, legbölcsebb fivérem, s úgy szeded szét mindegyiket, hogy még azt a lekötözött kocsit is, amelyet Ammón templomában, mint mondják, Nagy Sándor elmozdított, te nyilván még sokkal könnyebben ki tudtad volna oldozni. De szeretném látni, neked minden egyformán sikerül-e. Ha a barátságot többre tartod az erkölcsi tisztaságnál, akkor véleményem szerint nem ítélsz helytelenül. Mert ha így vélekedsz, félek, hogy miután a mai napon annyi érvemet megcáfoltad és megsemmisítetted, téged inkább a királyné kedvét keresőnek, semmint az igazság keresőjének kényszerülünk nevezni.

Az isteni felség, miután megteremtette az emberi fajt, ezt, hogy róla való gondoskodása minél nyilvánvalóbb legyen, a barátság adományával erősítette meg, s ennek a világban való megjelenése után az emberek kölcsönös szeretettel bántak egymással. S mivel az emberi élet híjával van különböző dolgoknak, mert senkinek sincs minden rendelkezésére, és sok mindent nélkülöz az is, akinek sok mindene van, azért adatott nekünk isteni kegyből a barátság, hogy azt követve a jót, a hasznost és gyönyörködtetőt kedvelhessük. Ugyanis az a szeretetre méltó, ami jó.

Ennek következtében a barátságnak három fajtája van. Az első a jónak és az erénynek a kedvelése, ami a tanult emberek sajátja. Mert mivel a hasonló fölöttébb vágyik a hozzá hasonlóra, a tanult ember a tanultat kedveli, s kölcsönös jóindulattal mindketten élvezik egymás szeretetét. A másik a hasznos kedvelése, amely leggyakrabban a hiányérzetből támad. A harmadik pedig az élvezet kedvelése, amely a gyönyörben található meg. Ez a három az emberi közösséget összetartó enyv, s közülük csupán egy erős, tartós és törvényszerű, mivel az erényen alapul, míg a többiek kétségtelenül változóak és erőtlenek.

Mert a tanultak között levő barátság fajából támad az erény, majd a hasznosság és a gyönyör. Ugyanis az erény nem a gyönyör és nem a hasznosság után következik, hanem ezek ketten vannak az erény mögött, bár igaz, hogy a műveltek is igyekeznek egymást kölcsönösen gyönyörködtetni, s mint Euripidész mondja, a rossznak sem kellemetlen társaság a rossz. Ezért azután úgy alakult a helyzet, hogy a barátság egyik fajtája az egyenlőségen és hasonlóságon, míg a másik az egyenlőtlenségen alapul, mert maga a hiány hozta létre, mégpedig a haszon miatt. S a barátságnak ez a fajtája kapcsolja össze a gazdagot és a szegényt, mert az utóbbi nyomorúságától kényszerítve keresi föl a gazdagot, hogy saját hasznáról gondoskodjék. S bár szemmel láthatóan nem egyenlők, ezzel, mint Euripidész írja, a földet utánozza, mely kiszáradva esők után vágyakozik. S ezért van, hogy az ellentétes helyzetűek között támadt barátság gyakran a haszonvágyból ered.

Sőt a barátságot hasonlítani merném még az igazsághoz is, kijelentve, hogy ez az emberi életnek második hajnali csillaga, sőt második napja, amelyből bőségesen áradnak a szolgáltatások különféle fajtái. S így véleményem szerint nem alaptalanul mondta az arpinumi Cicero, hogy azok, akik a barátságot elrabolják, olyannak látszanak, mint akik a naptól fosztják meg a világot. Ugyanis annyiféle barátság van, ahányféle igazság lehetséges. Ennek legszentebb vezetésével tiszteljük elsősorban Istent, azután hazánkat, szüleinket, saját magunkat, urainkat, előljáróinkat, az idősebbeket, oktatóinkat, továbbá rokonainkat, barátainkat, szolgálóinkat, polgártársainkat, vendégeinket, nemkülönben feleségünket, gyermekeinket, unokáinkat, s szeretjük a többieket, akikkel valamikor kapcsolatba kerültünk.

S ez nyilvánvalóan megmutatja, milyen okból és milyen vonzalommal kell kit-kit szeretnünk. Hiszen milyen alapon tisztelnénk és szeretnénk a Pásztor, ha nem tudnánk, hogy életét adta juhaiért? S hogyan tisztelhetnénk szüleinket, ha nem fogtuk volna föl, hogy ők is hasonlóképpen szeretik szülötteiket? S hogyan a hazánkat, ha nem úgy ismertük volna meg, mint mindnyájunk közös szülőjét? S hogyan szerethetnénk a többieket érdemük arányában, ha a szent barátság eszméje már előzőleg nem veti el szívünkben a szeretet magvait? S végül milyen módon tanulhatjuk meg önmagunkat is szeretni, ha az a sosem pihenő, elragadó tanítómester nem tanított volna meg rá előzőleg, hogy ha nyilvánvalóan saját érdekünkben akarunk cselekedni, lelkünk s egyéb indulataink és képességeink között egységet kell teremtenünk. Mégpedig úgy, hogy valamennyi érzelmünk összhangban legyen a józan meggondolással, mert az összhangnál nincs kellemesebb egyetértés, és a harmóniánál semmi sem édesebb.

Mert a rossz és kóros lélek, mint a betegségben szenvedőknél láthatjuk, mindig meghasonlik önmagával, s folyvást vívódik. S ha valaki valamelyik gyönyörnek engedett, hirtelenül bűnbánat fogja el, örökös háborút vív önmagával, nem tudja, mi a béke és a nyugalom, nincs benne összhang. S ez az erény tesz képessé minket arra is, hogy éppúgy szem előtt tartsuk a mások, mint a magunk érdekét, s a közérdeket éppúgy, mint a sajátunkat. Mert egyedül az, aki rossz, látszhatik *φίλαυτος*-nak, azaz saját maga dédelgetőjének, ámbár azt, aki csupán saját előnyét keresi, s szemmel láthatóan csak saját tervei megvalósításával van elfoglalva, nem egykönnyen látom be, hogy miért ne inkább az *αὐτόμιος*, azaz az önmagát gyűlölő szóval kellene jellemeznünk.

Nekünk ugyanis lelkünkben éjjel-nappal azt kell fontolgatnunk, hogy nemcsak a magunk, hanem a köz érdekéért is születünk, a rossz emberben azonban, noha szereti önmagát, mint láthatjuk, semmiféle olyan jó tulajdonság nincs, amiért annyira kedvelnie kellene önmagát, elzárkózva a mások iránti szeretettől. S ha esetleg azt mondom, hogy a barátság nem cselekvés, ismerd el velem együtt, ha elfogadod, amit mondom, hogy az emberi lét szánalomra méltóan tehetetlen, s hogy ez az állapot születésünk napján kezdődik. Ugyanis sírva, csupaszon jövünk a világra, ügyetlenek, gyengék, kiműveletlenek, s nemcsak testben, hanem lélekben is védtelenek vagyunk. Úgyhogy ha idegenek keze nem táplál, ha mások tanításai nem alakítanak, s végül, ha a mások által közvetített kultúra ki nem művel, bizonyára aligha lehetne egyetlen, nálunk gyengébb, szánalomra méltóbb és oktanabb élőlényt is találni.

Ennél fogva még siralmasabbnak kell látnunk helyzetünket az életben, amelyben úgy látszik, mintha a többi élőlénynek sokkal jobban kedvező szülő, a természet számunkra bizony sokkal igazságtalanabb mostohaanyának bizonyulna. Hiszen amazokat szörmével, bozonttal, gyapjúval, sörtével s különböző védőburkolattal védte meg, sőt arra is megtanította, hogy születésük napjától kezdve miképpen éljenek, mitől meneküljenek, vagy mit keressenek, s a természet útmutatása alapján ismerjék betegségeik gyógyszereit is. Viszont számunkra sem szüleink, sem oktatóink műveltsége, sem a törvények és ítéletek megszabta büntetések, sem a különböző tudományok tanításai nem látszanak elegendőnek. S ami még sokkal szánalmasabb látvány: még a kiokosítottak is vaktában áldozatai lesznek annak, ami árt, s megvetik azt, ami használ, és sehol sem hiányzik a bűnök jól fölkészült s minket állandó ostrommal gyöttrő csapata.

Így tehát, mivel minden téren ennyire segítségre szorulunk, ha nélkülözzük a baráti hűséget, nyilván sosem tudjuk magunkat ebből a sokszoros emberi nyomorúságból kimenteni. S ha gyakran meggyőződhetünk róla, hogy mekkora segítséget jelent gazdáiknak szolgálók hűsége, akkor mit mondjunk a velünk egyenlőek vagy nálunk magasabb rangúak jóindulatáról. Marcus Antoniusnak, az egykor leghíresebb szónoknak szolgálója inkább eltűrte, hogy megvesszőzéssel és kínnal gyötörjék, végül pedig tüzes vassal sütögessék, semhogy látnia kelljen, hogy annyira tisztelt gazdáját a házasságtörés bűnében elmarasztalják. Philokratész, mikor gazdája, Gracchus megkérte, hogy gyorsan vágja le a fejét, nehogy kénytelen legyen elviselni, hogy ellenségei hatalmukba kerítsék, miután megölte urát, ugyanazt a kardot azonnal saját testébe merítette, hogy miután urát a gyalázattól megmentette, saját gazdája megölésének bűnét öngyilkosságával tegye jóvá.

Marius és Brutus, továbbá Cnaeus Plancus, Munatius Plancus fivére, hasonlóképpen megtapasztalhatták szolgálók hűségét. S Panopio szolgálója is, mikor megtudta, hogy proscibált gazdájára, aki reatái villájában rejtőzött, ellenségei fegyverrel törnek rá, miután a hátsó ajtón kiengedte, ő vállalkozott szerepére, rászánva magát, hogy Panopio helyett őt öljék meg. De még ennél is ügyesebbnek bizonyult Antiumban Restius szolgálója, aki más halála árán hárította el urától a veszedelmet. S Róma városának szerencséjét sem tette szegényletessé, hogy szabadságát egy Vindicius nevű rabszolga mentette meg.

Tehát ha az emberi szerencsétlenség elhárításában, amely bármelyik embert fenyegethet, sem nélkülözhetjük az ilyen, alacsonyabb rendű halandók segítségét, mit mondhatunk akkor barátaink hűségéről, akik sokkal de sokkal nagyobb erővel és belátással rendelkeznek. De mivel Thészeusz és Peirithosz, Püladész és Oresztész, továbbá Akhilleusz és Patroklosz barátságát - részben a görögök nem elhíhető fecsegése, részben a nagy időbeli távolság miatt - nem tarthatjuk teljesen hitelesnek, mégis, nyilatkozz kérlek, akadhat-e valami hűségesebb kapcsolat Gracchus és Blossius barátságánál? S van-e önfeláldozóbb cselekedet, mint Pomponiusé és Lectoriusé, akik Caius Gracchust a dárdák tömegétől, eléje állva, saját testükkel védelmezték meg? S van-e Lucius Reginusénál szeretőbb ragaszkodás, aki barátját, Capiót kiszabadította a börtönből?

Van-e a Volumniusénál és Lucullusénál szorosabb baráti kapcsolat? Van-e önfeláldozóbb Servius Terentius és Decius Brutus barátságánál? Van-e ismertebb, mint Damóné és Püthiáé, akik Dionüsziosz szicíliai zsarnokot saját kérésére harmadikként befogadták oly hűséges baráti közösségükbe? Vagy meghittebb Laelius és Scipio, vagy szorosabb Pomponius Atticus és Cicero barátságánál? S végül mi lehet meghittebb, mint a mi királyunk és Bánffy Miklós baráti kapcsolata? Aki nem kevésbé híven ragaszkodik, nyilvánvaló hűségéért és erényéért Bánffyhoz, mint Nagy Sándor Ephesztioszhoz. Ezért tehát, mivel semmi sem nyomorúságosabb az ember helyzeténél, s nincs élőlény, amely iránt a természet méltánytalanabb volna, mint a halandókhoz, mivel igen gyakran a legmagasabb tisztséget viselő férfiak is a hitványabbak gyámolítására szorulnak, ezzel szemben az alacsonyabb helyzetűek a legmagasabb rangúak segítségéért folyamodnak, hidd el, hogy a legsürgetőbb hiány kielégítésére kapta meg az emberi nem - mintegy Isten ajándékaként - a barátság legüdvösebb istenségét.

Mert ha valaki képes volna adni úgy, hogy maga semmire sem szorul rá, bár ez az eset lehetetlennek látszik, mert szükségszerűen a többiekkel együtt forgolódunk az életben, és szükségünk van a többiek szolgálataira, még egy ilyen ember sem nélkülözheti, ha vidám és szerencsés akar lenni, a jó barátot. S nem kerülte el figyelmeteket az, az ember számára nemcsak szükséges, hanem legnagyobb mértékben is hangzó szózat, amely az égből szállott alá: *ἑαυτὸν γινώσκειν*, azaz megismerni önmagunkat. S hogy ennek eleget tehessünk, szükségünk van baráttra, akivel beszélgethetünk, akiben, minthogy a barát másik énünk, mint valami tükörben, mintegy saját magunkat láthatjuk, szemlélhetjük hibáinkat, s végül fölismerhetjük saját előnyös vonásainkat is.

Így hát szerintem aranyat ér az a kijelentés, amelyet Euripidész ad Oresztész szájába: „Semmi sem jobb a megpróbált barátnál, sem a gazdagság, sem a zsarnoki uralom, s lehetetlenség a tömeget a nemes szívű baráttal fölcserélni.” Tehát méltatlan dolog volna ennél a legkiválóbb erénynél, amelynél senki sem képes sem hasznosabbat, sem előnyösebbet, sem inkább szükséges dolgot találni, azt a te bizonyos erkölcsi tisztaságodat értékesebbnek tartani.

BÍBOROS. Legédesebben szóló testvérem, elsodorsz engem szavaid áradatával, s erőteljes érveléssel nem kevésbé szorongatsz. De mivel nem könnyű az igazság szelével szemben vitorlázni, mielőtt még valami újabb dolog jutna az eszedbe, nem egykönnyen hagyom, hogy továbbra is tévutakon járjál.

Elismerem, hogy a barátság, ha igazán ápolják, a leghasznosabb erény, s hogy annyi részre lehet fölosztani, ahányra az igazságot szokták. De azt is figyelembe kell vened, hogy ha azt akarod, hogy ez az igazságot maga alá rendelve működjék, akkor nyilvánvalóan csak a nevében fog különbözni amattól. Mondd tehát, kérlek, milyen okból tölti be jobban a barátság a maga hivatását, mint az erkölcsi tisztaság? Mert ha a barátság önmagával és másokkal szemben annyira igaz és erős, mint ami valamely erényen alapszik, vajon melyik erény az, amely bennünk nagyobb együttérzést kelt, s amely eléri, hogy saját magunkat és Istent jobban szeressük, mint éppen maga a szüzesség és a szeplőtelen szemérem.

Ugyanis, ha ezzel az erénnyel rendelkezünk, nemcsak megbékített lelkünket és egyéb érzelmeinket készíthetjük a józan észnek való engedelmességre, hanem azt tisztán és foltatlanul őrizhetjük meg, mert ennek következtében olyan kölcsönös szeretet köt össze minket Istennel, hogy mi mintegy Istenben, Isten pedig bennünk jelenik meg. S nincs az a barátság, amely a lelket ilyen tisztaságban, derekasságban, kiválóságban tudná megőrizni. Mert azt sok emberről olvassuk, hogy hű barátok voltak, de arról nem értesülünk, hogy egyúttal tiszták és erkölcsösek is. Ezért tehát az erkölcsi tisztaságot, mivel több benne a kiválóság és méltóság - fogadd el ezt nyugodt lélekkel, fivérem - nemcsak a barátságnál, hanem a többi erénynél is magasabbra kell értékelnünk.

FERENC ÉS A BÍBOROS

FERENC. Miután minden állításomat megcáfolod, elszántam magam, hogy mielőtt egyéb dolgokra térnénk, azokat a szent erényeket hozom föl előtted, amelyek véleményünk szerint a teológiához tartoznak, hogy a mai napon meggyőződjem róla, oly roppant éles-e az elméd, hogy az erkölcsi tisztaságot még ezeknél is többre mered becsülni. Így hát ezután sem hagyom abba kihívásodat, nehogy öcséd erőit túlságosan gyengének tartsad.

Jól tudom, fivérem, milyen nagyra kell tartanunk a vallásos hitet, mert ez az, az erény, amelynek segítségével hisszük, amit nem látunk. Ez teszi lehetővé, hogy kegyes szívvel higgyünk Istenben, s szeressünk és reméljünk a hit által, amely nem létezhet remény és szeretet nélkül, mint ahogy a szeretet sem remény s a remény sem szeretet nélkül. Ennek segítségével érte el a római százados²¹, hogy szava igaznak bizonyult, s mivel hitt, kívánsága beteljesedett. Ez biztosította a könyörgő asszonyok azonnali meggyógyulását, mivel hittek.

Sőt azt mondják, már hajdan is olyan nagy volt a hit ereje, hogy még a semmiféle igaz hittel nem rendelkező ókoriak is azt állították, hogy csodákra képes. Vespasianus császár egy sántát mésszel érintve gyógyított meg, s egy vak látása is, mikor ő ennek szemét olajjal kente be, tüstént visszatért. Ugyanis ezek ketten előző éjjel álmukban úgy látták, hogy ilyen módon gyógyulhatnak meg, s e hittel eltelve kora hajnalban fölkeresték a császárt, alázatosan könyörögve, az egyik, hogy mésszel, s másik, hogy olajjal érintse meg. Tutia, Vesta-szűz, istennőjében bízva szitával merített vizet, s hasonló példát nyújtott egy másik szűz, aki egy vékony övvel mozdított el egy hajót. S ha a hit nem tartja méltatlannak, hogy a pogányok között is csodákat tegyen, vajon a Krisztusban hívők között milyen cselekedetre lehet képes ez az isteni erő, mely már oly hatalmas csodák forrása volt, hogy ezeket az emberek sem gondolatban, sem írásban nem képesek megmagyarázni.

De azt az esetet sem mellőzhetem, amiről az itáliaiak beszélnek, hogy mikor Kapisztrán János és egy Jakab nevű ascoli férfi - ma mindketten a legboldogabbak közé számítanak - Pannóniába igyekeztek, hogy János vajdának, a legbátrabb fővezérnek a török elleni elszántságát szónoklataikkal még fokozzák, mikor Ferrara földjén jártak, szegénységükben nem volt pénzüik, hogy a révésznek a Pó folyón való átkelés díját kifizessék. S mivel a rideg és kapzsi embert nem tudták rávenni, hogy szívességből vigye át őket, a két szent utas János javaslatára a vízre terítette köpenyét, s így keltek át a túlsó partra.

A remény azonban erény, s ennek révén reménykedünk az örök javakban, amelyeknek elnyerése azonban hihetetlen nehéz feladat volna, ha ez az erény nem nyújtana segítséget. Mert ez teszi erőssé lelkünket, szilárdítja meg szívünket, növeli bátorságunkat, mikor pályafutásunk közepén már gyakran cserbenhagynak erőink. Azok a hívők ugyanis, akikre hajdan karddal támadt a kegyetlen pogány, ha nem lebegett volna szemük előtt a megígért üdvösség reménye, sem a karóba húzás büntetését, sem a kemencék tüzét, sem a keresztre feszítést, sem a lenyakazást nem lettek volna képesek elviselni. S ez az erény az, amely őseinket s mindenhol a legkiválóbb férfiakat arra készítette, hogy csupán a magasztalás és dicsőség vágyától hajtva a halált és a legnagyobb veszélyeket is vállalják. A katonát, hogy elnyerje a díszlándzsát s a polgári, ostrom- és sánckoszorút, a centuriót, hogy rangelső legyen, és magasabb rendfokozatot kapjon, a légió alvezérét, hogy pálmaágakkal hímzett ruhában, lóháton ülve részt vehessen a diadalmenetben, a fővezért, hogy jutalmul elnyerje a diadalmenetet vagy az ünnepélyes bevonulást. Végül is mindezek a reménytől vezérelve tették ki magukat minden veszélynek. Ebből következtess rá, hogy ezt az erényt nemcsak mi tartjuk üdvöt adónak, akik az örök dolgokban reménykedünk, hanem már az ókoriak is, akiket még nem világosított meg a szent igazság fénye, fölöttébb üdvösnek tartották.

²¹ a római százados - Mt 8, 5-13.

S ehhez járul még a szeretet, amelyről azt hirdetik, hogy minden erény között a legnagyobb, s hogy ez az oka és szülője minden erénynek, mert ha ez az egy hiányzik, mit sem ér a többi, ha azonban megvan, a többi is mind a miénk. A szeretet ugyanis azonos a Szentlélekkel. Nyilvánvalóan ez adja meg a többi erény értékét is, mert ha ezek szeretet nélkül tevékenykednek, minden cselekedetük eleve reménytelen és hiábavaló lesz. Ezért van az, hogy Istenhez és a hozzánk legközelebb levőkhöz áhítattal ragaszkodunk, s mivel a ragaszkodás szeretet, amellyel Istent önmaga miatt, a hozzánk legközelebb levőket pedig Isten miatt szeretjük, ez az erény nem engedi, hogy Isten értelmünkben, akaratunkból vagy emlékezetünkben eltűnjék, sőt annyira Isten kedvében jár, hogy nyilvánvalóan Isten előtt nincs ennél fontosabb erény.

Ez tanít minket türesre és bátorságra, eredménye az igazság és jóindulat, eltávolítja az irigységet, gyűlöli a méltánytalanságot, eltiporja a gőgöt és nagyravágyást, sohasem tervez jogtalanságot, senkire sem akar megbecstelenítő büntetést mérni, őre az igazságnak, mindent remél, mindent hisz, mindent eltűr, sosem távolodik el Istentől, de mindig Istennel van s vele összekapcsolódik, úgyhogy valóban igaznak látszik a mondás: „Akiben a szeretet lakozik, az Istennel van, s az Isten lakozik őbenne.”²² Így hát minden cselekvésünket Isten révén ez irányítja, s az ő kegyelméből tud mindent létrehozni. S mikor ez az erény eljut a remélt javakhoz, s isteni felsége révén boldog, akkor háttérbe szorul a hit és remény, mivel elérte, amit hitt és remélt, a szeretet azonban ekkor is kimondhatatlan módon gyarapodik, és örökké megmarad. Nem tudom, lesz-e olyan merész, hogy az erények eme leghíresebb vezetőinél is nagyobbra tartod a te erkölcsi tisztaságodat.

BÍBOROS. Hogy milyen nagyra kell tartanunk a hitet, a reményt és a szeretetet, egyáltalán nem feledtem el, legkésebben szóló testvérem, s elsősorban maga a hit az, amely olyan jelentőséggel szokott bírni, hogy minden jel szerint ez egyedül teszi igazságossá az embert. Ezt Ábrahám példája is tanúsítja, aki hit által vált igazságos lelkű emberré. S nyilván joggal írta Pál a rómaiaknak²³: „Annak, aki munkálkodik, a jutalom nem tulajdoníttatik kegyelemből, hanem tartozás szerint, ellenben annak, aki nem munkálkodik, hanem hisz abban, aki az istentelent megigazítja, az ő hite tulajdoníttatik igazságul az Isten kegyelmének terve szerint.” Dávid pedig istentől ihletve így beszélt²⁴: „Boldogok, akiknek megbocsátották igazságtalan cselekedeteiket, és elfedezték bűneiket.”

A remény ugyanis biztos várakozás a jövőendő boldogságra, amely Isten kegyelméből részül jut az érdemeseknek, mert ha érdem nélkül remélünk valamit, az nem reménynek, hanem csak várakozásnak nevezhető. A szeretet a többi erény között valóban a legnagyobb, amelyből nyilvánvalóan e két másik is származik, s mint ahogy a behullott vízcseppeket a kályha égő tüze azonnal eltünteti, ez is így semmisít meg minden vétket. De mivel a hit cselekedetek nélkül halott, s érdemek nélkül remélni az örök életet rendkívüli balgaságnak látszanék, s láthatjuk, hogy magát a szeretetet is gyakran a legsúlyosabb gyalázatokkal szennyezik be, bátran kijelenthetjük, hogy az erkölcsi tisztaság, amelyet a szeretettől sosem különítünk el, ártatlanságánál és kiválóságánál fogva joggal megérdemli, hogy eme háromnak elébe helyezték, miután nem tűri, hogy bármiféle bűnnel is beszennyezzék.

Noha Dávidban megvolt a szeretet, s a reménnyel együtt a hit is, végül is a házasságtörés, sőt gyilkosság bűnébe esett²⁵. Ha képes lett volna megőrizni erkölcsi tisztaságát, nem küldtek volna házába kardot, s ő fájdalomtól lesújtva nem gyászolt volna a vezeklők szőrcsuhájában

²² *Akiben a szeretet lakozik...* - 1Jn 4, 16.

²³ *joggal írta Pál a rómaiaknak* - Róm 4, 4-5.

²⁴ *Dávid... így beszélt* - Zsolt 32, 1-2.

²⁵ *Dávid... a házasságtörés, sőt gyilkosság bűnébe esett* - 2Sám 11.

és hamuban. Tehát ha netalán azt állítanád, hogy a szeretetnél nincs nagyobb dolog, szeretném, ha azt is tudomásul vennéd, hogy a szeretet erkölcsi tisztaság és szemérem nélkül nem érhet el semmit, s Isten tetszését sem nyerheti el.

ARAGÓNIAI FERENC ÉS TESTVÉRE, A BÍBOROS

FERENC. Nem hangzik kellemetlenül és ellenszenvesen, fivérem, amit ezekről az erényekről állítottál, de az idő nem tűri, hogy hosszabban időzzünk ezeknél, hiszen az erkölcsi tisztaságot még a többivel is össze kell vetnünk, hogy kiderüljön, kegyes nővérünk véleménye az egyéb erények esetében is igazolásra szorul-e.

Én most megemlíteném az önuralom erényét, amelyet a gyönyörködés és szomorúság mérséklőjének tartanak, s úgy látszik, a többi erényhez hasonlítva is valamilyen sajátos értéke van. Mert ezt két szempontból is értékesnek kell tartanunk. Először is általános jellegű, s neki köszönhetjük, hogy a többi élőlény közül szemmel láthatóan kimagaslunk, s hogy az emberi méltóság kiválóságát helyesen meg tudjuk őrizni. Másik vonása egyéni jellegű, s kinek-kinek természetéhez sajátosan illő. E vonásnak köszönhetjük, hogy ki-ki, méltósága megőrzésével, a többi embertől nyilvánvalóan különbözik, amit a görögök a *πρέπον*, azaz illő szóval jelöltek. Mert amiként a test tagjai között látható összhangot és fölosztásuk összeillő arányosságát szépnek látjuk, az ember esetében is szavainak és tetteinek mérséklete kelt kellemes hatást.

Egyik emberhez ugyanis a szigorúság, a másikhoz a lágyság és könyörületesség, ehhez a báj és nyájasság, ahhoz a gonddal őrzött tekintély, némelyikhez az igazságérzet, míg a másikhoz a kegyelet illik. Philipposz, Nagy Sándor atyja, ravasz és leereszkedő volt, jól értett hozzá, hogy eltitkolja gyűlöletét, s ugyanilyen erővel szívességet színleljen, nagy gonddal ápolta a barátságot, s kiválóan értett a szónokláshoz, s néha ügyességével és előrelátásával szerzett magának elismerést. Ezzel szemben Nagy Sándor nagylelkűségével, jóindulatával, bőkezűségével s áradó nemeslelkűségével tett szert oly nagy hírnévre. Catót takarékosága és szigorúsága, Caesart engedékenysége és nagylelkűsége, Laeliust bölcsessége (amelynek segítségével jó és balsorsát egyaránt türelemmel viselte el) Metellust kegyessége, Brutust hazaszeretete tette híressé. Mert tehát a dicsőség legtöbb kiválósága az önuralomból származik, méltán mondható a tisztaságnál is előbbre valónak. S nyilván el fogod ismerni, hogy az önuralom az erkölcsi tisztaság szülője, kijelentve, hogy kevésbé különbözik tőle, hiszen mérsékeli vágyainkat.

BÍBOROS. Sem az önuralomról, sem az állhatatosságról vagy igazmondásról nem mondhatunk semmi rosszat, testvérem, mivel ezek az erények, úgy látszik, az erkölcsi tisztaság szolgálai, s nem tagadom, hogy eredetüket az önuralomban kereshetjük. Ugyanis, úgy tetszik, mindkét nemet több ékességgel gyarapítja, mint maga az erkölcsi tisztaság, amelyet legkegyesebb nővérünk nem ok nélkül tart oly nagyra. S általános vélemény szerint Nagy Sándornak is több hírt szerzett, hogy megvédte a megbecstelenítéstől Dareiosz lányait és feleségét, akiket sátrában oly érintetlenül és tisztán őrzött, mint az, hogy egész Kelet leigázásával nevének oly nagy dicsőséget szerzett, minthogy utóbbi tetteivel a halált, az előbbivel a halhatatlanságot nyerte el.

Scipiónak sem jelentett akkora dicsőséget Karthágó legyőzése, mint amilyen múlhatatlan hírnevet szerzett azzal, hogy egy elfogott szüzet érintetlenül megőrzött, s szívélyesen visszaadta őt jegyesének. A hagyomány szerint Démétrioszt olyan megjelenés, olyan csodálatos és kiemelkedő szépség jellemezte, hogy egyetlen festő vagy szobrász sem tudta őt akárcsak megközelítő hitelességgel is ábrázolni, s mindnyájuk tehetsége csődöt mondott, mert

személyében egyszerre jelentek meg előttük az elragadó és rémületkeltő, továbbá a zordon és a nyájas vonások. S ha ő törődött volna vele, hogy belső vonásai és külső megjelenése között összhangot teremtsen, megőrizvén lénye egységét, csak növelte volna testi szépségét, s az a kor nem teremtett volna nála elragadóbb jelenséget. De mivel a gyönyörökbe és kéjekbe merült el, nem tudta megőrizni elragadó vonásait, s valamennyi király között a legféltettebbnek tartották.

Mert vajon milyen csúfabb és aljasabb bűnt követhetett volna el annál, hogy a Damoklész nevű fiút, akit a vágytól elragadtatva el akart csábítani, még a fürdőben is üldözte? Viszont találhatunk-e bárhol ennél kiválóbb s a saját tisztességét jobban megvédő ifjút, aki látva, hogy milyen erőszak és gyalázat fenyegeti, hirtelen fölemelve az egyik üst fedelét, a forró vízbe vetette magát, ilyen halállal akadályozván meg, hogy bármiféle gyalázat is érje. Ebből tehát vond le a tanulságot, hogy egyetlen más erény sincs az erkölcsi tisztaságon kívül, amely bármely személy tisztességét jobban meg tudná őrizni.

BEATRIX, A KIRÁLY, A BÍBOROS, FERENC

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Milyen makacs is az én testvérem, atyám, hogy mégsem hajlandó meghátrálni véleményem előtt, hanem óráról órára új ellenérveket mond, s most sem tudom, milyen más, hatékonyabb bizonyítékon töri a fejét.

KIRÁLY. Ez, leányom, a nemes lélek sajátsága, hogy bizonyos dolgokban sosem hátrál meg önként, különösen, mikor valaminek az értékéről folyik a vita. Két fivéredet küldted harcba egymás ellen, s ha folytatják viadalukat, ahogy magamban látni vélem, sok olyan dolgot fognak mondani, amit valóban érdemes meghallgatni, mivel nem kevésbé művelt, mint amilyen szabad és kitartó szellemek.

BÍBOROS. Min töprengsz, testvérem? Talán valami még hatásosabb érven gondolkodol?

FERENC. A szerény tehetségek hamar kimerülnek; s ha egy ideig nem szedem össze gondolataimat, nemigen tudtam volna, hogy miként is folytassam szavaimat. Azon töprengök, ami most már eszembe jutott, s az, minél jobban végiggondolom, annál jobb érvnek ígérkezik vitánkban. Míg a királynéval halk szavakat váltó királyra vetem tekintetemet, számomra úgy tetszik, hogy benne az erények hosszú sorát, mintegy a dolgok példaképét szemlélhetem; elsősorban a szelídséget, a kimondhatatlan szerénységet, bölcsességet, hadvezéri képességet, azután a legteljesebb tudományos tájékozottságot, amely egy bizonyos isteni bölcsességgel van összekötve. Majd hosszabb ideig töprengeni kezdtem magamban, hogy vajon jól ítéljük-e meg a dolgot, ha az erényeknek e kiváló példáit az erkölcsi tisztaság mögé akarjuk helyezni. Így hát az alázatossággal kezdem.

Mert nemcsak a mi Megváltónk beszélt ennek az erénynek a hasznáról: „Aki megalázza magát, fölmagasztaltatik, s aki fölmagasztalta magát, megaláztatik.”²⁶ S ugyancsak ő mondta: „Aki első akar lenni köztetek, az lesz a ti szolgátok; mert az embernek fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, s vakságul adja életét sokakért.”²⁷ De minden szent kijelentés is ezt tanúsítja. S mint Dionüsziosz Areiopagitész elmondja Démophiloszhoz írt levelében, Isten azután nyilatkozott meg Mózes előtt, hogy megismerte annak alázatosságát: „A zsidók történeti könyvei azt állítják, nemes Démophiloszom, hogy Mózes, ama

²⁶ *Aki megalázza magát...* - Mt 11, 43-45.

²⁷ *Aki első akar lenni köztetek...* - Mk 11, 43-45.

szentet, szerfölött való alázatossága tette méltóvá arra, hogy Istent megláthassa. S azt írják, hogy régebben nem láthatta meg Istent, s mint mondják, addig nem láthatta meg, míg nem volt benne alázatosság. De miután fölöttébb alázatos lett, ezért ítélték a legméltóbbnak arra, hogy Isten szolgálai s valamennyi próféta közül megláthassa az Istent.”

Dávid is mindent alázatossága révén érdemelt ki, s Isten szája neki többek közt ezt mondta: „Megtaláltam szívem szerint való szolgámat, s az ő ágyékából származik majd Isten emberi alakban megjelenő fia.” S végül a legtisztább és legszeplőtelenebb Mária legtündöklőbb erényeivel érdemelte ki, hogy Isten fia legméltóbb szülőanyjának neveztesse, miután Isten megismerte szolgálóleánya alázatosságát. Ez az isteni erény is bizonyítja, hogy Krisztus, Isten fia, az emberi test által megaláztatva, szolgálai formát öltve föl, a halálig engedelmesen, dicsőséges föltámadása révén bizonyította be, hogy Isten fia volt, s miután halála után lelke nyugalomát visszanyerte, testét is halhatatlansággal ajándékozta meg. Mi tehát az a dolog, ami minket az alázatosság feladására biztat, vagy a gögig emel föl? Hiszen nekünk, akik anyagból vagyunk alkotva, ha időnket állandóan arról elmélkedve töltjük el, hogy milyen helyzet vagy milyen sors kényszere vár, nyilván semmink sincs, aminek alapján gögössé vagy büszkévé válhatnánk.

Naponta gyötörnek a gondok és nyugtalanságok, s amint mondják, a többi élőlény között egyedül csak az ember él zaklatott állapotban. De bármit vesz is el tőlünk az álom, fájdalom és nyugtalanság, s bármitől rabol is meg a csecsemőkor, gyermekkor s életünk öregkora, akkor sem tartjuk kevésbé kíváncsúnak az életet, ha megvizsgáljuk, vajon igazán nemes anyagból vagyunk-e alkotva. Hány jobb szaglású s már magánál anyagánál fogva is kiválóbb élőlényt találhatunk, amely sem a visszataszító romlottságot nem tűri, sem élete nem tart ilyen rövid ideig. Ne beszéljünk a fákról, amelyek nem érzik a korhadást, ne beszéljünk a színaranyról, melyet sem a rozsdá nem kezd ki, sem a tűz nem kisebbít meg, ne beszéljünk a márványtömbökről, amelyek ha megvesszük őket, anyagi maradandóságot ígérnek.

Ha a bátorságot vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy az oroszlán és az elefánt sokkal bátrabb az embernél, ha a természetes ösztönt nézzük, a méhek, saját érzékük alapján, sokkal ügyesebben védekeznek, s ha a fáradságos munkát tekintjük, ott vannak a hangyák. Mi a minden ismeretet nélkülöző lelket kaptuk meg, amelyben semmi jó vonás nincs a halhatatlanságon és a tanulás gazdag lehetőségén kívül. Menjen tehát az ember, s dicsekedjék vég nélkül saját, ilyen szerencsétlenül alakult sorsával. Úgy vélem, hogy Salamon Példázataiban, sok más egyéb mellett, ezt is Istentől ihletve mondta: „Ahol gög honol, következménye a gyalázat, ahol pedig alázatosság, ott a bölcsesség.”

Ebből arra következtethetünk, hogy a legfőbb bölcsesség, mint Platón mondja, az, hogy ismerjük meg önmagunkat, mert a gög saját magunk nem ismeréséből ered, az alázatosság viszont az önismeretből. Ebből következik, hogy az önismeret hiánya általában a göggel, az alázatosság pedig a bölcsességgel kapcsolódik össze. Valahányszor látom a királyt - most róla, atyánkról beszélek -, milyen szívélyes és alázatos, hogy sosem teszi elbizakodottá végrehajtott tetteinek oly roppant dicsősége, s milyen jóindulatúan bocsát mindenkit maga elé, tüstént az jut eszembe: No lám, mi, kis emberké, gögtől dagadunk, fölfuvalkodunk, legkisebb cselekedeteink is az oly múlandó dicsőség érzésével töltenek el, s folyton-folyvást úgy fönnhordjuk fejünket, s oly lebegő sisaktaréjjal lépkedünk, hogy nemcsak az emberek, hanem Isten szemében is elviselhetetlennek látszunk.

A legszentebb Szűz Mária alázatosságát kell utánoznunk, aki mikor János tanítványának, Ignác antiokhiai püspöknek írt - akinek szívében Krisztus aranybetűkkel leírt nevét találták meg -, így címezte levelét: „Ignácnak, a szeretett tanítványnak Jézus alázatos szolgálója üdvözlétet küldi.” Igyekezzünk királyunkhoz hasonlatossá válni, akinek lelke, minél jobban terjed minden erényben való kiválóságánál fogva hírneve, annál alázatosabbá és szelídebbé

válik. Mindig undorral kell gondolnunk Domitianus elítélendő gögjére, aki eltúrte, hogy rendeleteit így írják alá: „Így parancsolja Domitianus, uratok és istenetek.” De botorságáért csakhamar méltóképpen meg is bűnhődött.

Így hát, mikor azt olvassuk, hogy a mi Megváltónk életében mindig magasztalta ezt az erényt, amelyet mi az igazi bölcsesség kísérőjének tekintünk, amely még az égbe való följutásunkat is megkönnyítheti, nem egykönnyen egyeznénk bele, hogy ennél az erkölcsi tisztaságot nagyobbra értékeljük.

BÍBOROS. Jogosan és indokoltan emelted ki ezt az erényt, fivérem, mivel ez valamikor a földön Megváltónk kísérője volt, s általában úgy vélük, hogy mindenféle bölcsesség és szerencsés sors elérésében nem csekély szerepe van. Ahol ugyanis megőrzik, ott béke és nyugalom uralkodik, ahonnan pedig véglegesen száműzik, ott - mindenféle nyomorúsággal együtt - a zűrzavar, vetélkedés és egyenetlenkedés veszi át az uralmat. De azt is figyelembe kell vennünk, testvérem, hogy az alázatosság majdnem minden erejét az erkölcsi tisztaságtól kapja. Mert lehetetlen, hogy ez az erény beszennyezett is elnyerje Isten tetszését, s vajon miképpen tanúsíthat bárki is alázatosságot és engedelmisséget Isten előtt, ha rút gyalázat mocskolja be? S ebből beláthatod, milyen mértékben növeli a szüzesség, hozzákapcsolódva az alázatosság értékét, hiszen minket is ez készítet arra, hogy az Istent szűztől születettnek nevezzük. Ezeknek alapján ismerd el, hogy a szüzességnél semmi sem lehet magasabb rendű, hiszen erkölcsi tisztaság nélkül az alázatosságot egyáltalán nem tartják értékesnek.

A VÁRADI PÜSPÖK, FERENC, A BÍBOROS, A KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

VÁRADI PÜSPÖK. A mi kedves hadvezérünk és a legszentebb bíboros vitájának gyümölcseként ma két tanulsággal lettünk gazdagabbak. Az egyik kifejtette az erények dicséretét és ösztönző erejét, a másik pedig az igazságot, amelyet oly szerfölött nehéz az erények értékében kimutatni. De kedves hadvezérünk, miért nem folytatod a vitát? Mondd el előttünk, ami még hátravan, s ami nem méltatlan a király figyelmére, és szükséges ismereteink növeléséhez.

FERENC. Hiszen szüntelenül ezt teszem, mivel látom, hogy így óhajtjátok, de meg lehet, hiába, mivel fivéremet semmiféle ügyeskedéssel sem tudom meggyőzni. Új dolog jutott eszembe: a katonai fegyelem; s nehezen fogadnám el, ha az erkölcsi tisztaságot ennél nagyobbra tartanák, mivel ez a királyok és fejedelmek legfőbb ékességének alapja, s már tudom, hogy küzdelmünket erről vitázva fogjuk megújítani. Bár már előre látom, hogy fivérem a hadi dolgoknál nemcsak az erkölcsi tisztaságot, hanem a tanulságot is többre fogja értékelni.

BÍBOROS. Igen, légy is róla meggyőződve, hogy én mindenképp ezt fogom tenni.

KIRÁLY. Lám, leányom, újra megindul a küzdelem; ez a nagy harci kedv csak úgy egy-kettőre nem csillapodik le.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Nem egykönnyen viseli el a mi Ferencünk, hogy az erkölcsi tisztaságot az ő fegyvereinél többre becsüljék, különösen most, mikor látnia kell, hogy az ő hivatását készülnek lekicsinyelni. Igazi hadvezér ő, atyám, akit jótéteményed tett azzá. S mikor tartományként rábíztad Ausztriát, ott a te irányításoddal és hadiszerencsédvel súlyos háborút folytatott, a legtöbb várost ostrommal bevette, és az ellenséget gyakran megfutamtotta. S oly vakmerőségre tett szert, hogy a nemeslelkűsége és a hadtudományon kívül minden egyebet semmibe vesz. A bíboros azonban olyan zsoldra vágyik, amely több üdvösséget kínál, s még a saját szolgálatát sem helyezi elébe olyan dolognak, amiből mi több gyönyörűséget meríthetünk.

FERENC. Most, hogy a hadtudományról szeretnék néhány szót szólni, sajnálom, hogy nem rendelkezem olyan szellemi képességekkel és ékesszólással, hogy a katonáskodás előnyeit és vonzó vonásait jelentőségükhöz képest tudnám kifejteni, kiváltképp, hogy a legyőzhetetlen vezér, az igazságos Mars és Minerva igazi szülője s a pannóniai hősök előtt kell szólanom, akik a hadviselés minden fajtájában járatosak. Így hát hallgassatok jóindulattal, s maradjatok csendben.

Véleményem szerint a halandók között semmit sem kell nagyobbra tartanunk, mint azt, ami az emberi élethez kiváltképp szükséges, és ami a legtöbb haszonnal és ékességgel ajándékoz meg. Ha pedig látjuk, hogy ez a katonai fegyelemmel azonos, amelynél mint mondják, nincs ebben a múlandó életben előnyösebb dolog, véleményünk talán nem látszik jogtalannak, ha ezt a legteljesebb emberi ékességet ilyen nagyra tartjuk. Ugyanis amikor véget ért az első korszak, amelyet aranykornak nevezünk, s mikor az emberi faj közönségesebbé vált, s a kéjvágy és fősvénység kezdte hevíteni, az emberek lassanként elhagyták lakóhelyüket, s a szerteszt fekvő, el nem határolt földeket és árnyas ligeteket, s falvakba és tanyákba s árokkal és fallal megerősített városokba költöztek.

Még egyáltalán nem segítették a művészetek és tudományok, hanem a kapzsiság és vakmerőség kezdett uralkodni. Ekkor azok, akik, mivel bölcsőbbnek tartották őket, a műveletlen tömeget irányították, csakhamar föltaalálták a fegyvereket, s ezek segítségével igyekeztek megvédeni hazájukat és határaikat s megfékezni a jogtalanságokat. Így alakult ki lassanként a katonai fegyelem, s ezért azután azokra kezdték bízni az egész állam kormányzását, akik ebben járatosabbak voltak. Ennek következtében az idők folyamán az államok különböző formái jelentek meg, mert itt királyság, ott egyeduralom, egyik helyen az előkelők és kevesek uralma, míg máshol a köztársaság fejlődött ki. És senki sem lett volna képes vagyonát megőrizni, sem hazájáról, gyermekeiről, sem feleségéről vagy sorsáról megfelelőképpen gondoskodni, ha akkor a fegyverek, melyek védelme alatt megmaradt a nyugodt béke, nem lettek volna segítségünkre. Tehát ettől az időtől kezdve a legüdvösebb fegyelem segített a királyságok és államok megvédésében, a köztársaság megőrzésében s az igazság megvédelmezésében, a méltánytalanság helyrehozásában, a gőgösség megfékezésében s a jogtalanságok megtorlásában.

Ugyanis azt tapasztaltad volna, hogy minden összezavarodik és szétzilálódik, és senkit sem véd meg a jog méltóságához illően, ha ez a kiváló fegyelem nem lett volna meg. Ez állt bosszút a jogtalanságokért és a követségek megsértett jogaiért, amit a fidenaebeliek, tarentumiak és korinthusziak is tapasztaltak, akik nem csupán súlyos büntetést szenvedtek, de városukat is földúlták, s a legnevezetesebb római diadalmeneteket az ő szobraik, képeik, aranyuk, bimborszövetük, fényűző tárgyaik, edényeik és elefántjaik díszítették.

Mi képes jobban megvédeni a határokat, s megnövelni a birodalmat, mint a hadviselésnek ez a fegyelme? Amint ezt nemcsak a rómaiak esetében láthatjuk, akik pásztori vérből eredve mintegy hétszáz év alatt az egész világ uraivá lettek, hanem a nagyon sok évvel ezelőtt uralkodott asszíroknál, továbbá médeknel, perzsáknál, athéniaknál, lakedaimóniaknál, thébaiaknál és makedónoknál, akik szelídebb erkölcsűek voltak, s a gétáknak nevezett longobárdoknál is. Nemkülönben a hunoknál, akiktől a harcias magyar nemzet származott, amelyből jó egynéhányan Pannónia és Illyria elfoglalása után betörték Itáliába, majd innen eltávozva elkalandoztak egészen Hispániáig, míg mások Itáliában telepedtek le.

S állításomat leginkább a mindenkinél vadabb törökök példája igazolja, akik a Káspi-hegyekből lezúdulva megtámadták a nagyobbik Arméniát, s mintegy hatszáz évig pusztítva mindkét Arméniát, miután végigdúlták Asszíriát és egész Kisázsia, végül Görögországra, a Peloponnészoszra, Épeiroszra, Makedóniára, Trákiára, Dalmáciára, Khersonészoszra, Szarmatiára s az Égei-tenger valamennyi szigetére kiterjesztették uralmukat. S ha a mi uralkodónk nem fékezi meg barbár eszeveszettségüket, kevésen múlt, hogy egész Európát is el nem foglalták.

Ezen fölül mi tette gazdagabbá a városokat? Mi táplálta jobban a szabadságot és a sérthetlenséget? Mi űzte vissza bátrabban az aljasságot, és biztosította még határozottabban a törvények tekintélyét? Ez gyakorolja és edzi meg testünket, ez gyarapítja lelkierőnket, ez teszi alkalmassá a veszélyek elviselésére, ez gyűjtja föl a férfiakban a dicséret és halhatatlanság vágyát, ez űzi el a közömbösséget és a terméketlen henyélést, majdnem minden vétek okozóját. Ez kényszeríti a mértékteleneket és gonoszokat, hogy a törvény szerint éljenek, ez tanít meg minket a türelemre és állhatatosságra, s a Saguntuménál nem alacsonyabb rendű szövetségi hűségre. Semmivé teszi a pun hitszegést, megőrzi a szentelt szövetség jogait, s megtanít rá, mivel a háborúk eredménye bizonytalan, hogy a különféle fordulatokat s a sors két ellentétes lehetőségét türelmesen viseljük el, és ad erőt ahhoz, hogy inkább válasszuk a tisztas halált, mint a becestelen élet.

Ezt, mint mondják, Xerxész is átérezte, aki azt remélte, hogy a tenger és a szárazföld fölött megszerezheti magának az uralmat. Ugyanis a hagyomány szerint, mikor egy hegyről megsemlélte hadseregét és mérhetetlenül nagy hajóhadát, könnyekre fakadt, elgondolva, hogy ebből a hadból száz év múlva már egyetlen ember sem lesz életben. Ezen kívül megmutatja, hogy a szerencse milyen játékot űz velünk, s hogy ennek következtében könyörületesnek kell lenünk. Paulus Aemilius is, mikor megpillantotta Perszeusz makedón királyt, Philipposz fiát, akit Szamotrakiában, Aszula templománál alvezére, Cnaeus Octavius ejtett fogságba, váratlanul könnyekre fakadt, s ülőhellyel kínálta meg azt az embert, akit később gyermekeivel együtt aranyos láncokkal megbilincselve vezettek diadalmenetében. S Kroisosz, a leggazdagabb király, aki meg volt győződve, hogy nincs nála szerencsésebb ember, mikor Kürosz elfogta és máglyahalálra ítélte, miután odaállították a máglyára, visszaemlékezve Szolónra, aki egykor őt a sors álnokságára figyelmeztette, háromszor kiáltott fel: „Ó, Szolón!” S példájából is megtanulhatjuk, hogy egy uralkodónak mennyire igazságosnak és jóindulatúnak kell lennie.

Ugyanezt a példát tárja elénk Syphax és Jugurtha, s ugyanezt Dareiosz esete is. Ezért azután azt is megtanuljuk, hogy sosem szabad jogtalanul, Isten akarata és beleegyezése nélkül háborút kezdenünk. S csak ha valaki szent meggyőződéssel, lelkiismeretétől készítve indít háborút, akkor reménykedhetik a biztos győzelemben. Hozzájárul ehhez még az is, hogy a férfiak, akiket túlságosan elkényeztetett szerencsájuk, nemegyszer elveszítik józan belátásukat, de ha harcra kerül a sor, a tapasztalat, minden dolog tanítómestere által megintve kijózanodnak, s akiket előbb még a jogtalan indulat tüzelt, azokat a háború zabolázó ereje nagyon hamar visszakényszeríti a méltányossághoz.

S ha hiányzik a jog, azt eltűnése után mi adhatná nekünk vissza, s mi segítene nehéz helyzetünkben, ha ilyen esetekben a hadtudomány nem oltalmazna meg. Sokkal több hála övezte a római népet, és sokkal nagyobb volt tekintélye és hatalma hajdan, mikor fegyverei segítségével védelmezte meg szövetségeseit, kímélte meg az elnyomottakat, fékezte meg a zsarnokok jogtalanokodását, s szolgáltatott törvényt a népeknek, mint később, mikor más módon biztosította érdekeit. Ennek következménye volt a készséges engedelmeskedés, ennek a dicsőség és a hatalom. Mert a fegyveres erőnek - eme legragyogóbb fegyvelmezettsége következtében - sokkal több a méltósága és tekintélye, mint a többi művészeteknek és egyéb erényeknek.

Miért nem szoktak kapni az irodalomban jártas férfiak díszlándzsát, mell díszet, nyakdíszet, karperecet, koszorúkat, győzelmi emlékművet, diadalmi emlékszobrokat, sem kitüntető címeket? Azért, mert egyáltalán nem tartják őket egyenlőnek a diadalmenetet tartó hadvezérekkel és férfiakkal. Sorold csak föl a sápadt arcú költők és filozófusok megtisztelő címzeit, sorold föl a jogtudósok kitüntetéseit, hívták légyen bár őket akár Vulpianusnak, akár Modestinusnak, sorold föl azoknak a jutalomkoszorúit, akik a szent törvényeket alkotják. Nehogy azt gondold, hogy ezeket én lenézem, akiket, mivel a legműveltebbek voltak, nagyoknak kell tartanunk, azonban semmiképpen nem lehet őket a katonákkal összehasonlítani.

Olvasd csak végig Pompeiusnak a Minerva szentélyében fölvésett címeit, hogy ne is beszéljek Caesar, Nagy Sándor vagy Severus kitüntetéseiről. Gnaeus Pompeius Magnus harminc éven át hadakozott, s szétvert, megfutamított, megölt vagy megadásra kényszerített százhuszezer, egyszer pedig nyolcvanezer embert. Nyolcszáznegyvenhat hajót készített menekülésre vagy fogott el, ezerötyszázhuszonnyolc várost és erődöt kényszerített megadásra, s meghódította a Meótisztól a Vörös-tengerig terjedő területet, méltó áldozati ajándékkal Minervának. Diadalmenetei sorában az első volt az, amelyet miután a tengerpartot megtisztította a tengeri rablók-tól, s helyreállította a tengeren a római nép uralmát, Ázsia, Pontosz, Arménia, Paphlagonia, Kappadokia, Kilikia, Szíria, a szkíták, a zsidók, az albánok, Hüberia, Kréta szigete, a bastarnae nép, Mithridatész, ezen felül pedig, Tigranész király legyőzéséért tartott. Így tehát azok a férfiak, akik joggal kapták meg a *Nagy* melléknevet, ezért a háborúkban szerzett dicsőségükért minden valószínűség szerint az alvilágban is boldogok lesznek.

Ezen fölül, a fegyelem békét is teremt, mivel ahogy a filozófusok szerint a mozgás okozza a nyugalmat, ugyanúgy a háború következménye az áldott béke. A háború valamely isteni mértékkel szabályozott eszköz, amely Isten parancsa szerint az emberi együttélés jogait megsértő gonoszokat és bűnösöket méltó büntetésben részesíti, s nem hagyja abba kegyetlen dülását, míg az emberi jogtalanságokat jóvá nem tette. S ezen fölül, ha valaki nem rendelkezik józanésszel és belátással, álljon csak be katonának, s ha az ellenség meggondolatlanságáért minden esetben meglakoltatja, nyilván saját kárán tanulja meg, hogy óvatosabb legyen. S ha valamennyi erénynek és nemes szívű fegyelemnek műhelyét keresed, nézd csak meg a katonáskodást. Itt találod meg a lovaglás és nyilazás mestereit, s látod, hogy a katonák a vívóoszlop-nál vagy futásban és ugrásban gyakorolják magukat. Tapasztalod, hogy itt milyen értéke van a tanultságnak, itt megbüntetik a vétket, teljesítik a parancsot, gyakorolják a kegyességet, itt eleven a vallásos élet, itt kiirtják a kéjvágyat, és eltiporják az álnokságot. Itt az igazság parancsol, itt az óhajtott rang érdekében készséggel engedelmeskednek, itt az érdekért kapják a jutalmat, itt megtartják a csodálatos rendet, hűséget, bajtársiasságot.

Scipio Africanus, mikor elutazott Numantiához, hogy megostromolja, megérkezvén a magas rangú vezérek engedékenysége miatt elpuhult sereghez, szemlét tartott a táborban, onnan a gyönyör minden fajtáját száműzte, s ismeretes, hogy azon a napon a markotányosok és kereskedők gyülevész sokaságával együtt kétezer örömlány hagyta el a tábort. S miután rendbe szedte a sereget, és helyreállította a katonák harci erkölcsét, a kemény és gögös Numantiát alapjaiig leromboltatta. Olvassuk, hogy ugyanígy járt el Metellus is a Jugurtha elleni háborúban. Publius Rutilius konzul a háborúban, amelyet Szicíliában a szökevény rabszolgák ellen viselt, vejére, Quintus Fabiusra, mert az, gondatlanságból föladta Taurominitana városát, ráparancsolt, hogy távozzék a tartományból. Caius Cotta a Liparantiát ostromló sereg parancsnokát, Publius Aurelius Fulviust, mivel ennek hibájából gyújtották föl sáncukat s foglalták el kis híján táborukat, előbb megvesszőztette, majd a gyalogos katonák közé osztotta be.

Quintus Fulvius Flaccus censor fivérét, aki katonai tribunus volt, mivel az a konzul engedélye nélkül hazaengedte csapatát, a szenátusban megfosztotta tisztségétől. Postumius és Manlius Torquatus mindketten bárddal végeztették ki saját fiukat, mert azok apjuk tilalma ellenére keltek harcra az ellenséggel, s mindketten úgy vélekedtek, hogy sokkal jobb, ha egy apa fogja nélkülözni fiát, mint az állam a katonai fegyelmet, Quinctius Gincinnatus dictator Minutius konzult tisztségéről való lemondásra kényszerítette, mert az eltűrte, hogy táborát az aequusok ostrom alá vegyék, s a római haderőt, a kapukat bezárva, visszatartotta, s csak a tábori sáncon és az árokban védekezett. S mint mondják, nem kevésbé szigorúan járt el Papirius diktátor Fabius Rutilianus lovassági főparancsnokkal szemben, mert az, seregét az ő parancsa ellenére vezette csatába. Az idősebb Scipio Africanus, miután elfoglalta Karthágót, noha nála szelídebb embert aligha lehetett volna találni, mégis, mikor valamennyi szökevényt kézre kerítette, a rómaiakat keresztre feszíttette, mint akik hazájukat hagyták cserben, a latinokat pedig

bárddal végeztette ki, mint a legnagyobb hűtlenséget tanúsító szövetségeseket. Az ifjabbik Africanus pedig Karthágó lerombolása után a szökevényeket a cirkuszban a vérszomjas vadállatok elé dobatta. S ennek a szigorúságnak az alapján könnyen következtethetünk arra, hogy a tábori élet milyen bűnök kifejlődését segítheti elő.

De ha valaki példát akar látni a régi fegyelemre, nézze meg, milyen tekintélye van a mi uralkodóknak. Nála itthon nincs enyhébb, a táborban nincs szigorúbb a vétkesekkel, megbízhatatlanokkal és henyélőkkel szemben. S nincs olyan sem, aki jóindulatúbb volna a bátrak iránt, sem olyan, aki hősiesebben állna helyt a háborúban szorongató veszélyek közepette. Jóindulatával nagyon könnyen rábír minden egyes katonát, hogy rohamra induljon az ellenséges kardok és dárdák ellen. De ha szeme valakinek a hibája miatt föllángol, az lesz a véleményed, hogy senki sem lehet nála haragvóbb és szigorúbb. S e nagy szigorúság következtében, sem a henyesség, sem a bűn, sem a vétek nem tud elterjedni.

Ezzel szemben Severus császár nagyon elítélendő módon cselekedett, mikor először engedte meg a katonáknak, hogy asszonyokkal lakjanak együtt, s aranygyűrűt viseljenek. S ő volt az első, aki egyáltalán nem vette komolyan a katonák erőnlétét, a tábori élet fegyelmét, a kötelességteljesítés közben tanúsítandó magatartást, a vezérek iránti engedelmességet. Sőt azt is megengedte, hogy katonái pénzt fogadjanak el, és a gyönyöröknek áldozzanak. De ő nem ingatta meg annyira a fegyelmet, mint amilyen mértékben királyunk azt már megerősítette.

Ezen kívül egyetlen más ok sem volt - a hadtudományon kívül -, amiért egyes emberek megérdemelték volna, hogy az istenek közé sorolják őket, ahogy azt Caesarról, Octavianusról, Antoninus Piusról, a filozófus Antoninusról és Severusról olvassuk. S ennek a megtiszteltetésnek, mint Héródianosz elmondja - akinek művét az ascoli Bonfini fordította le görögöl latinra, s ajánlotta a mi királyunknak -, a neve ἀποθέσις vagyis megistenülés, amelynek módja a következő szokott lenni.

Az elhunyt holttestét a hatalmas költséggel megrendezett szertartáson valamely látogatott helyen temették el. Viaszból elkészítették annak minden vonását híven visszaadó képmását, ezt igen magas elefántcsont talapzatra helyezték, s arannyal bevonva a bejárat előtt állították föl. Majd körülállták; balról teljes számban a gyászruhát öltött szenátus, jobbról, levette ékszereiket és arany nyakláncukat, a rövid, fehér ruhába öltözött matrónák. Ezt hét napon át művelték. Azután az orvosok odamentek az ágyhoz, megvizsgálták a beteget, s közölték, hogy a legsúlyosabb szenvedések gyötrik. Majd, meggyőződve róla, hogy kilehelte lelkét, a testet egy hordszéken a lovagrend legkiválóbb tagjai s a szenátori rendből való válogatott ifjak a Szent Úton a Fórumra, a szónoki emelvényhez vitték. Itt a nemesek és patríciusok csapata s a matrónák sokasága vette körül, s mindkét csoport himnuszokat és dicsőítő énekeket énekelt az elhunyt magasztalására. Ezután a Mars-mezőre vitték, s egy rendkívül magas, égő fáklyákkal telezsúfolt kőépületben helyezték el, amely kívül aranyozott szövésű szőnyegekkel, elefántcsont szobrokkal s különféle festményekkel volt ékesítve, s amelyet illatos füstölőszerekkel halmoztak el.

E körül azután lovasmutatványokat végeztek, majd a lovagrend mérsékelt, fegyvertáncszerű és -ütemű futásban egyik majd másik irányban megkerülte, majd hasonló módon körbejárták, a családhoz tartozásuk jeleként köpenyt öltve bíborruhájuk fölé a családtagok s azok, akik a rómaiak, közül hasonló méltóságot viseltek, akik dicsőséges hadjáratokat vezettek vagy kiváló parancsnokok voltak. Miután ez lezajlott, a halotthoz tekintélyben legközelebb álló utódja egy fáklyát vitt be az épületbe, és ugyanezt cselekedtek a többiek is. Az épület ormán egy sas volt kikötve, amely a lobogó lánggal együtt fölszállt a levegőbe, s úgy vélték, a hadvezér lelke is így száll föl az égbe. Ha, fivérem, mindez, amit elmondtunk, nem bizonyítja kellőképpen a hadművészet kiválóságát, halld meg röviden, amit még mondani óhajtok,

nehogy azt véljétek, hogy a fegyelmet, valamennyi művészet közül a legszebbet, mi csak úgy vaktában tiszteljük.

Jól tudod, hogy minden hatalom Istentől van, elsősorban a királyság, amit az emberek elsőnek alkottak meg. S a királyok mintegy Isten helytartóiként kormányozták az emberi ügyeket, s úgy vélték, az a feladatuk, hogy erejükhöz képest az isteni hatalmat és az égi rangsort utánozzák, hogy ne látsszanak hatalmukra méltatlannak. Az égi hadsereg - mert hiszen a miénk is ennek a mintáját követi -, mint mondják, kilenc részre van fölosztva. Az első a szeráfoké, akik mivel a többieknél jobban fűti őket az Isten szeretete, ezt a nevet kapták. A második csapat a keruboké, akiknek tudása túlragyogja a többiekét, s e név, tudásuk teljességét jelzi. A harmadik a trónállóké - e szó görögül a királyi széket jelenti -, akik annyira telve vannak az isteni kegyelemmel, hogy úgy látszik, mintha az Isten bennük lakoznék, s általuk nyilvánítaná ki minden döntését. A negyedik csapat a kormányzóké, akik megelőzik az uralkodókat és a hatalmasokat. Az ötödik az uralkodóké, akik az alájuk rendelteket eligazítják, hogy mit kell tenniük, s gondoskodnak róla, hogy az isteni szolgálatot teljesítsék. A hatodik a hatalmasoké, akik hatalmukkal megfékezik a démonok erejét, nehogy ezek az emberek tetszésük szerint ellenségeskedésre uszítsák. A hetedik az erényeké, ezekre a csodák és csodajelek gondja van rábízva. A nyolcadik az arkangyaloké, akik - innen van a nevük is - a nagyobb dolgokat hírül adják. A kilencedik az angyaloké, ezek feladata a kisebb dolgok bejelentése.

Az emberi katonaságot az égi sereg példájára szervezték meg, s ugyanannyi csapat alkotja: az alvezérek, a táborparancsnokok, a légiók parancsnokai, a cohorsok előjárói, az utászcsapatok parancsnokai, továbbá a katonai tribunusok, a lovascsapatok vezetői, a századok és a tízes egységek vezetői. Akik közül minden esetben, akárcsak az égből, a magasabb rangúak parancsolnak az alacsonyabb rangúaknak, hogy azt vélnéd, mindegyik az égi rangsorban foglal helyet, s ezt a fegyelmet a mi mostani, főként az isteni Mátyás parancsnoksága alatt levő seregünkben is fölismerheted. Ezért azután, hogy ne fáraszalak benneteket hosszabb értekezéssel, méltánytalan és igazságtalan dolog, testvérem, ha az asszonyoknak jutott erényeket többre becsülik az égi eredetű fegyelem eme tudományánál, s valamennyi erény és művészet szülőjénél. S a kiváló tehetség jellemző vonása, hogy megértvén az igazságot, megváltoztatja véleményét.

BÍBOROS. Szinte azt hiszem, hogy maga a szamoszi Püthagorasz beszélt, s Herculesre, telve isteni ihlettel, aki úgy vélte, hogy az igazságot mindjárt Isten után kell tisztelnünk, mert - véleménye szerint - egyedül ez képes az embereket Istenhez hasonlatossá tenni. Sok mindent adtál elő a hadművészetről is, valóban szép rendben és éles elméjűen, s mindebből megértettem, hogy te ennek az isteni fejedelemnek a szolgálatában a fegyverek és az irodalom ismeretében a lehető legnagyobb haladást tetted, s legfenségesebb nővérünktől sem keveset tanultál az ékesszólás terén. Így azután nemcsak az a kötelességem, hogy az igazságot igyekezzem kideríteni, hanem az is, hogy erényedért szerencsét kívánjak.

De hogy a válasz kedvéért most emlékezetemhez forduljak, elismerem, nemes vezér, hogy a hadviselés művészete a tömeg szemében méltóságban és dicsőségben az erkölcsi tisztaságnál értékesebbnek látszik. Ám mivel a tömeg ítélete fonák, s a mi korunkban a dicsőség bizonytalan dolog, Isten előtt valójában, mivel az ő ítéletei helyesek, semmi sem érdemteljesebb az erkölcsi tisztaságnál, s nincs egyetlen erény, amely ennél ragyogóbb jutalmat érdemelne. A hadviselés terén ugyanis a sikert egyrészt a katonák bátorságának, másrészt a tisztéknek, előjáróknak és hadvezéreknek szokták tulajdonítani. A dicséret legnagyobb részére azonban a szerencse tarthat igényt, mert az ő hatalma szokta eldönteni a háborúkat, s olykor nyilvánvalóan nem kis szerepet játszik a színhely, a lovasság, az ellenség tévedése, gyengesége, meggondolatlansága, s így a vezért igen gyakran jelentéktelen dicséret illeti.

Ezzel szemben az erkölcsi tisztaságnak járó elismerés, mivel az egész feladatot ez az erény egymaga hajtotta végre, teljesen az övé. És sokkal nehezebb feladat saját magunkat legyőzni, mint az ellenséget leteríteni, egyrészt mivel a bennünk zajló háborúk rendszerint nagyon hevesek és sokkal terhesebbek szoktak lenni, másrészt, mert ezt a győzelmet egyedül saját erényünk vívja ki magának, míg a másik esetben idegen segítség működik közre. Helyesen mondj a Platón, hogy minden ember saját magával harcol, s nincs olyan ember, aki ne volna saját maga ellensége. Minthogy a legnagyobb és legpáratlanabb diadal önmagunk legyőzése, ez olyan, mintha saját erőnkől leggyalázatosabb és leggonoszabb ellenségünket győztük volna le. S ehhez még hozzáteszi: Mindenki közülünk egyetlenegy ember, s ugyanakkor önmagában két szemben álló és szertelen tanácsadót őriz, a gyönyört és a fájdalmat. Így azután, mondja, ezek a bennünk levő indulatok minket, mint valami idegen kötelek, részben erre, részben arra, ellentétes cselekvések irányába húznak. S végül azután a józan meg gondolás győz meg minket, hogy mindig következetesen egyféle ésszerű megoldáshoz kell ragaszkodnunk. S ez a bizonyos meg gondolás mintegy aranykötéllel az állam egyetemes törvénye alapján mozdít el minket, de ez a kötélgyakran érdes, durva, szinte olyan, mintha vasból volna.

Ennek alapján elgondolhatjuk, milyen nagyszerű dolog az a győzelem, mikor az erkölcsi tisztaság révén a józanság győz az étvágyon, amelyet mintegy megbilincselve vezet diadalmenetben. Így a tábori fegyelem sem képes önmagában valamit is elérni, hacsak az erkölcsi tisztaságtól nem kap segítséget. A hadiszállás nevében is benne van, hogy szembe kell szállnunk a gyönyörrel. Hiszen azokban a táborokban, ahol nem az önfegyelem és erkölcsi tisztaság uralkodik, a katonák harci ereje teljesen meggyengül. S ennek a meg gondolásnak alapján törekedtek arra őseink, hogy a táborban nyoma se legyen élvezetnek vagy mértéktelenségnek. S ha most ezt a fegyelmet többre értékeled a tudománynál, lényegében gyakorlatiasan, de nem helyesen jársz el, mert miközben a te szempontodnak kedvezel, megsérted az igazságot. S minden ember gondolkodásának közös vonása, hogy azt a tudományt, amellyel foglalkozik, értékesebbnek tartja a többinél.

Mielőtt a tudományt a hadi fegyelem elé helyezném, engedelmet kell kérnem isteni és legyőzhetetlen fejedelmünktől, nehogy úgy vélje, hogy az ő szempontjából valami bosszantó dolgot cselekszem. Ámbár úgy vélem, hogy legfelségesebb egyéniségében mintegy közösen uralkodik a két istenség, a bölcsesség és a hadi fegyelem, s mindkettő részéről egyforma hálára tarthat igényt, s az igazság megvédésével lelkét nem fogjuk megsérteni. Te azonban, pannon hadvezér, mire vetemedsz? A fegyvereket többre értékeled a tudománynál? S ha már az ékesszólás legkiválóbb mestere vagy, miért nem fogadod el a tant, amely az ékesszólás szülője? Hátráljon meg a fegyver a békés élet előtt, s a győzelmi babérkoszorú engedje át helyét a nyelvnek. És noha a legszenvedélyesebben filozofálsz, még nem jutott eszedbe, hogy mennél tökéletesebben működik, és jobban boldogít valami, annál több méltóságot találhatunk benne. A tudomány lelkünket a legkülönbözőbb adományokkal tökéletesíti, így ajándékaiért nyilvánvalóan hálásnak kell lennünk.

S minthogy erre a teljesítményre a hadtudomány nem képes, ennek alapján hidd el, hogy jogosan nem becsülheted többre a katonai fegyelmet az emberi tudományok összességénél. Tegyük meg, ha beleegyezel, döntőbírónak Sallustius Crispust, akinek művét zseni korod óta olvasgatni szoktad. Ő azt mondja: „Ellenben minden erőnk testünkben és lelkünkben lakozik, és sokkal gyakrabban vesszük igénybe a lélek vezetését, mint a test szolgálatát. Egyik részünk az Istenhez, a másik az állatokhoz hasonló, s így én helyesebbnek látom, ha a dicsőséget nem testünk, hanem lelkünk erői segítségével keressük.” S ugyanő mondja: „Mielőtt valamibe belekezdenél, tanácskozz önmagaddal, s ha döntöttél, azonnal cselekedj.” S szintén ő mondta, amit mindenki hangoztatni szokott: „Kevés haszna van a fegyvereknek külföldön, ha otthon hiányzik a bölcs meg gondolás.” Ezt kiegészíti, amit Cassianus mondott Ciceróról:

„A te tógád, Marcus Tullius, szerencsésebb minden fegyveres erőnél; íme, most is ez ragadta ki az ellenség kezéből, s adta nekünk vissza már-már legyőzött államunkat.”

S mivel a harci siker legnagyobb részt a szerencse hatalmától függ, nyilván nem lehet értékesebbnek tartani olyan dolgoknál, amelyek egyáltalán nincsenek kiszolgáltatva a szerencse szeszélyének. A harc eredménye bizonytalan, s a fegyvereken legzsarnokibb módon a szerencse uralkodik. A tudomány pedig valóban a szellem köntöse, s ha ezt felölti, semmiféle külső erő nem képes rá hatni. Ezen felül: az emberi természet minden egyéb mást nagyobb ellen-szenvvel néz, és semmit sem tart magához méltóbbnak, mint az erényt, amely minket az igazság és legfőbb jó elérésére vezérel és biztat.

A tudományos megismerés által tökéletesedünk, s merülünk el az isteni és emberi dolgok szemléletében, amelyek megszabják létünk határait. A fegyverek viszont szörnyű mészárlás eszközeivé válnak, megsemmisítik az emberi jóindulatot, megritkítják az emberi közösséget, ami az ember számára a lehető legvisszatartóbb élmény. Végül pedig: azt a dolgot, aminek a vége nagyszerűnek ígérkezik, magát is fölöttébb nagyszerűnek kell tartanunk. A tudomány maradandó boldogságot, míg a fegyveres erő pillanatnyi királyságokat hoz létre. Ennek alapján fogadd el, hogy a hadművészetet semmiképpen nem tarthatjuk a tudománynál előbbre valónak. S ezt még sok egyéb érveléssel is bizonyítani lehetne, de csak úgy, ha a vitában a te idődet rövidítenénk meg.

VÁRADI PÜSPÖK. Úgy rémlík, nem is emberek, hanem istenek vitatkozását hallgatom, akiket a lakomázók részéről egyhangú elismerés illet. Mikor hallottam, hogy a hadvezér mennyire fölmagasztalja a katonáskodást, azon kezdtem töprengeni, hogyan lehetne ezt megvalósítani az egyházban is, de mikor hallottam a bíborosnak a tudomány fontosságát bizonyító rövid érveit, visszatértem korábbi meggyőződésemmhez. Pannónia még sosem látott náluk kiemelkedőbb tehetségeket, s bárcsak minél tovább élvezhetnénk társaságukat, mert sosem lesz módunk találkozni a cselekvő, illetve a szemlélődő életmód nagyszerűbb mestereivel.

KIRÁLY. Nehezen tudom elképzelni, kedves Beatrixom, hogy ezekről a dolgokról még valami fontosat hallhatunk.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Mindkettőjüknek elég kiváló és mozgékony az elméje, s most, felséged jelenlétében, atyám, még jobban szeretnének tündökölni. S ha az isteni jóakarát révén hozzád méltónak bizonyulnak, elmondhatod a te Beatrixodról, hogy mindenki között ő a legboldogabb. De miért hagytátok abba, fivéreim?

FERENC. Látom, minél nyomatékosabb érveket hozok föl, szándékom annál inkább meghiúsul. Csak azt az egyet kérem tőletek, vezérlő szellemeim, hogy míg a ti szórakoztatásotokra törekszem, egymás közt suttogva ne zavarjátok meg gondolataimat. Vitánk immár oly hevessé vált, hogy szellemem éle eltompult.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Cserbenhagyt a bátorságod?

FERENC. Nem a bátorságom, hanem az erőm.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. És ez hogy lehetséges?

FERENC. Úgy, hogy eljutottunk a szellemi jellegű erényekhez, s itt már nagyobb tere van az elmélkedésnek.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Az erkölcsi tisztaság azok közé tartozik, amelyek a cselekvésben nyilvánulnak meg; s te nem bízol magadban saját területeden?

FERENC. Bátyámmal vitatkozom, aki ha akarja, egy pillanat alatt azt is eléri, hogy a szamarat repülő lénynek lássuk.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Miért nem engedsz, s miért nem fogadod el a mi véleményünket?

FERENC. Egy hadvezérnek, főképpen, ha pannóniai, szégyen meghátrálnia!

BEATRIX KIRÁLYNÉ. De hiszen nem fegyverekkel folyik a küzdelem!

FERENC. Hiszen éppen ez az! Az sokkal könnyebb ügy, s ott, ha nincs remény a győzelemre, a hősi halál minden gyalázattól megszabadít. Itt viszont nem lehet meghalni, s csak a te derűtséged növekszik annak láttán, hogy a békés tógát viselők miként múlják fölül a hadi-köpenybe öltözöttet.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. A fegyverek jogosan hátrálnak a tóga elől.

FERENC. Még te is kegyetlen vagy velem?

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Az igazságban nincs semmi kegyetlenség.

FERENC. Igen, éppen ez az igazság támad ránk egyre erőteljesebben. De nővérem, mielőtt meghátrálnék és elhallgatásra kényszerülnék, szilárd elhatározással még alaposabban igyekszem megcáfolni ezt a te erkölcsi tisztaságról szóló és a közvéleménytől eltérő tanodat, nehogy tanúja légy, hogy öcsédet, akit Pannónia fővezérévé akartál tenni, ilyen egykettőre cserbenhagyják a szavak.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Kezdj hát bele azonnal, drága lelkem, és mint szoktad, legtanultabb fivéreddel együtt igyekezzél atyánknak örömet szerezni.

BÍBOROS. Rajta, legédesebb testvérem, engedj nővéred szavának, s mondd el, amit még óhajtasz. Bizony, ha a mai napon ettől a Szküllától és Kharübdisztól megszabadulva megnyugodhatok, nem kevés hálát kell adnom érte Istennek.

FERENC. Miután szerinted a hadi dolgokat éppen olyan mértékben irányítja a szerencse, mint a meggondolás, mondd meg, kérlek, mint vélekedsz a bölcs belátásról. Ezt is alacsonyabb rendűnek tartod az erkölcsi tisztaságnál?

BÍBOROS. Igen, alacsonyabb rendűnek tartom.

FERENC. Nem helyesen, sőt igazat szólva, kurtán-furcsán fogod föl a dolgot. A belátás, mint ebben minden bölcs megegyezik, valamennyi kötelességünk szabályozója és tanítómestere. Hiszen ez mutatja meg az igazi célt, megszabja minden jóindulatú cselekvés idejét, módját és gyakorlatát, s így nélküle sem igazságosan cselekedni, sem a halandók közt bármit is becsületesen elintézni nem tudunk. Így, hogy mekkora a jelentősége, ennek alapján is beláthatod. Mert vagy magánügyben dönt, s akkor saját maga számára előrelátó, vagy közügyben, s akkor egy családnak vagy egy egész államnak ad tanácsot. Ha egy államnak, úgy tanácsa egyetemes érvényű, s akkor olyan alkotónak nevezzük, aki egyes dolgokat előírva, másokat tiltva vagy megengedve, megalkotja a törvényeket.

Ha az államban egyes dolgok végrehajtásáról van szó, akkor vagy dönt, vagy ítéel, vagy az állam valamelyik részét képviseli. Működése háromféle szokott lenni. Az egyik az üdvös tanácskozás, amely egy terv helyességének az eldöntése, s amelynek segítségével valaki a tisztességes belátás határai között azt teszi, ami szükséges, és ami illő. A második az érzékenység. Ez teljesen azoknak a dolgoknak a rendjéhez igazodik, amelyeket a belátás meglel, vagy javasol, s az érzékenység ítéli meg, hogy helyesen kutatták-e föl és találták meg őket. S ez, mivel a belátás tanítványa, helyesen fogja föl és dönti el mindazt, amit tanítójától átvett. A harmadikat véleményalkotásnak nevezik, s ez ítéli meg azt, amire a belátás rábukkant. S ez végül is olyan döntés, amely a jó és méltányos férfira jellemző. Nyilvánvaló, hogy ebben az érzékenység és a vélemény összhangba kerül, hiszen mindkettő annak a döntésnek az alapja, amelyet a belátás hozott létre.

Abban valóban különböznek, hogy közülük az egyik a derék férfi véleménye. Az egyik ugyanis kiigazítja, amit a belátás fölfedezett, nehogy az igazságot vagy méltányosságot sérelem érje, míg a másik nem tesz semmit, csak a fölfedezettet követi. Így azután a belátás különbözik a tudástól, mert az egyik összefüggő és az emberi életben előforduló dolgokra vonatkozik, míg a másik az örök és szükséges dolgokra, amelyek nem viselkedhetnek más-ként. S különbözik a művészettől is, mert míg a művészet az ábrázolásra, ez a cselekvésre vonatkozik. A művészet ugyanis nem saját magát, hanem feladatát valósítja meg, a belátás viszont cselekvés közben önmaga összefoglalását nyújtja.

Ennek alapján pedig lásd be, fivérem, hogy a belátás az emberi cselekvések irányítója s egyetlen szabályozója. S ha esetleg nála többre tartod az erkölcsi tisztaságot, szükségszerűen rá kell jönnöd arra, hogy a belátás irányítása nélkül ezt a tisztaságot senki el nem érheti. Ha pedig szerinted mégis elérheti, akkor sem saját választása alapján, hanem vagy véletlenből, vagy a természet kegyéből lett erkölcsileg tisztává. Így hát jogosan nem nevezhetjük tisztának, mert semmi dicséretesnek mondható dolgot nem cselekedett, hiszen állapota nem saját elhatározásának következménye.

BÍBOROS. Rendkívül éles elmével cáfolod, fivérem, véleményemet. De szeretném, ha tudomásul vennéd, hogy soha senki sem lehet előrelátó, ha nem volt tiszta és erkölcsös a lelke, mert ha éppen gonosz vágyak lángja égett, akkor nem tarthatjuk sem igaznak, sem kiválónak. A mértéktelen lélek szenvedélyessége ugyanis teljesen összezavarja ennek ítélőképességét, s nem engedi meg, hogy a helyes döntésre bármi ereje is maradjon. Ebből következik, hogy szeplőtelen és nyugodt lélekkel kell bírnia annak, aki belátó akar lenni. Így a belátás forrása az erkölcsi tisztaság és a szemérem, s ezektől az erényektől kér magának segítséget. S mit szólnsz hozzá, ha azt idézem, amit Aiasz mond Szophoklész drámájában: „Nem akkor legédesebb az élet, ha bölcselkedünk, mert a bölcselkedés és aggodalmaskodás hiánya olyan baj, amelyből teljesen hiányzik a fájdalom.”

FERENC. Ha minden ütésünket elhárítják, úgy meg fog hátrálni fősorakoztatott hadirendünk. Most azután, minthogy a küzdelem már a legutolsó sorokban folyik, utolsó lélegzetünkig kell küzdenünk.

MÁTYÁS KIRÁLY, BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC ÉS A BÍBOROS

KIRÁLY. Leányom, a mi vezérünk nekitüzesedett, minthogy a leghátsó csatasoránál tart már a küzdelem. Így még megfeszítettebb erővel kíván csatázni, s úgy látszik, mintha nem is fivérével óhajtana megütközni, hanem a bécsiekkel Ausztriában saját biztonságaért. Így hát annál feszültebb figyelemmel kell hallgatnunk szavait, s annál szívesebben gyönyörködünk a mi legnemesebb vezérünk szellemében.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Atyám, a te jóindulatod s a testvéreimnek kijáró vonzalmam következtében ma sem fogom nélkülözni a legelragadóbb élvezetet, amelyet mi magunknak annál jobban kívánunk, minél inkább látjuk, hogy neked is kellemes perceket szerez.

FERENC. A fölfogóképesség egyéb erényei közül csupán a bölcsesség maradt ki, amely névvel én a tudományt óhajtom jelölni, s amit nemcsak az erkölcsi tisztaságnál tarthatunk többre, hanem joggal sorolhatjuk értékelésünkben a többi erény elé is. A bölcsesség ugyanis minden művészet anyja, s minden egyes tudomány és erény formáló műhelye, az égben a mindenható Istennel együtt uralkodik, s a földön is mindenhol parancsol, s ott lakozik az igazságos emberek elméjében. Ez tárja föl számunkra az isteni és emberi dolgokat, ez írja elő számunkra, hogyan merüljünk el állandóan Isten szemléletében, milyen meggondolás alapján

éljünk, milyen módon kormányozzuk családunkat, az államot, a birodalmakat, fölkészít és tájékoztat, s nem engedi, hogy bármi aljas dolgot cselekedjünk, vagy elszenvedjünk.

Mindig int, hogy féljük Istent, hogy ne szakadjunk el törvényétől és akaratától, hogy semmit se szeressünk túl szenvedélyesen, vagy ne vizsgáljunk meg túlságosan ósdi módon. Megmutatja, mit kell cselekednünk békében és háborúban, föltárja előttünk az emberi erkölcsöket, a dolgok természetét, az idők sajátságait, a jövőben történendőket s a jelenben a kormányzás módját. Megtanít rá, hogyan viseljük el a sors két végletét, s végül egytől egyig fölfedi előttünk a természet erőit. S hogy a maga teljes valóságában mennyi benne a kiválóság és méltóság, azt már a görög szónok, Hermogenész szavaiból is fölfoghatjuk, akinek művét a legutóbbi időben Antonio Bonfini ascoli polgár fordította le latinra, s ajánlotta a királyi felségeknek, ő ugyanis azt mondja: „A legnagyobb szerencse a bölcsesség birtokában lenni, de ezt szinte lehetetlen megfelelőképpen, méltóságához illően magasztalni, mert annyi boldogságot nyújt, hogy azt mondják róla: ez az istenek közös kincse.” S ezután hozzáteszi, hogy pontosan a fordító szavait idézzem: „Az istenek feladatai különbözőek: Juno a házassággal, Mars és Pallasz a háborúval, Vulcanus a tűzzel, Neptunus a tengerrel törődik, s mindegyiket más-más elfoglaltság tartja lekötve.

Mindegyik isten részesül a bölcsességből, főleg azonban Juppiter, aki amennyivel hatalmasabb, annival bölcsőbb is a többinél. A bölcsesség biztosította ugyanis Juppiter legfőbb hatalmát, s ez az istenek közös tulajdona volt, majd leszállt a földre, s ekkor bukkantak ki a fényre az istenek gyermekei.”

A bölcsesség mindkétféle időszakban rendkívül sokat ér; egyes vonásai a háborúban, egyesek pedig a békében hasznosak. És egyedül a bölcsesség az, amely az egyikben vagy másikban, vagy mindkettőben uralkodik. Mert a háborúban olyan szerepet játszik, mintha sosem ismerte volna a békét, s hasonlóképpen a békében is, mintha sosem viselt volna háborút. A békében ugyanis törvényeket hoz, s fölhasználja a béke különféle formáit, háborúban pedig előkészíti a győzelmet, erőt kölcsönöz a fegyvereknek, nem tűri, hogy a szenátusban bármiről is igazságtalan döntést hozzanak, s otthon és a határokon kívül egyaránt kezében tartja az uralmat.

Egyedül a bölcsesség dönt az istenek dolgaiban is. Egyedül ez lát, miként Isten, a jövőbe, ez osztja fel a földművesek közt a földet, a hajósok közt a tengert. S mindazt a területet, amit a tenger elfoglalt, s amit a föld az embereknek megadott, a bölcsesség kormányozza, amely nem óhajt ismeretlen maradni, amely az ég rejtett, végtelen nagyságát is átfogja. S ha testvérednek - hogy ne mondjam, egy pannon hadvezérnek - nem hiszel, hinni fogsz a legbölcsőbb Hermogenésznek, aki számodra a legtökéletesebben igazolta, hogy egyáltalán nincs nagyobb dolog a bölcsességnél, amelynél semmi értékesebbet nem kívánhatunk magunknak.

És engedd meg, kérlek, fivérem, hogy végül, szavaim kiegészítéséül megjegyezzem: Trója végzetes sorsát Kasszandra szemérmertessége okozta, mert ha enged Apollón kérésének, és szerelmese lesz, az isten megőrzi jóslata szavahihetőségét, s ennek révén, ha a trójaiak hisznek Kasszandra szavainak, Trója megmenekülhetett volna. Odüsszeusz szintén bölcsessége segítségével vette be az elfoglalhatatlan várost. Ezért azután - hogy túl hosszúvá nyúlt szavaimmal ne fárasszalak el benneteket -, mivel egyedül a bölcsesség az, amely az embert minden téren tökéletesebbé teszi, ez méltóságában nemcsak az erkölcsi tisztaságot múlja fölül, hanem a halandók valamennyi egyéb ékességét is. Te pedig, tisztelendő fivérem, ha valamit föl akarsz hozni állításom ellen, ám lássuk, nehogy az legyen a látszat, hogy valami istentelen dolgot mondtam.

BÍBOROS. Ha az igazságnak megfelelően kimutatnám, milyen gyalgó ennek a mi korunknak bölcsessége, talán röviden bebizonyíthatnám előttetek, hogy a bölcsességnek ezt az emberi fajtáját nem szükséges olyan nagyra becsülnünk. Mert ha lehetőségünk van is rá, hogy az emberi dolgokból valamit megértsünk, csupáncsak az egyetemes dolgok fölfogása megengedett

számunkra, s ez az ismeret is csak keveseknek adatik meg. Mert minden egyes dolog igazi ismeretét, különleges sajátosságát - mivel ezek a dolgok a végtelenségig, a dolgok végső különbségéig terjednek - az emberi szellem gyengesége miatt már nem vagyunk képesek fölfogni, s tudjuk, hogy minden dolog csupán Isten és az angyalok számára válik - méltóságuk arányában - megismerhetővé. S szinte még mindig zavarban vagyok, ki merjem-e mondani, hogy a számunkra megengedett ismeret bármelyik része mennyire bizonytalan és zavaros.

Úgy vélem, Szókratész valószínűleg helyesen beszélt, s helyesen értettek vele egyet az akadémikusok, mikor a tudományt elkülönítették, úgy ítélvén, hogy az, sokkal inkább isteni sugallat kérdése, nem pedig vitatárgy, és ha a filozófusokra fordítom figyelmemet, s áttekin-tem, hogy hány esetben milyen ellentétes véleményeket hangoztatva küzdöttek egymással, az a benyomásom, hogy kölcsönösen meghátrálnak egymás csapásai előtt. Ha pedig a teológusokra nézek, akik közül igen sokan veszik maguknak a bátorságot, hogy egyes dolgokat megfogalmazzanak a rejtett titkokból, amelyeket Istenen kívül még a közbenjáró angyalok sem érthetnek meg teljesen, azt látom, hogy olykor meghasonlanak maguk közt, s kölcsönös harcokban pusztítják egymást. S ha az egyház nem parancsolna rájuk olykor hallgatást, és nem korlátozná e meggondolatlan vakmerőségüket, azt is nyilvánvalóan belső egyenetlenségek gyötörnék.

Végül is, ha megfontolod magadban, mi is az emberi bölcsesség, úgy találod, hogy az egészében vagy a tudományon, vagy az egyéni véleményen alapul. Ha megvizsgálod a tudományt, ez csupán az egyetemes dolgokra, s azok közül is nagyon kevésre vonatkozik, és minthogy érzéki benyomásainkon nyugszik, érzékeinket pedig valamilyen lelki vagy testi jellegű hatás igen gyakran megtéveszti, így a tudományban is benne rejlik a tévedés lehetősége. Azok pedig, akik többet mernek, mint amire szellemük képes, őszintébben és nagyobb önmérséklettel cselekednének, ha Pürrhón tanítványait utánozva *σκεπτικοί*, *εφεκτικοί* és *ἀπορριπτικοί*, vagyis szemlélődökké, önmagukat mérsékelökké és kételkedökké válnának, és bizonyos mértékig Arkeszilaoszt követnék, akinek véleménye szerint semmi sem fölfogható, s szemben álló vélemények esetén az ellentétes érvek egyforma erősek, s érzékeink is becsaphatók, és egyáltalán semmiféle biztos véleményalkotás nem lehetséges, és aki Hésziodosz ama bizonyos kijelentését idézi: „Az értelem elbújva rejtve marad az ember előtt, és senki sem ismeri meg, az Istenek titokban megtartották maguknak, s így nem képes arra, hogy bármit is megerősítsen vagy megcáfoljon.”

Véleményt azonban csupán azokról a dolgokról alkothatunk, amelyek változásra képesek, s hogy mennyire bízhatunk az értelemben, azt íteld meg te magad. Lehet, hogy erre azt mondod, ez a filozófusok kitalálása. Tekintsük hát át nagyjából az emberek egyszerű, sajátos szokásait, hogy meggyőződhesünk róla, mennyire különbözőek és nagyrészt megbízhatatlanok az emberi vélekedések. S még mi, Krisztus-hívők sem kételkedhetünk benne, hogy legtöbb esetben csalódunk, becsapódunk, s ha minket egyetlen igaz Megváltónak, Isten igaz fiának fénye meg nem világosítana, kevésen múlték, hogy különbözzünk a többiektől, a barbároktól.

Hogy a szemlét keleten kezdjük, a luzitánok az áldozatokban hisznek, a legostobább babonától indítva megtekintik az áldozati állat belső részeit, megvizsgálják beleit, és ebből következtetnek a jövőre. Emberek - főképpen hadifoglyok - zsigereiből mondanak jóslatokat, és a foglyok levágott jobb kezét az isteneknek adják áldozatul. A jós egy embert leüt, s miután az összeesett, belső részeiből következtet a jövőre. Ők a halálra ítélteteket agyonkövezik, a szülőgyilkosokat, messzire elvivén őket határaiktól, szintén kövekkel ölik meg. Mint mondják, a cantaberek olyan esztelenek, hogy a legtöbben azok közül, akiket az ellenség elfogott és keresztre feszített, győzelmi énekeket énekelnek. Ezeknél a férfiak adnak hozományt az asszonyoknak, a leányokat jelölik ki örökösnek, és azok kedvéért, akikkel házasságot kötöttek, föláldozzák és halálra szánják magukat.

A gallok lovuk nyakára akasztják az ellenség fejét, amit azután hazavive házuk előcsarnokában függesztenek föl. A kiváló férfiak fejét cédruskenettel bebalzsamozzák, és úgy mutogatják az idegeneknek. Abból az emberből, akit jövendőmondásra kijelölnek, hátát megvesszőzve kényszerítik ki a jóslatot, s a jelenlevő druidáknak szoktak áldozni. Egyeseket, nyilakkal átszúrva, a templom előcsarnokában függesztenek föl, továbbá égő áldozatot mutatnak be, nagy halom szénát összehordva, amelyre azután fahasábokat, vadállatokat, jószágokat és embereket szoktak ráhajigálni.

A cimberék feleségüket is magukkal szokták vinni a háborúba, s velük néhány, a jóslásban jártas, ősz hajú és fehér ruhába öltözött papnőt is. Ezek mezítláb vannak, derekukon ércövet viselnek, kivont karddal ők támadnak rá a foglyokra, s ha földre terítették, egy nagy medence fölött megölik őket, és így mondanak jóslatot. A szkítáknak és a szarmatáknak ház helyett szekér a lakóhelyük. A műsziaiak, mint Poszeidóniosz mondja, a vallásnak rendelik alá életüket, tartózkodnak az állatok elfogyasztásától, a kancákat fejik, s ezek tejét isszák. Nevezetes az abii nép is - a nevük azt jelenti: élet nélküliek -, mivel életüket asszonyok nélkül élik. A szkítákról azt olvassuk, hogy a jövevényeket föláldozzák, emberhúst szoktak enni. Kelyhek helyett koponyákat használnak, s ezért kapta tengerük az ᾠζενος azaz nem vendégszerető nevet. Egyébként rendkívül igazságosak, jó hírűek, szeretik az egyenlőséget, s mindenük közös, kardjukon és ivópoharukon kívül.

S vajon a görögöket ítéled-e a legbölcsebbnek, akik a legkevésbé sem tartották bölcsnek azt, akinek nem volt fiú szeretője? Vagy a krétaiakat mondod-e a legigazságosabbnak, akik a legaljasabbnak tartották azokat, akik fiukat - hogy azt a szerelmére vágyó el ne rabolhassa - visszatartották vagy elrejtették? S igazságosnak tartod-e a coensesbeliek törvényét, amely szerint a hatvan évnél idősebbek sisakfű méreggel kötelesek véget vetni életüknek? Vagy emberségesnek tartod-e a rhodosziakat, akik Saturnusnak, vagy a szalamisziakat, akik Agravalénak, Kekropsz leányának, Diomédésznek és Pallasznak, vagy a matematikai tudományok fölतालालीत, az egyiptomiakat, akik Heliopolisnál Junónak, vagy a khiosziakat, akik Dionüszosz Omaidosznak, vagy a lakedaimóniabelieket, akik Marsnak, vagy a phoinikiabelieket, akik Saturnusnak, vagy a görögöket, akik megkezdett harci vállalkozásaiak sikeréért embervérrel szoktak áldozni?

Íme, így fest a görög vallásosság, emberiség és bölcsesség! A laodikeiabeliek Pallasznak szüzet szoktak áldozni, az arabok fiút, a trákok és szkíták Dianának jövevényeket, a rómaiak a latin Juppiternek egy megátkozott embert. Íme, a római kegyelet! A karthágóiak Saturnusnak, az arkadiaiak Pan Lükeiosznak embert áldoztak. A messzénéi Arisztomenész egy alkalommal az Ithometasznak is nevezett Juppiter tiszteletére háromszáz embert mézszároltatott le. A thesszaliaiak Péleusznak és Khirónnak évenként egy akhai embert áldoztak föl, s ugyanúgy cselekedtek a lükiaiak, leszbosziak és a phókaiabeliek is. Heródesz Attikosz és Macharius Romanus leányokat áldoztak föl, az egyik Proserpinának, a másik az oltalmazó démonnak. Az aborigok tíz embert szoktak fölajánlani Juppiternek és Apollónnak. A kelták s majdnem valamennyi nyugaton lakó nép emberek leölésével szoktak áldozni. S ugyanilyen módon szokták tisztelni régen az itálok is Saturnust.

Először Hercules honosította meg a Latiumban élő arcasoknál a szokást, hogy élő emberek helyett az áldozatok szobormását dobják be a Tiberis árájába, amit azután a rómaiak március idusán szoktak megismételni a szent szobrokénak nevezett ünnepen. Ezen a napon ugyanis az áldozópapok, a Vesta-szüzek, a praetorok és olyan polgárok, akik jelen lehettek az áldozatnál, a szent hídról a Tiberisbe harminc, embert ábrázoló szobrot dobtak be, amelyeket argosziaknak neveztek. Kövessük nyomon, ha úgy tetszik, tovább is a halandók szörnyű, elvadult ostobaságát és tudatlanságát. A masszageták azt a temetési módot tartják legjobbnak, hogy a vénség miatt elhunytakat szokásuk szerint darabokra vágják, és birkahússal összekeverve elfogyasztják, azokat pedig, akik betegségben halnak meg, akárcsak a bűnösöket, kiteszik, hogy a vadállatok falják föl őket.

A neuri törzs szobrok helyett kardokat imád. Marsnak embereket vágnak le áldozatul, s csontjaikat tűzhelyeiken égetik el. Ázsiában az androphagoi és esszédonesz törzsek, amelyek emberhús evéssel mocskolják be magukat, szüleik temetését a masszageták módján úgy rendezik meg, hogy az egymásra rakott holttesteket a rokonok körben álló tömege harapásokkal darabokra tépi, majd jószágok húásával összekeverve elfogyasztja, a koponyákból pedig, azokat arannyal díszítve, kelyheket készítenek. A legtöbb szkíta törzsnél megisszák a megöltek sebeiből kifolyt vért, és szerződéseiket, méd szokás szerint, kölcsönös vérivással szentesítik. Ezzel szemben a hiperboreuszok ligeteket tisztelnek, ezeknek fákat visznek áldozatul, nem ismerik a széthúzást, tisztelik az ártatlanságot, a halált önszántukból hívják, s ha a halált már megidézték, kárhozzatják a haldokló késedelmeskedését.

A rhipaiosok egyformán kedvelik a nyugalmat, és szentségek helyett ezt imádják. Az Óceán Orkadesz nevű szigetein az emberek halon és tejen élnek, s köztük a király az egyetlen, akinek semmi magántulajdona nincsen, de övé minden ember teljes vagyona. S hogy a fősვნყség ne fordítsa el az igazságtól, a szegényektől tanul egyenlőséget, viszont minden nővel ő rendelkezik. Az Aethiópiában élő macrobiusok életkora sokkal hosszabb a miénknél, önként tisztelik az igazságot, szeretik a méltányosságot. A troglodita nép tagjai barlangokban laknak, nem kínozza őket a birtoklásnak semmiféle vágya, s kígyók húsan élnek. Igen szigorú törvénnyel kötelezik asszonyaikat, hogy a házasság megkötése utáni első éjszakán kívül, amelyen elszenvedik mások erőszakát, örökös szeméremben éljenek. Az egyiptomiak Serapist s az ökröt, macskát, hagymát s a krokodilt imádják, szemérmetlen módon végzik szertartásaikat.

Ezzel szemben a sabaeusok, mikor a tömjéntermő ligetek megmetszésére készülnek, sem temetést nem néznek végig, sem az asszonyokkal való érintkezéssel nem mocskolják be magukat. Az esseni nép azonban kétségtelenül fölűlműlja a zsidók makacsságát, a görögök bölcsességét s az itáliaiak mértékletességét, mert ezek nem ismerik a pénzt, pálmalevelekbe öltöznek, a hűséget, ártatlanságot s az örökös erkölcsi tisztaságot tisztelik, s egy a szeméremnek szentelt helyen áldoznak. Nincs náluk szemérmetlen nőszemély, s nem születik senki, miután a nők többsége érintetlen, s ez a nép - hihetetlen kimondani is - a századok mérhetetlen során át örök életű, mivel a nők nem szűnnek gyermekeket. Így hát senkinek sem kell elcsodálkoznia, ha fenséges nővérünk annyira tiszteli és magasztalja az erkölcsi tisztaságot.

Azt olvassuk, hogy a trausi népnél a fiúk világrajövetelét a szűlők sírva, a rokonok könnyezve fogadják, viszont náluk az szokás, hogy az elhunytak temetését vidám tapsolás közepette rendezik meg, s így előttük természetesen meg kell hátrálnia a görögök és latinok dicsőségvágyó komolyságának és állhatatosságának. Náluk a női hűség is annyira szilárd, hogy az asszonyok belevetik magukat meghalt férjük máglyájának lángjaiba. A naszamón törzsbeli az igazságos férfiakra és a sírokra szoktak esküdni. Itt a király temetések az emberek fűlűket levágják, hajukat körben lenyírják, karjukat is körben megsebzik, mindnyájan sebet ejtenek homlokukon és orrukon, s bal kezűket nyílveesszővel szűrják át.

A padainak nevezett indiai marhatenyészűtőknek, akik nyers húson élnek, mint mondják, a következő szokásaik vannak. Ha a polgárok közül bármelyik, akár férfi, akár nő, megbetegszik, legközelebbi hozzátartozóját, azt állítva, hogy halálos betegségben szenved, noha nyoma sincs rajta betegségnek, a legkisebb könyörület nélkül megölik és elfogyasztják. Mikor Dareiosz egyszer tolmács útján megkérdezte a kalakai nevű indus törzstől, melynek tagjai megették szűlűiket, mennyi pénzt óhajtanak azért, hogy elhunyt atyáikat inkább máglyán égessék el, a lehető leghevesebben tiltakoztak jobb temetési módot javasló tanácsa ellen, mondván, hogy hagyományaik szerint így kell cselekedniük. Az egyiptomiak, mikor áldozatra gyűlekeznek, az áldozati szertartás után az összegyűlt nagy tömegben valamennyien megkorbácsolják egymást, olyannyira, hogy még arcukat is összesebzik.

A perzsák tartózkodnak a bortól, s náluk más jelenlétében sem hányni, sem vizelni nem szabad. A fiúkat elsősorban három dologra tanítják meg. Arra, hogy hogyan kell lovagolni, a nyíllal helyesen bánni és igazat mondani, s náluk a hazugság számít a legrútabb véteknek. Indiában található az emberi nem legbölcsebb tagjai, ezek, ha betöltötték éveiket, máglyát gyújtva hívják a halált. Itt a filozófusokat meztelen bölcselőknek nevezik, s ezek napkeltétől napnyugtáig feszült tekintettel néznek a legizzóbb lángú napkorongba. Azonban hogy nevezetesebb példákra térjünk vissza, a spártaiak nem szoktak előbb harcba indulni, csak ha az anapesztusi versek üteme és a fuvola csatába szólította őket, sőt hogy a vérzést eltitkolják, bíborszínű ruhát viselnek. Az athéniaiak bürökből készült mérget találtak föl a kivégzések végrehajtására. A cimberek csata közben a legvidámabb hangulatban szoktak tombolni, mert dicsőséges alkalom kínálkozik az életből való eltávozásukra. Viszont akik betegségük következtében haldokolnak, éppúgy sóhajtoznak és panaszkodnak, mintha gyalázatos módon fejeznék be életüket.

A celtiberek fölfogása szerint, legnagyobb szégyen a csatában győzni akkor, ha a harcban az esik el, akinek megmaradásáért följánlották magukat az alvilági isteneknek. Nem csekély dicséretet érdemelnek a litii nép tagjai, akik ha valaki közülük meghal, annak megsiratását csak női ruhában engedik meg. A perzsák csak akkor nézik meg gyermekeiket, ha azok elérték hétéves korukat, hogy gyermekeik halálát bátrabb szívvel tudják elviselni. Néhányan a sogdiani és a bactriani népnek arról a szokásáról tudósítottak, hogy ezek az öregség vagy betegség következtében elhunytakat temetési szertartás helyett a kutya elé vetették, sőt a caspii nép tagjai hetvenedik életévüket elért szüleiket bezárva halálra éhezttették.

A seres nép, bár aranyban és ezüstben bővelkedik, élelmét mégis vadászattal szerzi meg, s itt az ifjakat, míg föl nem serdülnek, úgy használják, mint szolgákat. Carmaniában senki sem vihet haza feleséget, míg egy ellenség levágott fejét nem vitte oda a királynak, aki azután a fejet palotájában elhelyezi, annak nyelvét feldarabolva egy kenyérszelettel megízleli, majd fölkínálja annak, aki odahozta, és barátainak, hogy fogyasszák el. Asszíriában az a szokás, hogy az asszonyok a vendégekkel együtt hálnak. A Meroétól nem messze lakó népeknél a legtöbb asszony ajkába rézkarika van belefűzve. A babiloniak viszont mézzel töltik meg a sírokat. Ameroitae nép Isist, Pant és Herculest tiszteli, s itt vannak olyanok, akik az elhunytak testét a folyóba dobják, mások üvegedénybe rejtik, s a legtöbben agyagból készített teknőben a templom körül ássák el halottaikat. Az elhunytakra szoktak esküt tenni, akiket kivétel nélkül szentnek tartanak. Királyaikat, az aetiopok szokása szerint, annyira kedvelik, hogy ha a király elveszti valamelyik testrészét, családja tagjai ugyanúgy megcsonkítják magukat, s ha meghal, ők is követik a halálba.

Nos hát, miután e téren eléggé körülnéztünk, s nehéz volna valamennyi nép szertartását leírni, fontoljátok meg ennek alapján, előjárók, hol tart a bölcsességben, s mennyire ismeri a dolgokat valamennyi halandó. S különösen vizsgáljátok meg az emberek által vallott hamis nézeteket, amelyek csak azokat nem csapják be, akik kellőképpen és érintetlenül megőrizték a mi Megváltónkba vetett igaz hitüket, egyéb dolgokban azonban az emberek gyakran tévedés áldozatai lesznek. A többiek valamennyien a romlás útját járják, ámbár sok olyan nép akad, amely látszat szerint, a természet vagy a csillagok jóindulata folytán, a különböző erények terén, úgy látszik, fölülmúlja a mi erkölceinket. S a példák mindegyikéből megfelelőképpen beláthatod, mennyire semmitmondó s legtöbbször mennyire téves az emberi bölcsesség, amit talán az apostoltól is megtanultál. „E világ bölcsessége - mondja ő - balgaság Isten előtt.”

Így hát, úgy véljük, helyesen beszélt a Prédikátor, amikor bizonyosságot tett az emberi dolgok teljes hiábavalóságáról, „Ímé - mondta -, nagygyá lettem, s mindenkit fölülmúltam, bölcsességben, akik nagyobb rangúak voltak Jeruzsálemben, s elmém fölöttebb bölcsen látott, s tájékozott lettem, s szívemet arra szenteltem, hogy megismerjem a bölcsességet és a tudományt s a tévelygéseket és balgaságokat. S megtudtam, hogy ezekben is van fáradozás és a lélek

gyötrelme, mert a sok tudományban sok bosszúság van, s aki növeli a tudományt, növeli a fáradozást is.²⁸” Arisztotelész is, akit a filozófusok fejedelmének tartunk, őszintén elismerte, hogy a dolgok lényegét tökéletesen még senki sem ismerte meg, de nem mindenki van teljesen elzárva a tudástól, hanem minden egyes ember megismert valamit a természetből. S ahogy az éji bagoly szeme a fény felé fordul, úgy lelkünk is képes fölfogni azt, ami az egész természetből a legészrevehetőbb.

Ennek alapján elítélem az evilági bölcsességet, amely annyi ember szellemét fárasztotta ki hiába, s a vele foglalkozókat az elbizakodottságon kívül semmi egyébbel nem ajándékozta meg. Így hát nagyon jogos ez a mondás: „A tudás fölfuvalkodottá tesz, az alázatosság pedig épít.” Nekünk egyedül az isteni bölcsességre kell törekednünk, amelynek révén valóban bölcsé és halhatatlanná válunk, és segítségével Isten minden parancsát megtartjuk, Istent féljük és szeretjük. Mert nincs ember, aki a legfontosabb dolgokból valamit is igazán megismerhetne, ha őt maga Isten nem világosította meg. Tőle származik minden igazi bölcsesség, amelyben benne van a fölfogásra képesítő Szentlélek, amely egyetlen, sokszoros, érzékeny, mérsékelt, ékesszóló, tevékeny, bemocskolhatatlan, édes, a jót kedvelő, éles fölfogású, semmi jótéteményt meg nem tiltó, emberséges, jóindulatú, szilárd, biztos, gond nélküli, minden erénnyel teljes, mindent előre látó, s betölti valamennyi, fölfogásra képes lelket. S ez a fajta bölcsesség pedig, tisztasága következtében, mindenütt érvényes.

Az isteni erényt ugyanis kedvesség jellemzi, a mindenható Isten lényének mintegy tiszta kisugárzása, amely nem létezhet erkölcsi tisztaság nélkül, sem az áhítatos erkölcsi tisztaság e nélkül, ezért semmiféle beszennyezett lény nem részesülhet belőle. Ez ugyanis az örök világosság ragyogása, Isten fenségességének folt nélkül való tükre, s az ő jóságának megvalósulása. Ez beköltözik a tiszta és megszentelt lelkekbe, őket az Isten kedveltjeivé és prófétáivá teszi, mert Isten senkit sem szeret, csupán azt, aki együtt él a bölcsességgel. Mindebből tehát megértheted, hogy az erkölcsi tisztaság sokkal magasabb rendű az emberi bölcsességnél, s annak, amit isteninek nevezünk, a leghűségesebb kísérője; s nem lehet attól elválasztani, mert az isteni bölcsesség senkiben sem lakozik, aki nem bizonyult tisztának és erkölcsösnek. Így tehát, nemes vezér, hogy se győztesnek, se legyőzöttnek ne érezd magad, s nehogy diadalod és győzelmed dicsősége valamennyire is megkisebbedjék, fogadd el, hogy az erkölcsi tisztaság nem magasabb rendű az isteni, s nem alacsonyabb rendű az emberi bölcsességnél.

FERENC. Sosem múló hálát adok neked, legszentebb életű fivérem, hogy egyaránt tekintettel voltál az én méltóságomra és a magad igazságára. Én a közös bölcsességről beszéltem, s mindkét fajtáját összefoglaltam. Most pedig, mivel a vendégek, minket hallgatva, majdnem mind kimerültek, vessünk véget a vitának. Őcséd nemcsak otthon, de a hadszíntéren is mögötted, mert téged a természet olyannak alkotott, hogy minden látszat szerint otthon és a határokon kívül egyaránt rendkívül biztosan helyt tudsz állni.

A VÁRADI PÜSPÖK, MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

VÁRADI PÜSPÖK. Ó, milyen isteni tehetségekkel teljes az Aragóniai-ház, s mennyire nem érdemtelenül juttatott nekik az isteni akarat uralmat Hispániában, északon és Itáliában, mert isteni férfisarjakat hajt, s a legbölcsebb elméket neveli. Még sosem hallottunk ennél megnyerőbb, műveltebb és üdvösebb vitát. Szinte az angyalokat hallottuk, amint égi ékesszólással vitatkoznak az erényekről, s a királyt és királynét oly édes megleléssel frissítették föl, hogy senkit sem lehetne a földkerekségen náluk boldogabbnak mondani.

²⁸ *Imé - mondta -, naggyá lettem...* - Préd 1, 16-17; 2, 1.

KIRÁLY. Várakozásomat és örömet ma olyan mértékben kielégítettétek, legédesebb fiaim, hogy engem magamat is éppen akkora öröm és gyönyörűség töltött el, mint csodálkozás, s úrnőm is nagyon hálás érte, hogy a tiszta erkölcsről kifejtett véleménye ilyen védelemben részesült. Mert nyilván méltánytalan lett volna, ha egy ennyire tiszta és szeplőtelen lélek oly fölöttébb igaz állítását sérelem éri. Ti pedig, akik oly rendkívüli elmeéllel kerestétek az igazságot, ne nélkülözzétek az elismerést kifejező jutalmakat, az oly szellemes vita emlékére adott adományokat. Először is, főtisztelendő bíboros, az ünnepi alkalom emlékére tőlem és a királynétól fogadj el egy arannyal átszőtt miseruhát a legértékesebb süveggel együtt, továbbá a szent áldozat céljára tíz ezüstedényt és egy tizenkét talentum súlyú aranykelyhet. Te pedig, nemes vezér, kapjál ajándékba egy arannyal kihímezett bíborköpenyt, ezenkívül egy ezüstözött kocsit, egy elefántcsont pálcát, egy babérkoszorút, továbbá tíz, aranyzabolával és díszekkel ékes lovat.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Határtalan, mint mindig, legfelségesebb atyám, ez a te bőkezűséged; sosem engeded, hogy bármiféle erény is jutalom nélkül távozzék. Ezek az ajándékok lesznek az örök dicsőség utáni vágy serkentői, s ezek emlékeztetnek majd legdicsőbb felségedre. Ebből bárki megértheti, mennyivel adósod az Aragóniai-ház. Benneteket pedig, legkiválóbb vendégeink, mivel a vita harmadik része - arról, hogy a szüzesség és a házasság tisztasága közül melyik az előbbre való - még hátravan, és mert a király is így óhajtja, meghívunk a holnapi lakomára. Közben tapsoljátok meg fivéremet, s minden jót mindnyájatoknak.

BESZÉLGETÉS A HÁZASÉLET TISZTASÁGÁRÓL

HARMADIK KÖNYV

BÁNFFY MIKLÓS, MÁTYÁS KIRÁLY, BEATRIX KIRÁLYNÉ, FERENC

BÁNFFY MIKLÓS. Én úgy vélem - s talán nem tévedek -, legszentebb felség, helyesen látom, hogy a vendégek szerfölött szeretnének már a vitába belekezdeni, s noha a vendégség, amiben ma részesítettél, nyilvánvalóan fölülmúlja Ahasvér, Antonius és Kleopátra lakomáit, úgy veszem észre, minél számosabb és nagyszerűbb fogást hordanak föl, annál kevesebben falatoznak ezekből. Ennek oka pedig a legkegyelmesebb szentséges királyné, aki a kellemes szórakozás közepette, hogy erkölcsünket minél sokoldalúbban kiművelje, s hogy maga elkerülje a látszatot, hogy semmi érdemes dolgot nem cselekszik, a szüzesség és a házaselet tisztasága fölöttébb fogós kérdését vetette föl.

Tegnapelőtt a legbölcsebb atya, a mi Lászlónk szellemesen és részletesen arról vitázott Galeotto-Epikurosszal, hogy ezek vajon erényeknek számítnak-e. Tegnap szinte isteni ékesszólással, nagyon is éles és egészen újszerű vita keretében határozta meg a két herceg, az Aragóniai-ház két nagyszerű csillaga, hogy e két erényt a többen nagyobbra kell tartanunk. S azzal, hogy a király kérésére és óhajára vállalták ezt az összecsapást, minket szinte anyalokhoz illő vetélkedéssel frissítettek föl. S hogy örömkünknek semmi híja se legyen, a magad és a királyné jóvoltából előzőleg sok emlékezetre méltó dolgot hallottunk az itáliai hatalmasságokról.

Most pedig végül az a kérdés vár eldöntésre, hogy e két erény közül, amelyeket az isteni fivérek tegnap a többenél értékesebbnek minősítettek, vajon melyik látszik előbbre valónak. Ennek a meghatározása pedig valóban a legnehezebb feladat, annál is inkább, mert ha bárki is megpróbálkozna azzal, hogy fölülmúlja az előző viták színvonalát, azt fogjuk látni, hogy a királyi vendégek - teljes joggal - elégedetlenül s a vita további folytatására vágyva fognak eltávozni a királyi lakomáról.

KIRÁLY. Nyilván nem hétköznapi tárgyat adtak elénk megvitatásra. S az én kedves Beatrixom, aki annyira igyekszik kedvetekben járni, és szeretné, hogy jól érezzétek magatokat, nagyon is hozzáértően és a legjobbkor fásasztja a lakomázók közül a legkiválóbb elméket, hogy testekkel együtt egyszersmind lelketeket és szellemeteket is megújítsa, és minél jobban fölgújtsa bennetek a tisztesség szeretetének a lángját, ami nélkül semmi sem válhat dicséretre méltóvá.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ha úgy véled, atyám, hogy testünket bőségesen kielégítettük, itt az idő, hogy lelkünk is leheveredjék lakomájához, mert az ő eledele üdvösebb, és többet nyújt nekünk az életre. Két - a résztvevők méltósága és tehetsége következtében igen kiváló - vitát hallgathattunk végig, s még hátravan a harmadik kérdés, hogy mivel az erények közül a szüzesség és az erkölcsi tisztaság látszik a leghatalmasabbnak, melyik közülük az első. Ti pedig, vendégeink, mivel szellemi képességeitek egyáltalán nincsenek elrejtve előttem, nyilvánítsatok véleményyt ebben a dologban.

Ez a vita nem is annyira a királyi fülekhez, hanem a ti tehetségetekhez méltó, s mivel a ti szellemetek tiszta és szemérmes, magasztaljátok föl ezeket a leghatalmasabb ékességeket, amelyek nélkül a többi erény, minthogy valóban erre a kettőre támaszkodik, sehol sem tudna érvényesülni. Ha lehetséges, növeljétek vitánk méltóságát, s múltjátok fölül azoknak a kiválóságát, akik az előző napokban vitakoztak. Vagy ha nem olyan könnyű dolog fölülmúlni őket, legalább érjete föl hozzájuk, és nem fognak hiányozni az ajándékok, a dicsérettel járó

jutalmak. Itt van atyám, aki annyira büszke a ti képességeitekre, s igyekezzetek azon, hogy veletek született tehetségeitek ragyogását még teljesebb gyönyörűséggel élvezhesse, s így erősítsétek meg rólatok alkotott véleményében.

BÁNFFY MIKLÓS. Nem könnyű feladat, királyné e kiváló szellemeket fölülmúlni, főként olyanokat, amilyeneket ritkán terem egy korszak. Ki lenne képes fölülmúlni László püspöknek vagy az Aragóniai fivéreknek ezt a valóban angyali tisztaságú szellemét, amelynél annyi évszázadon át senki sem láthatott kiválóbbat? István és Pál, továbbá Mátyás, Péter és Drági Tamás, a szent ügyek kegyes intézője, nyilván mind legyőzhetetlen vezérek a harcmezőn, így sajnálatos módon a többi erényt szeretnék fölmagasztalni, mert csak a hadi mesterséghez értenek, s így csak a katonáskodást ismerik el művészetnek. A többi vendég pedig, még az előzőleg lezajlott viták hatása alatt van, s így egyik sem mer egy szót sem szólni, s mivel még mindig tart álmélkodásuk, jobbnak tartják, ha hallgatnak.

FERENC. Ezt a rátok jellemző emberségből teszitek, vendégek, akik minket naponta igyekeztek megtisztelni. Hogy a pannóniai tehetségek mennyire megelőznek másokat, ezt, immár sok éve körötökben időzve, gyakran volt módom tapasztalni. Mert ők, akik szívvel-lélekkel vívnak fegyveres harcot, inkább készek meghalni, mint vereséget szenvedni, ugyanígy, ha a tehetségek irodalmi tájékozottságban mérik össze erőiket, e téren nyújtanak nagyszerű teljesítményt, s a lehető legélesebb elmével járnak végére mindennek. Így hát hagyjátok abba a szemlélődést, és mivel éber szellemetek már elég érvet sorakoztatott föl, elszánt lélekkel vágjatok bele a vitába, vidítsátok föl atyánkat, s legyetek segítségére a királynénak; hiszen ők kívánságaitokat mindig helyeselni szokták.

Ha pedig ezt megtenni mindenképpen vonakodtok, akkor mivel mindenfelől ezt a kívánságot hallom, ha el tudom veletek fogadtatni javaslatomat, olyan kiváló pár fog itt vitát kezdeni, hogy - ha a rátok jellemző udvariassággal úgy vélekedtetek, hogy eddig az angyalok szavait hallottátok - most az lesz a benyomásotok, hogy az igazi Istenek jelenlétét élvezhetitek.

BÁNFFY MIKLÓS. A mi részünkről ebben a mai vitában semmire se számítsatok. Ha ma isteni kegyből megadatik nekünk, hogy itt Juppiter és Juno szavait hallhassuk, az lesz az érzésünk, hogy nem Pannóniában, hanem az Olümposzon lakomázunk. Így hát kérlek, Ferenc, te, világ gyönyörűsége, rajta, kövess el mindent, hogy az égben lakomázhassunk, és az igazi istenek szavait hallgathassuk!

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ez az én kedves Ferencem mindig valami csapdát állít nekem. Óvakodj, atyám, nehogy valami összezapásba bonyolódjunk, ahogy ezt most fivérem ravaszul kitervelte.

FERENC. Nem én terveztem valami cselt ellenetek, legjóságosabb nővérem, de saját ki-művelt emberségtek állít nektek csapdát, minket szavaitok meghallgatására, benneteket pedig vonakodástok végleges föladására készítetve. Így hát, ha - mint jósként előre látod - rá tudjuk venni felségteket kérésünk teljesítésére, akkor ahogy most is tesszük, hirdetni fogjuk, hogy benneteket minden egyéb uralkodó elébe kell helyezni, nekünk pedig majd tudásunkat növeli az, az égi fűszer, amit az isteni boldogság édessége rejt magában.

KIRÁLY. Ki tagadhatna meg, leányom, bármit is ettől az ifjútól? Hiszen az emberi szív megnyerésének művészetét olyan ügyes módon gyakorolja, hogy szellemének ilyen kiválóságával és nagyszerűségével ő maga vívta ki, joggal, hogy engedjünk kérésének, amit másoktól teljesen jogosan megtagadhatnánk. Ő maga tegnap is mily készséggel tett eleget kérésünknek, ezen fölül is mindennap arra törekszik, hogy életünket kellemesebbé tegye. Így valóban kegyetlennek tarthatnának minket, ha ennek az egyetlen szemünk fényének kérését bármilyen okból is nem teljesítenénk.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Milyen engedékenynek és jóindulatúnak szült téged, atyám, a természet, hogy tőled emberségből és jóindulatból a többiek is példát vehetnének. De atyám, mire vállalkozol? Hiszen az illendőség és a természet tilalma miatt, nemhogy a nyilvánosság előtt, de négy szemközt sem illene vitába keverednünk.

BÁNFFY MIKLÓS. Kérlek, viseld el megnyugvással, Pannónia istennője, hogy ilyen vakmerőek vagyunk a kérésben, s be fogod látni, hogy ez sokkal inkább vallásos áhítatból, semmint lenézésből ered, azért, hogy égi szavaitokkal eltelhessünk. S ugyanígy esedezik valamennyi többi vendég is isteni lényetekhez, hogy az, a birodalom kormányzásában tanúsított bölcsességeket, amelynek az emberek tanúi lehettek, kegyes és áhítatos lélekkel szavaitokból is megízlelhessék, s így személyetekben nemcsak a legszentebb, hanem a legbölcsebb uralkodókat is tisztelhessek és becsülhessek.

FERENC. Kedves nővérem, miért vitázol ilyen sokáig önmagaddal s miért ezekkel a főemberekkel, legodaadóbb híveiddel? Mit tudsz te megtagadni öcsédtől, főképpen akkor, ha valami igazságos és tisztességes kérést tolmácsol? Rendkívül nehéz kérdést vetettél föl az összegyűlte előtt, de ha erre, atyánkkal beszélgetve, nem adsz feleletet, vendégeinket úgy bocsátjuk el, hogy nem tisztázódtak gondolataik. Föltétlenül szükséges, hogy ennek a kérésnek végére járjunk, és nem egykönnyen tudom fölfogni, hogy azok, akik ezeket az erényeket nem becsülték annyira, mint amennyire - ahogy már bizonyos mértékben beigazolódt - becsülniük kellett volna őket, hogyan juthatnak be Isten szeretetébe és kegyelmébe.

Így hát, mivel hozzád intézett kéréseimet sosem szoktad teljesítés nélkül visszautasítani, esedezve kérlek, tedd meg ezt fivéred kedvéért, aki teljesen isteni lényed szolgálatára ajánlotta föl, adta oda és kötelezte el magát, s akit mellőled lehetetlen volna elszakítani. Ha lelked szentelt kincstárát egyszer föltárod, azzal nemcsak engem, hanem nyilván másokat is boldoggá teszel. Atyánk legszentebb felsége könnyen hajlandó engedni kérésünknek, s nem illik hozzád, hogy ebben ne kövesd példáját.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Látnod-e, atyám, milyen esdekelve s milyen ügyesen sürget engem fivérem? Mindenfelől kérnek és noszogatnak, hogy kezdjünk vitát, vállalva akár a nevetségessé válás kockázatát is. Nos, szerinted, atyám, mit tegyünk?

KIRÁLY. Nincs igazságtalanabb dolog, mint a jogos kérést megtagadni, leányom, s ez sem az emberségnek, sem a királynak nem szokott dízére válni. Ők most már szeretnének felvilágosítást kapni, hogy a szüzesség és a házaserkölc közül melyik az előbbre való. Ez a tárgy nem méltatlan a te Isten ihlette tehetségedhez. Tehát tedd lehetővé téged legjobban kedvelő atyád kedvéért, hogy a jelenlevők meghallgathassák fölfogásod kifejtését, s még utódaink is emleghessék, hogy te a legkiválóbb erényekről, isteni ihlettel eltelve, milyen hosszan értekeztél.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Nagyon is jól tudom, atyám, hogy milyen szűkek, főként számomra, a királyi méltóság határai, s ismerem Szophoklész megállapítását is: „Az asszonyok ékességét a hallgatás jelenti.” Először is milyen jelentős dolog az, hogy akik azért vezetők, hogy másokról határozzanak, most habozás nélkül mások megítélésére bízzák magukat. De a feladatban a legnehezebb az, hogy Beatrix jelentős dolgokról kezdjen vitát atyjával, aki a tudományok és erények minden fajtájának oly teljességével ékes, akinek keble valóban Minerva igazi lakóhelye; s olyannal szálljon szembe, akivel a legnagyobb gyengédség és az oly értékes szeretet miatt semmi módon nem volna szabad szembehelyezkednie. Így hát kezd úgy, ahogy kedved tartja, s csak az a fontos, hogy óhajodnak és kívánságodnak eleget tegyünk.

KIRÁLY. Ki az, aki ebben a percben, drága csókjait óhajtva, ne kívánná megölelni ezt az annyira kiváló és kötelességtudó asszonyt, az egyetlent, aki engem valóban boldogítani képes? Nincsen, kedves Beatrixom, semmi félnivalód, szabadságunk a legteljesebb, s persze,

mi másoknak nem szabad, azt a mi méltóságunk sem engedi meg. Gyakran bízzák a mi ítéletünkre, hogy döntsünk egy törvényjavaslat, egy fölhatalmazás vagy valamilyen jó vagy rossz dolog ügyében. Te a legbölcsebbek közé tartozol, s amit emberi elme képes fölfogni, azt mintegy isteni segítséggel mind megtanultad. Bocsátkozzunk tehát küzdelembé. S mivel tudom, hogy te már régóta a szüzesség értékesebb voltának a képviselője vagy, én a házaselet tisztaságának az elsőbbségét fogom védelmezni, s abban a biztos tudatban veszem védelmembe, hogy tehetségedet ma még alaposabban megismerhetem. Erőnk szerint fogjuk képviselni, én az erkölcsi tisztaság, te pedig, az általad oly nagyra becsült szüzesség ügyét.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Legyen úgy tehát, ahogy óhajtod, atyám. És ha már vendégeink ügyessége folytán csatába bocsátkozunk, kezdjük, ahogy illik!

FERENC. Mivel tehát immár elértük kívánságunk teljesedését, és amire nem tudom, volt-e már példa a népek történetében, föltanúi lehetünk a király és a királyné vitájának, amennyire csak lelkünk képes rá, a legfeszültebb érdeklődéssel hallgassuk, s a legáhitatosabb csendben kövessük figyelemmel ezeket az isteni szavakat.

BÁNFFY MIKLÓS. Nagyon helyes! S így kérlek benneteket, viselkedjétek úgy, amiként ezt a nápolyi herceg kéri tőletek.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Mivel nagyon jól tudom, hogy a királyoknak és az emberek előjáróinak, akik minden hatalmukat az égtől kapták, mennyire ki kell tűnniük bölcsességben és erényben a többiek közül, s hogy mindezeknek, miután az isteni gondviselés rájuk bízta a hatalmat, az erények minden fajtájában annyival kiválóbbnak kell bizonyulniuk, amennyivel az ember fölötte áll a többi élőlénynek, az, az óhajom, leányom s ti, szent előjárók és legvitézesebb hősök, hogy bárcsak Isten segítségével olyan mértékben volnék beavatva a tudományba és bölcsességbe, amennyi irántatok érzett szeretettel és bizalommal a természet megajándékozott. Hogy így azután, nem csak a kegyeletben, hanem a tanításban is példát adva, megőrizhessem üdvös nyugalmatok, s így én magam is az igazi atya kötelességének napról napra mind nagyobb mértékben eleget tehessek. De miután annyi tartomány kormányzása, annyi különböző, harcias nép gondja, s végül annyi, minket barbár dühvel és germán kegyetlenséggel szorongató háborúval való vesződés köt le minket, és szólít el a tudományoktól, ezekre nagyon kis időt tudunk szakítani magunknak, hiszen az ezekben a dolgokban való elmélyülés nem ezer, különböző dologra ügyelő, hanem figyelmét egy dologra összpontosító, gondoktól nem zavart embert kíván. Ezért van, hogy lelkemet bizonyos szorongás fogja el, hogy feleségem és mindnyájatok óhajának esetleg nem tudok kellőképpen eleget tenni.

Az élet kurta volta, a gondok tömege s a tudományok áttekinthetetlen terjedelme okozza, hogy nem tudjuk ezeknek minden eredményét nyomon követni. Ehhez hozzájárul az is, hogy kedves Beatrixommal szemben most, Herculesre, rendkívül nehéz feladat hárul rám. Hiszen ő napokat és egész éjeleket tölt el az isteni és emberi dolgok tanulmányozásával, s az asszonyi nem elméje nemegyszer oly éles és fogékony, hogy fölülmúlja a férfiakét, s nem tagadom, hogy leányom is ebből a fajtából való. S ha vitánkban ő kerekedik fölül, ez a férfinemnek talán kellemetlennek látszik, de egy atya, éppen azért, mert atya, ezt semmiképpen sem tarthatja megszegyenítésnek.

Hogy tehát most tárgyunkra térjek, én úgy vélem, hogy a házaserkölc tisztaságát többre kell tartanunk a szüzességnél. Téged, leányom, pedig felhatalmazlak, hogy közbeszólj, és ha valamivel nem értesz egyet, megcáfoljál. S ha én kifejtettem véleményemet, majd add elő a tiédet.

Ha egy dolog kiválóságáról tárgyalunk, ezt nyilvánvalóan méltósága, természete, időtartama, hasznossága, szükségszerűsége vagy szépsége s végül örömszerző volta alapján kell mérlegelnünk. Mi azonban vitatjuk, hogy ezek a vonások adnák meg a házaselet tisztaságának értékét. Mert ha bármi is igényt tart rá, hogy jónak nevezzék, gondoljunk Hermész kijelentésére: „Semmit sem lehet valóban jónak nevezni, kivéve magát az Istent, aki saját maga a jóság, igazság és tökéletesség, vagy legfőljebb azt, ami Istenhez való hasonlatossága révén egyre közeledik hozzá.” Isten azonban, mint ez az egyiptomi király Istentől ihletve bizonyítja, a fény, az élet atyja, akitől az ember ered, s akinek életéhez és ragyogásához ki-ki ismét visszatérhet, ha önmaga fölismerte, hogy életből és fényből alkották meg. Ugyanis Isten léte szülte számunkra a fényt, amit szent kijelentések is megerősítenek, mint a következő is: „Tekinteted ragyogása támasztja fölöttünk a fényt, Uram.” Vagy ez: „Isten az igazi fény, amely minden, evilágra érkező embert megvilágít.”

Minthogy pedig az isteni gondoskodás eme fényének következtében az ember a többi, testtel bíró lénynél hasonlatosabb Istenhez, minden szándékával s teljes lelkével naponként arra kell törekednie, hogy mivel Isten képének vonásait viseli, amennyire tőle telik, minél hasonlatosabbá váljék teremtmőjéhez. S ha ezt megvalósította, megnövelte jutalmát is, s a halandó létből is átlépett a halhatatlanságba. Istennek pedig, kétféle cselekvéssel szoktunk szolgálatára lenni. Az egyik a saját magunkban való elmélyedés, miközben az ember önmagát megérti és megvizsgálja, mindent megismer, a másik pedig, hogy oly módon kormányozzuk a világot, hogy itt semmi se történjék Isten akarata ellenére.

Mivel tehát Isten a szüntelen megértés, cselekvés, alkotás, s mindazt, ami nincsen akarata szerint, kifogyhatatlan jóságával saját képére alakítja, nem szabad róla föltételeznünk, hogy nem cselekszik, s minthogy cselekvése egyszerű és tiszta, az ember számára a legszükségesebb, hogy erejéhez képest az ő cselekvési módját próbálja követni. S amiképpen látjuk, hogy Isten sohasem hagy föl a dolgokat létrehozó és gyarapító tevékenységével, így ha a házastársi szemérem révén nem igyekszünk valami újat létrehozni, a látszat szerint semmiképpen sem utánozzuk Istent, s nem ítéltetünk hozzá hasonlóknak.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Bevallom, atyám, ahhoz amit előadtál, én nem egészen helyesen ítélt meg egyes dolgok fontosságát. Azt azonban, hogy gyermekek nemzésével erősítjük meg Istenhez való hasonlóságunkat, bocsáss meg a kijelentésemért, semmiképpen sem fogadhatom el. Minthogy azonban te egyre alaposabb érveket kezdtél felsorakoztatni, ezzel nekünk nagy élvezetet okozva, arra kérlek, fejts ki bővebben néhány tényt a dolgok teremtésével és Istenhez való hasonlóságunkkal kapcsolatban.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Eltérítesz tárgyamtól, leányom, de mivel nem haszontalan dolgot kívánsz, hajlandó vagyok neked engedni. Jól tudod, hogy a világ kettős jellegű: az egyik része szellemileg fölfogható, a másik viszont valóságosan érzékelhető. Az egyiket, hogy úgy mondjam, az ősi formát, az első mintaképet az isteni értelem már öröktől fogva kigondolta, a másik rész pedig e nagyszerű mintának a mása. Ha most valaki, mint Philón mondja, jelentőségteljesebb szavakkal akarna élni, azt mondaná, hogy a világ fölfogható része nem más, mint a már alkotni kezdő Isten igéje, minthogy az a bizonyos fölfogható közösség sem más, mint a magát már alkotásra elszánt Isten elgondolása. Minden eszmének ősi eszméje maga az Isten szava. Mivel azonban az isteni jóság úgy döntött, hogy a dolgok teremtésének végrehajtásával közli magát, az isteni kijelentés bölcsessége, amely megismerhető, szent, egyetlenegy, mindenható, mindent átjáró, mivel az isteni erény kisugárzása és mindenható dicsőségének legteljesebb kiáradása, az örök ragyogás villámfénye, az isteni erény és jóság foltatlan tükre. Ennek mása a

világ egyik szélétől a másikig mindent áthat, és mindazt helyesen irányítja, ami kezdetben Istennél volt, minthogy maga Isten, aki által mindenek lettek, s aki nélkül nem jöhetett létre semmi, s az isteni alkotó szándékot ez készítette a dolgok megteremtésére.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Mire céloztál, atyám, az eszme említésével?

KIRÁLY. Lám, leányom, nem hagytál föl azzal, hogy éles elméjű kérdésekkel szorongass.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Erről, velem együtt, vendégeink is szeretnének magyarázatot kapni.

KIRÁLY. Minthogy az eszmékben akkora erő rejlik, hogy senki, aki ezeket nem képes fölfogni, nem nevezhető bölcsnek, az eszmét a görögök formának nevezik. Mert a dolgok formáját az eszmék révén fogjuk föl, amelyek magukon a dolgokon kívül a tudatunkban vannak. Ugyanis, hogy egy dolognak van egy, magán a dolgon kívül létező ideája, azt két okból is föltehetjük. Vagy úgy tekinthetjük, mint egy ezután létrejövő dolog mintáját, amelyet a dolog ideájának nevezünk, vagy pedig úgy, mint egy dolog megismerésének alapföltételét, mert mint mondják, a megismert dolgok ideái ott rejlenek magában a megismerőben. Minden dolognak ugyanis, amelyet nem a véletlen vagy vakszerencse hozott létre, szükségszerűen formájának kell lennie, amely minden létrehozásnak a célja. Hiszen egyetlen cselekvő sem volna képes cselekvésre, ha nem élne benne egy, a dolgok formájához hasonló kép.

Így hát a cselekvőkben a természet révén eleve megvan a végrehajtandó dolgok ideája. Ily módon hozza létre az ember az embert, a ló a lovat, a tűz a tüzet. A cselekvőkben ugyanis fölfogóképességük következtében benne rejlik a végrehajtandó dolog elképzelt képe, s ezért van, hogy ha egy építész házat akar építeni, azt olyanná akarja kiformálni, mint ahogy annak az ideája gondolataiban már kialakult. Apellész sem lett volna képes Nagy Sándort valaha is élethűen lefesteni, ha annak alakja lelkében már előzőleg meg nem születik. Minthogy pedig Istenben az egész mindenség ideája van meg, amelynek megfelelő részei vannak, szükségszerűen Istenben is, oly sok rész elgondolásának megfelelően, több ideának kell lennie, amelyeket azután a legfelsőbb jószág kegyelméből az egész természet is, mint példaképeket, utánozni törekszik.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Milyen ragyogó világossággal fejtetted ki mindezt, atyám! De kérlek, mondj még többet is a teremtésről, mert ezzel a te Beatrixodat boldoggá teszed.

KIRÁLY. Az Isten pedig mindenható Atya, Fiú és Szentlélek, egység és hármasság, természetében egy, de személyében három. Egyedül láthatatlan, egyedül mérhetetlen és egyedül fölfoghatatlan, egyedül leírhatatlan, önmagában testtelen és halhatatlan, mindenütt jelenlevő, mindenütt ott rejtőző, mindenütt teljes, de megmérhetetlen. Egyedül szent, mivel mindennek atyja és teremője, egyedül szent, mert, mint Orpheusz mondja: „Mindennek létrehozója, minden dolog kezdete és vége.” Egyedül szent, mert a fénynek, életnek és igazságnak teremője és kezdete, hiszen ő maga a fény, igazság és az élet. Egyedül szent, mivel minden jónak soha ki nem apadó forrása, hiszen ő maga az igazság és legfőbb jószág. Egyedül szent, mivel minden nagyszerűnél nagyobb, egyedül szent, mert minden dicséretes dolognál jobb.

Egyedül szent, mivel az ő mása az egész természet, egyedül szent, akit sohasem alakított ki a természet, egyedül szent, aki szavával hozott létre mindent. Egyedül szent, akit teremtményei sosem pillanthatnak meg, egyedül szent, akinek akaratát saját hatalma teljesíti, a legmagasztosabb cselekvés, minden magasztosnál magasztosabb, minden egyszerűségénél egyszerűbb, minden tökéletességnél tökéletesebb, minden bölcsességnek és hatalomnak fölötte álló, minden magasságnál magasabb, minden örökkévalóságnál nagyobb. Minden dolog kezdete és oka, sőt minden egyes oknak és lényegnek kezdete és legmagasztosabb oka, aki, miközben önmagát szemléli, áttekinti és látja, ami csak van, ami volt, és ami lesz, aki a teremtés előtt önmagában létezett, és fölfogta önmagát. Ő az, aki önmagának elégséges, önmaga által boldog, sőt

egyedül boldogító, a teljes tökéletesség létrehozója, akit teljes szívünkben, teljes lelkünkben, teljes értelmünkkel kell szeretnünk, s akinek egyedül jár minden tisztesség és dicsőség.

Ő tehát, mikor mérhetetlen és kimondhatatlan jóságától készítve, az egész mindenség művére, ha szabad így mondanunk, kiterjesztette lelkét, ígéje révén tüstént megteremtette a semmiből a mindenséget, és megalkotta ezt a világot, mint például szolgáló isteni lényé mását. Mert kezdetben az eget és a földet teremtette meg, vagyis az anyagi teremtményeket a tüzes éggel együtt, amely nevét nem a tűz forróságáról, de ragyogásától nyerte, és a négy elem anyagát, amelyet a görögök Khaosznak neveznek. De mindkettőt alaktalanná formálta, mert az érzékelhető anyag, sajátos állapotának törvénye szerint, elsősorban az összekeveredés, nem pedig az elkülönülés állapotában volt, s a különböző fajokat sem tudta még befogadni, s az anyagi természet sem nyerte még el ezt a formát, amelyet az átváltozás és elkülönülés folyamán meg kellett kapnia.

Majd ezután az első napon világosságot gyújtott, mert a létrehozott dolgok rendjét, hogy a rejtett titkokat a tömeg könnyebben fölfoghassa, a napok által részekre kellett osztani. Elkülönítette a fényt a sötétségtől, azzal, hogy hirtelenül szétválasztotta a jó és gonosz angyalok seregét. Ugyanis, mivel mindegyiknek megvolt a saját hatalma, az égben hirtelenül lázadás támadt, s azok, akik teremtőjüktől elpártoltak, teljes vaksággal körülvéve tönkrejutottak, míg akik valóban szilárd reménységgel és rendkívüli szeretettel kitarítottak Isten mellett, nehogy hitükben megfogyatkozzanak, kimondhatatlan fénnel és kegyelemmel meggazdagítva, az isteni fenség örökös ragyogásának örvendenek. A második napon pedig az égboltozatot teremtette meg, a harmadikon, az elemeket elkülönítve, a szárazföldet, a negyediken a Napot, Holdat s az egyéb bolygókat hozta létre, s a nyolcadik égövet csillagokkal ékesítette föl. Az ötödik napon a halakat és madarakat, a hatodikon a többi élőlényt és az embert formálta meg. A hetedik napon végre megnyugodott, nem mintha a munka terhétől elfáradt volna, hanem hogy a teremtés új művét egy ideig abbahagyja, amelynek képét és anyagát sohasem lehet fölülmúltni.

Így hát, gyermekeim, merüljete el a legmélyebb szemlélődésben, s minden nap beköszöntése előtt gondolkodjatok el legfőbb teremtőnk hatalmán, elsősorban az első három napon, mikor mindent elkülönített egymástól, elmélkedjete, erőtkhöz képest, bölcsességén. A másik három napon pedig, idézzéte föl magatokban az isteni jóság kimondhatatlan bőségét, s azt - nehogy, amit mondtam, henye szónak érezzéte -, hogy Isten sorrendben, szilárdan és mértéket szabva alkotott meg mindeneket.

BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS MÁTYÁS KIRÁLY

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Engedtesse meg most nekem, leghatalmasabb atya, hogy büszke legyek felségedre, minthogy az a férfi, uralkodó és atya vagy, akit az isteni jóindulat ajándékozott nekem, s aki nemcsak a harci dicsőségben, hanem az isteni dolgok szemléletében is kimagaslik. A jelenlevő előkelőségeket is valóban boldognak lehet mondani, minthogy meg lehetnek győződve, hogy a sors kegyéből a legbölcsebb s egyben a leghatalmasabb királyt nyerték el. Engedd meg tehát, jóságos atyám, hogy olykor-olykor közbeszólhassak, hiszen fontos, hogy a dolgot részletesebben megértsük.

KIRÁLY. Te egymagad belekényszerítettél engem a magasrendű filozófia nehezen járható hegyszorosába, s mivel könnyen megeshet, hogy eredeti területemről elkalandozva egy asszonytól vereséget szenvedhetek, arra késztesz, hogy mélyebben elmerüljek a filozofálásban. De szólj csak közbe, kérlek, és kérdezz tetszésed szerint, hiszen itt minden a te gyönyörködtetésed érdekében történik.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Mondd meg, atyám, kérlek, miért állította az éles elméjű ókor nemcsak a világról, hanem az ősanagról is azt, hogy örök?

KIRÁLY. Három akadémikus, elsősorban Platón szokta volt állítani, hogy Isten, a minta és az ősanag - amit ókor a *hülé*: *anyag* névvel jelölt - egyformán örökkévaló, a peripatétikusok pedig ugyanezt mondták az anyagról, a fajról és egy bizonyos, e kettővel együttműködő harmadikról. S közben kinyilvánították, hogy semmiből nem támadhat semmi, s csak valamiből lehet valami. Így ezek, mivel Istennel együtt az ősanagot is öröknek tartották, Istentről úgy vélekedtek, hogy ő - mivel önmaga a teljes cselekvés - képtelen cselekvés nélkül létezni, s mivel öröktől fogva bőségesen rendelkezett a megfelelő anyaggal, öröktől fogva dolgozik a világ megalkotásán, nehogy úgy látsszék, hogy természetével ellentétben tétlen marad az ősanaggal szemben.

Ők azonban nem tudtak olyan mélyen behatolni az igazság lényegébe, hogy Isten hatalmának mérhetetlen nagyságát fölfoghassák, s mivel a halandó dolgok mérésére szolgáló mértékkel akarták megmérni az isteni dolgokat is, nem egy hihetetlen dolgot találtak ki. Ugyanis, mivel úgy vélték, hogy a részenként működő tevékenység, ha nem rendelkezik anyaggal, semmit sem tud elérni, mert valami csak valamiből keletkezhet, azt állították, hogy Isten semmit sem hozhatott létre a semmiből. Tudniillik nem ismerték föl, hogy Isten milyen rendkívüli mértékben különbözik a külön-külön működő erőktől, s hogy nála, mivel cselekvése teljesen szellemi, s minden anyagtól tökéletesen független, aminél egyszerűbbet és tökéletesebbet teljesen lehetetlen elképzelni, egyedül ő képes a semmiből egy csapásra a mindenséget megteremteni, mivel nyilvánvalóan ő a dolgok első és legjelentősebb alapoka, amelyhez azután kapcsolódnak a többi okok is.

Világos, hogy a többi, itt külön-külön cselekvő tényezők, mivel anyag és forma alkotja őket, anyag nélkül semmit sem tudnak véghezvinni, minthogy az anyagot semmiképpen nem nélkülözhetik. Nem képesek mást alkotni, csak önmagukhoz hasonlót, s mivel fajtájuk kialakult és meghatározott, saját fajtájukon kívül semmi mást nem tudnak létrehozni. Ha ezeket a dolgokat mélyebben megvizsgálják, nyilván az igazságnak megfelelőbb filozófiai következtetéseket kellett volna levonniuk. S így sem a világot, s a kiformálatlan anyagot nem tartották volna, akárcsak az Istent, öröktől fogva valónak. Vagy ha erre maguktól nem tudtak rájönni, legalább az ő Orpheuszuknak hittek volna, aki az Argonautikában így elmélkedik: „Majd én, közvetlenül Khirón után, fölvévén zengő citerámat, édes dalt kezdtem. S először az ősi Khaosz sötétségének himnuszát daloltam el, hogy miként merült föl a természet és a föld, s fordult az ég homályba, s énekeltem a földön lakozó élőlények keletkezéséről, a mélylő tengerről s a legősibb és tökéletes Ámorról, aki annyi tanácsot tud adni, s arról, hogy mi minden lett, s hogyan különült el egyik a másiktól, s a mindent elemésztő időről, s arról, hogy miként nyerte el Juppiter, aki a villámokban gyönyörködik, a halhatatlan, boldog Istenek fölötti uralmat és birodalmát.”

S ha már úgy vélték, hogy ezekben a dolgokban a költő szavának kevés hitelt kell adni, legalább az isteni Hermésznek hittek volna, ő ugyanis azt mondotta: „A fénynek ebből a megnyilatkozásából támadt a szent ige. S ez az ige melengette, segítséget nyújtva, a még nedves természetet, s a nedves természet belső részeiből pedig, tiszta és könnyű tűzláng csapott tüstént lebegve a magosba, s a könnyed fuvallat alkotója a levegőt is a tűz és víz birodalma közé helyezte el. S a föld és a víz így valóban kölcsönösen összevegyülve terült el, úgyhogy a föld vizektől fedett felszíne sehol sem nyílott meg. Ezután hét kormányzó elemet formált, amelyek köreikkel az érzékelhető világot körülveszik, s elhelyezkedésüknek világrend a neve.

Ezután az isteni ige megalkotta az Isten leereszkedő részeiből a természet szeplőtlen remekművét, mely egyesült az alkotó szellemével. Ugyanis egylényegű volt, mint az egyedüli anyag.” És hozzáteszi: „Mindezeknek a körforgása pedig, úgy ahogyan maga az alkotó

értelme akarta, az alsóbbrendű elemekből megalkotta az értelemmel nem rendelkező élőlényeket. Ezeket ugyanis nem áldotta meg az értelem képességével. A levegő létrehozta a repülő, a víz pedig az úszó élőlényeket. A víz és a föld olyan módon különültek el egymástól, ahogy a legfőbb értelem akarta. A föld ezután megszülte a benne rejlő élőlényeket, úgymint a négylábúakat, hasonlóképpen a kígyókat és a háziállatokat. Ezután mindennek értelme, léte és ragyogása, az atya, megalkotta saját képére az embert, s mint saját szülöttét, örömmel szemlélte, mert az szép volt, s atyja vonásait viselte magán. Ezután valamennyi alkotását átengedte az ember használatára. Az ember pedig, mivel az atyában a dolgok teremtését szemlélhette, maga is alkotni akart.” Ebből, leányom, könnyen fölfoghatod, hogy a világot és ősanyagot Isten hozta létre, s az ember is, mikor a házastársi szemérem alapján nemzéssel teremt, a mindenható, a nemzést és cselekvést soha abba nem hagyó Isten példáját követi.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. No lám, atyám, ilyen gyorsan vissza akarsz vezetni engem a szűk szorosokba? Istent más módon kell utánoznunk! De miután mindent ilyen ragyogó módon kezdtél kifejteni, így arra kérnek itt jelenlevő előjáróid, ne vonakodj föltárni az oly rejtett titkokat, s elsősorban azt, miért van, hogy Isten hat napon át munkálkodott, de ugyanakkor hét napot számlálunk?

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Túlságosan eltérítesz, leányom, szándékomtól és vállalt feladatomtól. Ám legyen, ahogy óhajtod. A csodálatos vallást, mint Püthagorasz tanítványai állítják, számokkal kell kifejeznünk, mert felfogásuk szerint mindent a számok alkotnak. Az „exas” pedig a termékenység jelző szám. Mert a hatos szám - ennek görög neve az exas - két részre osztva három, három részre osztva két, s hat részre osztva pedig egy egységre oszlik, s nincs még egy szám, amely, ha részeire osztottuk, s ezeket újra egyesítettük, ilyen módon újra saját magává válják, mint a hatos.

A páros szám a nőt, a páratlan viszont a férfit jelképezi, s a nemzés a férfi és a nő révén jön létre. Az egyes szám viszont minden eredete, vagyis az egyedül való Isten, aki a dolgok fejlődésének kezdete. A termékenységet és befejezettséget jelképező hatos szám is innen eredhet. S bár az ember születése a számok bizonyos harmóniája következtében a kilencedik hónapra szokott esni, mindamellett a hatos számnak a sokszorozódásban megnyilvánuló elve arra készítet, hogy hét hónapot vegyünk figyelembe, minthogy a köbre emelésnek kétféle eredménye lehetséges, s ez szilárd test esetében vagy páros szám, vagyis nyolc, vagy páratlan szám, azaz huszonhét, s a páros köbszám a nőt, a páratlan a férfit jelenti. Ha ezt a kettőt a hatos számmal megszorozzuk, megkapjuk a hét hónap alatt eltelt napok számát. Vagyis ha összeadjuk a nőt jelentő nyolcas és a férfit jelentő huszonhetes számot, eredményül harmincötöt kapunk. S ha ezt hattal megszorozzuk, kétszáztíz az eredmény, ami megfelel a hét hónap napjai számának.

De hogy melyik hónapban következik el a szülés ideje, azt a méh állapotából nem lehet meghatározni, mert a megfogant magzat vagy a hetvenedik vagy a kilencvenedik napon mozdul meg. A megmozdulásig eltelt napok számát, bármelyiket vesszük is a két szám közül, mint Hippokratész mondja, hárommal kell megszoroznunk, s így hét- vagy kilenc hónapnyi időt kapunk. Így hát a hatos szám értelme a hat napig tartó tevékenységben, amely alatt Isten mindent megalkotott, nem kis mértékben rejtelmes szerepet játszott.

Ami a hetedik napra vonatkozó kérdésedet illeti, vajon nem ismered-e a hetes szám teljességét, leányom? A következőkből látható, hogy ez a szám hányféle fenséges vonással teljes. Nyilvánvaló, hogy a hetes számot az egyes és hatos, a kettes és ötös vagy a hármas és négyes

szám alkotja. Az egyes pedig, amit monasznak, azaz alapegységnek neveznek, férfi is, nő is. Püthagorasz ezt fölfogva mondta Istenről: „király és királynő, uralkodó és uralkodónő”, vagyis mindkét nemnek s ezek termékenységének eredete. Így hát páros és páratlan, s nem szám, hanem a számok forrása és eredete. Ez a monasz mindennek a kezdete és vége, s maga sem tudván, hogy kezdet-e vagy vég-e, a mindenható Istennel azonosítható. Ez Istennek ama bizonyos szellemi lényege, amely noha nem megszámlálható, mégis magából megteremti és magában tartalmazza a dolgok számtalan fajtáját. Gondolkozzatok el azon, hogy a mi lelkünkkel is kapcsolatba lehet hozni a monaszt, amely az ősanyaggal való érintkezése folytán lett lényegesen mássá, s nyerte el mesterkéletlen természetességét, s ámbár lélekké válva a testben nyert szállást, egységében még sincs semmiféle kétlényegűség.

Hogy a hatos szám milyen jelentőségű, arról már beszéltünk. Nos, ha az egységet a hatossal összekapcsoljuk, hetet kapunk, amelyet az emberi érettség kifejezőjének tarthatunk. Például ha a kettest hozzáadjuk az ötöshöz, a legtökéletesebb kapcsolatot kapjuk, mivel a kettes az első szám, amely az ég kettős mozgását kifejezi, az ötös pedig az öt égövre utal. S végül a hetest a hármas és a négyes is alkothatja. A hármas szám a lélek háromféle tevékenységét jelzi, először is a gondolkodást, amit a *λογιστικόν*, másodszer a szenvedélyességét, amit a *θυμικόν*, s végül a vágyódást, amit az *ἐπιθυμητικόν* szó fejez ki.

A négyes szám a négy elemet jelenti, amelyeket az isteni alkotó maga kapcsolt össze föloldhatatlan kötelékekkel, nehogy a bennük rejlő ellentétes erők következtében elkülönülhesse-nek. A tűz, bár száraz természetű, forrósága ellenére eltűri szomszédságában a levegőt, amely forró és nedves. Ugyancsak könnyen elviseli maga mellett a nedves vizet is, amely azután, ha fagyott és nedves lesz, a bennük közös hidegség következtében szívesen veszi körül a száraz és nedves földeket. S ha még mélyebben akarunk elmerülni a hetes szám rendkívüli jelentőségének vizsgálatában, idézzétek föl gondolatban a hold mozgását és változásait, amely hétszer négy nap alatt teljesíti a holdévet és járja be az állatövet, s ezt a számot tartja meg növekedése közben az Óceán is. Sőt az ember is e számnak megfelelően fogantatik, alakul, születik, él, táplálkozik, s ennyi életszakaszon áthaladva jut el az öregségig.

Az emberi nemző mag ugyanis, ha bejut a nagy alkotó, a természet műhelyébe, s behatolása után hét órán belül nem távozik el, akkor remélhető, hogy folytatja létét, s a hetedik napon héj burkolja be, olyan, mint a legvékonyabb íróhártya. A peripatétikus Sztratón a hét napon belül megfogant test kialakulásáról megfigyelése alapján a következőképpen számol be. A második hétnapos időszakban a hólyagocska felszínén vércseppek megjelenését lehet megfigyelni, a harmadik időszakban ezek mélyen elmerülnek a megfogant magzat nedvében, a negyedikben maga ez a folyadék is egybeáll, és sűrűsége a húsé és vére között lesz. Az ötödik szakaszban magának a nedvnek az anyagából mintegy méh nagyságú emberi alak kezd kifermődni, s bár ilyen kicsi, testrészei és körvonalai mégis láthatók. Több ötször hétnapos időszak után a testrészek véglegesen kialakulnak, a hetedik hónapban kifejlődik a magzat, megszületésének az ideje pedig a kilencedikben érkezik el.

Ha leánycsecsemő fejlődik ki, tagjait a hatodik hétnapos időszakban lehet megkülönböztetni, ha fiú, a hetedikben. Ugyanúgy a hetedik órában dől el az is, hogy a csecsemő életben marad-e. Mert a holtan született csecsemőt ennyi óra elmúlása után a lélegzés már nem keltheti életre. Ezután, a szülés után hét nappal, lehull a köldökszínór maradványa, kétszer hét nap elmúltával a csecsemő érzékeltetni kezdi a fényt, hétszer hét nap múlva már mindent megnéz maga körül, hét hónap múlva kibújnak a fogai, kétszer hét hónap múlva félelem nélkül fölül, háromszor hét hónap múlva elismétli a hallott szavakat, négyszer hét hónap múlva tipeg és jár, ötször hét hónap múlva már kezdi nem kedvelni a tejet, hét év múlva korábbi fogai, a helyükbe növekvő újak miatt kihullanak. S ugyanez a szám határozza meg az ember fejlődését és hanyatlását egészen haláláig.

S ugyanez a szám érvényesül a test tagjainak megoszlásában is. Az embernek bent a testében hét szerve van, amelyeket feketéknek neveznek: a nyelv, a szív, a tüdő, a máj, a lép és a két vese. Másik hét szerve viszont az ennivaló és a levegő befogadását, illetve kibocsátását szolgálja: a torok, a gyomor, a has, a hólyag, valamint belül a három legfontosabb, tudniillik a rekeszizom, a vékonybél s ahogyan a régiek nevezték, az ember béle. Ugyanígy a testben is hét rész található: a velő, a száj, az idegzet, az ütőér, a visszér, a hús és a bőr. S a testben is hét fokozat van: a fej, a mell, a kéz, a gyomor, a szeméremrészek, a comb és a láb. A szétágazó és kötelékekkel egybeszerkesztett tagok száma is hét: a váll, a felsőkar, a könyök, a tenyér és az ujjak három íze. Hasonlóképpen: a comb, a térd, a lábszár, maga a láb az alatta levő talppal s hasonlóképpen a lábujjak három íze.

A fejen is hét nyílás tölti be az érzékelés feladatát. Ezen kívül minden testnek hétféle lehetséges mozgása van: közeledés, eltávolodás, elkanyarodás jobbra vagy balra, továbbá a lefelé, fölfelé vagy körben haladó mozgás. S ezen felül, ha a kiválóság négy forrásához, a bölcsességhez, igazságossághoz, bátorsághoz és önmérséklethez még a reményt, hűséget és szeretetet is hozzáteszed, nemde örömmel fedezed föl itt is a hetes számot. Végül, hogy ne kalandozzunk el túl messzire, mindebből, amit elmondtunk, elég világosan láthatjátok, hogy a hetes számnak - mint az egész teremtés részekre tagolójának és gazdájának - milyen rendkívüli jelentősége van.

BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS MÁTYÁS KIRÁLY

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Minden óra elmúltával jobban növeled ámulatunkat, s ezért nem adunk rá lehetőséget, atyám, hogy visszatérj beszélgetésünk eredeti tárgyához, mert annyira elragadsz minket, hogy a legkülönbözőbb dolgok kezdenek érdekelni. Növeli merészségünket a minden emberrel vele született tudásvágy, s most, hogy benned a sors a természet csodáinak ilyen tolmácsolójával ajándékozott meg, szüntelenül félbeszakítjuk szavaidat. S ez elsősorban a te Beatrixodnak jelenti a legnagyobb nyereséget, mert minél többször szakítlak félbe kérdéseimmel, annál jobban fölfogom az általam védelmezett szüzesség lényegét. Ezért hát arra kérünk, fejtsd ki azt is, hogy a világ hét égővét miért egészítette ki Isten egy nyolcadik szférával is, sőt lényegében két újat is adott hozzájuk, a fagyosat és a tüzeset.

KIRÁLY. Ismét a számok birodalmába kényszerítesz vissza, kiváló szellemű leányom, s hogy ezeknek jelentőségét alaposan ki tudjam fejteni előttetek, a páros és páratlan számok köbét, illetve ennek legfelsőbb fokát kell megtalálnunk. A páros köbszám ugyanis a kettes számból ered. Mert kétszer kettő összege négy, s a mértani test, a kocka is köbre emelés, mert kétszer-kétszer kettő eredménye nyolcat tesz ki, s ez a köbre emelés egy szilárd test arányosságát jelzi. A három azonban, mivel páratlan szám, hárommal megszorozva kilencet eredményez, s ha ezt ismét megszorozzuk hárommal, huszonhetet kapunk, tehát ez a köbre emelés páratlan számot ad. S jegyezzük meg, hogy a páratlan szám a férfit, a páros viszont a nőt jelenti.

De hogy a nyolcas számhoz visszatérjünk: a számok teljessége nemcsak az isteni és égi dolgokat fejezi ki sajátos módon, hanem azokat is, amelyek vagy összekötő erővel rendelkeznek, vagy testeket hoznak létre, vagy pedig maguk válnak testté. S minthogy a szilárd testet - amit steronnak, szilárdnak neveznek - három dimenzió alkotja, akkor a kocka alakú test esetében az alaphoz hozzáadott magasság alkotja a szilárd testet, amely a nyolcas számnak felel meg, hiszen szemmel láthatóan nyolc csúcs alkotja. A nyolcas szám ezen kívül, általános vélemény szerint, a legnagyobb teljességet jelképezi. Egyrészt, mivel olyan elemei vannak, amelyek nem teremtenek semmit, s maguk sem teremtmények, mivel egy monasz és egy hetes alkotja, másrészt, mert olyan részek egyesülése alkotja, amelyek teremtenek és teremtetnek, mint a kocka esetében is, hiszen a kocka kettesekből születik, és nyolcast szül.

Sőt Püthagorasz tanítványai az igazságot is a nyolcas számmal nevezték meg, mert valamennyi között ez az első szám, amely teljesen egyenlő számokra osztható, vagyis kétszer négyre, s az egyenlőségnek ugyanez az elve kapcsolja össze egészzé. Mindezekből pedig nyilvánvaló, hogy a testek kialakítása s végül a mindenség megteremtése után az isteni előrelátás nem ok nélkül adta hozzá a körben forgó égővekhez szám szerint a nyolcadikat. S ez jelenti az égi harmóniát is, amelynek diapason, a teljességet átfogó a neve, s amely a többinél sokkal magasabb rendű, mivel magában foglalja a teljes ötös és teljes négyes egységet. Ugyanis ama égi alkotó nemcsak a nyolc égőv szolgálata révén kiváló testet akart számunkra teremteni, hanem ezt a napok teljességével is kifejezve, az égi összhangban sosem múló örömet óhajtott találni, s hogy a lelkekkel együtt a testeket is a legboldogabbnak láthassa. Viszont hogy ezt a nyolcadik égővet milyen hatalommal és erővel ruházta föl, hogy hány változatos és megszámlálhatatlan isteni vonással ékesítette, s itt hány különféle alakot teremtett, azt az emberi értelem nem képes teljesen áttekinteni.

Ha pedig azt kérdezitek, hogy Isten miért tíz eget teremtett, akkor nem gondoltok arra, hogy a tízes szám valamennyi között a legtökéletesebb, mert tízen felül már nem folytathatjuk a számolást anélkül, hogy ugyanazokat a számokat, amelyek a tízet alkotják, mindegyiket jelentése szerint, ne kellene megismételniünk. Ugyanis az égi teremő olyan csodálatos gépezetté akarta formálni a világot, hogy a saját felségéhez illő legtökéletesebb alkotást hozza létre. S így ezt nyilvánvalóan joggal és megalapozottan osztotta tíz részre, ugyanis meg akarta mutatni, hogy ennél jobbat és tökéletesebbet teremteni lehetetlen. Mert hogy az égi fenség lángoló, szilárd, örök isteni trónjáról s a kristályokból levő égővről ne is beszéljünk, amely a többség véleménye szerint a látóhatár fölé emelkedő vízgőzből képződött - mivel ezeket, nem lévén velük semmi kapcsolatunk, nem ismerhetjük meg -, elég, ha a nyolcadik égőv művészi alkotását csodáljuk meg.

Ezt Isten úgy alkotta meg, hogy a többi magában foglalja, és benne a hét kör körben halad a rézsútosan fekvő állatövben, amely tizenkét, összesen mintegy háromszázhatvan fokot kitevő szakaszra van osztva. A Nap égi körútján e pályán mozog, miközben a természetet szolgálva létrehozza az évet, a különböző évszakokat s a nappalok és éjszakák többféle váltakozását, sugarát pedig megszabott időközökben a világ minden tájára egyenlő arányban szórja, hogy mindenütt a dolgok gyarapítására fordíthassa erejét. Ugyanis a Kostól elindulva kezdi meg a tavaszt, amelyet azután, mielőtt a Bika és az Ikrek mellett elhaladna, teljesen be is fejez. S tüstént az Ikrek fejénél elér a térítőnél a nyárhoz, ezután a Rákon, Oroszlánon és Szűzön át folytatva útját, lezárja a nyarat. Ezután a Szűz legszélső tájáról ismét a napéj egyenlőséget jelző körhöz siet, majd a Mérlegnél, a kört elérve, előidézi az őszi kezdetét, melyet azután, a Skorpió és a Nyilas mellett elhaladva, tüstént be is fejez. Majd eléri a téli naptérítőt, és a tél folyamán a Baktól, Vízöntőtől és a Halaktól továbbhalad, s végül a Koshoz elérve a tavaszi napéj egyenlőségtől folytatja útját.

Emellett ki tudná föl sorolni az égre kitűzött csillagokat, amelyeknek száma fölülmúlja a fövenyét és a kövekét? De ezeket a költői tehetségek már leírták. A ragyogóbb égsarkon láthatjuk a két Göncölszekeret, a Sárkányt, az Ökörhajtó csillagot a Koszorúval, majd az égen nagy távolságra az Engonoszisznek nevezett Cetet, majd a Lírát, a Hattyút, Képheuszt, Kassiopeiát, Andromédát, Perszeuszt, azonkívül a Kocsihajtót, a Kígyótartót, Íjászt, a Sast és a Delfint, továbbá a Lovat, a Deltonont és a Fókát, Eridanuszt, Nyulat, Oriont, a Kutját, Proküont, Argót, Kentauroszt, az Oltárt és a Halat, amelyet gyakran Notusnak neveznek. S megfigyelhetjük az egyéb csillagokat is, mint az Arcturust, Pleiaszokat, Húaszokat és a Fiastyúk csibéit. Ilyen s más, változatlan, az emberi elme számára ennek gyengesége miatt fölfoghatatlan alakzatokat helyezett el a teremő. Ezek segítik elő a dolgok keletkezését, s ezek teremtik meg a természet legnagyobb gyönyörűségére ezeknek a legteljesebb változatosságát. S a nemzés alkalmával, amelynek eredménye általános fölfogás szerint kétféle

lehet, a dolog különböző magvait vetik el. Mert mikor a tőlük függő cselekvő élőlényeknek nincsenek nemző magvai, ezek a csillagok teljesítik a nemző mag szerepét. Láthatjuk ugyanis, hogy a békák, egerek s egyéb hasonló élőlények nemzőképesség nélkül születnek, s ezt a természet a csillagok eme bizonyos segítségével nélkül nem tudná pótolni. Sőt a csillagoknak még a dolgok olyan sajátos fajtáira is gondjuk van, mint a füvek, kövek, növények s egyes élőlények, s olyan módon gondoskodnak ezekről, hogy amint láthatjuk, semmi sem fejlődik tovább bizonyos sajátos tulajdonságok nélkül.

Isten erre az égre, amelyről beszélünk, hét, körpályán mozgó bolygót rendelt. Ezek: a Saturnus, Juppiter, Mars, Nap, Venus, Mercurius és a Hold. Ezeknek rendelte alá a négy elemet, s ezeknek szerepét oly módon szabta meg, hogy a két nehezebb a középpont, a két könnyebb pedig ettől kifelé törekedjék, s ez az ellentétes kapcsolat tartsa össze őket, úgy hogy valamennyien a Földhöz kapcsolódjanak. Isten, mint valamennyinek irányítóját, középen helyezte el a Napot, amely egyaránt fényt ad a fent és a lent levőknek. A Naptól legtávolabbra levő Saturnust fagyosnak alkotta, s ezért minden baj és betegség, amit a túlságos hideg okoz, ettől a bolygótól származik, s ezenkívül még a menekülés, ostobaság, szomorúság, aggodalom, félelem és halál, nemkülönben az inség, aszály, rossz időjárás és a betegségek, amelyek az állatokat is gyötrik és inséggel sújtják.

A Juppiter, mivel kijelölt helye a fagy és a meleg vidékén, azaz a Saturnus és Mars között van, üdvös hőmérsékletével mindent ápol és gyarapít, az embereket fölmagasztalja, hatalmukat jóindulatúan kiterjeszti, szellemüket megnöveli és megvilágosítja, a férfiakat szerencsésé teszi. Minden dolgot fölmelegít és benedvesít, oltalmazza a jószágot, elküldi a tavaszi szeleket, lecsendesíti a tengereket, védi a hajósokat, mérsékli a mértéktelen esőzéseket, s visszahozza a dolgok teljes bőségét.

A túlságos forróságtól izzó Mars szüli azokat a bajokat, amelyek a hosszan tartó aszályból erednek, ő okozza a háborúkat és belső lázongásokat, a tűzvészt, rablást, szolgaságot, a királyok haragját és bosszúvágyát, továbbá a lázadást, széthúzást, gyilkosságot, váratlan halált, a legizőbb lázakat, a rablásokat, útonállásokat, az árvizeket és viharokat. Miatta nincsen víz és eső, miatta hull a jószág, nem terem gyümölcs, szárad ki a fű, és szaporodnak el a sáskák. A bolygók ura, a Nap, kedvez a királyoknak és fejedelmeknek, gyarapítja a hatalmasok életét, örömet, bőségét, vagyonát, szerencséjét.

A Nap és Hold között elhelyezkedő Venus maga is a Juppiter mérsékelt jellegét utánozza. A Nap közelsége miatt ugyanis fölmelegedik, s olyan nedves, mint a Hold. S mivel olyan erős saját fénye van, mellyel a földről magához vonzza a vízpárát, hatása a termékenységet növeli, ő juttat a halandó embereknek tisztségeket, megbecsülést, hivatalokat, örömet, szerencsés házasságot, nagy számú utódot, továbbá kincseket, minden téren sikert, nyájas természetet, baráti kapcsolatokat, fényes tekintélyt és hatalmat. Ezenkívül neki köszönhetjük a mérsékelt, esőt hozó szeleket, a kiváló egészséget, az üdítő és tiszta levegőt, a bőségesen áradó vizeket, az élőlények termékenységet, a veszélytelen hajózást, a gyümölcsök és egyéb dolgok bőségét.

A Mercurius viszont természeténél fogva szeszélyes, mert a Nap közelsége miatt kiszárasztja a nedvességet, viszont a Hold közelsége miatt nedvesítő hatása is van. Ő adja a ravaszságot, kiváló tehetséget, önuralmat, ezekkel szemben pedig a rablást, csenést, tolvajlást, veszélyes hajózást, szárazbetegségeket, a naponta visszatérő lázakat, hányást, sorvadást, a jóstudományt, de ugyanakkor a törvények és erkölcsök igazságos voltát, a szeleket, mennydörgést, villámokat, a föld megnyílását, ezenkívül a földrengést és fénytűneményeket. S a Naphoz való közelsége miatt támadt rendkívüli szárazsága miatt arra törekszik, hogy vízhiányt s az állatok és növények közt pusztulást okozzon.

Közöttük utolsó a szerfölött sok nedvességgel teljes Hold, amely a halandókhoz olykor jó-, olykor pedig rosszindulatú. Az Óceánt magához vonzza és elengedi, hogy az úgy áramlik, mint valami tengerszorosban. A Hold foltosnak látszó felszíne sok fejtörést okozott az embereknek, akik olykor még azt a merész állítást is megkockáztatták, hogy a csillagok nedvessége a mélyükből föltörő vízből származik, s ha nem tör a felszínre elég víz, az szennyet is sodor magával, s hogy a Hold foltjai is ilyen, a víz által fölhalmozott földhordalékból származnak.

S vedd hozzá, hogy a bolygók keringési idői s a közöttük levő különbségek állandóak, s egy mozogni kezdő tárggyal ellentétben igyekeznek betartani ezeket az időszakokat. Vegyük először a Saturnust, amely mivel tehetetlen tömege lelassítja, s nagyobb körpályát fut be, az állatöv minden egyes csillagképénél harminc hónapig időzik, s az állatövet harminc év alatt járja be. A lényegesen bentebb elhelyezkedő Juppiter, gyorsabb haladásra készítve, tizenkét év alatt futja meg körpályáját, s az állatöv egy-egy csillagképe jegyében két-két hónapig tartózkodik. A Mars, amelyet fölöttébb nagy hév hajszol, mintegy két év alatt teszi meg pályáját. A Nap viszont háromszázhatvanöt nap alatt ér vissza kiinduló helyére, de ehhez még hozzá kell tennünk egy negyed napot, s így minden negyedik évhez egy szökőnapot adunk hozzá.

A Venus hajnal előtt fénylik föl, s neve *Φωσφόρος*, azaz Fényhozó. Naplemente után ragyogó Esthajnal csillagnak nevezik, s a Nap és Hold között középen igyekszik elhelyezkedni. Oly nagy és oly ragyogó, hogy a csillagoké közül csupán az ő fénye képes árnyékot vetni. Minden egyes fölkelése alkalmával nemző harmattal hint be mindent, s minden fajt arra készítet, hogy utódot foganjon. Háromszáznegyvennyolc nap alatt halad végig az állatövön, s nem távozik messzebbre a Naptól. A Mercurius viszont háromszázharmincnyolc nap alatt járja be az állatkör útját, s hol napkelte előtt, hol napnyugta után ragyog föl, s huszonkét foknál messzebbre nem távolodik el a Naptól. Nagyjából ugyanezt a távolságot a Hold huszonhét és egyharmad nap alatt futja be. Hyginus szerint a Hold harminc nap alatt az egész világot megkerüli. A Kígyó feje és farka az állatöv egy-egy csillagképénél tizenennyolc hónapig időzik, tizenennyolc év alatt futja be az állatövet, s ezeknek az éveknek a befolyását a csillagjósok nem csekély jelentőségűnek tartják.

Mindegyik bolygónak megvan a maga sajátos színe. A Saturnus ragyogó fehér, a Juppiter világos fényű, a Mars tűzszínű, a Lucifer sárgás, az Esthajnalcsillag tündöklő, a Mercurius sugárzó, a Hold sápadt színű, a Nap fölkelésekor tűzszínű, majd később ragyogóvá válik. Ezenfölül, mivel a bolygók hőmérsékletét és nedvességét kapcsolatba szokták hozni fejlődésükkel, illetve hanyatlásukkal, ennek következtében a meleggel telt Jupitert, Venust s a Holdat szerencsének tartják, ezzel szemben a Saturnust és Marsot szerencsétlennek, mert mindkettőt rendkívül veszélyesnek vélik, az egyiket túlságos fagyossága, a másikat túlságos szárazsága miatt. A Napról és a Mercuriusról az a vélemény, hogy a különböző csillagokhoz viszonyított helyzetük következtében mindkettő szerencsét hoz.

Továbbá úgy vélik, hogy a bolygók és állatövi csillagképek a két nem közül bármelyikhez tartozhatnak. Ugyanis túlságos nedvességük miatt - ami a nők ereje - a Holdat és a Venust nőneműnek tartjuk. Viszont a Napot, Saturnust, továbbá a Jupitert és Marsot forráságuk, fagyosságuk és szárazságuk alapján a hímneműek közé soroljuk, noha ezeket is, ha a Napot megelőzik, hajnalban, fölkelésükkor a hímneműek, ellenkező esetben, ha a Nap után jelennek meg, alkonyatkor, mint férfiaságuktól megfosztottakat, a nőneműek között tartjuk számon. S ugyanezt szoktuk róluk mondani, ha a két félgömbön fölkelnek vagy lenyugszanak. Ezen kívül, mivel az időt nappalra és éjszakára szoktuk fölosztani, a nappalt hevessege és tevékeny ereje miatt hímneműnek, az éjjelt pedig, nedvessége és nyugalma miatt nőneműnek tartjuk. Így hát a Holdat és a Venust éjszakai, viszont a Napot és a Jupitert nappali csillagoknak

mondjuk, még a Mercuriust, mindkettőjük társát, följövelekor nappali, lenyugvásakor éjszakai csillagnak nevezzük.

S mivel az ellentétes dolgok a velük ellentétes ártalmas hatásokat korlátozzák, ezért az isteni előrelátás a fagyos Saturnust a nappali meleggel, a száraz Marsot pedig a nedves éjszakával kapcsolta össze. Ám a bolygók valamennyien, aszerint, hogy közelebb vagy távolabb vannak-e a naptól, vagy kölcsönösen hatnak egymásra, vagy csak saját hatásukat fejtik ki, s aszerint, hogy melyiké lesz a győzelem, különböző erőt fejtenek ki a levegőben. S különösen azért, mert ezek a bolygócsillagok különböző szálláshelyeket járnak be egymás után. Például a Nap az Oroszlán hajlékában a lehető legszívélyesebb vendéglátásban részesül, ugyanígy, hasonló tulajdonságaik miatt, a Hold is a Ráknál, a Saturnus - mert egyformán fagyosak - a Baknál vagy a Vízöntőnél, s a Juppiter is, hasonló, jó szerencsét hozó hatásuk miatt, a Nyilasnál és a Halaknál, amelyek a szeleket támasztják, s kedveznek a dolgok megfogadásának.

Minthogy ferde síkú körpályájukat háromszögekre, négy háromelemű részre, vagyis mintegy négy egyenlő szárú háromszögre osztották föl, az első, északi szakaszt a Kos, az Oroszlán és a Nyilas alkotja, amelyek, minthogy hímnemű égitestek, a Nap, Juppiter és Mars szálláshelyei, s itt nappal a Nap, éjszaka a Juppiter uralkodik. A második, a déli szakaszon a Bika, a Szűz és a Kos helyezkedik el, s itt nappal a Holdé, éjszaka a Venusé az uralom. A harmadik, keleti szakasz az Ikreket, a Mérleget és a Vízöntőt fogja össze, s itt nappal a Saturnus, éjszaka a Mercurius az uralkodó. A negyedik szakaszt a Rák, a Skorpió és a Halak alkotják, s itt a parancsnokság a Marsnak jutott, aki mellé két társ került, nappalra a Venus, éjszakára a Hold. Tehát négy ezeknek a hármasságoknak a száma, amelyekhez három-három csillagkép tartozik, s valamennyi szél a világ e négy részéből indul el, és süvít ki.

De a bolygók a hozzájuk tartozó csillagképeken belül is szabadon mozognak. A Nap ugyanis, mikor a napok hosszabbodni kezdenek, a Kosban mozog, majd ellenkező irányba a Mérlegbe hanyatlik. A Hold fölemelkedik a Bikába, majd lehullik a Skorpióba. A Saturnus, hogy a Nap sugárzása kevésbé érje, ellenkező irányból fölemelkedik a Mérlegbe, majd elsüllyed a Kosba. A Juppiter a Rákban fölfelé mozog, majd a Bakban állapodik meg. A Mars, ellenkezőleg, fölfelé mozog a Bakban, majd elmerül a Rákban. A Venus a Halakban fölélenkül, a Szűzben lecsillapodik. A Mercuriust a Szűz magasabb részében látjuk, majd lenyugvását a Halakban csodálhatjuk meg.

A bolygók ugyanis nagyon örülnek, s nagy megtiszteltetésben részesülnek, mikor a hozzájuk hasonló csillagképekben tartózkodnak, s ezektől nagy erőt is kapnak. Viszont, ellenkezőleg, ha a tőlük elűtő csillagképeknél állapodnak meg szállásra, a szomorúságtól elgyengülve ellankadnak. Így fölkelőben, ha mozgásuk erősödik, mindegyikük ereje megnő, mikor viszont nyugovóra hajolnak, s mozgásuk lassul, erejük is megfogyatkozik. Míg elérnek az ég közepére, erőik gyarapodnak, s miközben az ég közepétől eltávolodnak, fokozatosan elgyengülnek. Fölkelésük első szakaszában nagyon kevés bennük az erő, s még sokkal kevesebb lenyugvásuk pillanatában, a Föld alatt pedig éppenséggel a legerőtlenebbek. Ha az éppen fölemelkedő csillagképpel rokonságban vannak, erőre kapnak, egyébként erőtlenek és gyengék lesznek.

Azt sem tartjuk mellőzendőnek, hogy a négy, egyenként háromelemű, háromszögnek nevezett rész befolyása a lakott Föld négy részén a dolgok igen nagy változatosságát idézi elő. Ugyanis a Föld negyedik részére, amely a Göncöl és Nyugat közelében van, a Kos, Oroszlán és Nyilas hármasság csoportja hat, amely Juppiter és Mars uralma alatt van, s amelyek közül az egyiket északinak, a másikat nyugatnak mondják, s mindkettőnek, mint este följövő csillagnak, nagy befolyása van. Ez a rész, ahol a britek, galaták, germánok, a bastarnae nép, az itáliaiak, gallok, appulusok, szicíliaiak és hispánok laknak, amikor a Juppiter és Mars uralma alá kerül, nagylelkű, hűséges, szeretetre méltó s dicséretre és kitüntetésre vágyó emberfajt szül. Ám e népek közül a Kos és Mars ártalmas hatásának kitett britek, galaták és germánok műveletlenek,

elvadultak s inkább harcra, mint békére vágyók. Itáliában, Szicíliában és Galliában viszont az Oroszlán és a Nap hatása érvényesül, ezért itt az emberek bölcssek, megbecsülésre és dicsőségre törekvők, nagyon belátóak és rendkívül alkalmasak az uralkodásra.

Hispania és Tarraco vidéke magán hordja a Juppiter és a Nyilas hatását, s ezért itt szabadságszerető, fényűzésre, ékességekre vágyó s józanésszel rendelkező emberek születnek. Végül a negyedik részt, amely a Föld középső részét foglalja magába, Makedóniát, Akhaiát Kisázsia dél és kelet között elterülő partvidékével együtt, a Bika, Szűz és Bak alkotta hármasság alakítja, amelyen a Venus és Mercurius uralkodik. Ennek következtében az itt lakók megjelenése nagyon hasonló, lelki és testi alkatuk egyaránt nyugodt. Ugyanis rendkívül bátrak, bölcsen uralkodnak, s mikor a Bakban a Mars tombol, szeretik a szabadságot, lenézik a szolgaságot, törvényeket alkotnak, kedvelik a zenét, vágyódnak a tudás után, szívesen nyújtanak oltalmat és védelmet, a fényűzést a Venus miatt mérsékelik, cselekedeteikben alaposak, szeretnek vendégeskedni, számukra kedves az igazság, kedvelik az írást és - Mercurius hatására - a kedélyes ékesszólást és a titkos terveket.

Viszont Kisázsia partvidékének és az Égei-tenger szigeteinek lakói, mivel a Bika és Venus hatása formálja őket, elpuhultak, fényűzőek, fölcicomáztak, s szeretik a magas testű, földíszített embereket. Akik pedig Görögországban és Akritaszban laknak, mivel itt a Szűz és Mercurius befolyása érvényesül, a dialektikában és egyéb tudományokban lelki örömeiket, s főként olyan dolgokkal foglalkoznak, amelyek az Istenekkel kapcsolatosak. Viszont akik Makedóniában és Bizáncban laknak, mivel ez a Bak és Saturnus befolyása alatt levő terület, uralkodásra vágnak, lelkük kegyetlen és embertelen, s a törvények hatalmát sem egykönnyen tűrik el. A második hármasság pedig, amelyet a Bika, a Szűz és a Bak alkot, dél és napkelet között fekszik, benne a délen levő Venus s a fölkelő Saturnus uralkodik, szintén a világ negyedrészt foglalja magában, mégpedig Nagy-Ázsiát, Indiát, Arábiát, Parthiát, Asszíriát és Babilont. Ezért tisztelték itt egykor Venust és Saturnust, az egyiket Iszisz, a másikat Nap néven. Itt egyformán vallásos tisztelettel övezik a szülőket, mivel tisztelik a nemzösszerveket, s gyakran megjósolják, mit hoz a jövő. Forróvérűek és rendkívül szerelmeskedő természetűek, továbbá kedvüket lelik a táncban és zenében. A szerelemben, Saturnus hajnali följövele miatt, szemérmetlenek, Venus miatt asszonyos gyönyörűségeknek hódolnak, de lenézik a meg nem engedett szerelmet, testüket festik és ápolják, testi ruházat és a szerelem tekintetében elpuhultak és elnőiesedtek, egyébként nagylelkűek; a Saturnus hatására pedig bátrak és harciasak.

Közülük Parthia lakói a Bikához és a Venushoz alkalmazkodnak, a legnagyobb mértékben kedvelik a szerelmeskedést, s magukon hordott ruházatuk is a legnagyobb elpuhultságot jelzi. Babilon és AsszírIA lakóira a Szűz és a Mercurius hat, ennek következtében nagyon éles elméjűek, s rendkívül kedvelik a legmagasabb rendű tudományokat, főképpen a csillagászatot. Az indusokat, arabokat és a Taurus-hegység lakóit a Bak és a Saturnus kormányozza. Ezért azután formátlanok, piszkosak s a lehető legelvadultabbak. Hátra van még a negyedik rész, amely a Föld közepén terül el: Iszaurika, Judea és az arabok lakta Chaldea. Ezeket a kelet és a nyugat között elhelyezkedő hármasság csoportja, a Kos, az Oroszlán és a Nyilas formálja, amely fölött a Juppiter, Mars és Mercurius uralkodik. Ezért azután, akik ezen a vidéken laknak, a kereskedés mesterségét gyakorolják, jártasak az üzletkötésben, de hajlamosak a csalásra, lenézik másokat, ezen kívül kicsinyeskedők és képmutatók. Azok, akik Szíria túlsó részét, Idumaeát és Judeát lakják, a Kos és a Mars befolyása alatt vannak, ezért legnagyobb mértékben állhatatlanok, hitszegők, és oktalanságukban teremtőjük árulói.

A chaldeusok és a szomszéd népek viszont a Nap és az Oroszlán hatását tükrözik, minthogy józan eszűek és könnyűlelkűek, kedvelik a csillagjósolást, s a Napot mindenekfölött tisztelik. Arábia lakott része viszont, mivel a Nyilas és Juppiter hatása alatt van, termékeny és boldog,

az emberek erkölcsi jók, ezek rendkívül bátrak és uralomvágyók. A harmadik, az Ikrek, Mérleg és a Vízöntő hármas egysége alkotta szakasz, ahol a hajnali Juppiter és Saturnus uralkodik, a lakott földnek napkelet és észak felé eső részét befolyásolja, ahol a szarmaták, szkíták, arméniaiak s egyéb, a nagyobbik Ázsia középső részét elfoglaló népek laknak. Ezért azután ezek a Napot és Juppitert tisztelik, sok aranyuk, drágakövéik és egyéb kincsük van, megjelenésük díszes, vonzó külsejűek, okosak, s végére járnak az istenekkel kapcsolatos dolgoknak is. Továbbá kedvelik a nyíltságot és igazságot, nemkülönben nagylelkűek, át tudják tekinteni a lényeket, nem kedvelik az aljasságot és széthúzást, a barátságban állhatatosak, övéik és tisztességük védelmében készséggel vállalják a veszedelmeket, kedvelik az ártatlanságot és önuralmat, ruházatuk fényűző, az ajándékozásban bőkezűek s minden téren kiválóak.

Akik Arméniát lakják, az Ikrekhez és Mercuriushoz hasonlóak, ezért azután fölöttébb állhatatlanok, s nagyon is hajlanak a cselvetésre. Viszont Baktria és Széria lakói a Mérleghez és a Venushoz hasonlítottak, így bőséges gazdagságban élnek, s a zenében és pihenésben lelik kedvüket. Szarmatia lakóira a Vízöntő és a Saturnus hat, ezért ezek szilajok és elvadultak. Ennek a területnek délre néző, utolsó része és Szíria, Commagena, Lúdia és Pamphilia annak a délnyugatra fekvő hármas egységnek a hatása alatt van, amelyet a Rák, a Skorprió és a Halak alkotnak, s amely fölött a Mars, Venus és Mercurius uralkodik. Ezek a Venust tisztelik, életük fáradságos és nyomorúságos, hajlamosak a bűnre, rablásra és háborúra, útonállással foglalkoznak, szolgai lelkületűek, s a hajnali Mars és Venus uralkodó hatása következtében háborúban halnak meg. Ezért azután asszonyaik szívből szeretik férjüket, segítik őket, s állandóan otthon tartózkodnak, ha nagy megpróbáltatástól vagy szolgálattól kell félniük.

Ezek közül azok, akik - Ptolemaiosz elnevezése szerint - Bathióniát, Ferogiát és Felogikát lakják, a Rák és a Hold rossz befolyása alatt vannak, s ezért legtöbbjüket a félelem és csüggedés kínozza, s a hajnali Holdnak a hatására az asszonyok uralkodásra, férfias magatartásra és önállóságra törnek. Azokat, akik Szíriát, Kumakhiát és Kanadokhiát lakják, a Skorprió és Mars befolyásolja, s így közülük soknak jelleme ingatag és állhatatlan, továbbá hajlanak az árulásra, s életük viszontagságos. A Halak és Juppiter hatása alatt élő lúdek és a Makholiát lakó kilixek viszont e befolyás következtében rendkívül gazdagok, jó szövetségesek, ezen kívül hűségesek, nagylelkűek és jó kereskedők. Végül a negyedik, a dél és Óceán között elterülő, a Rák, a Skorprió és a Halak alkotta s a Mars és az esti Venus uralma alatt levő hármas egység hatása majdnem egész Afrikára - Numidiára, Mauritániára és Lúdiára - kiterjed. Emiatt azután ezeknél gyakran ugyanattól az anyától született király és királyné uralkodik, s a férfi a férfiakat, az asszony az asszonyokat kormányozza. S mivel itt találhatók a leghevesebb vérű népek, nagyon vonzza őket a szerelem, erőszak, és rablás útján kötnek házasságot, gyakran közös feleségük van, s festett és fényűző ruhákban lelik örömeiket. Ezen kívül merészek, furfangosak, a Mars miatt nem törődnek a veszélyekkel, s szívesen gyakorolják a punokra jellemző szőszegést.

A numidákat a Rák és a Hold hatása irányítja, ezért jó szövetségesek, értenek a kereskedéshez és jómódúak. Mauritánia lakói a Skorprió és a Mars hatása miatt szilajok, kötekedők, nagyon szeretik a sok húst, megvetik a veszélyt, életüket semmiségért is hajlandók kockáztatni, s nem nagy dolog náluk egy ember megölése. Viszont a Halak és a Juppiter hatása alatt levő Ammón lakói, mivel Juppiter-Ammont tisztelik, jószívűek, megnyerőek és vallásosak. Ennek a területnek egyéb vidékei, amelyek északi és keleti irányban a lakott föld közepe felé húzódnak, mint például Kürénaiké, Marmarika, Egyiptom és Thébai, annak az észak és kelet között fekvő hármas egységnek a hatását érzik, amelyet a Saturnus, Juppiter és Mercurius uralma alatt az Ikrek, a Vízöntő és a Mérleg alkotnak. Így azután, mivel ennek a vidéknek az uralmán gyakran öt, összetalálkozó esti bolygó is osztozik, az itt lakók istenfélők, tisztelik az igazságot, figyelnek az égiek akaratára, sírva temetik el hozzátartozóikat, s a halottakat a földbe ássák el. Mivel nyugati tájon élnek, erkölcsi, törvényei és képességeik különfélék

és változatosak. A királyoknak szívesen engedelmeskednek. A férfiak sok nőt vesznek feleségül, az asszonyok is sok férfival egyesülnek, s a férfiak gyakran annyira eltévelyednek, hogy saját nővéreikkel is viszonyt folytatnak; egyébként puhák és elnőiesedettek.

A garamantákat és a marmarici népeket az Ikrek és a Mercurius irányítja, ezért éles föl-fogásnak, igen jó képességük van a filozofáláshoz és az isteni dolgokkal való foglalkozáshoz, s nagy kedvvel űzik a jóslást. Akik viszont Koraxban és Taurikában, tehát a Mérleg és a Venus befolyása alatt élnek, ravasz természetűek, vándorló életmódot folytatnak, kereskednek, s igyekeznek vagyont szerezni. Az Araniában lakókra a Vízöntő és a Saturnus hat, ezért sok húst fogyasztanak, s olyan táplálékon élnek, mint a vadállatok. Továbbá, hogy előadásomat rövidebbre fogjam, a Kos hatása alatt van Britannia, Germánia, Szíria, Idumaea, Judea, a Bika hatása alatt Faratia, Media, Parthia, továbbá nagy részben Kisázsia partvidéke s az ezzel szomszédos részek. Az Ikrek befolyása alatt van Arménia s Alsó-Egyiptom vidékei, a Rák hatása alatt Numidia, Baktionia, az Oroszláné alatt Itália, Gallia, Apulia, Szicília, továbbá Chaldea és a vele szomszédos vidékek. A Szűz hatása alatt van Babilónia, Asszíria, Akhaia; a Mérleg hatása alatt Baktriané és Szíria lakói, s ami a lakható terület fele részéből még idetartozik, mint a bamanai és aluntici nép. A Skorpió hatása alatt van Mauritánia s a lakható terület egyik felén található Szíria, Kommagéné; a Nyilas hatása alatt Kürénaiké, Málta, Hispánia és Arábia.

A Bak hatását érzi India, Albánia, Gedrosia, továbbá Bizánc, Makedónia. A Vízöntő hatása alatt van Szarmatia, Dácia s a föld ezen a felén lakók közül Alania és Media. A Halak hatása alatt Natagonia és Harmatika, továbbá Lüdia és Pamphilia. S vegyük hozzá, hogy az állatöv tizenkét csillagképe közül egyesek a naptérítőnél helyezkednek el, mint például a Rák a nyári, ezzel szemben a Bak a téli naptérítőnél, mások a napéjegyenlőségénél, mint tavasszal a Kos, ősszel a Mérleg. Egyesek helye állandó, mert két csillagkép a naptérítőt, kettő pedig a napéjegyenlőséget követi, mint a Bika, Oroszlán, Skorpió és Vízöntő. Ezért van, hogy akkor több a nedvesség, meleg, hideg és szárazság alakul ki és jelentkezik, mikor a Nap e négy csillagképben időzik. De vannak mindkét helyen előforduló csillagképek is, mint az Ikrek, a Szűz, a Nyilas és a Halak, melyek a mozdulatlan csillagképek után később jelennek meg, s azért nevezik ezeket így, mert a mozgó és mozdulatlan csillagképek közt van a helyük, s mivel alapvető és szélsőséges tulajdonságaikkal mintegy a természet változásait utánozzák, joggal kapták a mindkét csoporthoz tartozó jelzőt.

S vegyük hozzá, minthogy leányom kívánságára ennyire el kell kalandoznom, hogy arra a kérdésre, hogy ezt a tizenkét említett csillagképet miért állatnak képzelik, a legtöbben bizonytalan választ adnak. Nem alaptalanul magyarázzák a legbölcsebb férfiak, hogy ez a ferde síkú körpálya miatt van így. Mert ezek közül mindegyik csillagkép a saját fájának alárendelteknek kedvez, s el kell hinnünk, hogy ha valami cselekvésbe kezd, akkor a saját hatásának alávetetteket gyarapítja. S ami a Kos, a Bika és a Halak jegyében végbemegy, ugyanazt látjuk megtörténni a Juhok, Ökrök és Vízholdok jegyében is, s ezt kell elképzelnünk a többi csillagképpel kapcsolatban is.

A csillagképek sajátosságai pedig a következők, amelyeket azután a nekik alárendelt dolgokra is átvisznek. A Kosnak fél teste látható, oktalan, négylábú, háziállat, vétekre hajlamos, kevés utódról gondoskodik, szerelemkedvelő, a hangja alig hallható, keleten eleven, ferde irányban kel föl, könnyen haragra gyúl, páros, hímnemű s végül: egyetlen dolog köti le és gyors. A Bika egész testében látható, kiszámíthatatlan, négylábú, háziállat, bűnre hajlamos, kevés utódról gondoskodik, mérsékeltén szerelmeskedő és tiszta, hangja félig hallható, délen eleven, egyébként görbe tartású, súlyos, páratlan, nőies, egy dologgal foglalkozó és nehézkes. Az Ikrek kétfestűek, jól szónokolnak, szép hangúak, jól tápláltak, terméketlenek, nyugaton eleve- nek, mérsékeltén könnyűek vagy nehezek, egyenesek, párosak, hímneműek, kétféle dologgal

foglalkoznak és angyali természetűek. A Rák kéttestű, kiszámíthatatlan, soklábú, faragatlan, néma, bűnre hajlamos, termékeny, rézsútos pályán mozog, északon eleven, közepesen könnyű vagy súlyos, egyetlen dologgal foglalkozik, nőnemű, páratlan. Az Oroszlán egytestű, terméketlen, kiszámíthatatlan, négylábú, közepes mértékben házias vagy nyers természetű, fényűző, hangja közepes erősségű, könnyelmű, egyenes, keleten eleven, egyetlen ügy köti le, páros és hímnemű.

A Szűz félig látható, gyakorlatias, kétlábú, angyali természetű, szép hangú, jól táplált, meddő, akárcsak egy férfi vagy egy angyal, délen eleven, súlyos, két dologgal foglalkozik, páratlan, nőnemű. A Mérleg kéttestű, gyakorlatias, nincs lába, házias, szép hangú, jól táplált, kevés utódja van, nyugaton eleven, közepes súlyú vagy könnyű, egyetlen dologgal foglalkozik, páros, férfias. A Skorpió egytestű, kiszámíthatatlan, nyers természetű, soklábú, sok fiú utódja van, de kevés leánya, néma, ferde, északon eleven, egy dologgal foglalkozik, páratlan, nőnemű. A Nyilas kéttestű, pályája elején kiszámítható, végén kiszámíthatatlan, szép hangú, négylábú, szerelmeskedő természetű, hangja közepes erősségű, keleten elevenedik föl, kevés lánya van, könnyű, ferde pályán mozog, két dologgal foglalkozik, páros és hímnemű. A Bak teste félig látható, kiszámíthatatlan, négylábú, házias, bűnre hajlamos, kevés fia van, elég tiszta, hangja közepes erejű, ferde pályán mozog, délen elevenedik föl, egyetlen dologgal foglalkozik, páratlan, nőnemű. A Vízöntő egytestű, kiszámítható, kétlábú, szép hangú, kevés utódja van, nyugaton eleven, közepesen könnyű vagy súlyos, egy dologgal foglalkozik, páros, hímnemű. Végül a Halak kéttestűek, kiszámíthatatlanok, nincs lábuk, nyers természetűek, jól tápláltak, termékenyek, némák, északon elevenek, közepesen könnyűek vagy súlyosak, két dologgal foglalkoznak, páratlanok, nőneműek.

Ezek miatt azután a csillagok s az említett égitestek följövetelük és kapcsolataik révén hatnak, mégpedig úgy hatnak, hogy uralkodnak az alacsonyabb rendű testeken, de nem a lelkeken, mert ezekre, bár hajlamosak volnának rá, nem tudnak kényszerítő hatást gyakorolni. Nem volna ugyanis méltányos, amikor az irányítónak szükségszerűen magasabb rendűnek kell lennie az irányítottnál, ha testek parancsolnának a test nélküli és isteni lényegű dolgoknak. S hogy az alsóbbrendű lényekre mekkora hatással vannak a csillagok, arra lássunk néhány példát. Mert ha gyakran tapasztaljuk, hogy az emberek szavukkal és tekintetükkel látható és dicséretes dolgokat képesek előttünk fölidézni, akkor mi mindenre lehet képes annyi nagy hatalmú csillagnak a sugárzása. Hiszen olvastuk, hogy Afrikában olyan embercsoportok élnek, akik hangjuk s beszédük segítségével varázslatokra képesek, s ha ezek, figyelmüket összpontosítva, esetleg szép fákat, viruló vetéseket, továbbá csecsemőket vagy kövér lovakat merően néznek, ezek valamennyien azon nyomban elpusztulnak.

S Illíriában is akadnak olyan emberek, akik szemükkel végzetes varázslatra képesek, s haragosait tekintetükkel elpusztítják, s mindegyik szemükben két szembogaruk van. Persze, nem tagadom, hogy az égi jelenségek hatalma legnagyobb mértékben ezekben, az idők folyamán kialakult képmásaikban nyilvánkozik meg. Hiszen a legkiválóbb csillagjósok közül legtöbben, miután tekintetükkel figyelemmel kísérték az égi jelenségeket, ezeknek mását kőbe vésték, s ezután hajtották végre csodatetteiket. Az égi Skorpió és Kígyó uralkodik a földi skorpiókon és kígyókon. Ptolemaiosz is tanúsítja, hogy Egyiptomban látta, hogy egy katona, akit egy skorpió halálosan megsebzett, egy rendkívüli tudós pecsétgyűrűjének érintésétől, amelyre egy skorpió volt rávésve, azonnal meggyógyult.

Azt sem tartom figyelmeztetésekre méltatlannak, s jó, ha mélyebben elgondolkoztok azon, milyen alakot adott művének az isteni alkotó, aki alkotásában nagyon világosan kinyilvánította saját lényegét és nagyságát, s az égi gépezetet nem másmilyené, hanem olyanná formálta, amilyennek azt örökkévaló szelleme elgondolta, s úgy, hogy - úgy mondjam - saját égi példaképének mását alkotta meg. Amiképpen ugyanis az égi alkotó örökkévaló, s nem képzelhető

el, hogy létének kezdete vagy vége lehet, ugyanígy a gömb alakú világot is valamennyi között a legcsodálatosabbá és örökkévalóvá akarta formálni, amelynek sem kezdetét, sem végét nem lehet meghatározni. Ugyanis ez saját magát tartalmazza és foglalja magában, s nem szorul semmiféle összeillesztésre, mert valamennyi részével önmaga tölti be önmagát, s csak saját magát kell fönttartania. S annyi körét és mozgását, annyi kerületét és magasságát s annyi összevissza útját, kölcsönös megfeleléseit s végső soron a mozgásokból kialakult összhangját az ember, szelleme gyengesége miatt, semmiképpen sem képes fölfogni.

Ezek a világok körülbelül a következő távolságra vannak egymástól. A Nap tizenkilencszer messzebb van a Holdtól, mint amennyire a Hold magától a Földtől. Püthagorasz számításai szerint a Föld a Holdtól százhuszonhat sztadionnyi távolságra s a Naptól kétszer, a tizenkét, állatövi csillagképtől pedig háromszor ilyen messzire van, s ezt az állítását Gallus Sulpicius sem szégyellte átvenni. Püthagorasz zenei alapon a Föld és a Hold távolságát a *τόνοϋς*, húr szóval jelöli, s ettől a Mercurius s a Mercuriustól a Venus feleannyi, a Venustól a Nap pedig kétszer ekkora távolságra van. A Nap a Marstól ugyanannyira van, mint a Föld a Holdtól, s a Marstól a Juppiter feleannyira, s a Juppitertől a Saturnus s a Saturnustól a Zászlótartó e távolság hatszorosára, úgyhogy az egész hathúrnyi távolságot tesz ki, amit a zenében egy oktávnak neveznek, vagyis a teljes összhangzatot, amelyben a Saturnust a dór, a Mercuriust a zengő, a Juppitert pedig a fríg hangsor mozgatja. Nyilván ez készítette az isteni Platón arra, hogy a maga köztársaságáról szólva, mikor az égi szférák mozgásáról beszél, kijelentse, hogy egy-egy körben egy-egy szirén helyezkedik el, azt jelezvén, hogy szférák eme mozgásából keletkezett ének az Istennek szól. Mert úgy magyarázza a dolgot, hogy a szirén az Isten kedvéért énekel.

A hittudósok is azt állítják a kilenc Múzsáról, hogy közülük nyolc a szférák dallamos énekét, a kilencedik pedig a legteljesebb összhangot képviseli. Ugyanígy Hésziodosz költő is *Az istenek születése* című művében Urániát nevezi a nyolcadik Múzsának, aki a hét vándorló és alárendelt Múza után a csillagokat hordozó nyolcadik szférát saját nevére égboltnak nevezi, s Kalliópét adja hozzájuk kilencediknek, akinek az a feladata, hogy kifejezze az összhangzó dallamok egyetemességét. S a szent áldozatok alkalmával azért szoktak dallamos ének formájában strófákból és antistrófákból álló szent himnuszokat énekelni, hogy a strófa a csillagokat hordozó világ egyetemes mozgását, s ezzel szemben az antistrófa a mozgó csillagok pályáját jelképezze. Így azután, jó egynéhány néppel megegyező módon, az elhunytak tetemét mi is a sokaság éneklése közepette visszük ki a sírhoz, azt a hitet erősítve, hogy az ég, ahova a halott visszatér, valami mennyei zenével teljes, boldog világ.

S mindezeket fölül éppoly csodálattal kell adóznunk az égitestek anyagának, mint külső formájának. Ismeretes, hogy az égitesteket olyan anyag alkotja, amely - mivel semmi sem tartalmazhat önmagával ellentétes elemet - nem képes más formájúvá átalakulni, csak olyanra, amilyen kezdettől fogva volt. Empedoklész pedig, aki szerint a dolgok két alapeleme az ellentét és az egység, megerősítette, hogy ezeket tulajdonképpen csak az egység alkotja. Platón a természetről szólva azt állította, hogy az eget négy elem alkotja. Nem mintha négyféle elemből jött volna létre, mert úgy vélekedett, hogy anyaga egységes, mégpedig a tűz. Arisztotelész pedig úgy vélekedett, hogy az ég nem négy elemből alakult ki, hanem egyetlen test, amelyet abból a bizonyos ötödik elemből alkottak, amely nyilvánvalóan magasabb rendű a többinél s ezért soha meg nem romló és halhatatlan.

De elég ennyi az ég és a föld anyagáról; most, mások véleménye alapján, próbáljuk meghatározni nagysága méreteit. Poszeidóniosz közlése szerint a Földtől számított nem kevesebb, mint negyvensztadionnyi magasságban találhatók a ködök, szelek és felhők. S hogy ez híg, zavartalan fénnyel tele levegő, s hogy csúcsától a Hold kétmillió, innen pedig a Nap ötvenezer sztadionnyi messzeségben van, s e nagy távolság akadályozza meg, hogy a Nap roppant

tömegével fölperzselje a földeket. Egyesek pedig azt is ki merték jelenteni, hogy a felhők kilencszáz sztadionnyi magasságba is fölemelkednek (egy sztadion százhuszonöt lépés). Platón tanítványainak, úgy látszik, Arkhimédésszel szemben más volt a véleményük. Ők azt állították, hogy a Nap a Földtől kétszer olyan messzi van, mint a Hold a Földtől, s hogy a Venus a Földtől háromszor olyan távolságra van, mint a Nap a Földtől, s négyszer ennyi a Föld és a Mercurius közti távolság. S hogy a Mars kilencszer olyan messze van a Földtől, mint a Földtől a Mercurius, s hogy a Föld és a Juppiter közti távolság a Föld és a Mars távolságának a nyolcszorosa, s a Föld és a Saturnus közti távolság a Föld és a Juppiter távolságának a huszonhétszerese.

De véleményem szerint Platón tanítványai túlságosan felületesek voltak, éppúgy, mint a mi korunk legtöbb, minden komoly számítástól visszariadó tudósa, akik vették maguknak a bátorságot, hogy a Földnek a Holdtól való távolságát tizenötezerhatszáz sztadionban - huszonöt mérföldben - határozzák meg. Szerintük a Hold a Mercuriustól hétezerháromszáz sztadionnyira - háromszáztizenkét mérföldnyire - van. Ugyanennyire van a Mercuriustól a Venus, míg a Nap és a Venus közti távolság négyszázharminchat mérföld, több mint huszonháromezer sztadion. S a Mars és a Juppiter között nyolcsáztizenkét mérföld, több mint hétezer sztadion, s a Juppiter és a Saturnus közt, - ha nem tévedek - harmincháromezer sztadion, vagyis nyolcszáz mérföld a távolság.

Egytől egyig balgák, egyszersmind vakmerőek ezek az emberek, akik merészelték annak fölmerését, amit a minden mértéket és számot megalkotó Istenen kívül senki másnak nincs joga számba venni. S ezeknek is valóban szemére lehet vetni, amiért a milétoszi Thalészt korholta egy öregasszony, hogy míg az esti csillagokat óhajtotta megfigyelni, nem látta meg maga előtt a gödröt, amelybe azután beleesett. Ezért tehát - mivel már nagyon régen eltértünk tárgyunktól, s itt az idő, hogy visszatérjünk oda, ahonnan elindultunk - hagyjanak föl balgaságukkal az ostobák, akik azt állítják, hogy egyáltalán nincs semmiféle Isten. S némuljanak el az epikureusok, akik azt vélték, hogy az isteneknek nincs gondjuk a halandó lényekre, s némuljon el végül valamennyi akadémikus és peripatétikus is, azt állítván, hogy a világnak több, egyformán örökkévaló ősoke van. Ugyanis, ha semmiféle Isten nem léteznék, az alkotás művébe honnan került volna bele ez az egyetemes törvényszerűség? Hiszen, mivel ezt a törvényt szükségszerűen valamilyen értelem alkotta, mégpedig az, amely minden bölcsességet és jóságot magában foglal, sőt amely önmaga a bölcsesség és a jóság, ki nem hiszi el, hogy ez az értelem és ez a cselekvés maga a legtisztább értelemben veendő Isten.

S ha látjuk, hogy a dolgok egyetemességében milyen rend uralkodik, el kell hinnünk, hogy az embert Isten alkotta, s nyilvánvalóan az ember kedvéért hozott létre minden egyebet a természetet. S hogy végül vissza kell térnünk Istenhez, mert az ember ősszüelője botlása, s örökölt és vele született bűne miatt vétkes maradt, s Isten egyszülött fiát küldte le a földre, ki gondolhatna arra, hogy az emberi faj gondját az isteni gondviselés nem vállalja magára. Hiszen előrelátóan gondoskodott arról, hogy a madarak a levegőben, a halak a vízben s végül a többi élőlények a földön éhen ne pusztuljanak, s minden élőlényt megtanított arra, hogyan kell élnie a maga sajátos életmódját. S akkor azt föltételezzük, hogy Isten éppen a természetből és az egyéb élőlények közül annyira kiemelkedő embert, akinek oly mértékben kedvezett, fosztotta volna meg mennyei oltalmától? Hiszen az itt élő embernek a földön oly kedves és kellemes szálláshelyet készített, hogy ezt esztelensége miatt ennek kellemes volta annyira elragadja, hogy úgy látszik, mintha megfedkezne égi eredetéről és a legfőbb boldogságról, s lelkét már szinte száműzve testéből, ezt az említett lakóhelyet képzelne amaz égi hajlékának, ahol az embernek megadatik a szerencsés és boldog élet lehetősége. De mindenesetre, látván e bámulatos alkotást s a dolgok annyi, végtelen sok fajtáját, minden halandó eljuthat az égi teremtő nagyságának megismeréséhez. De miért hallgatlál el, leányom?

BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS A LEGYŐZHETETLEN MÁTYÁS KIRÁLY

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Valóban úgy van, atyám, ahogy mondani szokták, hogy semmi sem táruul föl teljesen, amíg azt maga a tapasztalat nem igazolja. S itt, Beatrixszal együtt, mindenki elnémult, mint akiknek lelke a te isteni előadásod következtében a legmélyebb szemlélődésbe merülve s mintegy elválva a testtől, mindenfelé, az ég köreiben bolyong. S míg az egyes csodálatos jelenségeket bámulják, ez az elragadó látvány annyira leköti őket, hogy úgy látszik, még most sem tértek vissza, hanem mint vezetőt, téged követnek az ég palotáin keresztül. Figyelik a bolygócsillagok útját, ámulnak az égi tüzeken, mint akik, miután annyi, a földön nem látható dolog megjelenését vehették számba, nem képesek abbahagyni a csodálkozást, s nem tudják, elsősorban mire is figyeljenek.

S ezenkívül látják az egyes égi körökben tartózkodó s azokat mozgató angyalokat is. Így hát az angyalokról szeretnének szót váltani, s ha helyesen vélem látni, ezt kérik és várják tőled, atyám. Sőt esedezve kérnek, mondd el az emberről is, miképpen alkottatott Isten hasonlóságára hogy a te legszentebb előadásod segítségével közelebb tudjunk jutni Istenhez. S ha kérésünknek eleget teszel, atyám, nyilvánvalóvá válik, hogy mint eddig is történt, nemcsak vidám hangulatunkra van gondod, hanem üdvösségünkre is.

KIRÁLY. Miért készítesz arra, leányom, hogy eredeti tárgyunktól annyira eltérjek? Ezt talán ügyességből teszed, hogy míg nekem annyi kifejtendő tárgyat adsz, én elvesztessem a véleményem előadására szükséges időt, te viszont teljes idődet álláspontod igazolására használhasd föl. De azért teljesítem kérésedet, hogy ma meggyőződhessen róla, milyen kiváló is az én Beatrixom. S annál szívesebben kezdek beszélni az angyalokról, mert közben még jobban átérzem, hogy te nem is földi, hanem sokkal inkább angyali lény vagy. Ha azonban kéréseiteknek eleget tettem, engedd meg, hogy tárgyunkhoz visszatérjek.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ilyen nyájas szavakkal övezel, atyám? Való igaz, hogy minél tovább hallgatlak, annál komolyabb s az én álláspontomat bizonyító érvek jutnak az eszembe. S így meg fogod érteni, hogy Istentől ihletett előadásod nem csupán számodra, hanem vitabeli ellenfeleid számára is hasznos, s hogy nincs a legszentebb életű Mátyásban egyetlen olyan vonás sem, amely ne volna önmagában is elragadó, csodás s isteni és üdvös hatású. Így hát ne túrd, atyánk, hogy lelkünket még tovább is gyötörje a várakozás.

KIRÁLY. Az angyalok, akikről ti hallani óhajtok, test nélküli, halhatatlan s az Isten szolgálatára alkotott lények, akikben ésszerűség és nagy bölcsesség lakozik, őket Isten egyszerű, oszthatatlan elemből akarta megalkotni, akik velük született ésszerűségük következtében fölfogó- és emlékezőképességgel, valamint szabad döntésre képes akarattal rendelkeznek, vagyis van rá lehetőségük, hogy akaratuk válasszon a jó és a rossz között. Ugyanis valamennyien egyformán halhatatlan lelket kaptak ajándékba. Egyéb dolgokban azonban különböznek, mert eltérő tulajdonságú az alkotóelemük, bölcsességük és hatalmuk. Alkotóelemük ugyanis személyiségüknek lényege, s formája a bölcsesség, hatalmuk pedig maga a döntés képessége. Lényegük alapvető vonása a természetes könnyedség, míg formájukra fölfogásuk éleselméjűsége, akaratukra pedig az ésszerű alkalmazkodóképesség jellemző. Alakjukban tehát nem csekély különbségek vannak, melyek alkotóelemükből, formájukból és különböző súlyukból adódnak, s ezek a vonások egy részüknél jobb és méltóságteljesebb, más részüknél könnyebb és mozgékonyabb természetűek.

Így azután ennek következtében az angyalok különböznek egymástól, minthogy az isteni bölcsesség már a teremtés kezdetén egyeseket felsőbbrendűnek, másokat alacsonyabb rendűnek formált, s így egyeseknek nagyobb, másoknak kisebb adományokat juttatott. Mert akik velük született erényüknél fogva kiemelkedtek a többiek közül, ezeket Isten akaratából a kegyelmi ajándékok révén mind jobban megelőzték. Ugyanígy azokban, akik már kezdetben kiválóbb

természettel s átfogóbb bölcsességgel rendelkeztek, több volt a kedvesség és méltóság, mint a többiben, akik pedig alacsonyabb rendű természettel és kisebb bölcsességgel jöttek létre, kisebb kegyelmi ajándékokhoz is jutottak. Mindamellet az isteni bölcsesség valamennyit egyenlő számban és arányban rendezte el. Szabad hatalmuk pedig természetük és értelmük kiválósága szerint mérlegelendő, mert mint ahogy természetük eltérő magasrendűsége nem vezet hitványsághoz, sem a bölcsesség csekélyebb mérvű ismerete nem jelent tudatlanságot, ugyanúgy a kisebb szabadság nem szolgáltatja ki akaratukat a szükség parancsának.

A teremtetett angyalok közül egyesek, mintha lázadás támadt volna közöttük, azonnal (a lehető legrövidebb idő elteltével) saját hatalmukban lelték örömeiket, s mivel még nem ízlelték meg a boldog élet édességét, bizonyos gögtől felfuvalkodottakká váltak, s miután Istentől elpártoltak, tüstént elpusztultak. Mások viszont, Istenbe vetett reményükben s az ő szeretetében bizakodva, mikor Istenhez fordultak, a kimondhatatlan kegyelem által azonnal erőt és biztonságot nyertek, s bennük tüstént, mint valami tükörben, fölragyogott Isten bölcsessége, amitől mintegy megvilágosodtak, s a boldogság teljessége töltötte be őket. Akik hátat fordítottak Istennek, azokat erős vakság verte meg, nem a rosszindulat túláradása, hanem a kegyelem elapadása következtében. Mert az, aki Istenhez fordul, az isteni segítség révén igazságossá válik, míg aki az Úrnak hátat fordít, igazságtalanná. De mindkét fajtának a sorsa saját akaratából alakult így. S ha talán közületek nem látná világosan valaki, hogy Isten miért teremtetett olyan lényt, akiről eleve tudta, hogy az majd rossz lesz, a válasz: Isten az ilyen angyalt esendőnek alkotta, előre látva, hogy ebből nem csekély előny származik. Mert akiről tudta, hogy majd önként rossz útra tér, hogy szembeszegüljön a jókkal, annak a teremtetését is eltervezte, hogy ennek magatartása majd a jóknak legyen hasznára. A lázadónak ugyanis úgyis megghiúsul szándéka, ha ostromra indulva nem sikerül ostroma, a szent férfiaknak viszont az ilyen ostrom hasznára van, sőt boldogságukat növeli.

Hasonló szándékkal alkotta Isten a rossz embereket is, akiről előre tudta, hogy ilyenek lesznek, a jók haszna végett. Ezek akkor vallanak kudarcot, ha támadásuk a szent életű emberek számára hoz győzelmet. Ezen kívül véleményem szerint arról sem szabad hallgatnunk, ami felől többen kétségek közt vannak, hogy az angyalok számukban vagy lényegükben különböznek-e egymástól. Bizonyára emlékeztek rá, hogy az egyes dolgokat létrehozó anyag eredménye, hogy ezek szám szerint különbözzenek egymástól. Mert azok, amik szám szerint oszlanak meg, alávett helyzetben vannak, s külön-külön formálták őket anyagból és formából. Az angyalok viszont, miután egyáltalán semmi közük nincs az anyaghoz, nyilvánvalóan nem számuk, hanem lényegük szerint különböznek egymástól, mert számukra nem ugyanaz lenni és fölfogni, ha egyszer megízlelték a hatalmat. A lét bármely teremtetett dolog számára azt jelenti, hogy neme és faja alapján ő csupán egyetlen, meghatározott dolog lehet; a megértés azonban, melynek tárgya az igaz, s az akarat, melynek tárgya a jó, egyformán minden dologra vonatkozhat.

Istenben viszont, aki maga a tiszta cselekvés, egyesül a megértés és az akarat, mert az ő lényege egyetemes, végtelen és mindent magában foglaló. Az angyalok azonban nem képesek mindent eleve fölfogni, mert ez csak Isten lényének sajátossága. De ők nem a képzelet szülötteit fogják föl, mint a mi értelmünk, hanem azt, ami lényegüknél fogva eleve megvan bennük. Mert amiképpen a lelki jellegű lényeknek megvan a maguk megkülönböztetett rendje, éppúgy megvan a testi jellegűeknek is. Ugyanis a felsőbbrendű testeket olyan anyag alkotja, amely formájára nézve minden tekintetben befejezett, és semmiféle más formát nem vehet föl. Az alacsonyabb rendű testek viszont olyan anyagból vannak alkotva, amely változóképes és megbízhatatlan, mint holmi ringyó, s hol ezt, hol azt az alakot tudja fölvenni.

Ennek okát az egyes lények fölfogóképességében kell keresnünk, mivel a mi lelkünket a nem teljesen tökéletes fölfogóképesség jellemzi, amely lassan és fokenként tökéletesedik, miközben a dolgokból először ezek tükörképeit, majd a tükörképekből a fölfogható változatokat fogadja be. Az angyalokat azonban Isten a fölfogás tökéletes képességével ajándékozta meg, mivel a teremtés kezdetén megtelítette őket a fölfogható fogalmakkal, amelyek segítségével mindent fölfognak, amit sajátos jellege alapján föl tudnak ismerni. A mi lelkünk azonban, mivel testi formába zárva létezik, s mivel a legszorosabb kapcsolat fűzi a testhez, ezért csak a test révén tud - ennek segítségével tökéletesedve - fölfogni valamit, hiszen egyébként teljesen hiába volna összekapcsolva a testtel. Az angyaloknak azonban nincsen testük, mert nem található bennük semmi anyagi rész, s lényük természete bizonyos fölfogóképességgel rendelkezik, és a fölfogható jelenségek ihletése révén válnak tökéletesebbé. Ezen kívül ők sokkal egyetemesebb és sokkal többet átfogó formák és fogalmak alapján fogják föl a dolgokat, mint a mi lelkünk. Ugyanis amit Isten egyetlen egységben fog föl, azt a fölfogás alacsonyabb fokán levők több részletben kényszerülnek megismerni. Hiszen minél magasabb fokú az angyalok vagy az emberek fölfogóképessége, annál kevesebb fogalom alapján fogja föl a dolgokat, s minél fejletlenebb, annál több formai vonás kell neki a megértéshez.

Mert mindaz, ami Isten igéjében kezdettől fogva létrejött, kétféle módon terjed tovább. Egyrészt így, hogy az angyalok fölfogják, másrészt úgy, hogy fölveszi a maga jellegzetes természetét. Azért terjed tovább az angyalok megértő képessége révén, mert Isten az angyalok értelmébe már kezdettől fogva belerajzolta a dolgok hasonmásait. S nemcsak minden, Isten szavával teremtett testi, de minden lelki jellegű fogalomnak is a fogalma öröktől fogva megvolt. S alkotója minden angyalnak, annak alkotó eleme s lénye fölfogóképessége arányában, megadta az ismeret képességét, hogy az saját természetéhez illő módon létezhesek, és ennek révén megértse önmagát. Így hát az angyalokba belezárta a másokra vonatkozó, részben lelki, részben testi jellegű dolgok megértésének a képességét, hogy megértésük ehhez igazodjék, s hogy a beléjük oltott fogalmak alapján fölismerjék a testi és nem testi jellegű dolgokat. Továbbá az angyalok, mivel Isten szolgálói, mozgatják az égi köröket, Isten intésére gondoskodnak az emberek dolgairól. Egyesek szerint emberi közösségeket is gondoznak, s mivel ez különböző cselekedeteket jelent, nemcsak az egyetemes, hanem a különálló dolgokat is megismerik, mert egyébként nem tudnák az emberek dolgait irányítani és szabályozni.

Ahogy pedig az emberek a dolgok minden fajtáját különféle módon ismerik meg, tudniillik fölfogás révén az egyetemes és anyagi lét nélküli dolgokat, érzékelés révén pedig az egyes és anyagból alkotott dolgokat, éppúgy ismerik meg az angyalok is fölfogásuk kiválósága segítségével a dolgok eme két fajtájának a teljességét. A dolgok rendje ugyanis olyan, hogy minél felsőbbrendű valami, annál több benne a kiváló vonás, és annál több dologra terjed ki. Amiképpen tehát a dolgok úgy kerülnek ki Isten kezéből, hogy mindegyik a maga természete szerint létezzék, létrejövésükben az a lehetőség is benne van, hogy az angyalok tudatában folytassák létüket. S ahogy Isten mindenek alkotója, mindenek képmása és egyetemes alapeszméje, az ő révén ismerheti meg ki-ki az egyetemességet és az egyes részleteket, ugyanígy az angyalok is, az Isten által beléjük teremtett fogalmak révén, nemcsak az egyetemes természet, hanem az egyes részletek alapján is fölfogják a dolgokat, amelyek mintegy tovább-sarjadva és megsokszorozódva is Istennek ama egyetlenegy és oszthatatlan lényét jelenítik meg.

S mindehhez még jegyezzétek meg, férfiak, hogy az angyalokban kétféle ismeret van. Az egyik saját természetükből ered, amelynek révén a dolgokat önmagoktól és a beléjük oltott fogalmak alapján is föl tudják fogni. A másik, valóban sokkal szerencsésebb mód, hogy tanúi az isteni ígének, amelyben a dolgok mintegy láthatóvá válnak előttük, s ennek szemlélése közben fölfogják a kegyelem néhány titkát, de nem mindet, sőt megközelítőleg sem valamennyit, csak amennyit Isten föl akar tárni előttük. Így tehát a felsőbbrendű angyalok, akik az

isteni bölcsességet szemlélük, magának Istennek szemlélése közben sok mély titkot látnak meg, amelyet az alsóbbrendűek előtt fölfednek és föltárnak. A titkok egy részébe pedig már a teremtéskor beavatást nyertek, más részére viszont később, ahogy az alkalom megkövetelte, tanította ki őket az isteni szózat. Továbbá az angyaloknak a megértéshez nincs szükségük beszédre, amit mi nem tudnánk nélkülözni, mert azokban a dolgokban, amelyeket természetük alapján megismernek, azonnal mindent áttekintenek, aminek tudomásulvétele számukra szükséges. Mi viszont az egyik megismert dologtól jutunk el a másikhoz, s a megismeréstől jutunk el a végkövetkeztetéshez, mert alkatunk szerint először az alapelveket vesszük tudomásul. Mert ha lelkünk, akár az angyaloké, részesülhetne a megismerés egyszerre mindent megvilágító fényének örömeiben, az alapelemekből első pillantásra azonnal megértené az egész lényegét, s tüstént átlátná, amit ezekből az értelem csak fölfoghat. Abban a megismerésben azonban, amelyben egy dolog az isteni kijelentés révén válik ismertté, az angyalok előtt a megértés egyetlen mozzanatában minden világossá válik, hiszen ez az Isten által megmutatott lényeg, és biztosak lehetnek benne, hogy a megismerésnek ilyen formájában egyszerre mindent fölfogtak. Ugyanez történik majd a mi lelkünkkel is az égi palotában, ahol nem úgy járunk, hogy gyors töprengésünk közben hol szétfutnak, hol ismét visszatérnek benyomásaink, amelyeket az alapoktól kezdve fáradtsággal kellett összegeznünk, de abban az isteni tükörben a tudomány a maga teljességében egy pillantással áttekinthetővé válik lelkünk számára, amelyet a legteljesebb boldogság tölt majd el. Ilyen villámgyors megismerési képesség szokott lenni az angyalokban, mert ők a szellemi és a test nélküli lét között levő fokon vannak, ami a testileg létezők között az égi eredetű testtel rendelkezők helyzetét is jellemzi. Mert az égi és földi jellegű testek között igen nagy különbség van. A földi eredetű testek mozgás révén igyekeznek elérni végső befejezettségükig, ezzel szemben az égi eredetű testek, természetüknél fogva, már a teremtés kezdetén befejezett és romolhatatlan teremtmények voltak. Hasonló szokott lenni a helyzet az emberek fölfogóképességével is, mivel az emberek szellemük mozgása és eszmecseréje segítségével találják meg az igazságot. Ezzel szemben az angyalok, mivel a dolgokat teljesen az isteni kijelentésből, mintegy tükörből ismerik meg, ennek következtében a dolgokkal együtt azok látványa is elébük tárul. Ezen fölül az angyalok megismerési módja nem olyan, mint a miénk, akik egységesítés vagy fölosztás révén jutunk el az ismeretig, s akik az okoktól elindulva bejárjuk a következtetésekig terjedő utat, vagy pedig, a bizonyítás és tagadás idegesítve vagy fölosztva a dolgokat, fogjuk föl őket. Ebből pedig olyanféle eljárás következik, mint mikor az állítmányt és alanyt egyeztetjük, mivel az állító vagy tagadó kijelentés a mi fölfogásunk szerint az egységesítés vagy a fölosztás jele. Az angyal számára azonban nem a következtetés, s ugyanúgy nem az egységesítés vagy fölosztás a megértés módja. S ő az egységesítést és a fölosztást éppúgy a kijelentés részének fogja föl, mint a következtetést. Ugyanis az összetettséget mint egyetlen egységet, a mozgót pedig mint mozdulatlant veszi tudomásul.

De mindeddig arról beszéltünk, miként tesznek szert az angyalok ismeretekre. Tegyük hozzá, hogy a többség véleménye szerint, ahány égi kör van, annyi az ezeket mozgó angyalok száma is, és számuk az égi körökénél sem nem több, sem nem kevesebb. Ugyanis a természet többet nem kíván, mert fél a többlettől, de kevesebbet sem, mert akkor szükséghelyzetbe jut, így nem kedveli sem a túlságos bőséget, sem a hiányt. Ám ezek az emberek nem gondoltak arra, hogy Istennek számtalanul sok szolgálat ellátására nyilvánvalóan számtalan szolgára van szüksége, hiszen ő minden teremtett dolognak gondját viseli, s törődik az emberi nemmel. A teremtett dolgok mellé égi örök kellenek, akik a még létre nem jött dolgokat, Isten parancsát vagy tilalmát követve, anyagi formába öltöztetik és mozgatják. A legtöbben nemcsak egyes fajokról gondoskodnak, hogy szaporodásuk megszűntével ki ne haljanak, de az egyes élőlényekkel is törődnek, ahogy az egyes emberekkel kapcsolatban már említettük. Ugyanis ezeket külön-külön őrzik az angyalok, s megvédik a démonok cselvetéseitől. Innen van a jó és a gonosz démon kifejezés.

S bár az emberi szellem - mint Plótinosz megállapította - önmagában is bölcs, ezen kívül még vele született védő szelleme is - amit a latinok, mint a megszületendő lényt majdan kormányzó erőt, *geniusnak* neveztek - a jóra noszogatja, mindig is számba vették, ki mellett van jó vagy rossz genius. Plutarkhosz is tudósít róla, hogy Brutus előtt éjszaka egy rendkívül nagy gonosz genius jelent meg. Úgy vélték, hogy e kétféle szellem közül egyik a jóra biztat, míg a másik igyekszik lebeszélni róla. Mindezek alapján tehát azt kell hinnünk, hogy az angyalok száma végtelen. Azoknak a többségéről pedig, akik Luciferrel tönkrejutottak, föl kell tennünk, hogy ide hullottak le a ködös levegőbe, hogy a halandókat megkísértve próbára tegyék azok erényét. Helyesen vélekedik tehát az apostol, mikor így szól: „Viaskodunk ennek a világnak vezetői és nagyjai s a sötétség hatalmasai ellen.”

Sőt ahogy az angyalok között is egyesek előjárói a többinek, ugyanúgy valószínű, hogy a démonok közt is számtalan különböző tisztség van, amelyet közülük ki-ki tudása alapján nyer el. Tudniillik ezek egyes tartományok, esetleg városok, mások egyes emberek vagy esetleg bűnök irányítói lettek. Ezért beszélünk a góg szelleméről és a fényűzés szelleméről, mert a kísértésre e téren nyílik számára a legnagyobb alkalom. S ugyanezt kell gondolnunk az ellenkező értelemben is. Így hát Isten annyi különböző szolgálat ellátására nemhiába teremtette meg - mint kevéssel előbb mondtuk - az angyalok ekkora sokaságát. Mert mivel úgy látszik, az angyalok Isten és az emberek között helyezkednek el, az isteni előrelátás követelte meg, hogy az alacsonyabb helyzetben levőnek a magasabb helyzetben levő viselje gondját.

Az ember üdvösségéről pedig kétféle módon történik gondoskodás. Egyrészt, ha szabad ezt a szót használnom, a jó szellem, másrészt a rossz szellem közreműködésével. Ugyanis az egyik a jóra buzdít, és eltanácsol a rossztól, míg a másik ostromával megedzi az emberi erényt, s lehetővé teszi, hogy az győzelmet aratva megtisztuljon, s nem adódnék mód e győzelemre, ha ez a zaklatás megszűnnék. Ebből következik, hogy a démonoknak szükségyszerűen két lakóhelyük van. Egyik fajtájuk az alvilágban él, ahol kiengesztelhetetlen vétkéért bűnhődik, a másik itt, a felleget levegőben, ahol az emberek erényeit zaklatja és edzi. Az angyaloknak ez a szolgáló s a démonoknak ez a zaklató jellegű szerepe az utolsó ítélet napjáig fog tartani, azután nyilván megszűnik. S ámbár főként azok a démonok tartózkodnak az alvilágban, akik az elvetemült lelkeket aljas gáztettekre készítették, hogy ezért meglakoljanak, az égben is számtalan angyal található, azoknak a szent életű embereknek a lelkével együtt, akiket az ő biztatásuk és védelmük őrzött meg. Az idők végezetével az égben ezek boldog, örök időkhig tartó örömben fognak élni, míg amazok az örök nyomorúság foglyai lesznek.

Úgy látszik azonban, hogy közben a démonok, részben szellemük jó felfogóképessége és elevensége segítségével, részben a dolgokról végtelenül hosszú életük folyamán szerzett, kiterjedt tapasztalataik alapján, végül pedig a csillagok ismerete s az égi angyalok figyelmeztető szava révén, egyet-mást megtudnak a jövőről. Cselt vetnek az embereknek, legfőképpen a jóknak, még hozzá megrögzött rosszakarattal, mert akit kiszemeltek, ahhoz rendületlenül ragaszkodnak, s mivel anyagi elem nem késlelteti, a rosszindulat mozgatja őket. S noha gyakran az a látszat, hogy törekvésük nemes, mindamellett szándékuk sosem irányul jó célra. Ám jogtalan és ártalmas tevékenységüket nem folytathatják a végtelenségig, csak addig, amíg Isten akarata ezt indokoltan megengedi, hiszen egyrészt egyes büntetések betöltése és végrehajtásai másrészt a jó emberek örökös haszna kedvéért adatott meg nekik a kísértés és ártás lehetősége. Viszont az angyalok és démonok közül egyetlenegy sem szabad teremtőnek nevezetnek, mert vétkes és jóvátehetetlen dolog bárkit is teremtőnek nevezni Istenen kívül, akinek intésére oly készségesen engedelmeskedik az anyag, amelyből minden forma, minden összetartó kapocs, s végül az egyes részek teljes összetartozása ered.

Ennyit mondhattunk, amilyen röviden csak lehetett, Istenről, a dolgok ősi teremtéséről, majd az égről és az égi körök mozgásáról, végül pedig az angyalokról. A többit, hogy legyen alkalmunk visszatérni eredeti tárgyunkhoz, mert a helyzet így kívánja, mellőzzük el. Hátravan még, amit az Isten képét viselő emberről olyannyira követeltetek, de mivel ez a tárgy sem kis időt igényel, félek, hogy beszélgetésünk a kelleténél jobban elhúzódik.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. A hallgató arra vágyik, atyám, hogy egyrészt tanítsák, másrészt gyönyörködtessék, nemkülönben, hogy meggyőzzék. S mivel ezt a vágyunkat mindenki közül te tudod legjobban kielégíteni, mondd el, kérlek, legkegyesebb atyám, amit az emberről szándékoztál közölni, s ne tekintsd ezt terhes feladatnak, hiszen itt üdvösségünk szempontjából nagyon fontos dologról van szó.

KIRÁLY. A teljes teremtés betetőzéseképpen, nehogy valami hiány mutakozzék, amiért az égi alkotó előrelátását kárhoznátni lehetne, maga a mindenható Isten, úgy vélve, hogy a dolgok rendjének kiteljesítésére nem alkothat jobbat, legvégül létrehozta az embert, úgy, hogy ez rendelkezék valami, az istenekkel és egyéb élőlényekkel közös vonással, s legyen egyrésztől halandó, másrésztől halhatatlan. Miután ezzel maga a teremtés munkája a legteljesebb mértékben befejeződött, s miután az visszatért saját kezdetéhez, amint a kör esetében láthatjuk, amit azért tartunk alakzatok között a legtökéletesebbnek, mert visszatér saját kiindulópontjához, így, hitünk szerint, az akkor létrejött dolgok mind saját kezdetükhöz tértek vissza, mivel saját alkotójuk képét viselték, s azért hordozták saját magukban az alkotó természetének nagyszerűségét, mert annak képmását tükrözték.

Ez a hasonlóság pedig a dolgokban kétféle lehet. Az egyik, hogy azok a dolgok, amik eddig nem voltak, az isteni akarat következtében létrejöttek, létükkel Istenre utaltak, akiről egyedül lehet állítani, hogy valóban létezik, s ő egyetlen oka annak, hogy mindennek léteznek. A másik, hogy megismerésünk és fölfogóképeségünk révén fölidézzük az alkotót, akit pedig az emberen kívül egyetlen élőlény sem volt képes fölismerni. Így tehát mindaz, amit a teremtés létrehozott, a mindenséget megalkotó Istennek képét igyekszik fölidézni, mivel nincs egyetlen dolog, amely az isteni jóságból valamilyen módon ne részesült volna. S valóban, azok a dolgok a legtökéletesebbek, amelyekből a legnagyobb erővel sugárzik az Istenhez való hasonlatosság. Ezért van, hogy az angyalokon kívül semmi sincs, ami közelebb volna Istenhez, mint az ember, mert ennek, mivel testből és lélekből alkották, van valami Istennel közös vonása, noha egyéb téren úgy látszik, hogy alig különbözik a többi élőlénytől.

Ezért, úgy vélem, nem alaptalanul hangoztatta Platón és a többi bölcs, hogy az ember mikrokozmosz, vagyis a világ kicsinyített mása, Isten viszont maga a világ éltető lelke. Mert az emberben a lélek az Istent, a test a világot képviseli. S mint ahogy Isten mozgatja ennek a legékesebb világnak a tömegét, anélkül hogy őt magát mozgatná, mert ő önmagának elegendő, boldog és örökkévaló, teljesség a teljességben s az egész bármely részében meglevő, a mindenséget éltető, igazgató és kormányozó, úgy az Istentől alkotott s a saját természeténél fogva halhatatlan lélek is test nélküli, önmagában megállva kormányozza a neki ítélt testet, s élteti, tájékoztatja, akarata szerint mozgatja, vezérli és mérsékeli. Helyes a meghatározás, amit Platón a lélekről ad: „A lélek olyasvalami, ami önmagát mozgatja, az élőlények mozgásának élő oka, az önmaga által cselekvő erő.”

De hogy valamilyen szemmel látható rendben vizsgáljuk meg, milyen is ez a mi Istenhez való hasonlatosságunk, először a lelki, azután a testi vonatkozásáról fogunk beszélni. Mert amiképpen Isten, minden élőlény megteremtője, teljesen idegen mindenféle anyagtól, s az egyetlen, valamennyi között a legtisztább cselekvés, azonképpen az emberi lélek is az élet első alapja mindazok között, amik körülünkben élnek, továbbá egységes, egyetlen és romolhatatlan. Mert mivel az életet legfőképpen a látványból és mozgásból ismerjük meg, mint mondják, a lélek is csak a testben képes a megismerésre és a mozgásra, noha önmaga révén

működik, mert önmagában létezik, s önmagában fogja föl és szemléli a dolgokat. A külső forma ugyanis a testtől függ, az anyag önmagában nem tud létezni, s így magától cselekedni sem képes. Ugyanis lelkünk, mint Platón mondja, önmagában cselekszik és működik, amit a természet a vadállatoktól megtagadott, mivel csak érzékelni tudnak. S mert az érzékelés képessége saját természeténél fogva semmiféle önálló cselekvésre nem képes, mert a test szervezete nélkül nem tud cselekedni, mivel ereje maga csak a felfogást teszi lehetővé, ebből következik, hogy önmagában nem tud létezni.

Tapasztalatunk szerint az állatok lelke testükkel együtt megszűnik. S ezek közül csupán a mi értelmünk test nélküli, romolhatatlan és örökkévaló. Mert ha anyag és forma alkotná, csupán csak más-más formákat öltene föl, mint ez az elképzelt, kigondolt és egyéb érzékeny erőkkal történik, amelyek egyes alakokat vesznek föl, mivel, mint mondják, az egyéni formák alapja az anyag. Mivel azonban a mi minden anyagi elemtől megtisztított értelmünk az egyetemesiséget fogja föl és érti meg, és semmiféle egyéni, érzékelhető formát nem vesz föl, ezért azt állítjuk, hogy test nélküli.

Hogy pedig azok, akik szerint a lélek romlandó, valamely komoly meggondolás alapján állítják-e ezt, a következők alapján ítéljétek meg, legbátrabb férfiak. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy minden romlás az anyag és forma szétválásának következménye. Viszont a mi lelkünk, mivel elegyítetlen és egynemű, oszthatatlan. Továbbá az sem került el figyelmeteket, rendkívül éles szemű előljárók, hogy minden sajátság, amely valamilyen dologhoz önmagától hozzátartozik, annak szükségszerűen mintegy elkülöníthetetlen részét alkotja, mint ahogy a kerektség önmagától benne foglaltatik a kör fogalmában, s nem érzékelhetünk egy kört körnek úgy, hogy az ne legyen kerek. S ez a kerektség az ezüstnek vagy valamilyen ércnek is része lesz, ha egyik vagy másik anyagból karikát készítünk, noha egyébként az ezüst és az érc, ha összetörjük a karikát, nélkülözheti a kerekséget. A kör azonban nem nélkülözheti, s e nélkül érzékelni sem tudjuk. S ugyanezt elmondhatjuk a háromszögről, négyszögről s egyéb mértani alakzatokról is, amelyek olyannak látszanak, mint a lélek, ugyanis a testtel rendelkező és test nélküli dolgok között középen helyezkednek el, mert egyrészt anyagi formát öltöttek, másrészt anyagi lét nélkül léteznek.

Majdnem ugyanilyen jellegűek a lelkek is, amelyek a testtől elszakadva önmagukban is léteznek, s nem érheti el őket az elmúlás. Vegyük még figyelembe, hogy minden romlandó dolog vagy önmagától menet tönkre, vagy attól, ami hozzákeveredett. A mi lelkünket semmiféle saját magából eredő romlás nem bonthatja meg, mert minden bomlás valamilyen ellentétes anyagból származik, mivel azok a dolgok, amelyek kölcsönösen egymás romlását okozák, ellentétesek. Viszont a természetüknél fogva ellentétes dolgok szembenállása a fölfogásban már föloldódik, amelyben a fehér és fekete már nem ellentétesek egymással. Sőt ellenkezőleg, az egyik megismerése révén válik lehetővé a másik megismerése is, mert az ellentétek megismerésének módja ugyanaz. S a lelket sem tehetik romlandóvá azok, amik hozzákeverednek, hiszen, mint mondtuk, önmaga által létezik, s nem fogad be semmit, ami saját természete miatt nem képes önmagában létezni. Továbbá a romlás bizonyosfajta változás, amely szükségszerűen valamilyen cél felé haladó mozgás, s minden, ami ki van téve a romlásnak, törvényszerűen mozgásra kényszerül, s ami mozgásra kényszerül, annak törvényszerűen testnek vagy valamilyen, a testtől függő formának kell lennie.

A lélek tehát, mivel nincs teste, nem lehet romlandó. Továbbá: ami romlásnak indul, azért indul romlásnak, mert valamilyen hatás éri. A szellemi hatásokra érzékeny lélek semmiféle hatást nem fogad be, kivéve, ami szellemileg fölfogható, s ez a hatás fölfogóképességét tökéletesíti, nem pedig megrontja. Ellenkező a dolog az érzékeléssel, mert az, amit akár a legegyszerűbb érzéki hatás is ér, tüstént a romlás kárát szenved, mint szemünk esetében tapasztalhatjuk, ha vele az izzó Napba belenézünk. Szellemünket azonban a legnagyobb,

szellemileg fölfogható hatás is csak tökéletesítheti, s minél nagyobb dolgokat fog föl, fölfogása annál mélyebbé, átfogóbbá válik és világosabb lesz.

Ezután beláthatjátok, hogy minden egyes dolog saját lényegének megfelelő módon tökéletesedik, s tökéletesedésének módjából könnyen meghatározhatjuk minden egyes dolog lényegének az értékét. Mert míg egyéb halandó lények a mozgás révén fejlődnek, nyilvánvaló, hogy a mi fölfogóképességünk nem a mozgás következtében, hanem éppen azért tökéletesedik, mert kívül van a mozgáson. Ugyanis értelmünk, lecsillapítva a testi háborgásokat és a lélek szenvedélyeit, tudása és bölcsessége révén válik tökéletesebbé. S a fölfogásnak ez a módja többet ér, mint a mozgás és az idő, amelyek minden romlandó dologra ártalmas hatással vannak. Ezért a fölfogásra képes lelket nem szabad romlandónak tekintenünk. S azt se véljük mellékes dolognak, hogy a természetes vágyat nem lehet becsapni, mivel a természet semmit sem cselekszik hiába. S amit értelmünk fölfogott, azt maradandósága érdekében és saját természeténél fogva meg is kívánja, mert a fölfogott dolgok esetében a vágy a megismerés után következik, míg az állatok érzékelésükben csupán a pillanatnyi helyzet és idő tapasztalatát fogják föl.

A mi értelmünk azonban mindenhol és minden időben maradandóságra törekszik, s ezt a vágyat a természet oltotta belé, s minthogy üres nem lehet, végül is megtelik, s az állandó élet lesz az osztályrésze. Így meg vagyok győződve, hogy Dionüszosz Areiopagitész Istentől ihletve jelentette ki, hogy a megértésen alapuló jelenségek, s így a mi értelmünk is, az isteni jószág kisugárzása következtében léteznek, ezért örökké fognak élni, s a halál nélküli életet kapták ajándékba, távol van tőlük minden romlás, nemzés és halál, s mentesek a dolgok állhatatlan és áramló változásaitól. Mindebből számotokra elég nyilvánvaló lehet, hogy e téren nekünk az Istenhez való hasonlóság jutott osztályrészül, mivel az isteni jóindulattól kaptuk ajándékba értelmünket, amelyen soha semmiféle elmúlás nem lesz képes erőt venni. Figyeljétek meg most, kérlek, a magunkban viselt egyéb, Istenhez hasonló vonásokat is, hogy míg számba vesszük jótéteményeit, annál őszintébben s teljes lelkünkéből szeressük oly kegyes és szelíd alkotónkat.

A szétválaszthatatlan Szentháromság képe van belénk ültetve. Mert amiként az emlékezés, megértés és akarat egyetlen isteni lényeket képviselnek, ugyanannyi lelki képességet is oltott belénk az isteni jószág, ámbár egészen másképpen, mint Isten esetében. Ugyanis ott a három személy nem egyetlen istené, hanem maga az egyetlen Isten, s az emberben valóban három ilyen képesség van, de ezek nem maga az egyetlen ember, hanem egy ember sajátosságai. Az ezen erők segítségével kialakult értelmünk pedig a legfelsőbb teremtető szemléletéhez emelkedik föl, s fölfogja a hármasságban az egész egységet, s az egységben a hármasságot. Érdemes meghallgatni, hogy ezek a képességek az emberben miképpen működnek. Hogy ezt könnyebben megtehessük, véleményem szerint elsősorban arra kell figyelni, hogy minél magasabb rendű egy forma, annál jobban uralkodik a test anyagán, kevésbé tűnik el benne, és saját erejénél fogva annál magasabbra emelkedik a test tömege fölé. Így hát minél kiválóbb egy forma, annál láthatóbban haladja meg az alacsonyabb rendű anyagot és annak formáját.

Mert az élő dolgok formája megelőzi azokét, amelyek fémből vannak, s ezeknek érzékeny lelke sokkal kiválóbb. A gondolkozó lélek pedig szemmel láthatóan még ezt is magasan fölülmúlja, mint ami már megtalálta helyét a múlandó dolgok ormán, s rendelkezik azzal az erővel, amelyet már a legkisebb arányban sem oszt meg a test tömegével. Az emberben ugyanis a lélek egyszerre érzékelő, fölfogó és tápláló jellegű, s erről mindenki könnyen meggyőződhet, ha mértani alakzatokat vesz szemügyre, amelyek közül az ötszög négyszöget tartalmaz, és ugyanakkor meg is haladja azt. Ugyanilyen módon a megértő lélek is erénye révén összefoglaló jellegű, magában foglalja az érzékelés képességét, ami az állatokra jellemző, s nyilvánvalóan megvan benne a növényekre jellemző és tápláló jelleg is.

Így hát lelkünkben több, a természet által beleültetett képesség van, amelyekben szemmel láthatóan szomszédosak az isteni és az emberi dolgok, s emiatt van, hogy benne e két forrásból eredő erények találkoznak. A megértés és akarat csak a lélekben lakoznak, mint valami nekik szentelt hajlékban, mert testi eszköz igénybevétele nélkül működnek. A többi képesség viszont, mint például az érzékelő és tápláló, mivel testi szervek nélkül nem képesek működni (hiszen a látásra a szemet, a hallásra a fület használják föl), véleményünk szerint nemcsak a lélekben, hanem egész alkatunkban megtalálható. Ugyanis minden lelki jellegű képesség, mintegy kiindulópontból, a lélekhez vezethető vissza. De egyesek annyira csak ebben gyökereznek, mint a fölfogóképesség vagy az akarat, hogy minden törekvésükkel csupán a gondolkodást szolgálják, s ha a test tönkremegy, akkor is megmaradnak lélekben. Egyéb képességeink azonban, amelyek a táplálkozással vagy az érzékeléssel kapcsolatosak, egyaránt alá vannak vetve a testnek és a léleknek, s halálunk után ha nem is maradnak meg a lélekben, de benne mégis, mint alapjukban és gyökerükben, ott hagyják kiválóságuk néhány nyomát.

Tehát a maga teljes valóságában láthatjuk, hogy a lelket, amelynek e három vonásából a legkülönbözőbb képességek fakadnak, az éltető, nemző, szaporító és tápláló elemek alkotják. Ugyanis az egyes dolgok létrehozására kialakult benne a nemzőképesség s az erő, hogy a nemzett dolgokat megerősítse; megjelent a gyarapítás képessége, és hogy ami fölnövekedett, azt meg is tudja tartani, s az előzőekhez hozzájárult a táplálkozás képessége is. Ezek a tulajdonságok a lélek nélküli testekbe a természet ösztönzésére kívülről hatoltak be, így ezeket természeti erőknek nevezzük. Vannak azonban a léleknek ezeknél sokkal kiválóbb képességei is, amelyeknek működése sokkal magasabb rendű. A lélekben ugyanis e vonások, hogy létezzenek, mind kialakultak, de teljesen elkülönülve az anyagtól. Így tehát a lélek valamilyen módon a teljesség, s ezért képes mindent érzékelni és fölfogni. Ugyanis az érzékelés és a megértés, amely a dolgokat magától anyaguktól teljesen függetlenül veszi tudomásul, kétféle módon és fokozatban alakult ki.

Az egyik tudniillik az érzékelés, a másik a fölfogás. Az oszthatatlan dolgok érzékelő képessége ugyanis a dolgok minden anyagtól elkülönített sajátos lényegét veszi tudomásul, függetlenül magától a testi szervezettől. A fölfogás pedig még sokkal magasabb fokon fogja föl a dolgok minden anyagi résztől s anyagi jellegű alkotástól elválasztott lényegét, s hasonlóképpen függetlenül a testi szervezettől, mert csak a fölfogható lényegét s csupán az egyetemeset hajlandó tudomásul venni. Ezen kívül érzékelő és megértő képességeinkben az értékelés vagy megértés következtében valamiféle érdeklődés alakul ki, s ezt tapasztalatunk alapján a törekvés erejének mondjuk. Ugyanis ahhoz, hogy amire törekszünk, azt el is tudjuk érni, mozgásra van szükség; tehát most fölfedeztük a mozgatás képességét is.

Hogy pedig az érzékelés akadálytalanul működjék, annak öt feltétele van. Az első, hogy az érzékelés az eleje került, érzékelhető dolgokból fölfogja a lényegét, s ez az öt, kívül található érzékszervünk feladata. A második, hogy érzékelésünk legyen mindig egyetemes, fogja föl mindazt, ami érzékelhető dolog elébe kerül, hogy ezek alapján határozzon és döntsön. A harmadik, hogy az érzékelt dolgokon rajta legyen lényegüknek valamilyen megfigyelhető jegye, amelynél fogva emlékezetünk megőrzi őket. Ezt a képességünket képzelőerőnek mondjuk, amelyet legtöbbször fantáziának neveznek. A negyedik, hogy bizonyos megfigyelőképességre is szükség van, amire az érzékelés nem szívesen vállalkozik, hogy eldöntsük, hasznos vagy káros-e, s egyáltalán miféle dolog az, amihez az ember megismerési vágyában, kutatás és gyűjtés közben eljutott. Ezt a többi állat bizonyos sajátos megérzéssel föl tudja fogni. Például a juh esetében láthatjuk, hogy nagyon is tisztában van vele, hogy a farkas ellensége, s így, ha meglátja, tüstént elszalad. Ezt a bizonyos képességet, amely az egyes megfigyeléseket összegezi, az állatok esetében megérzésnek, az ember esetében megfontolásnak nevezzük, s olykor részkövetkeztetés vagy passzív megfontolás néven említik. Az ötödik, hogy mindazt,

amit mélyebb érzékelésünk fölfogott, mint valami megbízható hajlékban visszatartsuk és megőrizzük, hogy szemlélődés közben fölidézve segítségünkre legyen. S ez az emlékezés ereje, amely egyéb élőlényekben különösebb fölidézési szándék nélkül is működik, s amit az ember ezen fölül buzgón, emlékeit újra és újra számba véve, még gyakorol is, s ezért van, hogy az embert nem csupán emlékezete, hanem fölidező képessége is segíti.

Az emlékezés adományára azért volt szükség, mert érzékelő képességünk tevékenysége a dolgokból kiindulva a lélekre hat, viszont az emlékezés tevékenysége, ezzel ellentétben, a lélekből kiindulva a megfigyelendő dolgok irányába indul meg. Ezután szükségünk van a megismerési vágy megerősítésére, amelyet mivel az érzékelés követi a dolgok figyelembevételét, két szakaszra szoktak osztani. Mert vagy olyan okból kíváncsiak vagyunk valami számunkra, mivel érzékelésünk számára megfelelő és gyönyörködtető, s abból közvetlenül következik, hogy megkívánjuk, vagy pedig olyan okból, hogy a gyönyörök élvezésének a lehetősége valamilyen akadállyal vagy szomorúsággal vegyül össze, s ezért bennünk harag támad. A mozgatóerő pedig, mikor mozgásra késztet, különböző élőlényekben különböző módon szokott jelentkezni, mert egyes élőlények csúsznak, s van, amelyik repülve, van, amelyik lépkedve, míg igen sok ugrándozva vagy szökdelve halad előre, s az élőlények minden faja a maga sajátos módján mozog. Ezen kívül, mivel az érzékelésnek és a megértésnek közös mozgató oka van, ennek következtében fölfogóképességünk ereje megoszlik a fölismerés és megkívánás között.

A megismerés azonban megköveteli a fölfogás működését s azt, amit most lehetőségnek neveznek, az egyik tanítómesterének tekinti, míg a másik oktatásra szoruló tanítványának. Ezért a megértéshez az érzékelési készségek szükségesek, mert ezek juttatják a megértést saját tárgya birtokába. Ugyanis, ahogy az érzékelhető dolgok az érzék, ugyanúgy az elképzelt dolgok a fölfogóképesség számára válnak nyilvánvalóvá, s mint ahogy a színeket is csak a fény segítségével tudjuk meglátni, ugyanúgy a képzeletbeli dolgok is nem a cselekvés, hanem a fölfogás működése révén lesznek nyilvánvalóvá. Továbbá, amiképpen a felsőbbrendű cselekvések a természetes cselekvések révén természetes formákat alkotnak, ugyanúgy nyilvánvalóan a hatékony fölfogóképesség, a cselekvés révén fölfoghatatlan, képzelt dolgok segítségével, tudást hoz létre, legyen bár ez a fölfogóképesség - mint sokan gondolják - maga az elkülönített lényeg vagy pedig, mint ahogy én is gondolom, olyan fény, amely éppolyan arányban oszlik meg lelkeink között, mint a felsőbbrendű, értelmes lények esetében.

Mikor azután a hatékony értelem hosszú szemlélődés után befogadta, amit fölfogott, akkor mozgósítja a cselekvő értelmet, s ettől kér alapos tájékoztatást. S mint ahogy egyszer a hatékony értelem segítségével fogunk föl valamit, akképpen máskor a cselekvő értelem segítségével nemcsak azt ismerjük föl, amit a természet létrehozott, hanem az elkülönült, lényegi vonásokat is. A cselekvő értelem pedig - úgy gondolom, eddig nem voltatok tisztában vele - maga Isten, lelünk egyeden alkotója és boldogítója, akitől maga az értelem is fényét kapja, s így nagyon helyes a kijelentés: „Megjelent fölöttünk, Uram, tekinteted fénye.” Értelmünknek van egy harmadik része is, amelyet emlékezésnek nevezünk, s amely az érzékeléstől nagyon különbözik; ez őrzi a fölfogható jelenségeket, s a hatékony értelemben helyezkedik el. Az emlékezés másik fajtája, amely az érzékelésben található meg, csak a rész szerint rábízottakat tartja vissza és őrzi meg.

Mivel a következtetésről eddig még nem beszéltünk, nehogy az értelem erejét kettős jellegűnek tartsátok, vegyétek figyelembe, hogy megérteni valamit nem egyéb, mint a fölfogható valóságot egységesen megragadni, s következtetni pedig lényegében azt jelenti, hogy egyik fölfogás mellett egy másikat is tudomásul venni, igazságuk összehasonlítása végett. Ezért van az, hogy az angyalok beszélgetés nélkül is állandóan megtalálják az igazságot, az emberek ellenben oly módon, hogy következtetés közben az egyik dolog után a másikat veszik

szemügyre. S miként a mozgás is a megnyugvás felé halad, s ezek közül egyik a befejezetlen, a másik a befejezett állapot, így halad a következtetés is a választás felé. Azonban a nyugalmi helyzetet és a mozgást ugyanaz a képesség teszi lehetővé. Ezen kívül kétféle következtetés lehetséges: egy felsőbbrendű és egy alsóbbrendű. A felsőbbrendű az isteni dolgokkal foglalkozik, és bölcsességnek nevezik, az alsóbbrendű - amelyet belátásnak vagy tudásnak mondanak - viszont a földi dolgokkal, de mindkettő ugyanaz a képesség.

A véleménymondás és a tanácskozás, mivel esetlegesek, ezeknél sokkal alacsonyabb rendűek, s valójában a szükséges dolgok ismeretét jelentik. Továbbá a szemlélődő és cselekvő megértés ugyanabból a képességből ered, az elmélkedő megértés pedig az alapokokkal kapcsolatos állapot. A megpillantás viszont a cselekvő megismerés első mozzanata, amelynek révén a dolgok bármely mozgása esetén megállapíthatjuk a legpontosabb valóságot. Vedd hozzá, hogy a vágyat, akár haragvó, akár kívánó jellegűnek látszik, a vadállatokban az érzékelés, míg az emberekben a meggondolás ereje kelti föl, amelyet egyesek részenkénti meggondolásnak neveznek, mert egyesíti az egyes mozgató indítékokat. De ezt a rész szerint való meggondolást az emberben az a bizonyos átfogó meggondolás irányítja és mérsékeli. S minthogy a következtetések során igen gyakran szoktak általános tételekből egy-egy részjelenségre érvényes eredményt levonni, ekképpen parancsol az általános meggondolás az érzékelő vágnak, amely az öt mozgató erő tekintetében az akarat alá van rendelve.

Az elmondottakból tehát - noha a lelki képességeknél sokáig, sőt talán tovább is időztünk, mint vitánk megkívánta volna - mindenki számára elég világossá válhat, hogy egész lelkünk emlékező- és fölfogóképeségében, valamint akaratában teljességgel a legszentebb Szentháromság képe tükröződik. S ezeket a képességeinket mindnyájunknak, amennyire csak képesek vagyunk rá, a mi teremtőnk megismerésére, szeretésére és tiszteletére kell fordítanunk, nehogy ilyen szent hasonlóság ellenére az a vád érjen, hogy hitetlenségünk miatt nem hasonlítunk hozzá.

De most vizsgáljuk meg ennek a hasonlóságnak a részleteit, nehogy a mi kedves Beatrixunkat, aki ilyen hatalmas anyag előadását követelte meg tőlünk, előadásunk közepén cserbenhagyjuk. Van ugyanis egy másféle, de a mennybéliékénél nem alsóbbrendű hasonlóság lelkünk és Isten között, amelynek révén a halhatatlanságra törekszünk. Ha ugyanis Isten valóban az, az egység, amit a görögök a monasz szóval jelöltek, ami azonban nem szám, hanem a páros és páratlan, a férfit és a nőt jelképező számoknak a forrása, s a kezdet, amelynek számára nincs ok és nincs cél, akkor ilyen értelemben nagyrészt a mi lelkünket is monasznak nevezhetnénk. Mert ha az, ami a durva anyag érintésétől idegen, s örököse az osztatlan természetnek, testünkbe lélekként beleköltözik, az alkotó csodálatos képmását formálja ki. S mint ahogy a pont nem test, de testeket alkot, ám más módon föloszthatatlan, így a monasz sem szám, de a szám eredete, amelynek sem hosszúsága, sem magassága, sem szélessége nincsen, hanem valami oszthatatlan, egynemű és örök, s ilyen az Isten is és lélek is.

Hogy lelkünk milyen mértékben hasonlatos Istenhez, arról már, az idő rövidségéhez képest, eleget beszéltünk, most azonban nem illetlen dolog megvizsgálnunk, hogy testünk miféle képmást is ábrázol. Ha azt mondtuk, hogy Isten a teljes világ lelke, akkor az ember valóban *μικρόκοσμος*,²⁹ kicsinyített világ, amelyben véleményünk szerint az emberi alkat az égi harmóniának felel meg. A lelket három rész alkotja: a logistica, a thymica és az epithymetica, azaz: a gondolkodás, az indulat és a kívánság. A testet viszont négy elem, amelyet a négyféle nedv képvisel. Az embert pedig test és lélek alkotja, hogy az égi harmóniát utánozza, s olyan zenei egységhez hasonlítható, amit oktávnak mondanak. Ezt két elem alkotja, a négyes és az ötös hangközök. Az ötös hangköz alapja a másfeles egység, a négyes hangközé a négyharmados, s az első másfeles egység azonos hárommal, az első négyharmados azonos négygyel.

²⁹ *μικρόκοσμος* - mikrokozmosz.

Hogy ezt világosan fölfoghassuk, tudnunk kell, hogy egy harmónia megalkotásához hat számra van szükség: tudniillik a négyharmados és a másfeles hangközökre s végül a kilencnyolcados hangközre. A négyharmad azt jelenti, hogy a nagyobbik szám teljesen magában foglalja a kisebbiket s még annak egyharmad részét, ugyanúgy, ahogy a négy aránylik a háromhoz. Ugyanis a négyben benne foglaltatik a három és a három egyharmad része, vagyis az egy, s ezt a számot nevezik négyharmadnak, s az ebből alkotott dallamot négy hangközűnek. A kétharmad esetében a két szám közül a nagyobbik magában foglalja a kisebbiket, ezen fölül még ennek a felét, tehát úgy aránylik egymáshoz, mint a kettő a háromhoz. Ugyanis a háromban megvan a kettő, s ennek fele, vagyis az egy, s ezen alapszik az ötös hangköz. Kétszerezett számról akkor beszélünk, ha két szám közül a kisebbik benne foglaltatik a nagyobbikban, mint a kettő és négy esetében, s az ebből a kettőzött számból származó összhang az oktáv.

Háromszoros szám esetében a két szám közül a kisebbik háromszor van meg a nagyobbikban, mint például a három és az egy esetében, s ebből származik az oktávnak és öt hangközűnek mondott összhang. Négyszeres szám esetében a kisebbik négyszer van meg a nagyobbikban, mint például a négy és az egy esetében, s ebből ered a kétoktávnyi terjedelmű összhang. A kilencnyolcad pedig az a szám, amelyben a nagyobbik magában foglalja a kisebbiket, s ezenfelül ennek egynyolcad részét, mivel a kilencben megvan a nyolc s még ennek egynyolcad része, vagyis az egy, s ebből származik a hangzás, amit a zenészek *τόνος*, hangzás névvel jelölnek. Tehát amaz égi hatalom ábrázolásaként ezt az összhangot fedezhetjük föl az emberi magzatban. Gondolkodásunk egysége pedig, megalkotva a páros és páratlan számot, létrehozta a szilárd testekre jellemző nyolcas számot, hiszen kétszer kétszer kettő az nyolc, a páratlanból pedig a huszonhetes számot, hiszen háromszor három az kilenc, háromszor háromszor három az pedig huszonhét.

Mint említettük, e számok összefüggése alapján alakul, jön létre, születik, növekedik és válik teljessé az ember. Így tehát a lélek hármassága az isteni hármasságnak, a test tömege a világ anyagának, szerkezete a világ harmóniájának felel meg. De vizsgáljuk tovább testünk hasonlatosságát. Ha az égi műhelyt esetleg gömb alakúnak mondod, aminél nem találhatni tökéletesebb formát, úgy az emberi test is kör alakú, s az égi köröket utánozza, mert ha az ember magasságát és szélességét összeveted, a két mérték megegyezik. S hogy a dolgot még jobban megértjük, nézzük az emberi fejet, mely a világhoz hasonló, hiszen a két szem a Napot és a Holdat, többi érzékelő nyílásunk pedig a többi bolygót jelképezi.

De miért van így? Sőt hozzá a bolygók és az állatöv tizenkét csillagképe kisajátítják maguknak az egész emberi testet. Hiszen a Saturnusé a jobb fül, a lép, a hólyag és a nyálka. A Jupitéré a tapintás, a tüdő, a bordák, a porcok és a nemző mag. A Marsé a bal fül, a vesék és a herék. A Napé a látás, a szív, az agyvelő, az idegek s testünk jobb felének egyéb tagjai. A Venusé a szaglás, a máj, a hús, s azért szokták április hónapban virággal áldozni, mert a hónapot *Ἄπὸ τῆς Ἀφροδίτης*, Aphroditéről nevezték el. A Mercuriusé a beszéd, a megfontolás, az emlékezés, a nyelv, az epe és az orr. Végül a Holdé az ízlelés, a torok, a gyomor, a has, a női nemi szervek s testünk bal oldalának egyéb részei. Ezenfelül a Kosé a fej, a Bikáé a garat, az Ikreké a vállak, a karok és kezek, a Ráké a kebel, az Oroszláné a szív és a bordák, a Szűzé a gyomor és a belső részek, a Mérlegé az ágyék, a far s természetünk rejtett részei, a Skorpióé a lágyék, a Nyilasé a csípő, a Baké a térdek, a Vízöntőé a lábszárak, s végül a Halaké a lábak.

Az állatöv háromszázhatvan fokra van fölosztva, s az emberi szervezetben is ennyi összeilleszkedés és kapocs található. Négy alapelem van, közülük némelyik egyetemes, s ezekből sok és különféle test alakult ki. Némelyik részleges, mert egy-egy test valamelyik részét alkotja, némelyek pedig a kettő között vannak, mert egyetemes és rész szerint való elemek alkotják őket, például a négyféle nedv, amely az egyszerű elemek hasonlatosságára jött létre. S a hasonló tagokban is egyszerű elemeket találhatunk, ahogy a haldoklók esetében

nagyon világosan látható, akiből a hó a tűzhöz, a lélegzet a levegőhöz, a nedvesség a vízhez, s végül a hús és a csont a földbe tér vissza. Egyes elemek, bár érzékelésünk alapján egyszerűnek látszanak, fölfogásunk számára mégis összetettnek tetszenek, mivel a tűz levegő s a víz föld nélkül nem képzelhető el. Ezeket az elemeket az emberi testben négy nedv képviseli: a vér, epe, a fekete epe és a nyálka. S mint mondják, a fej a tűznek, a belső részek a levegőnek, a has a víznek, a lábak a földnek, jobb oldalunk a délnek és a fénynek, bal oldalunk pedig északnak és az éjszakának van odaszentelve. Azt állítod, hogy a földön a dolgok különféle fajait a csillagok befolyása és a természet törekvése hozta létre? Hidd el nekem, hogy a találékonyságban felülmúlhatatlan emberi tehetség ugyanennyi dolgot alkot, amelyek szinte versengeni látszanak a természet alkotásaival. Mert ugyan mit szült a természet, aminek megalkotására Pheidiasz, Zeuxisz, Apellész, Timagorasz, Parrhasziosz és Androgidész nem mert volna vállalkozni? S láttunk-e már valaha olyan jelenséget, amelyet Protogenész, Arisztideusz, Nikomakhosz, Fabius, Cornelius, Atticus, Timoniakosz, Arisztolaosz sokkal szebb színekkel ne festett volna meg? A Zeuxisz festette szőlőfürtökre gyakran rászálltak a madarak, s az azokat tartó fiúktól sem ijedtek meg. S Ludius a kertekben oly csodás díszítéset alkotott, hogy a legbámulatosabb falfestményeken nyaralókat, öblöket, tengereket, ligeteket, halastavakat, berkeket, dombokat, tengerszorosokat, távolba vesző partokat ábrázolt, s az odafestett kígyó láttán még a csicsergő madarak is elhallgattak. Végül is tehát a dolgok egész rendjében semmi sem akadt, amiről Aszklépiodórosz azt hitte volna, hogy arányos ábrázolásával nem tudja visszaadni.

Ezért tehát mindazt a változatosságot és sokféleséget, amit ezen az oly rendkívüli ékességekkel teljes világon a kifogyhatatlanul termékeny természet létrehozott, az emberi szellem a maga szűkebb világában bámulatos módon igyekszik visszaadni, s igyekezete olyan sikeres, hogy ebben a kis terjedelmű ábrázolásban szinte egy másik istent, másik természetet, s végül egy másik alkotót fedezhetünk föl. Végül is azonban azt mondhatná valaki, hogy a két világ között a lehető legnagyobb különbség van, hiszen itt a betegségek soha ki nem pusztuló fajtái uralkodnak, s a fenti világban egészen másképpen van, mert ott ezektől mentesek. Valóban, őszintén bevallhatjuk, hogy az egész, a Hold körpályája alatt fekvő területet az örökös születés és elmúlás tartja nyugtalanságban, s a mi elménken kívül semmit sem találhatunk, ami állandó és romolhatatlan volna.

Így a két világ között van valami különbség, viszont azt tapasztaljuk, hogy az égitesteket sem kímélik saját betegségeik. A Nap és a Hold fogyatkozást szenved, s ugyanez a többi bolygóval is megtörténik, amelyeket számukra kedvezőtlen tartózkodási helyük, kedvezőtlen találkozásuk vagy kísérőjük gyakran elnyom, eléget, visszaszorít, megöl, kirabol. Akad számukra kedvezőtlen tartózkodási hely, s nincsenek híján a legmegátalkodottabb ellenfeleknek s a hamis jelenségeknek. Azonban azért jut ki minden jó és rossz váltakozva az égieknek, hogy azt idelent mi szenvedjük el, mert odafent valóban nincs igazi betegség vagy nyomorúság. Viszont a dolgokat előre látó isteni hatalom nem méltatlanul sújtott minket annyi betegséggel. A tavasz ugyanis ránk hozza a szemgyulladást, a kiütéseket, vérömlést, a testen levő tályogot, amit a görögök aposztéma néven emlegetnek a fekete epeömlést, az örültséget, nyavalyatörést, torokgyulladást, a megfázást és a náthát. A nyár viszont a folytonos, háromnapos lázat, a köhögést, hasmenést, fülfájást, szájdaganatokat s főként a nemi szervek rákját.

Az ősz hozza a bizonytalan és halálos végű lázakat, a lépfájást, vízkórságot, sorvadást, a vizelet pangást, bélgörcsöt, a belek rossz emésztését, a csípőfájdalmakat, nyavalyatörést, pestisragályt és a negyednapos lázakat. S végül a tél meg hozza a fejfájást, köhögést és minden, a torkunkban, oldalunkban és belső részeinkben föllelhető bajt. Sőt minden egyes tagunkat saját, külön betegségei is fenyegetik, mint például a fejet a fejfájás, elmebaj, vízfejűség, az arc nevetésszerű rángatózása, a nátha, szemkönnyezés, továbbá a tébolyodottság, álomkór, imbolygás, kábultság, álmatlanság, emlékezetkihagyás, lefogyás, látási zavarok,

szédülés, aluszékonyság, gutaütés, epilepszia, szerelem és búskomorság, szemhurut, homályos látás, csipásság, hályog, idegbénulás, pupillatágulás, gyengeelméjűség, fülféreg, vértolulás, süketség, fülzúgás; szemölcs az orron, polip, fogfájás, atka, mandulagyulladás, fültőmirigy-gyulladás, napszúrás. A nyakon izomgörcs, feszítő görcs, merevedés. A torokban torokgyík, torokgyulladás, nehéz légzés, lihegés, légzési zavarok, asztma, súlyos légszomj, köhögés. A gyomorban rossz emésztés, csömör, hasmenés, hányás, csuklás, fölfúvódás, bélszelek, a vér és tej összekeveredése, továbbá láz, gyulladás, gennyedés, nyál- és epeömlés vagy -elapadás. A tüdőben tüdőgyulladás és sorvadás, a májban májgyulladás, a lépben daganat és pangás, az epében és lépben sárgaság, a vesékben vesehomok és vesekő, tályog, sebek, véres vizelet. A gyomorban székrekedés, a belekben epekőr, bélgörcs, bélcsavarodás, csikarás, hasmenés, folyás, giliszta, szorulás éppúgy előfordul, mint a magfolyás.

S nem hiányzik a térdeket, tagokat, lábat, kezét kízó fájdalmak s egyéb bajok gyöttrő csapata sem, mint a rák, hólyagkő, értágulás, orbánc, furunkulus, rákos daganat, kelevény, mérgezés, sömör, varasodás, bőrlobosodás, kelés, golyva, tüdőbaj, bibircsók, bőrgyulladás, daganat, fitymaszúkület, gyulladás, sipoly, mérges kelés, szívfájás, nyílt fekély, tenyérszemölcs és -bizsergés, tyúkszem, gennyes hólyag, ótvar, bőrfestékhány, hajhullás, viszketegség, görbe lábszárak, lencsék a bőrön, szeplők, tetvesség, gyomorfekély, mirigydaganat, az ajkak kicsepedése, aranyér, sérv, gombásodás, bélgyulladás, sérvek, isiász, bőrsömör, mellhártyagyulladás, bőrkeményedés, értágulás, méhfájás, kötőszövet burjánzás, eszméletvesztés, rosszullét, túlzott bujaság, fagydaganatok és sorvadás.

Tehát ennyiféle betegség gyötör minket. S alig tudjuk elhinni, hogy ezeket Pandóra, miként Hésziodosz elbeszéli³⁰, egy kis dobozból, Juppiter haragja következtében ily roppant számban szabadította rá a halandókra. De ezt az isteni előrelátás nem átfogó meggondolás nélkül cselekedte, hanem azért, nehogy az embert, az égi szellem részesét, oly roppant elbizakodottság szállja meg, hogy magát egyenlőnek vélje a mindenek fölött álló Istennel, s ne emlékezzék teremtőjére, ne ismerje meg önmagát. S nehogy annyira lehúzza őt a hitvány dolgok után érzett sóvárgás, hogy ne legyen képes a legmagasabb dolgokra föltekinteni. Ezt sugallják nekünk a nagyon is jókor érkező bajok, amelyeket, ha helyesen fogjuk föl a dolgot, inkább előnyösnek, mint károsnak kell tartanunk. Ugyanis ezekből sarjad, mint valami vetés, a helytállás és türés adománya, innen a jó és a rossz megismerése, amelyeknek nem lehet híján a teljes tökéletesség. S ebből erednek a nagy jutalmak, a magasba jutás lehetősége s az erény leghasznosabb serkentő eszközei, ámbár, ha az igazat megvalljuk, a bölcs férfit ebben az életben nem sújthatja semmiféle csapás. Ugyanis ha csapásnak szoktuk nevezni, ami akadályozza utunkat, akkor mindaz, amit általában csapás névvel szoktak jelölni, lényegében, tapasztalatunk szerint, az igazán bátor férfiúnak díszére és üdvösségére válik.

Nos, hát hallottatok, legbölcsebb előjárók s te is, legkedvesebb leányom, amennyire az idő rövidsége megengedte, egyet-mást a világ teremtéséről, az égi világokról, az anyagokról s végül az embernek Istenhez való hasonlatosságáról, s kéréseitekkel ti bírtatok rá, hogy jó ideig elkalandozva, későn és elfáradva térjek vissza tulajdonképpen vitánkhoz.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Úgy véled, leányom, eléggé kielégítettem rendkívüli tudásvágyadat? De ez a te ügyességed miatt történt így, hogy miután rábírtál a filozofálásban való alaposabb elmerülésre, az ember, ha megfeszített erővel vág neki ilyen nehéz feladatnak, meg sem érzi és észre sem veszi a tüskéket. De a mi szilárd elhatározásunk ma az volt, hogy próbára tegyük a te

³⁰ Pandóra, miként Hésziodosz elbeszéli - utalás Hésziodosz *Munkák és napok* című költeményére (69-105. sor).

mindent a lehető legélesebben látó szellemedet. Látod-e, hogy mindaz, amit eddig ösztönzésre elmondtam, milyen nagymértékben ellenkezik a te állításoddal? Ugyanis, ha Isten szüntelenül cselekszik, mindig alkot, új dolgokat hoz létre, s mindent megújít, hogy a dolgok legcsodálatosabb rendje és változatossága ne menjen veszendőbe, s minket is a maga képére és hasonlatosságára alkotott, azon alapul tökéletességünk és legnagyobb boldogságunk, hogy fölfogásban és cselekvésben őt utánozzuk, s hogy a cselekvésben is minél nyilvánvalóbb legyen hozzá való hasonlóságunk.

Következésképpen ennek akkor teszünk teljesen eleget, ha a legerkölcösebb házasság kötelékében gyermekeket nemzünk, hogy a krisztusi közösségnek ezt az iskoláját kegyes és szent módon tovább gyarapítsuk. Ezzel szemben, akik beletörődnek, hogy terméketlen szüzességben végezzék életüket, nagyon is könnyen a kötelességmulasztás és nemtörődömség látszatába eshetnek. Tehát ez volt, amit összefoglalásunkban előadtuk. S nem balgaság, ha megerősítjük Homérosz kijelentését, aki az asszonyok nélkül élő müsziabelieket és trákokat az *abiosz* vagyis a lényegében nem is élők jelzővel illeti, s nem tartja teljesnek a magányos, feleség nélkül való életet. Hasonló példa, hogy Próteszilaosz házát is *félíg tökéletesnek*, mondja, mert Próteszilaosz távol van feleségétől. Epameinondasznak is hiányosságul rótták föl, hogy nem volt felesége. Így hát, ha nem akarsz hinni az isteni költőnek, szellemed inkább makacs, mint méltányos.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ez a te isteni előadásod s a tárgytól való rendkívül helyénvaló és illő eltérésed, atyám, egyáltalán nem ingatta meg önbizalmamat, ahogy te gondold, s nem késztetett meghátrálásra, hiszen itt sok minden elhangzott, ami éppen az én fölfogásomat támogatja. De hogy őszintén megvalljam, a mérhetetlen csodálat lenyűgözte a magam és a többi vezető lelkét. S miután tanúi voltunk isteni ihletből elmondott, hosszú előadásodnak, a vendégek még most is kábultan és elragadtatva hevernek, úgyhogy gondolataikat nyilvánvalóan csak hosszabb idő után lesznek képesek rendezni. S a dolgoknak ez a mélyreható előadása annyira sok irányban kötötte le figyelmüket, hogy még nem képesek fölcsozni.

Nekem pedig, atyám, ha majd fölszólítasz a válaszadásra, add meg a szabadságot, hogy szíves engedelmekkel szavaiddal szabadon, a tőlem telhető fölkészültséggel szembeszálljak, hogy egyszerre védelmezem meg teljes joggal az igazságot és a szüzesség méltóságát. Először is tehát azzal kapcsolatban, amit Istenhez való hasonlóságunkról fölhoztál: másképpen kell nekünk Istent utánoznunk, hogy az ő képe bennünk fölragyogjon. Ha Isten, mint mondtad, folytonosan önmagát fogja föl és szemléli, s ezt cselekedvén mindent lát és áttekint, ez a legfenségebb cselekedete egyszersmind a legtermékenyítőbb boldogság is. S mivel maga e szemlélődés fölülmúl minden egyéb cselekvést, semmi más, helyesebb módon nem leszünk képesek Istent utánozni, mint azzal, hogy minden erőnkkel az ő megértésére, s ezáltal saját magunk megismerésére törekszünk.

A gyermekek nemzése egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben tekinthető Isten utánzásának, mivel Isten dolgokat teremt, cselekszik, de a teremtéssel és cselekvéssel nem szennyezi be önmagát. Ezzel szemben mi nem tudunk gyermeket létrehozni anélkül, hogy lelkünk valamelyik zugában valamilyen vétket el ne követnénk. Ahhoz pedig, amit a müsziabeliekről és trákokról mondtál, atyám, nem akartad hozzátenni, hogy állításodat túlságosan is egyoldalúan igazold, hogy ezek, hogy minél jobban Isten tiszteletének szentelhessék magukat, nemcsak az asszonyoktól éltek távol, hanem tartózkodtak a jószágok húsától is. S hogy rendszerint csak mézen, tejen és sajton éltek, s őket az igazság terén a legkiválóbbaknak és - mert méltók voltak a tiszteletre - a legszentebbeknek és szabadoknak tartották. Most várjuk, mit kívánsz még mondani.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Miután ilyen rendkívüli hévvel kezdesz vitatkozni velem, leányom, arra készletsz, hogy folytassam szavaimat. Nem gondolod, hogy az isteni jóság termékenységét is utánoznunk kell? Akinek természetét nyilván olyannak látjuk, hogy folytonosan belevegyül a dolgokba, és szétszítja magát köztük, s ebből keletkezik a dolgok változatossága, így maradnak fenn az egyes fajok. A legfőbb jónak az a természete, hogy a jót új formában újra szüli, s ezt a jót annál kiválóbbnak vélhetjük, minél tovább örökíthetőnek látszik. Mert ami nem örökíthető tovább, azt nem tarthatjuk a jó kiemelkedő formájának. Ami pedig csupán a maga és nem a más hasznát szolgálja, és semmi magához hasonlót nem hoz létre, az végső soron terméketlen és haszontalan, és csupán saját maga számára született. Ezért tehát természete szerint az a jó, ami versenyre kél az isteni jóság termékenységével, és ami számos önmagához hasonlót szül. Az ókorban főleg ez a vélemény késztette az embereket arra, hogy a meddő asszonyokat kitiltsák a templomból, sőt az ilyen asszonyokat gyakran el is üzték, utánozva a földműveseket, akik a terméketlen növényt ki szokták tépni a földből.

Ha az Isten Szűz Máriát nem fogadja jegyesévé, még ma is nélkülöznénk Megváltónkat, s ezt az örökké élő szüzet sem tartották volna olyan nagyra az égiek és alvilágiak, ha Isten akaratából, megtartván szüzességét, nem szüli meg Isten fiát. Vedd ehhez még hozzá Euripidész szavait: „Minden ember életére a gyermekek szeretete a jellemző”, vagyis azoké, akiket a rendkívüli szeretet alapján valóban gyermekeinknek nevezhetünk. Így hát a szüzességet, amikor a meddőségben oly nagy örömet leli, nem tarthatjuk értékesebbnek a házaseset tisztaságánál, mert ez utóbbi megújítja a világot, míg az előbbi a világ kihalásához vezet.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Hevesen szembeszállsz velem, atyám, s nem tartod kedved ellenére való feladatnak a te Beatrixodat e szavaiddal még kitartóbban ostrom alá venni. Tehát a templomból ki kell tiltani, el kell űzni s azért megvetni a te Beatrixodat, mert eddig az isteni kegyelem nem ajándékozott meg a hitvesi ágy gyümölcseivel. S nemde hiába, Isten akarata ellenére tisztelik Hüménaioszt, s ha valaki meddő, nem kell azt neki bűnül fölróni, mert a gyermekek nem Isten akarata nélkül jönnek világra, főként azok, akikre a halandók kormányzásának feladata vár. Isten azzal, hogy a termékenységet megtagadja tőle, nem lehet senki bajának az okozója, mikor jóságának oly kimeríthetetlen bőséggel buzgó forrásából semmi más nem származhat csak jó, s Isten sohasem okozott semmi bajt, s egyetlen bajról sem állíthatjuk, hogy annak ő maga volt az okozója.

Aki az északi égbolt alatt állított magának királyi trónt, annak a természet nincs olyan gyorsan rendelkezésére, s Isten sem teljesíti oly könnyen kívánságát. Herculest sem egy éjszaka nemzették!³¹ Ami tehát az isteni jóság termékenységéről és annak utánzásáról mondott szavaidat illeti, a jó cselekedetek szaporításában kell vetélkednünk, aminél nem lehet előbbre való kötelességünk. Abban viszont ne igyekezzünk kiválni, amiben nyilvánvalóan a vadállatokhoz vagyunk hasonlóak. Amely állatok tovább szaporítják fajukat, azokat sokkal nagyobb termékenységük tartja fenn, ahogy sok állat esetében látjuk. Azonban a természetben látható dolgokban, atyám, sem dicsérni, sem gáncsolni való nincs. Ami pedig minket illet, nekünk másképpen kell törekednünk a dicséretre és méltóságra.

De vajon mi járhat több és nagyobb előnnyel, mint a szent szüzesség? Amelynek jelenléte a nagy bajokat megelőzi, amelynek serege az égi királyságot betölti, amelynek egyetlen tekintetére és kérésére Isten és minden csillagok engednek, s a haragos istenségek tüstént megenyhülnek. Nem az ókoriak együgyű véleményét, de az evangéliumi kijelentést kell tiszteletben tartanunk! A halandók elmúlását, amelyet a szüzi terméketlenség okozhat,

³¹ *Herculest sem egy éjszaka nemzették* - a mítosz szerint Zeusz azt az éjszakát, amelyen Tirünszben Alkménével Héraklést (Herculest) nemzette, a szokásosnál kétszer hosszabbá tette.

valóban nem vonhatjuk kétségbe, hiszen az emberi múlandóságot semmiféle meggondolás nem korlátozhatja. De nem is mindenkinek adatott meg, hogy szüzességét megőrizze. Ám ha az összes férjes asszony és nő szűz volna is, még akkor sem kellene félnünk az emberiség általános kipusztulásától, hiszen az első embert Isten földből alkotta, és ha a költők szavának hitelt adhatunk, Deukalión és Pürrha kövekből támasztott új embereket. Így hát nagyon helyesen jelölik a görögök a népeket a *λaoi* szóval³². S Aiginában is a mürmidonokat Juppiter a hangyákból újíttotta meg. S ott vannak az angyalok tízezrei és különböző rangú csoportjai, akiket nem az alantas nemzés, hanem - egy pillanat alatt - Isten elhatározása hozott létre.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Nagyon szeretném, ha nem neheztelnél meg rám, kedves Beatrixom, egyetlen boldogságom és örömem, ebben a dologban, s nem is óhajtom, hogy engedj, mivel hozzád jobban ragaszkodom, mint bármi egyéb máshoz, s inkább életemről mondanék le, mert nem volnék képes nélküled vagy téled távol élni. Mekkora nemcsak éleselméjűséged, hanem tehetőséged találékonysága is! S ahogy szavaimat könnyedén megcáfoltad, a legédesebb gyötrelmem érzésében részesítettél. De azt végül is vedd tudomásul, hogy én a házaselet erkölcsi tisztaságának jogait még elszántabban készülök védelmezni, mivel tapasztalatból tudom, hogy e keserves emberi élet végigélésének nem lehet üdvösebb és kellemesebb módja a mi legszentebb házasságunknál. Így hát, mivel hozzád a leggyöngédebb szeretettel ragaszkodó atyád iránt nem táplálhatsz haragot, s nem bosszankodhatsz annyira, hogy egyetlen csókom ki ne tudna engesztelni, hát fogadd el ezt a második érvemet, ha már az első ilyen csodálatos ügyességgel megcáfoltad.

Nem kerülte el figyelmedet, leányom, hogy az emberi és isteni dolgokban az idő milyen fontossággal bír, s ami ősi, azt már kora miatt is mindenki értékesebbnek és elismerésre méltóbbnak látja. Márpedig a házastársi hűség előbb megvolt, mint a szüzesség. Ugyanis ha az első szülők, az emberfaj ősei kitartottak volna a meddő szüzesség mellett, akkor nem gyarapíthatták volna az emberi fajt, s a természet nem örvendezhetne ennek a szép és isteni ajándéknak. Sőt egyáltalán nem tartva meg a vérrokonság és rokoni kapcsolat törvényét, s egyáltalán nem követve a szeméremből eredő meggondolást, mivel a helyzet kezdettől fogva így követelte, minden erejükkel a nemzésre törekedtek, s így a régi emberek törvényszerűen gyarapodtak és sokasodtak, s betöltötték a világot.

Metellus censor bebizonyította, hogy a házasságok nagy száma nélkül nem maradhat fenn az állam. Sőt Lükurgosz még törvénnyel is megerősítette azt a rendelkezést, hogy aki harmincéves koráig nem házasodik meg, azt becstelen embernek kell tartani. A perzsák a több gyermekeseknek igen nagy jutalomdíjat ígértek. Octavianus Augustus törvényt hozott a házasságtörők ellen, valamint az erkölcsi tisztaságról és az egyes rendek kötelező házasodásáról. S hivatkozott rá, hogy a germán népnél mennyi gyermek születik, s kezével és tekintetével jelezte, hogy egyetlen ifjú se vonakodjék követni példájukat. Megnehezítette a válást, csökkentette a jegyesség idejét, s a népből való házasulóknak saját rendjükből jelölt ki házastársat. S azoknak, akik a népből, mikor kerületüket meglátogatta, bemutatták neki fiaikat és leányaikat, minden egyes gyermekért ezer ércpénzt adományozott. Továbbá, mivel a lakosság szaporodását az állam számára szükségesnek ítélte, különféle jutalmakkal és a Júliatörvénnyel készítette az embereket a nép szaporítására. E törvény alapján nem annak volt előjoga a konzuli vesszőnyaláb elnyerésére, aki idősebb volt, hanem annak, akinek több

³² helyesen jelölik a görögök a népeket a *λaoi* szóval - önkényesen kapcsolatba hozza a görög *λaoi* (népek) és a *λαίων* (vetés) szavakat, utalva a görög özönvíz mondára.

gyermek született vagy esett el a háborúkban, mint pályázó társának. Ha pedig kettőjük gyermekei száma egyenlő volt, a tényleges házasság részesült előnyben, s nem az, akit fölvettek a házasság rendjébe. Ugyanis a nőtlenek kevesebb megbecsülésben részesültek, mint a házasságok. S ezért vezették be a háromgyermekesek jogát is.

Így tehát az időben korábbi dolgokat tiszteletreméltóbbaknak is tartjuk, ezért van, hogy a régi rómaiak sem a származást, sem a vagyont nem becsülték annyira, mint az életkort, s az öregebbeket a fiatalabbak az istenekkel és szüleikkel egyenlő tiszteletben részesítették, s ugyanúgy az ifjabbak az öregebbeket mindig hazakísérték. S a rómaiak átvették Lükorgosz-nak azt a törvényét is, amely szerint az idősebb korú minden, az ösöknél kijáró tisztelet megilleti. Az ókori törvényei és intézkedései eleve szentesítették az előírást, hogy tartsák tiszteletben és vallásos áhítattal őrizték meg a házasság tisztaságát. S miután ez a világ teremtése után, a szüzesség előtt vált ismeretessé, joggal helyezhetjük az utóbbi elé.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Sosem tagadtam, hogy mindig tisztelnünk kell a magas kort, ha ennek nincs valami akadálya. De állításodat, legédesebb atyám, amint a te szavaidból ezt már megtanultam, engedelmeddel, meg lehet cáfolni. Hiszen nagyon sok minden, pusztán azért, mert a régebbi időkhöz tartozik, még nem föltétlenül tiszteletre méltó. Az anyag és minden hozzá hasonló dolog nyilvánvalóan előbb volt, mint a forma, s mégsem látszik magasabb rendűnek, noha a forma belőle lett, s nélküle nem lehetett volna létrehozni. S igaz, hogy Augustus külön helyet biztosított a színházban a házasság plebejusoknak, de miért nem tetted hozzá, atyám, hogy a színházban a Vesta-szüzeknek a praetori emelvénnel szemben az első helyet ajánlotta föl. Te mindent úgy magyarázol, hogy az a te véleményedet igazolja, s leányodat megannyi ügyes fogással igyekszel megtéveszteni. Így hát nem igaz, hogy a házassági szemérem régisége miatt előbbre valónak látszik a szüzességnél, sem pedig a régi törvény, amely az emberi faj szaporításának szükségességére figyelmeztet, nem tiszteletre méltóbb a mi Megváltónk szent parancsánál.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Saját fegyvereimmel veszel ostrom alá, leányom, s úgy látszik, saját csapdámba esem. S miután ily módon nem tudtam sikert aratni, noha rendkívüli gyönyörűséggel tölt el szellemed könnyedsége, s egyetértek válaszaiddal, mit tudsz mondani a következőkre? Jól tudod, rendkívül művelt leányom, Isten előtt mily kedves s az áldozatnál sokkal szívesebben látott az engedelmesség, s hogy milyen jelentőségű az égi parancsok teljesítése, s ismered ezt az ígét is: „Elhagyja a férfiú atyját és anyját, s feleségéhez ragaszkodik.”³³ Továbbá ezt: „Amit Isten egybekötött, azt ember szét ne válassza.”³⁴ Mindebből beláthatod, milyen jelentősnek tartja a mindenható Isten a házasságkötést. S te is, mint annyi sok más, követted immár az isteni parancsot, s odahagyta drága Itáliádat, felséges atyádat és testvéreid csapatát, hogy az Isten által neked rendelt, északon lakó Mátyással találkozzál, s neki a táborokban és a vad nemzetek közt társa és kísérője legyél. Isten kapcsolja össze a férfiakat és nőket, s nyilván semmit sem cselekszik, ami ne volna teljes egészében jó és dicséretre méltó.

Ne cáföld meg azt, legelragadóbb Beatrixom, amit magad állítottál, hogy nem lehet elítélni Isten akaratát, mert ő nem képes mást, csak a jót óhajtani és megvalósítani. S nem Isten akaratánál köti össze az embereket az erkölcsi tisztaságon alapuló házasságkötés. Továbbá a házasság az ő parancsa, de semmiféle utasítást nem ad a szüzességre nézve. Mert ha a

³³ *Elhagyja a férfiú atyját és anyját...* - Ef 5, 31.

³⁴ *Amit Isten egybekötött...* - Mt 19, 6; Mk 10, 9.

szüzesség az Úr parancsa lett volna, akkor nyilvánvalóan megszünteti a házasságot, s megszünteti az emberiség bölcsőjét, amelyből a szüzesség születik. Nem lehetsz más véleményen, mint a mi apostolunk, aki azt mondta: „Szeressétek, férfiak, feleségeiteket, mint Krisztus az ő egyházát.”³⁵ S mivel Krisztus az egyházat, hogy úgy mondjam, mint fölöttébb kedvelt jegyesét, annyira szerette, hogy nem habozott érte halálra szálni magát, s nem kívánt egyebet, mint hogy az maradandó és mindenek fölött való legyen, ebből következik, hogy a házaselet tisztaságát, ennek a példának az ösztönzésére, minden egyéb dolognál többre kell tartanunk.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Noha leányodat a lehető leghathatósabb érvekkel kerítéd be, a tiszta nő mégsem inog meg a tiszta igazság védelmében, kiváltképp, mivel elhangzott szavaid annyira áttekinthetőek és világosak, hogy egyszerre világítják meg a tényeket s a tények megcáfolásának lehetőségét. Mert mindazokat a törvényeket, amelyeket idéztél, nem a szigorú parancs, hanem az engedékenységgel hozta létre. Ugyanis Isten, a legjóságosabb atya, megkönyörülve az emberi esendőségen s figyelembe véve az ember szaporodásának szükségességét, oly mértékben kedvezett neki, s olyan utat tárt föl előtte, hogy ekképpen egyszerre biztosította az ember üdvösségét és szaporodását, és nem akart olyan törvényeket szabni, amelyeket nagyon kevesen, a szinte már félistenek tudnak csak teljesíteni. Mert hogy milyen nehéz a szüzesség megőrzése, azt az emberek tízezrei közt található szűzek rendkívül csekély száma bizonyítja. Te azonban, legszentebb életű atyám, jól tudod, hogy mint az apostol mondta, a mi tagjaink a Szentlélek templomát alkotják, aki bennünk van, akit Istentől nyertünk, s hogy nem saját magunkéi vagyunk, hanem nagy áron váltottak meg minket. Így hát kötelességünk, hogy Istent dicsőítsük, s őt testünkben megőrizzük.

Ami pedig azt illeti, hogy én, eltávozva Itáliából, odahagyva a legkegyesebb életű atyát s föladvá szüzességemet, eljöttem ide, hozzád, tanúnak hívom Istent s mindkét birodalom legszentebb isteni hatalmait, hogy szüzességem fölázdozása árán sosem vállaltam volna semmiféle házasságot sem, ha nem értettem volna meg, hogy engem melléd isteni parancs rendelt. Annyi ajánlkozó fejedelem közül soha egyetlenegy sem tudta megnyerni szívemet, csupán te egyedül, akiről hallottam, hogy saját erényeid és igazságérzeted kincseivel bővelkedve az északi vidéken birodalmat alapítottál, s hogy milyen híres, naponként aratott diadalok fénye övez, s te vagy a hitünket legjobban fenyegető eszeveszettség egyetlen megfékezője. Nem voltam képes saját magamat lebeszélni arról, hogy szüzességemet felséges személyednek oda ne ajándékozzam.

Ebben az ügyben mindenekelőtt a te saját lelkiismeretedet hívom tanúnak, hogy ha nem él mindkettőnkben a gyermek utáni, annyi fájdalmat okozó vágy, mindeddig szűzies életet éltünk volna. S nem is lehetett volna engem rábírní, hogy azt a bizonyos angyali életmódot önszántamból odahagyjam, ha ez a remény le nem győzi ellenállásomat. S Euripidésznek az a bizonyos mondása, amit kevéssel előbb idéztél, hogy minden emberben él a gyermekek nemzésére irányuló vágy, kifejezi az én kívánságomat is, hogy szeretnék tőled, a keresztény állam és a halandók boldogulása érdekében, olyan fiat szülni, amilyennek Mátyást Itáliában a hír előttem bemutatta.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Ne beszélj ezekről, leányom. Ez a gond nem is annyira ránk, mint a Pannónia sorsát irányító isteni hatalmakra tartozik. Én így is elég boldognak tartom magam az én Beatrixom mellett. Szavaid már-már kihívták vallásos érzelmeimet, s annyira kihívták, hogy feszült gondolkodásom figyelme mintha kissé eltompult volna. De miért szállsz szembe ily

³⁵ Szeressétek, férfiak, feleségeiteket... - Ef 5, 24.

hévvel szavaimmal, s miért cáfolsz mindent, túllépve a nők számára lehetséges határon? Mindez mire jó? Az emberek annak szokták magasra emelni az árát, amit maguk számára szükségesnek ítélnék, s a dolgok árát rendszerint maga ezeknek a hiánya emeli magasra. S gabonahiány esetén nem tulajdonítanánk olyan nagy értéket ennek a terménynek, ha nem volnánk meggyőződve, hogy nem tudunk nélküle élni. Most már mindenki előtt teljességgel nyilvánvaló, mily nehéz feladat megőrizni ezt a mi annyi zaklatásnak kitett s eme test börtönébe bezárt lelkünket. Mert lelkünkben, noha lehetőségei szabadok, mégis olyan elszánt és vad vágy lakozik, hogy lelkünk megszabadítására alig látszanék elegendőnek a józan megfontolás, ha nem jelennék meg az isteni segítség, amely megerősíti akaratunkat, és elnyomja vágyainkat. Az pedig a test és lélek összetartozása miatt van úgy, hogy a józan meggondolás ereje az isteni kegyelem nélkül nem jelentkezhethet és nem érvényesülhet.

Így tehát ebben a nehéz helyzetben alkotta meg az ég és föld legjóságosabb atyja a házasság erkölcsi tisztaságát, amely a lélek és test üdvösségét egyaránt egyenlő mértékben biztosítja. S mivel nem minden embert erősít meg olyan mértékű akarat és isteni kegyelem, hogy uralkodni tudna magán, s minthogy jobb - mint az apostol mondja - „házasságban élni, mint égni”³⁶, nem kis veszélyt rejt magában a magános élet is, s hogy valami baj ne történjék, biztosabb, ha azok, akik még innen vannak életpályájuk felén, éppúgy, mintha nagy veszély fenyegetné őket, ezt az utat követik. Mert így lelkünket is megőrizzük, s a testünk által állított csapdák sem ejtenek hatalmukba, és nem pusztítanak el, mint holmi aljas útonállók. Hénóchnak felesége volt, s őt Isten is fölöttébb kedvelte. S bár Hénóch feleségéhez volt kötve, mégis Isten útján járt, sőt még az égbe is fölragadtatott. Matuzsálem és Lámech³⁷ sem voltak magánosak, továbbá Noé sem, akinek az özönvíz roppant pusztítása után feladatává lett a világ újra való benépesítése. Ábrahámnak három felesége volt, és hite jutalmául utódai elszaporodásában nyerte el az áldást. Izsáknak egy felesége volt, Jákobnak viszont négy, mégpedig Lea, Ráchel, Bilha és Szilpa.

Sőt Mózes, aki Istennek oly kedves szolgája volt, hogy szent felsége előtt beszélhetett, sem volt feleség híján. Sem Sámuel, aki csecsemőkorától fogva a szent sátorban nevelkedett, sem Dávid, akiben Isten szíve szerint való szolgájára talált, s akinek ágyékából kellett majd származnia a gyermeknek, üdvösségünk szerzőjének. Sem a bölcsek bölcse, Salamon, aki mindent tudott, amit emberi elmével föl lehet fogni, sem az igazság hatalmával teljes Józija, sem ama legszentebb életű Zakariás, sem Péter, az apostolok feje, s a mennyei paradicsom kapuőre. Ezek mindnyájan, hogy valami hatalmaskodó szükségszerűség ne kényszerítse őket a szent dolgok beszennyezésére, a házaselet tisztasága segítségével nemcsak képesek voltak megszerezni a maguk számára a szent élet áldását, hanem amit megszereztek, azt meg is tudták tartani.

Ezek miatt, mivel a tiszta házaserkölcstől helyesen és szent módon nem lehet élni, a magános élethez való ragaszkodás pedig nem biztonságos, joggal tartjuk a házaserkölcst a szüzességnél többre becsülendőnek. A saját magam esetében is megállapítom, hogyha Beatrix otthon és a háborúban nem volna mindig mellettem, és nem akadályozná meg teljesen, hogy a hűtlenség vétkébe essem, aligha tudnám ilyen szabadon megőrizni megfontoltságomat és királyi tisztem méltóságát.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Ilyen szavakkal támadsz rám, legnyájasabb atyám, és bántasz engemet? Jólesik ily módon ingerelned a te Beatrixodat? Nem meggondolatlanul, nem tapintatlanul és nem rosszindulattal cselekszünk, ha téged a haditáborba elkísérünk, ha állandóan felséged mellett tartózkodunk. Ha a táborverésnél, a városok ostrománál, az ellenség ellen

³⁶ *jobb... házasságban élni, mint égni* - 1Kor 7, 9.

³⁷ *Hénóch, Matuzsálem, Lámech* - Noé elődei a pátriárkák közül (Ter 5).

intézett rohamnál s a hitszegők eltiprásánál hű és segítő kísérődként jelen vagyunk, hogy amiként előbb mondtad, mi, akiket Isten összekötött, mindig együtt, egymás legszorosabb közelségében s a legnagyobb boldogságban élhessünk. Viszont ami az általad említett szükséglet illeti: mindenki megkapta a helyes élet lehetőségét, s ki-ki akarata szerint követheti ama bölcs meggondolás parancsát, hogy - akár magánosan, akár párosan - helyesen élje le életét, de mindenki abban a sorsban, amelyre elhivatott, maradjon meg Isten mellett. Szolgának hívtál el? Nem lesz magadra gondod? Mindenesetre, ha szabad lehetsz, inkább élj ezzel a lehetőséggel. Vagyis, aki férjhez adja szűz leányát, jól teszi, aki nem adja férjhez, még jobban teszi, miként az apostol, a népek ama tanítója mondta³⁸.

Így hát dicsérem ugyan mindkét életmódot, de sokkal jobban a szüzességet. S arra, amit a szent életű férfiakról fölhozol, atyám, azt mondhatom: az erdőt előbb el kell ültetni és fölnevelni, hogy azután legyen mit kivágni. Hénóch, mert elsőként hívta az Istent, és elsőként hitt benne mint teremtményében, megérdemelte, hogy megmeneküljön az özönvíztől. Noé, mivel arra volt elhivatva, hogy az emberi nem új megalapítója legyen, nem jogtalanul menekült meg feleségével és gyermekeivel együtt, mert a bárkában, amely Isten egyházához volt hasonló, fiai el voltak különítve feleségüktől. Ábrahám hite jelét a körülmetélésben kapta meg. Izsák, aki csak Rebekának volt férje, mintegy előképe Krisztus gyülekezetének, és kigúnyolja a kétnejűség mértéktelenségét. Jákobnak, aki Asszíriában és Mezopotámiában sínylődött szolgasorban, két felesége és két ágyasa volt. Ám mikor be akart lépni a Szentföldre, előbb a hegyen megesküdt, hogy soha többé nem tér vissza szolgasága földjére. S a patak mellett, miután tusakodott az angyallal³⁹, s testében a *πλατύνευρον*, a csípőcsont kimarjuk, sántítani kezdett, s az Izrael nevet nyerte el.

Mózes, mikor szemei előtt az Úr a csipkebokorban megszólalt, hasztalanul próbált hozzá közeledni, míg saruja szíját meg nem oldotta, s lakodalmi övét el nem dobta. Hozzájárul ehhez, hogy Ádám bűnesete s az első bűnt sújtó könyörtelen átok az ősidőktől fogva nem csupán Mózesig, hanem egészen Jézus Krisztus eljöveteléig a maga kegyetlenségében érvényes maradt. Viszont a mi Megváltónk üdvöt hozó megjelenése után azok, akik apostoli tisztségre találtattak méltónak, minden házaskötéléket fölmentettek, vagy ha ez a kötelék meg is maradt, feleségüket nőtestvérüknek tekintették.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Már rengeteg, a természetből, az időből és a szükségszerűségből merített érvet hordtunk össze, abban a reményben, hogy segítségükkel téged bekeríthetünk és legyőzhetünk. Most azonban, miután, bármily dolgot vetettünk is föl, te a rejtvényt, leányom, Oidipusz módjára⁴⁰ megoldottad, kénytelen vagyok óráról órára nem csekély mértékben csodálni tehetségedet. S minél jobban elfog a csodálat, azonnal új érveket kutatok föl és gondolok ki, szánakozva a férfiúi méltóságon, noha nem is annyira méltatlan dolog, ha egy férfinak a legélesebb vita folyamán olyan asszony kerekedik fölébe, akire, mint asszonyi formában megjelent angyalra, fölöttébb gyönyörűséges és bámulatos dolog rátekinteni. Így hát próbáld meg, leányom, hogy azt a nem is tudom mit, amit előbb kiötlöttem, könnyen meg tudod-e cáfolni.

³⁸ aki férjhez adja szűz leányát, jól teszi... - 1Kor 7, 38.

³⁹ miután tusakodott az angyallal - Ter 32, 23-26.

⁴⁰ a rejtvényt... Oidipusz módjára - Oidipusz úgy lett Thébai királya, hogy megfelelt a várost sanyargató Szfinx kérdésére, s ezzel megszabadította a várost a szörnyetegtől.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Add csak elő, atyám, amit kigondoltál. Ó, mennyire félek, hogy miközben ma átkelek mérhetetlen mélységű bölcsességed tengerén, majd elmerülök benne.

KIRÁLY. Sok dolog van, leányom, amelyek mivel az embereket igen nagy gyönyörűséggel ajándékozzák meg, komoly értékre tettek szert, mint a kutyák, madarak s efféle kedvtelések, továbbá festmények, szobrok, emlékművek, az ősi formákat idéző alkotások, domborművek, díszedények, kertek, ligetek, oszlopsorok s egyéb, még teljesebb gyönyörűséget ígérő helyek. S mivel minden élőlény gyönyörködésre vágyik, s a szomorúságot mindegyik már természeténél fogva is kerülni igyekszik, eléggé nyilvánvaló, hogy az ember nem azért jött a világra, hogy magányban és örök fájdalomban töltsen el életét. Ez a tény már sok embert készítetett arra, hogy véget vessen életének, nehogy úgy lássék, hogy miközben élnek, szinte semmi közük az élethez. Így hát, mint a gyakorlat alapján már sokszor tapasztaltuk, igen sok dolognak gyönyörködtető volta adja meg értékét. Én tehát, mert senki sem lehet annyira elvetemült, hogy alkalomadtán ne tehetne valamilyen igaz és jó kijelentést, szíves engedelmeddel, Beatrix, érveim közé sorolom Epikurosz egy ilyen tárgyú mondását is, aki gyakran hangoztatta: „Az élvezetek nagyságának az szab határt, hogy mennyire tudunk megszabadulni minden fájdalomtól.”

Bizony, semmi sincs, leányom, ami hatásosabban eltüntetné a fájdalmat, mint egy édes és szemérmes hitves, akinél semmi gyönyörködtetőbbre nem lehetne találni. Ebből következik, hogy semmit sem tarthatunk nagyszerűbbnek a házastársi erkölcsnél. És ha saját álláspontom védelmében jogom van személyes évrre is hivatkozni: mielőtt boldogságot hozó menyegzői fáklyáim kigyúltak, ebben az olyannyira ingadozó királyságban, a legvadabb, barbár ellenségtől körülvéve, nem juthattam pillanatnyi nyugalomhoz sem, s lelkem nem keresetett föl-üdülést úgy, hogy közben valami halálos veszély ne leselkedett volna rá. Sőt mivel egymagam voltam, ha pihenést engedtem magamnak, a vétkes cselvetések olyan áradata vett körül, hogy gyakran kiáltottam föl uramhoz, Istenemhez, siessen támogatásával segítségemre, s ne engedje, hogy kis szolgája máról holnapra mások kezébe kerüljön. S abban az időszakban egyáltalán nem voltam képes inkább a nyugalmat választani, mivel a lehető legzaklatottabb állapotban voltam. S nemcsak lelkem foglaltam le állandó gondokkal, aggodalmakkal és veszedelmekkel, hanem testem is folytonos, fáradságos hajszával gyötörtem. Hol táborot ütöttem, hol főszedtem a fölvert táborot, ellenőriztem az őrállásokat, megvizsgáltam a sátrakat, újra és újra megsejleltem a lovascsapatokat, sokszor végignéztam az elrendelt hadiszemlét, meghallgattam a katonák peres ügyeit és civódásait. Olykor nézője voltam egy-egy páros viadalnak, s gyakran félbeszakítottam azt, ha nem volt elég látványos. Egyre nagyobb erőfeszítéssel ügyeltem arra, hogy a bűnöknek titokban és aljasul mesterkedő kísértései egy óvatlan vagy tétlen percemben rajtam erőt ne vehessenek, és sosem tudtam elérni, hogy teljes biztonságban érezzem magam.

De hogy téged, kedves Beatrixom, az uralkodásban társamul s az életben szövetségese-mül elnyertelek, miután ez a legszentebb gyönyör osztályrészemül jutott, eltakarodott a többi aljas vágy, amelyről úgy éreztem, hogy lelkem pusztító szándékkal fenyegetik, s minden egyéb gyötrő bajom is megszűnt, mert ha eddig el is üztem egyeseket, újabbak léptek a helyükbe. Ugyanis új vétekként jelentkeztek a szigorú ítéletek, a mardosó gondok, a kegyetlen aggodalmak, a roppant félelmek, az esztelen dührohamok s a hit és a hallgatás hiánya. S ha valami lehetőség kínálkozott, annak kihasználása is félelmetes módon sikerült, mert nincs ingadozóbb és szeszélyesebb az emberi léleknél. Most azonban, hogy mint életem fele, itt vagy mellettem, akivel, mint saját lelkemmel, mindent megbeszélhetek, akivel nemcsak terveimet közölhetem, hanem akitől, mivel olyan bölcs vagy, tanácsot is kérhetek, s mivel te az enyém vagy, minden vágyam teljesedést nyert, s gyönyörünk, mindig új beteljesülésre vágyva, egyre nagyobb lesz.

Nemigen tudom, mit találhatnék, amit többre tarthatnék ennél a törvényes gyönyörnél, amely engem a többi, aljas gyönyörtől megszabadít és boldoggá tesz. S miért szokták eljegyzéskor a gyűrűt a bal kéz negyedik ujjára húzni, amelynek idege egyenesen a szívig ér, ha nem annak jeleként, hogy így két lélek közös kötelékkel való összekapcsolását jelképezzék? S miért szenteltek a férfiak a Palatiumon kápolnát Placa istennőnek? Mi másért rendelték el, hogy Juno szentélye előtt el kell ásni az áldozati állat bőrét, amit nem volt szabad bevenni, ha nem azért, mert nem akarták, hogy a férj és feleség közt egyenetlenség és viszály támadjon?

Tudomásunk szerint Pompeius semmiben sem találta nagyobb gyönyörűségét, mint feleségében, Júliában, akitől, akárcsak a mi esetünkben, mint szerető és szeretett férj nem egykönnyen volt hajlandó eltávozni. Mi lehet megragadóbb Júlia Pompeius iránt érzett szerelménél? Ő a népgyűlésen bizonyította be, mennyire becsülte férjét, ahol, amikor megpillantotta hitvese véresen hazahozott ruháját, a túlságos fájdalomtól összetörve egy koraszülött fiúnak adott életet, akitől a római állam balszerencséje megtagadta, hogy a felnőtt kort megérhesse.

Vagy később milyen elragadóbb jelenséget találhatnánk Corneliánál, Metellus Scipio leányánál? Ő bámulatos fölkészültséget mutatott az irodalmi, geometriai és filozófiai tudományok terén, erkölcsiben is kiváló volt, mert a kevélységnek és fennhéjázásnak nyoma sem volt benne. S férje annyira ragaszkodott hozzá, hogy még a polgárháborúban sem volt hajlandó őt magára hagyni, s csak akkor küldte el magától feleségét, mikor már arra készült, hogy véget vessen életének. S valóban, ilyen kiváló és nagyszerű vezér megérdemelte a sorstól ezt a hűséges feleségét, mert szent és tiszta szívvel őrizte meg a házaserkölc tisztaságának szent kötelezettségét. Sőt mikor Mithridatész ázsiai királyt legyőzte, annak kezébe került ágyasai közül egyikkel sem kezdett viszonyt, hanem mindegyiket érintetlenül küldte vissza szüleikhez vagy rokonaihoz. S ki állott közelebb Tiberius Gracchushoz, mint az ő Corneliája? Mikor házukban két kígyót találtak, amelyekről azt jósolták, hogy ha a hímet ölik meg, az a férj, ha a nőtényt, az, az asszony halálát jelenti, Gracchus sokkal fontosabbnak tartotta felesége, mint a saját maga életben maradását, és a hím kígyót ölette meg, elrendelvén, hogy a nőtényt engedjék szabadon. Ó, mily boldog feleség, akinek ilyen férje volt, s ő, milyen boldogtalan, hogy ezt elveszítette. De nem is bizonyult méltatlannak őt ilyen nagyra becsülő férjéhez, mert egyéb kiváló erényei mellett, már özvegyen visszautasította Ptolemaiosz király házassági ajánlatát is.

Ki lehetett volna hűségesebb Caius Plantius Numidánál, aki felesége halálhírére, nem bírván elviselni a fájdalmat, kardjával átszúrva keblét saját maga vetett véget életének. S hogy mennyi erő és öröm forrása a házastársi szeretet, azt Marcus Plancus halála bizonyítja. Mikor ő hajóhadával Ázsiába elindult, kivételesen elragadó felesége, mivel nagyon szerette, utána ment Tarentumba, de itt megbetegedett és meghalt. S férje, nem lévén lelkierője elviselni a máglya látványát, tüstént kardjába dőlt, s miután ilyen szánandó halállal elhunyt, körülálló barátai ünnepi sarujában és tógájában tették föl őt felesége holtteste mellé a máglyára. Majd kettőjüknek síremléket emeltek, amelyet a hitvesi szerelem emlékművének neveznek. S mit gondolsz, leányom, milyen kedves és elragadó kincse lehetett Brutusnak Portia, Marcus Cato leánya, akire környezete nem tudott olyan éberén vigyázni, hogy egy izzó széndarabot lenyelve s lélegzetét visszafojtva véget ne vessen életének. Nyilván joggal, de nem nyilvánvaló szegyenkezés nélkül említem, mivel családunk a Corvinus-nemzetségből származik, hogy mikor a Város alapítása után Spurius Corvinus volt az első, aki feleségétől elvált, ezt a rómaiak mint valami megvetendő s eddig még sosem tapasztalt cselekedetet adták át az utókor emlékezetének, s neki ezután, mintha a római nép legelkeseredettebb ellensége lett volna, ezután nem volt egyetlen kellemes perce és öröme az életben.

Mithridatészhez senki sem volt annyira hűséges, mint Hüpszikrateia, aki férjéhez olyan túlárado szeretettel ragaszkodott, hogy haját lenyírva férfiruhában lóra ült, s fegyvert öltve a királyt valamennyi háborújában követte, s mindig közelében tartózkodott, nehogy bármelyikükkel akkor történjék valami baj, amikor a másik nincs mellette. Hogy Artemiszia, a kariai nép királynője milyen tisztán és lángolva szerette férjét, azt a mindmáig csodálatra méltó Mauzóleum tanúsítja. De akadhat-e kiválóbb s minden korban inkább említést érdemlő példája az asszonyi hűségnek, mint a Miniae fivérek feleségeinek hőstette? Ezek az asszonyok, mikor megtudták, hogy börtönbe zárt férjeiket halálra ítélték, elérték, hogy a végső búcsú jogán meglátogathassák őket, s mikor bebocsátást nyertek hozzájuk, velük ruhát cseréltek, s arra kényszerítették őket, hogy fejüket a gyász jeléül beburkolva, távozzanak, hogy helyettük majd ők vállalják a büntetésül kiszabott kivégzést.

S minthogy ez így van, legédesebb leányom, mi lehet a házaselet tisztaságánál gyönyörködtetőbb és édesebb, nem egykönnyen tudom belátni, ha valamennyire is a gyönyörtől függünk. Velem együtt te is tanú lehetsz erre, aki az én nagy örömökre sem békében, sem háborúban nem távozol el királyi férjed oldala mellől. Kiegészíti ezt, amit mondtunk, maga a szépség, amely a dolgok értékét a leggyakrabban szokta növelni, hiszen a szép természeténél fogva kedves és kíváncsú is. Sőt joggal vélekedhetsz úgy, hogy nem lehet része az erényben oly dolognak, amelyben nincs bizonyos tisztesség. S mi lehet vajon szebb egy férfi és egy nő illő és egyetértő házasságánál? Mert ez azok közül a dolgok közül való, amelyekben az egyik vagy másik fél nélkül nem lehet összhangra jutni, s ugyanakkor a természet alkotása is; gondolj csak a férj és feleség, az apa és fiú között levő, vagy több más ilyenféle kapcsolatra. Hiszen a férj a felesége nélkül béna, az asszony a férje nélkül özvegy. S ha ez így van, valóban nem lehet szebb és elragadóbb élmény, mint látni, hogy két, a házasság kötelékével összekötött ember méltóságában, erkölcsében, sorsában összetartozik, s bennük a méltoság-érzésnek ez a hasonlatossága annyi szépség és báj forrásává válik, hogy nem lehet ennél a világon gyönyörködtetőbb látvány.

Viszont milyen szépséget rejthet önmagában a szüzesség, a mérhetetlen keserűség, szomorúság és ridegség mellett? Mivel úgy véli, hogy számára minden gyönyörűség tiltott dolog, élete szakadatlan keserűség, nem merészel a nyilvánosság előtt mutatkozni, s méltósága miatt nem ápolja haját, nem öltözködik gondosan, nem látogatja a látványosságokat s mindenkifölött, féltve magát és jó hírét, nem mer férfitársaságban mutatkozni, nehogy valami olyasmit legyen kénytelen látni vagy hallani, ami lelkét túlságosan fölzaklatná. S hozzá még, aki gyenge és tökéletlen, nemigen hoz létre a maga számára semmi szépet. S mi egyébhez lehetne hasonlítani egy férj nélküli asszony látványát, mint a szőlővenyigéhez, amelyet sem nád- sem szalmakötés nem erősít? S mint ahogy a Napot és a Holdat látjuk az ég elsőrangú fényeinek, s ha közülük egyik is hiányoznék, nem maradhatna fenn a világ, mert a Hold Phoibosztól kapja fényét, ugyanúgy a férj vagy feleség nélküli halandók között sem láthatunk példát a tisztességre és szépségre.

Mikor Romulus ezt belátta, megszervezte mintegy nyolcszáz szabin lány elrablását, akik közül csak Hersiliát tartotta meg magának, a többit pedig szétosztotta a bátorságban legkiválóbb polgárok között. Ez a kapcsolat pedig a legszebb eredménnyel járt, mert a két népet egy közös államban kapcsolta és vegyítette össze. Emiatt emelkedett a házasság akkora tekintélyre, hogy ezután teljes kétszázharminc évig egyetlen férfi sem mert a feleségétől vagy feleség a férjétől elválni. Mert nehogy e szép intézmény valami gyalázatot szenvedjen, Romulus törvényt hozott, amely nem engedte meg, hogy egy feleség férjétől elváljon, de egy férjnek lehetővé tette, hogy feleségét elbocsássa, ha arra gyermekei megmérgezésének vagy házasságtörésnek és paráznaságnak a bűne bizonyult rá. S elrendelte, hogy ha valaki nem ezért küldi el feleségét, adja vagyona egy részét az asszonynak, más részét pedig ajánlja fel

Ceresnek, s hogy azt, aki feleségétől elvált, ajánlják föl és szolgáltassák ki az alvilági istenek átkának.

Miért nevezték a lakedaimóniak feleségeiket hősnőknek? Nemde azért, mert nem volt ezeknél a szépségnek és hasznosságnak bőségesebb forrása. S milyen találó, amit Gorgóról, Leónidasz feleségéről mesélnek, aki egy idegen gúnyolódására, „Egyedül ti, lakedaimóni nők parancsoltok a férfiaknak” - ezt válaszolta: „Igen, mert egyedül mi szülünk férfiakat!” Azokat, akik vonakodtak megnősülni, Lükurgosz csúf gyalázattal sújtotta. Azokat ugyanis, akik nőtlenségben éltek, eltiltotta attól, hogy megtekinthessék a tornajátékokat, telenként pedig csupaszon körbe kellett járniuk a főtéren, s újra meg újra el kellett énekelniük egy éneket, hogy teljes joggal szenvedik el, ezt a büntetést, mert nem engedelmeskedtek a törvényeknek. S ezeket, mikor megöregedtek, az ifjak nem tisztelték, és nem keresték kedvüket. Így azután senki sem ítélte el a Derküllidasznak adott választ, noha az eléggé dicsért hadvezér volt. Ugyanis mikor ez méltatlankodott, hogy egy ifjú nem adta át neki a helyét, az ifjú így szólt: „Te senkit sem nemzettél, aki majd nekem adná át a helyét!”

Ezért azután a spártaiaknál nem volt semmi helye a szüzességnek, s ha akadt ilyesmi, azt mindig nevetségesnek és haszontalannak tartották, viszont a házaserkölc s neki kijáró tiszteletben részesült. A szüzek testét futóversenyekkel, birkózással, dárda- és diszkoszhajítással edzették. Sőt a szüzek bizonyos áldozatok alkalmával a nézők közt megjelent ifjakkal együtt táncoltak, énekeltek, s megfelelő mértékben korholva a renyhébbeket, buzgó mozgásra, őszinte lelkesedésre biztatták valamennyit, úgyhogy ezek közül az, akit ők kiválónak ítélték, büszkén és dicsekedve tért haza. Azok viszont, akiket megpirongattak, azért még nem lettek tompa eszűek vagy kevésbé éles felfogásúak. A látványosságokon egyáltalán nem számított szégyennek, hogy a szüzek meztelenül jelentek meg, mert ez a szokás nem pajzán gondolatokat, hanem tiszteletet ébresztett, hiszen a hagyomány joga s az erény és dicséret vágya őrizte meg méltóságát. S ha a szüzek fölserdülve eladósorba kerültek, úgy mentek férjhez, hogy elragadták őket.

S miután elbúcsúztak a nászasszonytól, férfiruhába öltözve, egyedül, a lámpa tanúsága nélkül dőltek le az ágyra. Férjüket csak úgy engedték magukhoz, ha az józan volt, s nem gyönyöröktől elgyengült, hanem a fáradságtól megedzett állapotban. Jegyeséhez mindegyik bizonyos áhítatos hangulatban, tisztelettel, titokban közeledett, vigyázva, nehogy bárki is bizalmas együttlétük tanúja lehessen. S közben a férfit asszonya biztatta és kérte, hogy megfelelő időben, titokban jöjjenek össze egymással. S egy-egy ilyen találkozás nemcsak az önmérséklet és szemérem bájos szerelemmel átítatott gyakorlata volt, hanem gyöngéddé tette őket egymás iránt, s naponként újra és újra föllobbantotta állandó szerelmüket, mivel nem lettek rabjává egymás társaságának, s nem áldoztak együtt vágyuknak olyan mértékben, hogy kölcsönös érzelmeik kihűljenek. Nos hát, Lükurgosz legszentebb törvényeiből most már eléggé megtanulhattuk, hogy a szüzesség nem előbbre való a házaserkölc tisztaságánál.

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Szinte agyonnyom, atyám, érvekben és példákban szerfölött bővelkedő előadásod. De amennyire elmémme föl tudtam fogni, te példáidat a házasság örömére és szépségére alapozod, és azt erősítgeted, hogy semmi sem lehet gyönyörűsegebb és szebb dolog a házasságnál. Viszont ha be akarjuk vallani az igazat - mivel a perzsa királyok sem ítélték semmit csúfabb dolognak a hazugságnál -, vajon mindkét dolgot nem a szüzekben lehet-e a legnagyobb mértékben megtalálni. Ha a gyönyörűséget keresed, mit találhatunk gyönyörködtetőbbnek és kellemesebbnek, mint a szent szüzességet? Aki mint Isten jegyese, az isteni fenség templomává válik, Istent szemléli, Istennek beszél, Isten fénye csillog rajta át, aki ekkora örömmel megajándékozva újítja meg és frissíti föl, amit emberi elme föl sem foghat.

Ha a szépséget nézzük, mi lehet szebb egy szűznél? Mi lehet tündöklőbb, mi lehet ragyogóbb? S végül mit találhatunk, ami nála lángolóbb? Akinek szépségében Isten annyira gyönyörködött, hogy halandó jegyest kívánva nem mást választott, hanem csupán olyat, aki örök időig megőrzi szüzességét, s akit sosem érhet gyalázat. Ó, mennyivel jobban és üdvösebben gondoskodtak volna magukról a lakóniai szüzek, a elhagyva a táncot és a szemérmetlen játékokat, amelyek az emberi vágy fölszítói, s végül elnémítva éneküket, amellyel csak az ifjak buja szívét ingerelték, inkább Istennek fogadtak volna örök érintetlenséget, s megtanulhatták volna, hogy ennek megőrzése sokkal nehezebb próbatétel, mint amilyen feladat volt férjeiknek Thermopülainál, a szorosban szembeszállni a perzsa viharral.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS BEATRIX KIRÁLYNÉ

KIRÁLY. Már érveink utolsó csatasorait vonultatjuk föl, s az utolsó hadsorbeliekre került a küzdelem sora. Te azonban, Beatrixom, amint látom, egy lépést sem hátrálsz. Minden állításomat megcáfolod és kiforgatod, s nyilván még szenvedélyesebb érvekkel óhajtasz majd szorongatni. Azonban ne feledd, mindenhez annál jobban szoktak ragaszkodni a halandók, minél több hasznot és nyereséget ígér az önmagában, mert egy dolog értékét magával annak hasznosságával szokták meghatározni, s ha valami nem hoz hasznot, kivéve, ha nem ígér valami gyönyört, az nem kívánhatja, hogy bármire is értékeljék. Márpedig mit tarthatunk valamennyi, a Hold szférája alatt található dolognál kellemesebbnek, szebbnek és hasznosabbnak, mint a házaserkölc tisztaságát? Ebből születnek a fiak és unokák, ez szaporítja az állam gyümölcsöskertjét, s ez szüli Krisztus katonáit, akikből a keresztény hit legfőbb védői kikerülnek, ez őrzi meg az erények virágoskertjét, s végül ez nem engedi, hogy az emberi faj meddővé váljék. Hová lesz a kegyelet, amellyel szüleinket körül vesszük, ha a szűz meddőség elterjedésével ez a szent név is elenyészik? Hiszen ez az erény születik, nem mesterségesen hozzák létre, s annyi erőt rejt magában, hogy nemegyszer a neki ellenszegülő természetet is legyőzi, s megelőzve valamennyi többi erényt, nemcsak a csodálatból, hanem a szeretetből és hálából is a legtöbbet érdemli. Szólón Kroiszosz előtt az athéni Telioszt nevezte a legboldergabb embernek, mivel az rendezett államban élt, tisztességes és kiváló gyermekei voltak, s ezeknek sarjai is jó egészségnek örvendettek. S végül, miután ilyen szerencsésen élte le egész életét, Eleuszisz mellett a szomszéd néppel vívott csatában, mikor segítő szándékkal odaérkezett, az ellenséget megfutamítva a legszebb halált nyerte el osztályrészül.

Nemkülönben boldognak kell tartanunk a csodálatos testi erejű és sok ütközetben egyaránt kitűnt Kleobisz és Bitón édesanyját. Ennek fiai, miután anyjuk szeretett volna eljutni az argoszi Juno ünnepére, s utazni szándékozván, odarendelte a kocsit, de az ökröket a mezőről a megbeszélte időre nem hajtották oda, rendkívüli kegyeletről vezéreltetve maguk vették vállukra az ígát, s húzták el a szekeret a negyvenöt sztadionnyira levő templomhoz, úgyhogy mindenki elragadottan csodálta szülőjük iránt tanúsított szeretetüket és anyjuk boldogságát. Kroiszosz néma fiát atyja iránti szeretete tette képessé arra, hogy a királyra törő ellenséget hangos kiáltással riassza el. Ki ne emlékeznék megvetéssel Peiszisztratoszra, Athén türannoszára? Ő, mivel már felnőtt fiai voltak, új házasságából nem óhajtott gyermeket, s ezért nem teljesítette házastársi kötelességét. Coriolanus, mikor hazáját kemény ostromzárral szorongatta, és sem a római nép követői, sem a süveges papok nem tudtak nála semmit elérni, anyjának, Veturiának kérésére, mintha legyőzték volna, önként elvonult, mert nem lett volna képes meghallgatni az anyai átkot.

Scipio Africanus, aki még alig töltötte be gyermekora éveit, ugyanily kegyeletről vezéreltetve mentette meg az ellenségtől apja életét⁴¹ Ticinum mellett. Manlius apját, Torquatust,

⁴¹ *Scipio Africanus... mentette meg... apja életét* - Livius XXXI. 46.

noha ez méltánytalanul és durván bánt vele, s mezei munkával kínoztá, megszabadította⁴² a Pomponius néptribunus által ellene emelt vádtól. Ugyanis a tribunust házában fölkereste, s törét szemtanúk nélkül torkának szegezve rákényszerítette, hogy vonja vissza az atyja ellen emelt vádat. Claudia Vesta-szűz, mikor látta, hogy diadalmenetet tartó atyját a tribunusok erőszakkal letaszítják diadalszekeréről, bámulatos gyorsasággal közbevetette magát s beavatkozásával megfékezte a tribunusok dühét, úgyhogy a nép nem tudta eldönteni, melyikük tartott fényesebb diadalmenetet, apja a győzelemért fel a Capitoliumra, vagy ő szülője iránti kegyeletéért Vesta szentélyébe. Egy római nő, midőn haldokló anyját meglátogatta a börtönben, hogy megvigasztalja, azt kegyesen tejével táplálta, s így mentette meg a büntetésként rá kiszabott éhhaláltól, s kegyeletes viselkedésének jutalmául anyját szabadon bocsátották. Kimőn sem habozott, hogy atyját a haláltól önként magára vállalt börtönbüntetés árán mentse meg.

Mindeme példákbl nagyon világosan kiderül, milyen hasznos az ilyenfajta kegyelet érzése, amely a gyermekeket szüleik iránt oly mélyen áthatja. S ez a kegyelet nemcsak a gondolkodó ésszel bíró emberek sajátja, hanem benne él egyéb élőlényekben is; elsősorban a természet hatására a főnixben, amelyet joggal neveznek szentnek. Ez ugyanis, mint Héliopolisz lakói mesélik, ötszáz évenként megjelenik Arábiából, elhunyt atyját mirhába göngyölve a Nap templomába viszi, és ott eltemeti. Mert először egy akkora tojást tojik, amekkorát el bír vinni, s amely mirhából van, s egyik kiürített felében atyját helyezi el, majd az egész tojást újra mirhával tölti meg, s nyílását lezárva a Nap szentélyében helyezi el.

S mit is mondhatnánk a hazaszeretetről? E téren kiválni oly szép és dicséretre méltó dolog, hogy a mi magunk és az ókoriak véleménye szerint azt, aki megszabadította hazáját, az istenek közé kell sorolni, az árulót viszont a Tartarosz legmélyébe letaszítani. Ki szeretné hazáját, ha nem volna tisztában vele, hogy ez a haza az ő számára szüleit, gyermekeit, feleségét, rokonait és barátait jelenti? S ki tenné ki érte magát a halálnak, vagy vállalna bármiféle veszedelmet, ha nem látná be, hogy ezzel szeretetének megannyi értékes zálogát védi?

Mi készítette Curtiust, hogy a földben támadt, rendkívül mély szakadékba beleugrasson? Mi készítette Genitius Cippus praetort, hogy miután hadiköpenyt öltve kivonult a Randuscula kapun, önmagát örökös számkivetésre ítélje? Mi bírta rá Brutust, az első konzult, hogy kivégeztesse fiait, s mi serkentette arra, hogy Arrunsszal, Tarquinius Superbus fiával páros viadalba bocsátkozzék, amelyben, az első összecsapáskor halálos sebet kapva, mindketten elestek? Mi lelkesítette a Deciusokat, hogy lelküket az alvilági isteneknek fölajánlják? Mi készítette Scipio Africanust, hogy kivont kardjával a jelenlevőket külön-külön megfenyegetve, mindnyájukat rákényszerítse, esküdjenek meg, hogy sohasem hagyják el hazájuk földjét, mikor a cannae-i vereség után Rómában zavaros lett a helyzet, s ezek Quintus Metellus javaslatára arról tanácskoztak, hogy elvándorolnak Itáliából? És mi bírta rá a rómaiakat, hogy mikor a második pun háború roppant költségei miatt az államkincstár kimerült, a táborokban sem a lovas, sem a centurio, sem a közkatona nem óhajtotta fölvenni zsoldját, s a férfiak és nők fölajánlották minden aranyukat és ezüstjüket, a fiúk pedig nemesi származásukat jelző bullájukat, hogy enyhítsenek az akkori nehéz helyzeten.

Mi ösztönözte Fabriciust és Curiust arra, hogy lenézzék az aranyat, s a takarékossgot és szegénységet kedveljék? Mi hajtotta Horatius Coclest annak idején, hogy föltartsa az etruszokat, míg bajtársai a hidat lebontják? Vagy Scaevolát, hogy meg akarja ölni az etruszk királyt, s jobb kezét a tűzbe tartsa? Vagy Camillust arra, hogy a gallokat szétverje? Fabiust a halogató hadviselésre? S Metellust, hogy csapdát állítson a punoknak? Cicerót, hogy az

⁴² *Manlius apját... megszabadította* - Livius VII. 5.

összeesküvéstől megszabadítsa az államot? Catót, hogy vállalja az önkéntes halált? Vagy Brutust, hogy megölje a zsarnokot? Kodroszt, az athéni királyt, hogy az ellenséget a maga megölésére kényszerítse? Vagy Thraszibuloszt, hogy megszabadítsa Athént a harminc zsarnok uralmától? Vagy Themisztoklészt, hogy megigya a bika vérét? Vagy a Philaeni nevű fivéreket, hogy városuk határában eltűnjék saját vesztüket? S mi bírt rá végül annyi nagy hírű férfiút, hogy vállalja a halált? Nemde az a meggyőződés, hogy hazájuk üdve összekapcsolódik a feleségük, gyermekeik és rokonaik iránt érzett szeretetükkel?

Ezzel szemben a szüzesség nem szokta ilyen szenvedélyesen szeretni szüleit vagy hazáját, mert nem fűzi őt ezekhez annyi s oly erős gyökérszál. De honnan is tudná, hogy mi a szülők iránti szeretet, aki maga sosem vállalkozott arra, hogy szülő legyen? S hogyan szerethette volna hazáját bárki is, ha nem lett volna számtalan oka e szeretetre? Nem tud az igazán szeretni, aki nem tanulta meg, mi a szeretet. S aki nem élte még át a gyermekei iránt érzett szeretetet, az nem szokott igazán szeretni. A haza és a szülők kegyes tisztelete s a gyermekek és rokonok iránt érzett szeretet nyilvánvalóan nagyrészt eltűnnék, ha nem támogatná a házaserkölc. S vedd hozzá még ennek előnyös vonásait is. Ilyképpen a meg nem engedett bujaság bűnét is elkerüljük, s a törvényes és hasznos élvezetnek lehetünk részesei. Van kísérőnk is az életben, aki küzdelmünk részese, gondjaink enyhítője, betegségünkben gondozónk, fájdalmaink édes lecsillapítója, életünk legnagyobb gyönyörűsége, aki nélkül örökre boldogtalan volna az ember. S e kapcsolatból származnak gyermekeink is, s nem könnyű kifejezni, hogy ezért az ajándékért a természetnek mennyi hálával tartozunk.

Mert mikor a természet törvénye az, hogy halandók legyünk, ez az egyetlen gyógyszer segíthet hozzá, hogy mi magunkat megújítva, örök életűnek lássuk. Mert azzal, hogy a gyermekek újra és újra nyomunkba lépnek, a mi életünk újul meg, hiszen ők lényegében a mi létünket igyekeznek meghosszabbítani. S arcukban, szokásaikban minket idéznek föl, csacska fecsegésükkel első éveiktől kezdve édes elragadtatásra készítenek, növelik reményeinket, s nem kevés lelkiezt nyújtanak. Eleven vidámsággal ajándékoznak meg, leginkább akkor, ha látjuk, hogy az erénynek s a legkiválóbb tudományoknak tisztelőivé válnak.

Később intézik a közügyeket, védik hazájukat, fokonként elnyerik a tisztségeket és hivatalokat, törvényt hoznak, lebonyolítják a pereket, oltalmazzák barátaikat, szíves pártfogásukkal híveket toboroznak maguknak, a rokonság és atyafiság számát megsokszorozzák, a család fényét növelik. Hadjáratokban vesznek részt, és győztesen térnek vissza. Különféle művészeteket találnak föl és művelnek, otthon és külföldön kiváló érdemeket szereznek, nem engedik az erkölcsöket elernyedni, művelik a földeket, gyakorolják az ítélkezést, helyreállítják a békét. Halmozzák a jótéteményeket, betöltik a tisztségeket, naggyá növelik a város fényét, megkövetelik a szülők és a család megbecsülését. Örei a családi békességnek, gyámolai lesznek öregkorunknak, vigasztalják haldokló szüleiket, búcsúcsókot adnak nekik, szemüket lezárják, kezüket összekulcsolják, szívből megsiratják őket, s nekik a legnagyobb tiszteletet sugárzó gyászszertartást rendeznek. Nem engedik, hogy a család neve kihaljjon, megtöltik az isteni szertartásokat és ülőhelyeket, s végső soron ők azok, akik az emberi feladatokat legnagyobb részt elintézik.

Hátra van még, leányom, hogy az ókori példákon végighaladva, még világosabban megismerjük a tiszta erkölcsű házaset előnyeit, méltóságát és szépségét, s ha ezt megcselekedtük, ez jelzi számodra, hogy mondanivalónk végéhez érteztünk. Először is Rómát Caius Marcius könyörtelen ostromától az erkölcsös római nők mentették meg, Veturia és Marcus felesége, Volumnia vezetésével. Ezért azután a római nép, látva, hogy a volscusok fölszedik táborukat, az istenek templomait rögtön kinyitotta, mindenhol, éppúgy, mintha győzelmet arattak volna, jószágokat áldoztak, s mivel az államot elsősorban a nők mentették meg, az összeadott pénzből az asszonyok dicsőségére templomot ajánlottak föl a női szerencsének.

Mikor Camillus a gallokat a Város alól elűzte, és a fölajánlott vegyítő korsót a szenátus, mivel semmiféle anyagi eszköze nem volt, nem tudta elküldeni Delphoiba Apollónnak, s a fogadalm meg nem tartása miatt az istenek súlyos haragra gyulladtak, nemde a római nők ajánlották föl valamennyi, testükön viselt ékszerüket. Ennek az arannak a súlya nyolc talentum volt, s fölajánlása után az istenek akaratából megszilárdult a város szerencsés sorsa. Így a szenátus határozata a nőket azzal tisztelte meg, hogy - ami eddig lehetetlen volt - ettől az időtől fogva róluk is lehetett, akárcsak a férfiakról, haláluk után érdemeiket magasztaló gyászbeszédet tartani. Azt gondolod, hogy az asszonyok elszánták volna magukat ilyen nemes cselekedetre, ha nem lettek volna meggyőződve, hogy ennek az arannak a fölajánlása férjeik és gyermekeik sorsának jobbra fordulását szolgálja? A legkevésbé sem!

A házaserkölcöt Szolón is olyan nagyra értékelte, hogy szentesített törvénnyel írta elő, hogy a szülők tartózkodjanak az ágyasoktól született gyermekek fölnevelésétől, s hogy akik feleségükhöz közelednek, ezt a kapcsolatot és érintkezést olyan áhítatos lélekkel és komolysággal gyakorolják, hogy nyilvánvaló legyen, hogy nem kéjvágyból, hanem az utódok miatt közelednek hozzájuk, mert ha ösztöneik elragadják őket, mint a vadállatokat, akkor nem érdemlik meg a jogot, hogy gyermekük legyen.

S említhetnénk-e nagyszerűbb esetet, mint Kheilónisznak, Leónidasz leányának, Kleombrotosz feleségének a példáját? Ez az asszony, mikor férje elítélte apját, aki nehezen viselte el a vejétől elszenvedett jogtalanságot, emiatt sokáig keseregve otthagyta férjét, és apjához költözött, hogy amennyire tőle telik, enyhítse annak szomorú sorsát. De mikor apját a városból száműzték, ő szomorúan, gyászolva és méltatlankodva megszakítás nélkül végig Kleombrotosz mellett élt. Majd, hogy fordult a szerencse, arra kényszerült, hogy apjának könyöröggön Kleombrotosz érdekében, aki Neptunus szentélyébe menekült. El is érte, hogy apja Kleombrotosz életét meghagyja, de azt már nem tudta tőle kikönyörögni, hogy férje a városban maradhasson. Nem engedett atyja kérésének, hogy maradjon mellette, hanem egyik gyermeküket férje kezébe adva, a másikat pedig maga fogva kézen, miután imát mondtak az oltárnál, amely mellett ültek, férjével együtt indult el a számkivetésbe. Tehát házastársi erkölce késztette arra, hogy minden elképzelhető mértéken túl eleget tegyen apja, majd férje iránti kötelezettségének, viszont ha szűz, nem lett volna lehetséges, hogy magatartásával ilyen nagyszerű példát szolgáltasson.

S két másik nő esetét sem hagyhatjuk említés nélkül, akiknek emlékét az utókor sohasem felejtetheti el. Ugyanis mikor Kleomenész és Panteusz társaik segítségével meg akarták ölni Ptolemaioszt, hogy visszaadják az egyiptomi nép szabadságát, mivel tervük nem sikerült, Megalopolisznál rendkívül bátor módon önkezüikkel vetettek véget életüknek. Kratesziklea Kleomenész gyermekeivel, valamint Panteusz hitvese, aki szülei akaratára ellenére követte Egyiptomba száműzött férjét, a férfiak halála után maguk is halálra ítéltetvén, bátor lélekkel vállalták a halált. Panteusz felesége azonban, akinek teste az asszonyokéhoz képest igen erős és magas volt, túlélte Krateszikleát meg gyermekeiket, s mikor ezek meghaltak, hogy testük ne heverjen ott csúfosan, ruhájukat némán, sóhajlás nélkül elrendezte, s meggyőződve róla, hogy már csak egyedül ő van életben, olyan helyzetben, ahogy meg akart halni, egész testét eltakarta, csupaszon hagyott nyaka kivételével, s végül a leghősiesebb módon fejezte be életét, halálában is megőrizve szépségét, amely életében is jellemezte.

A házaselet tisztasága őrizte meg a lakedaimóni nők erényeit is biztosan és sértetlenül a sors igazságtalanságaival szemben. Ezek, ha szűzek maradnak, sohasem nyújthatták volna a bátorság és szeretet oly kiemelkedő példáit. Sőt a barbár cimber nőket is ez a legszentebb erény késztette arra, hogy maguknak sosem múló hírnevet szerezzenek. Mert mikor hírül vették, hogy férjeiket Marius és Catulus levágták, némelyek csecsemő gyermekeiket megfojtották, igen sokan karddal ölték meg magukat, s legtöbben, a nyakukra kötött kötelet az

ökrök szarvához vagy lábához erősítve, ösztökével mozgásra készítették az állatokat, nehogy kénytelenek legyenek a gyalázatos szolgaságot elszenvedni, s tisztességüket beszennyezze az ellenség kéjvágya.

Soha nem felejtheti el az utókor, amit Thümokleia cselekedett, mikor Nagy Sándor elfoglalta Thébait. Mert miután a trákok ennek a leghíresebb és legtisztességesebb asszonynak elrabolták ékességeit, s megkérdezték tőle, hova ásta el ezüstjét és aranyát, ő azt válaszolta, hogy a kertben levő kútba. S a trákot, aki kapzsi vágyában előre dőlve a kút fölé hajolt, az asszony, ahogy eltervezte, betaszította a mélységbe, majd rádobált kövekkel megölte. Erre Nagy Sándor elé vezették, s az megkérdezte, hogy kicsoda. S mikor az asszony azt válaszolta, hogy annak a Theagenésznek a nővére, aki Khairóneínál, a Philipposz elleni ütközetben esett el, válasza és bátor cselekedete Nagy Sándort olyan csodálattal töltötte el, hogy gyerekeivel együtt szabadon engedte.

S Nagy Sándornak és Scipio Africanusnak miért biztosítottak olyan nagy dicsőséget az istenek? Azért, mert ezek elhatározták, hogy a legszemérmesebb életet folytatják. A makedón király megtiltotta, hogy az ellenséges király feleségét, aki szépségével és alakjával olyan mértékben előzött meg minden más királynőt, mint Dareiosz - hír szerint - megjelenésével és szép termetével a többi férfit mind fölülmúlta, s szüleikhez teljes mértékben hasonlatos leányait eléje vezessék, hogy egyetlen pillantást se vethessen rájuk. Mert úgy vélekedett, hogy még nagyobb királyi erény saját magát megfékezni, mint az ellenséget. S gyakran emlegette tréfásan, hogy a perzsa lányok megpillantása szemének fájdalmat okoz. A római hadvezér pedig, mikor elfoglalta a hispániai Karthágót, s a foglyul esettek között egy eladó korban levő, rendkívül szép s nemes családból származó szűz is akadt, a leányt magához hozatta, s atyjának sértetlenül adta vissza. Pedig Scipio Hannibál és Syphax fölött tartott diadalmenetet, s Nagy Sándor, ha tovább él, joggal követelhetne volna magának az egész világ fölötti uralmat.

Mi múlhatja fölül kiválóságában Phókión feleségét? Ez, mikor egy Athénba érkezett ión asszony nyakláncát s különféle, gyöngyökkel ékesített ékszereit mutogatta, így szólt: „Az én ékességem Phókión, aki már húsz éve az athéniaiak fővezére.” S mit mondjunk a Theszta nevű asszonyról, Dionüsziosz türannosz hűgáról, akinek emlékét a szürakuszaibeliek ma is vallásos tisztelettel ápolják? Ugyanis mikor férje, Polüxenosz, a türannosz egyik legelkeseredettebb ellensége, Szicíliából elmenekült, a türannosz, maga elé hívatta hűgát, vádolni kezdte, hogy noha tudott férje szökéséről, erről őt nem értesítette. Ő azonban félelem nélkül így válaszolt: „Annyira hitvány, elvetemült s a férfierények híján levő asszonynak tartasz te engem, Dionüsziosz, hogy ha férjem menekülési tervéről tudtam volna, ne akartam volna őt hajóútján elkísérni és sorsában vele osztozni?”

Dido pedig, akit Maro, a költő hamis váddal illet⁴³, e legszentebb erényből annyi erőt merített, hogy mikor Iarbas feleségül kérte, házasságukat addig halasztotta, míg városát föl nem építette. Majd máglyát emelve, férjének, Sichaeusnak emlékére bevetette magát a lángok közé. S ha ő nem lett volna egy férfi felesége, sem a karthágóiak fényes tetteiről nem olvashatnánk, sem arra nem volna bő lehetőségünk, hogy dicsőségüket a római erénnyel összehasonlítsuk, s nevük múlhatatlan fényét megőrizzük. Hasdrubal felesége, mikor Karthágó lángolt, nehogy a rómaiak fogságába kerüljön, két kicsiny fiát két kezével magához ölelve házuk tetejéről az alatta lobogó tűzbe vetette magát. Nikératosz felesége, nem bírván elviselni a férjén esett jogtalanságot, nagyszerű elhatározással inkább a halált választotta, semhogy el

⁴³ *Dido pedig, akit Maro... hamis váddal illet* - Vergilius az *Aeneis*-ben (IV. ének) elbeszéli, hogy Dido királynő a Trójából Karthágóba érkezett Aeneas szerelmese lett, s mikor Aeneasnak az istenek parancsára tovább kellett hajóznia, bánatában megölte magát.

kelljen túrní a harminc zsarnok önkényeskedését⁴⁴, akiket Lüszaandrosz állított Athén élére. Teuta, az illírek királynője, erkölcsös életének csodájával érdemelte ki, hogy a rómaiakat meg tudja törni és sokáig uralkodhassék a férfiak fölött.

Mert ennek az erénynek az istensége, amely gyakran a barbár lelkeket is befolyásolja, nemcsak a parthus nőt tanította meg a hitvesi hűségre, de az indiai asszonyokat is - ahol egy férjnek több felesége van - arra készítette, hogy vetekedjenek, melyiküket temessék elhunyt féljük mellé, és a győztes férje holtteste mellett, azt átölelve és csókokkal illetve, miután a máglyát erkölcsé dicséretéhez képest semmibe vette, korábbi; ékes köntösében mellette nyugodjék. Alkibiadész ágyasa is hasonló hűséget akart tanúsítani, mikor szerelmesének megcsónkított és temetetlen holttestét, semmi veszéllyel sem törődve, egymaga eltemette, és illő gyászszertartásban részesítette. Ez azután történt, mikor Alkibiadész, hogy az athéniak csatát veszítettek, Pharnabazoszhoz menekült, aki őt, a lakédaimóni vezér, Lüszaandrosz megvesztegetésének engedve, megölette, s fejét, mint az örömteli győzelem jelét, elküldte Lüszaandrosznak.

Ki mellőzhetné, hallgatva róla, Sztratónnak, Szidón fejedelmének feleségét? Ez a nő, látva, hogy férje milyen remegve várja az ellenséges perzsák megérkezését, kirántotta kardját, amelyet a férfi már meg akart fogni, s annak markolatát kezéből kicsavarva, tüstént átdöfte férje oldalát. Majd hogy a holttestet illő módon helyezte, nehogy más ölelését el kelljen viselnie, átszúrva saját keblét, ráborult a halottra. S Xenophón is elmondja *Kürosz neveltetése* című művében, hogy Panthia a megölt Abrodotosz holtteste mellé feküdt, s keblét átszúrva, meleg vérével férje sebeibe öntötte.

Rodogunda, Dareiosz leánya, férje halála után dajkáját, aki neki új házasságkötést javasolt, megölte. Mint a költők elmondják, Alkésztisz Admétoszért önként vállalta a halált. S Pénélope is teljesen tiszta és szemérmes életet folytatva várta annyi éven át távollevő és bujdosó férje hazatérését. Laodameia, mikor meghallotta a Trójánál megölt Próteszilaosz halálhírét, maga sem akart tovább élni. Lucretia, miután tanúságot tett róla, hogy romlatlanul őrizte meg lelkét és férje iránti hűségét, állítását önkéntes halálával erősítette meg. Bilia, felesége annak a Duiliusnak, aki Rómában elsőnek tartott tengeri győzelemért diadalmenetet, mikor férjének egy veszekedés alkalmával szemére vetették, hogy mint öregembernek, bűdös a szája, s ő feleségét okolta, miért nem intette sosem, hogy e baját orvosoltassa, az asszony így felelt: „Megtettem volna, ha nem lettem volna meggyőződve, hogy minden férfinak bűdös és rossz szagú a szája.” Ania nem akart másodszor is férjhez menni, nehogy ha jó férjet ad neki a sors, újra aggódnia kelljen érte, ha pedig rosszat, akkor pedig kénytelen legyen akarata ellenére egy jó férj után a legsilányabbat elviselni.

Mikor az idősebbik Marcellát anyja megkérdezte, hogy örülne-e a férjhezmenésnek, ez azt válaszolta: „Olyan nagyon örvendeznék, hogy másodszor már nem volnék hajlandó rá.” Valéria, a Messalák húga, férje, Servius halála után nem akart ismét férjhez menni, mondván, hogy az ő számára férje még mindig él. Martia, Cato fiatalabbik leánya, oly forrón szerette elvesztett férjét, hogy lemondott arról, hogy olyan új férjet találjon, aki inkább rá és ne vagyonára vágyakoznék. S találhatnánk-e máshol annyi példát az erkölcsi tisztaságra, annyi szent cselekedetnek, annyi mérhetetlen értéket, mint amennyi a házaserkölc forrásából ered?

De miért az ókori példák között kalandozunk, mikor állításunkra itthon is találhatunk elég bizonyítékot? Ha a felséges ARAGÓNIAI uralkodóház, amelyről mindenhol joggal tartják, hogy ragyogása és dicsősége a legkiemelkedőbb, örök szüzességben élt volna, akkor nem tette

⁴⁴ *semhogy el kelljen túrní a harminc zsarnok önkényeskedését* - a Spárta ellen vívott háborújában vesztes Athént 404-ben egy ideig egy harminctagú bizottság, az úgynevezett harminc zsarnok kormányozta.

volna híressé a király és fejedelmek oly bőséges termékenysége, amely több királyt adott a világnak, mint a Hérakleidák vagy Ptolemaioszok családja. S ha szűzi tisztaságát megőrzi e ház, Ferdinánd, Castalia leghíresebb királya sem látja meg a napfényt, akinek uralkodása alatt találta meg egy zsidó ásás közben Hispánia Tarraconensisben, Toledóban a követ, amelyre az volt fölvésve: „A harmadik világban születik meg Isten fia.” S nem született volna meg Alfonz, a legbölcsebb király, valamennyi csillagász között a legkiválóbb, aki a tudományok minden fajtájában a legteljesebb mértékben tájékozott volt, s akinek lelki kiválósága annyi önuralmat kölcsönzött, hogy miután Richárddal, Anglia királyával együtt fővezérré választották, vezértársa halála után, tizedik Gergely pápa idejében, nehogy az emberi tennivalók tömegével megterhelve elveszítse a legmélyebb szemlélődés lehetőségét, tisztségét örömmel letette, s jogáról rendkívüli örömmel lemondott.

Nem születik meg Aragóniai Péter, akit a szicíliaiak, mikor Károly királytól elpártolva a még anyjuk méhében levő csecsemőkkel együtt megölték az idegeneket, főként a gallokat, mindekifelett való kiválósága és igazságérzete miatt királyukká választottak, mikor az Orsiniak és Colonnik között pusztító háborúk zajlottak. S nem születik meg az isteni Alfonz sem, a te nagyatyád, az uralkodók emlékezetes ékessége, s bármelyik királyi erényben a legkiválóbb. S nem lesz az ő gyermeke Ferdinánd, akit apósomnak nevezek, aki azonban a valóságban atyám, s akit bölcsességének teljessége és lelke nagysága tesz valóban hatalmassá, ha Alfonz, akinél nemhogy nemesebb, nagylelkűbb, de még hozzá hasonló fejedelmet sem látott Itália, kötelezőnek tartja magára az örökös terméketlenség parancsát.

Sőt ha utódokkal oly bőven megáldott sógorom is önmegtartóztatást gyakorolt volna, nem dicsekedhetnék oly gyönyörű gyermekekkel, a kis hercegeknek szinte egész seregével Itália. S ha ugyanilyen önmegtartóztató módon viselkedik a mi kedves Alfonzunk, Calabria előljárója, aki - nekem elhiheted - nem fájzott el nagyatyjától, hanem hasonló nagysággal megáldva a nagyatyai név dicsőségét minden téren igyekszik elérni, akkor nem örvendene olyannyira takaros és okos gyermekek csapatának. Ezek között az elsőszülött Ferdinánd oly fennkölt és szerencsés tehetség, hogy - ha megéri - joggal vár rá a királyi korona. Úgy látszik, csak arra született, hogy uralkodjék; ifjúkora óta sereget irányít, csatasort rendez, mesterien tud fegyelmet tartani. S a katonáknak gyűlést tart, ékesszólásával, lendületével s rendkívül rokonszenves egyéniségével hallgatóságát a legnagyobb csodálatra készíti. Hozzá a legnagyobb reményeket fűzhetjük, mert benne egy személyben egyesül az Aragóniai és a Sforza család minden erénye és tehetsége.

S mit mondjak a te kedves Leonórád termékenységéről? Akit, noha uralkodói erényeivel is kiemelkedik, a sors olyan gyermeksereggel áldott meg, hogy nem kell ezután aggódnunk az ő Ferrarájának jövője miatt. Mit mondjak Jánosról, Tarragona egykori királyáról, a felséges Alfonz fivérééről? Hiszen ha nincs neki két fia, egész Hispánia ismét a hitetlenek kezére kerül. Amit maga Ferdinánd, az Aragóniai-ház leghíresebb büszkesége a legkevésbé sem tűrt el, s mikor Isten legteljesebb kegye rendkívüli csodaképp a felséges Izabellának, Hispánia királynőjének férjévé tette őt, amely házasságnál sose lehetne nyugaton illőbbet és elragadóbbat látni, nem kellett többé aggódnia Hispánia jövőjéért. Sőt a mohamedánok uralmára is, amelyet Baetica vidékéről eddig nem tudtak kiszorítani, mindketten versengve törtek rá seregükkel, hogy végképp megszüntessék. S az isteni jóakarát a legnagyobb szerencsés erényeken kívül bőkezűen annyi kedvezést és szerencsét nyújtott nekik, hogy széles körű tevékenységük nagy munkát ró majd a történetírók tehetségére.

Mit mondjak a felséges Alfonz nővéréről, aki Gades királyához adta férjhez lányát, s egyéb fiuk mellett egy jövőző királyé anyja is lett? Ugyanis ez Frigyes császárhoz ment feleségül, s egy rendkívül szerencsés sorsú leányt szült. S innen származott Miksa, Frigyes fia is, e lélekben és erényben kiváló férfiú, aki az uralkodásra s a halhatatlanságot biztosító, dicső

tevékenységre született. S ha a legfényesebb Ausztriai-háznak nélkülöznie kellett volna őt, nem lett volna a galloknak ilyen védnöke, sem a cimbereknek, teutonoknak és germánoknak ilyen megfékezője és ura.

Ó, milyen szerencsés és boldog dolog az utódok és erények termékeny továbbszármaztatása, s ha ez nem jut nekünk osztályrészül, csupán saját nevünk maradandóságáról gondoskodhatunk. Nagyon-nagyon sok szabad idő kellene ahhoz, Beatrixom, hogy az Aragóniai-ház egész családfáját felsoroljuk. De ebből is könnyen fölfoghatod, hogy a tiszta házaserkölc révén mennyi dicsőség és haszon áradt a keresztény társadalomra e legszerencsésebb család révén, márpedig ha ez megmarad a szüzesség mellett, haszontalan, terméketlen és hír nélküli maradt volna. Ennyi érvet szolgáltatott tehát, Beatrixom, részben a természet és az idő, részben a haszon és szükségszerűség s részben a szépség és gyönyör, hogy ne legyél már ezután is olyan makacs. Én pedig, miután a sok beszédőtől ellankadtam, legszívesebben véget vetnék szavaimnak. S most a legnagyobb kíváncsisággal várom, milyen és mekkora szerepre akarsz vállalkozni a szüzesség védelmében.

BEATRIX KIRÁLYNÉ ÉS MÁTYÁS KIRÁLY

BEATRIX KIRÁLYNÉ. Miután a legszentebb szüzesség kiválóságáról és méltóságáról óhajtok néhány szót mondani, nehogy ez, amelyet teljes joggal helyezünk valamennyi többi erény elé, atyámnak rendkívül bölcs és erőteljes szónoklata következtében veszítsen értékéből, és a házastársi szemérem mögé szoruljon, nagyon szeretném, ha bennem nem asszonyi, hanem férfiúi lélek s legpontosabban látó bölcsesség lakoznék, az ékesszólás számos, kellemes vonásával megtetézve, győzhetetlen atyám és legbátrabb férfiak, hogy ne csak a ti várakozásoknak, hanem saját méltóságomnak is eleget tehessek. Hiszen a nekem föltett kérdés nem is emberi, hanem mennyei erényre vonatkozik, s olyannal kell vitatkoznom, aki nem kevésbé ért valamennyi tudományhoz, mint a fegyverforgatáshoz. Így hát nem vagyok annyira meggondolatlan, hogy számot ne vetnék a feladat súlyával, s ne mérlegelném, milyen tekintélyes ellenféllel vagyok szemben.

Igaz, hogy előzőleg lezajlott összecsapásaink s atyám isteni ihlet alapján elmondott szavai engem visszariasztanak. S még hozzá olyan mértékben riasztanak vissza, hogy magamat talán hallgatásra kényszerítettem volna, ha nem kellett volna hallanom, hogy a szüzesség méltóságát nem kis mértékben megkisebbitették, és ezért nem döntöttem volna úgy, hogy azt minden erőmmel megvédelmezzem, nehogy olyannak látsszam, aki nem óhajt állást foglalni abban a kérdésben, amelyet fölvetett. S ha ezt a dolgot nézem, már nem is bánt, hogy nőnek születtem, mert ha atyámmal szemben, reményem ellenére, meg kell hátrálnom a vitában, akkor is, az asszonyi természet alapján, jogom van a bocsánatra. Azonban nem kis mértékben erősíti meg lelkemet s növeli meg reménységemet az igazság legszentebb istensége, elsősorban pedig isteni atyám előadása, amelyből, úgy vélem, sokat tanultam, és sok mindent használhatok föl állításom védelmére. Hiszen ez számomra olyan volt, mint a sötétben az ember előtt vitt fáklya, amely megmutatja az utat, úgyhogy nem kétlem, hogy a szüzesség elsőségét képes leszek megvédeni.

Először is azonban, nehogy a könnyebbik oldaláról közelítsem meg a kérdést, nem szeretném, ha bárkiben is az a vélemény támadna, hogy én a szüzesség méltóságát védelmezve azt a látszatot keltem, hogy bizonyos mértékben szembekerülök a legszentebb házasság intézményével, s hivatásom és kötelességem ellenére azzal szálllok szembe, aminek törvénye engem is elkötelezett. Így hát segítsen az istennők ama leghatalmasabb királynője, az ég és föld kormányzója, Krisztus jegyese, a legszentebb tisztaság páratlan bizonyítéka, akinek oltalma alatt meg lehet őrizni a szüzesség valamennyi jogát, s úgy ihlesse mindenekelőtt isteni

lényében bízó lelkemet, hogy ki tudjam fejteni, legfelségesebb atyám és az előjárók vára-
kozását kielégítve, hogy Isten szemében mekkora érték a legszentebb szüzesség. S úgy
segítsen engem az egyszülött, legjóságosabb és leghatalmasabb Krisztus is, aki legszentebb
anyját örökös szüzességgel ajándékozta meg.

Ti végighallgattatok legbölcsebb és nagylelkűségben legkiválóbb atyám szavait, hogy az
érvek milyen túláradó bőségét s az adatok mekkora tömegét felsorolva elmélkedett a ház-
élet tisztaságáról. S mivel véleménye szerint kötelességünk Isten termékenységét utánoznunk,
aki mindennap új dolgokat hoz létre, s jóindulatával megőrzi a dolgok valamennyi fajtáját,
kérésünkre mennyi mindent elmondott a világ teremtéséről, az angyalokról, az ember Istenhez
való hasonlatosságáról, ami, noha eddig sosem hallottuk, s így nehezen tudtuk fölfogni,
mindamellettt értelmünk számára rendkívül üdvösnek bizonyult. S végül a természet, az idő, a
szükségyszerűség, a szépség, a gyönyörűség és a haszon jogára hivatkozva - helytelenül -
kimutatta, hogy a házaselet tisztaságát többre kell becsülnünk a szüzességnél. S az érvelés-
ben megnyilatkozó roppant tehetség és isteni bölcsesség alapján joggal lehetett az a
véleményünk, hogy Isten akarata tette meg őt királynak.

Mínthogy azonban én, vele szemben, folyvást azt fontolgattam, hogy az igazság követel-
ménye szerint mennyire igaz, mennyire jó és méltányos az én véleményem, most mindezt,
legkegyesebb atyám szíves engedelmeivel, nektek a lehető legrövidebben előadom, s szeret-
nélek megkérni, hogy elúzva minden fáradságot, a ti Beatrixotok iránt érzett szeretet
jegyében, frissítsétek föl lelketeket, s ha már minket ebben a csatában összeeresztettetek,
hallgassatok még nagyobb figyelemmel, s a hallottakat mérlegeljétek még gondosabban.

A legszentebb szüzességet, amelynél a halhatatlanságra méltóbbat nem találhatunk, ahhoz
képest, hogy a legcsodálatosabb boldogsággal azonos, senki sem képes méltó módon dicsérni,
s hogy milyen magasra kell értékelnünk, azt még a legátfogóbb emberi szellem is aligha képes
belátni. Mert semmire sem szükséges nagyobb igyekezettel és buzgalommal törekednünk,
mint arra, ami lehetővé teszi Isten megismerését és utánzását - mert ebből származik minden
boldogságunk - nyilvánvaló, hogy életünk boldogságához semmi sem szükséges annyira, mint
a szent szüzesség. Ez ugyanis, kioltva a kéjvágyat, a kívánságot visszaadja az értelemnek, és
szellemünket a legkészségesebb és legnagyobb elevenséggel tölti meg. Mindig Isten meg-
ismerésére s az iránta való engedmességre buzdít, és amit az emberi szellem nem képes
megismerni, saját különleges, csak neki adott joga alapján fölfogja, mert nála rövidebb út nem
vezet Isten megismeréséhez.

Van bizonyos kölcsönös vonzalom a test és lélek között, olyan megbízható kapcsolat, amely
semmi olyan vonást nem tűr el, ami a testben és lélekben nem közös. Mert ha lelkünk
haragszik, ha fájdalmat érez, ha örvend, ha remél, ugyanilyen állapotba kerül a test is, arra
kényszerülve, hogy ezt viselkedésével, mozgásával ki is fejezze, hiszen a szomorú emberek
tekintete szomorú, a vidámaké vidám. Ellenkező esetben is, ha a testet sérelem éri, vele együtt
szenvet a lélek is. Az embert mozgató dolgok pedig a fölfogás, a képzelet, a kiválasztás, az
akarat és a vágy. Ezek mind a fölfogásra és vágyra vezethetők vissza, mivel fölfogásunkat a
képzelet és érzékelés irányítja, s ha valamely dolog tudomására jut, az akarat, a harag és
megkívánás a vággyal, a kiválasztás pedig mindazzal törődik, ami a fölfogás és a vágy közt
van. Mert először az mozgatja meg, amit érdemes megkívánni vagy megérteni, viszont a
fölfogást az hozza működésbe, ami valóban jó s ugyanakkor maradandó, a vágyat viszont a
megjelenő jó és gyönyörködtető, amit élvezetnek nevezünk.

Így tehát a szüzesség olyan megnyugvást és békét támaszt az emberben, hogy ez sosem
engedi, hogy őt a legfőbb jó parancsától eltérítsék, rendbe szedi a lelket, megvilágosítja az
észt, elúzi a homályt, és földeríti az értelmet, emellett az emberi lelket meg is tisztítja. Így
mintegy Istennek épít és szentel templomot, és ezt szentélyként tárja föl valamennyi erény

számára, de nem engedi ezeket előbb belépni, csak ha illő módon megtisztultak. Ugyanis minden erényhez tapad valami szenny, s ezek nem képesek eléggé megnyerni Isten tetszését, ha nem lesz lényegük az önuralom és a tisztaság. Mert minthogy Isten a legfőbb egyszerűség és a legragyogóbb erkölcsi tisztaság, nem tetszhetnek neki, ha nem romlatlanok és nem ragyogóan tiszták. A szüzesség pedig nemcsak a többi erény királynője, hanem tiszteletre méltó és szent főpapja is.

S amíg a többi erény szemmel láthatóan az ember hatalmában van, egyedül a szüzesség teljes egészében égi és isteni, amely az égből isteni elhatározás révén száll le az emberi lelkekbe, s ezeket tisztán és folttalanul őrzi meg, s nem engedi, hogy őket bármilyen romlás is beszennyezze. Így tehát ez az égi erény annyi kecsességet és ékességet kölcsönöz a többinek is, hogy sehol sem lehet megtalálni ezek tartózkodási helyét, csak ott, ahol vagy ő, vagy kísérője és szolgálóleánya, a szemérmesség uralkodik. Mit ér ugyanis az igazság, mit a bátorság, kegyelet, hűség, mit a bőkezűség s végül mit a bölcsesség, ha nem a mértékletességből és tisztaságból meríti erejét? Ó, jaj, hány embert is láthatunk, akik nem közepes bölcsességgel s a tudományokban való nem csekély jártassággal vannak megáldva, sőt ezen felül még kiválóak, igazságosak és jóindulatúak is, és hány olyat, aki türelmes, serény és megbízható, s akikben ennek ellenére nagyon kevés vagy egyáltalán semmi önuralom nem található, hogy az erkölcsi tisztaságról ne is beszéljek. Mindamellet még észre fogod venni, hogy idővel kimerülnek bennük ezek az erények, amelyek, ha személyükben ragyogó és szép szállást találnak, nyilvánvalóan még sokkal több és hasznosabb gyümölcsöt hoztak volna.

Hogy ez az állítás mennyire igaz, azt a következő példák is szemléltethetik. Mennyire növelte volna Hannibál hírnevét, ha Salapiában lemond az ottani asszony szerelméről! Mennyire kiválóbb lett volna Sulla, ha nem kedveli annyira a vérengzést és Nikopoliszt! Mennyivel tisztábban ragyogna Caesar neve, ha nem válik Kleopátra engedelmes rabszolgájává! Mennyivel kiválóbb lett volna Augustus, ha a tizenkét isten hírhedtté vált lakomáin⁴⁵ nem viselkedik olyan züllött módon! S a mi korunkban is hány fejedelmet lelhetünk, akik miközben másoknak parancsolnak, saját magukon a legkevésbé sem képesek uralkodni? Joggal mondhatjuk, hogy egy uralkodóban nem is találhatnánk ennél visszataszítóbb vonást. Egyesek otthon vagy a nyilvánosság előtt olyan fennköltten viselkednek, mintha minden látogatás szerint már örökös hírnevet szereztek volna maguknak, s közben vagy egy visszataszító ringyóval, vagy valami közönséges nőszeméllyel szerelmeskedve szennyezik be magukat. Sőt gyakran nem is ismeretlen filozófusokról és főpapokról kél szárnyra a hír, hogy a mérték-telenség bűne rontotta meg őket, sőt másokról is, akik egyéb erények révén életükkel nem megvetendő példát nyújtottak.

Minthogy ez a helyzet, elég világosan megérthetitek, hogy erkölcsi tisztaság nélkül a többi erény vagy nagyon keveset, vagy semmit sem tud elérni. Most pedig, miután atyám már kitanított a mélyebb filozofálásra, mert oly éles elméjűen és hosszan beszélt az anyagról és a monaszról, egy találó és ideillő hasonlattal fogom előttem megvilágítani, hogy a legszentebb szüzességnek milyen jelentősége van. Mert amiképpen egy bizonyos anyag annál értékeesebb, minél könnyebben formálható egyetlen alakká, amiből végül is, mint az égitestek tömege igazolja, a végső tökéletesség következik, mert ez az anyag, mivel nincsen benne önmagával ellentétes elem, saját magától olyan alakot vesz föl, amellyel kezdettől fogva összekapcsolódott, úgyhogy sosem lehet más formájúvá alakítani, és sosem szenved semmiféle romlást, éppúgy nem kell a szent szüzességnek sem, amely Istenhez tapad, hogy tőle kapja meg végső formáját, semmiféle romlástól tartania.

⁴⁵ *Augustus... a tizenkét isten hírhedtté vált lakomáin* - Suetonius szerint így nevezték Augustus császár titkos asztaltársaságát, amelynek mulatságain a vendégek isteneknek és istennőknek öltözve jelentek meg.

Mármost ha valami ellentétes elemet észlel magában, és ezért feleségül megy egy férfihoz, alakjának gyengesége miatt szükségszerűen kísértés környékezi, s áldozatává válik a vészes változásnak. Mit kellene tehát jobban kívánnunk nekünk s mindazoknak, akiknek az isteni ajándék ezt megadta, mint hogy lelkünket, amelyet Isten szűziesnek alkotott, szintén följajnljuk az örökkévaló Istennek, akitől annyi fény és kegyelem árad rá, hogy soha semmiféle nyomorúság nem fogja megkínózni. S ha ez a hasonlat sem győz meg eléggé, vegyének például a monaszt, vagyis az alapegységet, amelyhez a szüzességet a legmegfelelőbb módon hasonlíthatjuk. Mert amiként a monasz egyedülvaló és egylényegű, egyetlen szám sem alkotja, s maga sem szám, hanem a számok alapja és kiindulópontja, lényegében ilyen a romlatlan szüzesség is, amely, nehogy beszennyezze magát, nem hajlandó semmi mással összevegyülni. Ezért hasonlították az ókori filozófusok Pallaszt a monaszhoz, mert nem kettőből, azaz nem két lény kapcsolatából, hanem egyedül Juppitertől született. A kettes szám ugyanis, amelyből a térben megjelenő kocka származik, romlást és befejezetlenséget, míg a páratlan szám befejezett tökéletességet jelent. Ám nehogy azt gondoljátok, hogy ezt a ti Beatrixotok csak az alkalom kedvéért magyarázza így. Vessétek ezt össze Noé bárkájával, s könnyen megérthetitek, hogy a kettes szám, amely a házasságot jelképezi, mennyivel értéktelenebb a szüzesség-nél, sőt mennyire szerencsétlen. Ugyanis az állatpárok, amelyeket a bárka befogadott, tisztátalanok voltak, míg amelyeknek száma hét vagy páratlan volt, tiszták, azért hogy az özönvíz elmúltával Noénak legyen olyan jószága, amelyet Istennek első áldozatként följajnlhat. S ezt a legbölcsebb férfiú nem meggondolatlanul cselekedte. Ugyanis a kettes szám, a házasság kapcsolat népesíti be a földet, a szüzesség révén azonban az isteni trónt és az egyházat tudjuk kifejezni, amelynek magánosok és házasságok egyaránt tagjai.

Ha ezt a képet nem találjátok meggyőzőnek, íme, itt egy másik, s egyáltalán nem alsóbbrendű. Miért van, hogy a szentélyben levő főangyal, az áldozati ajándékokat, a frigyládát, az áldozóasztalt, a tömjént- és gyertyatartókat mindig színaranyból készítették - amit a görögök - obruszának neveznek -, és ezüstöt a szentélybe nem volt szabad bevinni? Nemde azért, mert a legszentebb helyen csak a legtisztább anyagból készült dolgokat lehetett elhelyezni? Ez a tény eléggé meggyőzhet minket arról, hogy az égi udvarba semmi sem illik jobban, mint a szüzesség, amelyet joggal és éppúgy nem alaptalanul többre tartanak valamennyi más erénynél, ahogy az aranyat minden egyéb fémnél.

Mert aki a testbe vet, az romlást, aki a lélekbe, az örök életet arat. Mert akik a test szerint valók, a test szerint gondolkodnak, akik viszont a lélek szerint valók, a lélek dolgait fogják föl, s így a test alapján való gondolkodás a halál, a lélek alapján való gondolkodás a béke és az élet. Tehát a legteljesebb mértékben igaz ez a kijelentés: „Ha a test szerint éltek, meghaltok, ha a lélek erejével a test cselekedeteit megsemmisítitek, örök életetek leszen. Mert akiket Isten lelke vezérel, azok nyilvánvalóan Isten gyermekei.”⁴⁶ Isten lelke pedig senki olyat nem vezérelhet, aki erejéhez képest nem utánozza az ő szentségét, s nem őrzi meg testét és lelkét folttalanul. S ehhez semmi sem segíthet hozzá, kivéve magát a szüzességet, amely a testet, mint valami áldozatot, élővé, szentté s Isten előtt fölöttebb kedvessé teszi. Mert ahogy az apostol mondja: „A test és vér nem birtokolhatja Isten országát, s a romlás nem nyerheti el a halhatatlanság örökségét.”

Hallgasd meg, ami a Jelenések könyvében elhangzik, ezt a valóban isteni kinyilatkoztatást: „És láttam, és íme, a bárány ott állott a Sion hegyén, és vele száznegyvennégyezren, akiknek homlokára föl volt írva az ő neve, és az ő atyjának neve. És hangot hallottam a mennyből, mint sok víz zúgását és hatalmas mennydörgés szavát, és a hang, amelyet hallottam, olyan volt, mint mikor a hárfások játszanak az ő hárfáikon. És énekeltek mintegy új éneket Isten széke előtt és a négy élőlény és a vének előtt, és senki sem tudta megtanulni az éneket, csak

⁴⁶ *Ha a test szerint éltek...* - Róm 8, 13-14.

az a száznegyvennégyezer, akik áron vétettek meg a földről. Ezek azok, akik nőkkel nem szennyezték be magukat, mert szüzek, ezek azok, akik követik a bárányt, ahova csak megy. Ezek áron vétettek meg az emberek közül zsengéül az Isten és a bárány számára. És szájukban nem találtaték hazugság, mert ártatlanok az Isten trónja előtt.⁴⁷ Így szól az apostol. Nem szeretném, ha nem emlékeznének rá, nagylelkű vezérek, amit kevéssel ezelőtt érintettem, hogy valamennyi erény létét a lélek legmélyebb alapját és legmagasabb csúcsát jelentő önuralom és szüzesség biztosítja. Mindenki tönkremegy, aki nem talál rá erre a szilárd alapra.

Ennek köszönhető, hogy minden egyes tárgyból származhat erény. Ez kiirt ugyanis mindent, ami bármely tekintetben támadja az erényt, és mivel Krisztus igazi mása, azt rendeli, hogy testünket, kívánságainkat és bűneinket mi is feszítsük keresztre, hogy hasonlóképpen szenvedjünk, mint a mi Megváltónk. Mert mi lehet érdemesebb szenvedés, melyik büntetés lehet kellemesebb és melyik állapot édesebb, és végül is mi lehet gazdagabb jutalom, mint Krisztushoz hasonló módon szenvedni Krisztusért, hogy vele együtt mi is kétségtelenül az égi birodalom örökösei lehessünk. Nemde, úgy vélitek, hogy János istentől ihletve mondta e szavakat: „Ne szeressétek e világot, sem azokat, amik a világban vannak. Ha valaki a világot szereti, nincs abban szeretet az atya iránt. Mert mindaz, ami e világban van, a test kívánsága és a szemek kívánsága, és a vagyonnal való kérkedés nem az atyától van, hanem a világból. És a világ elmúlik, és annak kívánsága is; de aki Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké.”⁴⁸

Ez igazolja, hogy egyedül a szüzesség képes megtanítani a világ megvetésére és a vágy megfékezésére, s minden fokon és minden nemnél övé az elsőség, mert önmagában annyi tekintélye van, hogy egymaga annyit képes elérni, mint a többi erény együttesen. Mert amiként minden egyéb tevékenységtől függetlenül ez boldogít minket, ugyanúgy minden munka a szüzesség, az erkölcsösség, önmegtartóztatás és tisztaság nélkül tökéletlen marad. Ezért, mikor azt olvassuk az Énekek énekében: „A te csemetéd gránátalmás kert almaterméssel”⁴⁹, és ami utána következik, mindebből kitetszik, hogy valamennyi erénynek a szüzesség a forrása. Ezzel szemben viszont a házastársi szemérem nem oly tette készen és akadálytalanul követi és utánozza Istent. Ebben akadályozza a férje iránti szeretet és a gyermekeihez való ragaszkodás, és mivel általuk gyökereivel a világhoz kötődik, s elég gondja és aggodalma van, gyakran arra kényszerül, hogy a hírvágy vagy pénzvágy, vagy olykor a kéjvágy miatt ragaszkodjék ehhez a világhoz.

Ha egy asszonynak derék férje van, jobban szereti, mint kellene, s kárhozatos módon nemegyszer elszakad Isten szeretetétől. Ugyanis a csábításnak ez a fajtája rendkívül gátolja az emberi szellemet. Viszont ha rossz férje van, akkor szenved, állandóan kétségbeesés gyötri, haragtól emésztődik, és a belső sorvadás tönkreteszi. Ha gyermekei vannak, ezeket sajnálatos módon szereti, mert bennük saját mását fedezi föl. Rendkívüli reményeket táplál felőlük, nemritkán gőgös és büszke gyermekeire, s túlságos jókedvében vagy elbizakodottságában szinte az eszelősség határáig ragadtatja magát. Ezután már nem figyel Istenre, csak gyermekeit nézi, s minden reményét a világba veti.

Egy nőnek gyakran sokkal jobb volna a sorsa, ha sosem lettek volna gyermekei, vagy ha voltak is, el kellett volna válnia tőlük. Ha viszont nincsenek gyermekei, szálnalmas kívánság perzseli, mindig azt kívánja, hogy legyenek, és azt akarja, ami nem mindig válik hasznára. Szidja sorsát és sóhajtozik, siratja az üresen maradt ház szerencsétlenségét, fél, hogy kihal a családja, s hevesen gyötrődik, hogy kölcsönös szerelmüknek nincsenek zálogai. Gyakran

⁴⁷ *És láttam, és imé, a bárány ott állott...* Jel 14, 1-5.

⁴⁸ *Ne szeressétek e világot...* - 1Jn 2, 15-16.

⁴⁹ *A te csemetéd a gránátalmás kert...* - Én 4, 13.

olyan zavarodottság vesz rajta erőt, hogy ritkán gondol Istenre, s ha gondol is, nem tudja teljes szívéből szeretni őt. Ugyanezt mondhatjuk egy férjről is. Mert senkit sem szeret Isten, aki őt nem egész szívével és lelkével szereti. Ezt kívánja meg ugyanis az isteni és emberi összetartozás törvénye. A szűz ugyanis az ég urának, a feleség viszont férjének igyekszik tetszeni, mert a feleség testével nem ő maga, hanem férje rendelkezik. Hasonlóképpen a férj sem rendelkezik saját testével, hanem a felesége. Ebből következik, hogy a szűz sokkal biztosabban jár Jézus Krisztus nyomában, mint a férjes asszony, s majd életét is az éghez illőbbnek és értékesebbnek ítélik.

Most pedig, kegyes engedelmeddel, legédesebb atyám, hadd kapjak én is jogot arra, amit beszédedben te is megtettél, vagyis hogy szavaim igazságát saját példámmal is bizonyíthassam. Mielőtt Isten engem nagyszerű felséged mellé rendelt házastársul, s az életben szövetségesevé, az uralkodásban pedig társává tett, hidd el, hogy meggyőződéseim szerint angyalokhoz illő módon éltem. Ugyanis minden időmet, azon kívül, amit testem ápolására fordítottam, a legszentebb dolgok tanulmányozásának áldoztam. Hajnalban keltem, a nap első részét vallási kötelességeimnek szenteltem, és azonnal istentiszteletre mentem; s míg a mise tartott, elmém egyáltalán nem kalandozott el, és lelkem sem vált figyelmetlenné. S miután úgy véltem, hogy legfontosabb, Istennek járó kötelességemet teljesítettem, különböző tudományok tanítói kerestek föl. A legkiválóbb tudományok tanulmányozásában tanulótársaim is voltak, mégpedig fivéreim, s lelkem rendkívül felfrissült a lecke után velük folytatott vitatkozásban.

Azután legnyájasabb atyánk üdvözlésére siettünk, és miután köszöntöttük, s a látogatástól és a beszélgetéstől fölüdültünk, elbocsátott. Én azután felügyelők, egy szent életű asszony vezetésével vagy a festett ruhák művészi elkészítését, vagy a gyapjú báborszövetek kidolgozását figyeltem. Kilenc óra tájban leheveredtem, és vagy folyamatos tanulással, vagy valami másféle, bölcs és vallásos tárgyú beszélgetéssel üdítettem föl lelkemet és testemet. Ezután megismételtem a szentmisét és szentleckét, mellyel így eltöltöttem a nap nagyobbik részét. Ezután végigjártam a csarnokot, majd sétálgattam az oszlopsorok között, s a legnagyobb kerteken át, melyekben atyám mindenhol egy-egy istenszobrot állíttatott föl, azért, hogy bárhol tartózkodjunk is, szellemünk sose kalandozzék el az Isten szemléletében való elmélyedéstől. Az este beköszöntével behívtak a szent szertartásra, amelyről sohasem lehetett távol maradni. Vacsora végeztével sem valamely szemérmes olvasmány fölolvasása nem maradt el, sem az üdítő beszélgetés.

Az álmat nem nagyon hívogattuk, de az hívatlanul is meglepett. S mit szólsz hozzá? Az éjszakát éppen olyan nyugodtan töltöttem, mint a napot, s nemcsak napközben, hanem éjszaka is állandóan Istennel foglalkoztam. Nem kerülhettem olyan helyre, ahol gondtól és aggodalomtól mentes lelkem Istentől elszakadt volna. Mert nem tudtam elképzelni, hogy Istennél vajon mit szerethetek jobban, és nem ismertem más örömet, csak azt, amellyel az Istenben való elmélyülés megajándékoz, és nem akadt semmi, ami a földön visszatartott volna a világ szeretete miatt. Később, mikor Isten döntése folytán feleséged lettem - hadd vallhassam be őszintén, atyám, amit úgysem tagadhatok le -, a te mérhetetlen szerelmed és legizzóbb ragaszkodásod gyakran visszaszólitott a gondolathoz és a világi vágyakhoz. A vágyhoz, hogy legalább egyetlen fiaskánk szülessék, aki mindkettőnk reménységét beváltja, s hogy uralmunkat a legédesebb örökös vegye át, aki után nem is annyira magunk, mint az északon élő népek érdekében kell vágyódnunk. Amikor láttuk, hogy az égi kegyelem nem nyitja ki kapuját a mi kívánságaink előtt, még mindig ez a vágy fűt, és reményünket az isteni könyörületességbe és jóindulatba vetjük.

Ha itthon vagy, elragad kedvességed és legédesebb ragaszkodásod, amikor a legkülönbözőbb módokon igyekszel bennem a derűt és vidámságot tartóssá tenni. Nekem pedig kötelességem, hogy irántam tanúsított, kimondhatatlan vonzalmadat hasonló igyekezettel viszonzom. Ha

pedig valamit együtt akarunk megvalósítani, sosem mulasztjuk el, hogy (amint illő is) teljes szívünkkel Istenhez forduljunk. Az emberi értelem gyarlóságánál fogva ugyanis nagyon is sokfelé figyel, s így elveszti erőit, és a szent házassággal járó kötelesség gyakran arra készteti, hogy elfeledkezzék Istenről. Ugyanis ha külföldön vagy, és ott folyatsz háborút, csak a te épségedért aggódok, és lelkemben olyan veszedelmektől féltetek, amelyek nem is léteznek, de engem mégis rettegésre kényszerítenek.

De vajon miért mondom el mindezt? Azért, hogy ezzel még világosabbá tehessem előttetek, hogy a szüzesség az Isten szolgálatára legalkalmasabb állapot, melyben a róla való elmélkedésből nem könnyű valakit kimozdítani, míg viszont egy feleség már nem rendelkezik önmagával, mert férje tetszésére vágyik. Mert aki a testbe vet, a testből romlást arat, aki azonban a lélekbe vet, a lélekből örök életet nyer. Egyébként az is megtörténhetik, hogy nemcsak a meg nem engedett, hanem a törvényes szerelem is annyira mérgező hatású, hogy a lelket teljesen elgyengíti, az emberi értelem fényét kioltja, ezért a házasságot nem úgy kell fölfognunk, hogy ezzel visszatérünk a test szolgátságába. Ugyanis, mint az apostol mondja, nem olcsó áron vétettünk meg, hogy az emberek szolgálói legyünk, hanem Krisztus legdrágább vére szabadított meg minket a halál szolgátságából, s ajándékozott meg az arany szabadsággal, és Krisztus mint bárány, érettünk föláldoztatott⁵⁰. Valahányszor a gyönyör ravasz vágya lelkünket megkönyékezi, azonnal eszünkbe kell, hogy jusson: „Vajon mit is cselekszünk, hová is süllyedünk, miféle örület ragad magával? Isten fiának a legártatlanabb vére árán váltattunk meg, ne maradjunk továbbra is a harag gyermekei, s ne kelljen szégyenkeznünk és félnünk azért, hogy - mivel nem becsültük meg oly drága Megváltónkat - visszazuhanunk korábbi nyomorúságunkba.”

Jézus Krisztust képzeljük magunk elé, könyörögve hívjuk a legdrágább nevet, amely minden név fölött való, amelynek említésére mindenek megrémülnek, a démonok és egyéb élőlények térdei meghajolnak, eltávoznak a csábító gyönyörök ravasz mesterkedései, s fősorakoznak az erények üdvöt hozó védőseregei. Arra is gondolnunk kell, hogy mi az élő Isten temploma vagyunk, ahol bármely bűn elkövetése istentelen és kárhozatos dolog. S hogy milyen mérgező lehet az emberi kéjvágy, azt József tanúsíthatja előttünk⁵¹, aki mivel nem akarta az egyiptomi nőt érinteni sem, elfutott a keze közül, s mintha egy veszett kutya harapta volna meg, köpenyét is eldobta, melyet a nő megérintett, nehogy a mérge megfertőzze.

Ugyanígy Péter is, amaz égi kapus, akit Krisztus akarata az Úr népe legfőbb papjává tett meg, aki ismerte a házaseletet⁵², gondosan intette a férfiakat, hogy az asszonyi testnek adják meg a tiszteletet, mert a feleséggel való érintkezésnél fontosabb az önmegtartóztatás. S noha mindenkinek azon az úton kell járnia, amelyre Istentől elhivatott, mégis a férfinak és nőnek egyaránt arra kell törekednie, hogy ha Krisztus születését utánózni nem is lehet, legalább példáját kövessék. Mert ha ő szűzen egy érintetlen szűztől született, ez nyilván Isten akaratából történt így. Tehát az emberi lét föltétele és feladata az ő nyomainak a követése. Ó, milyen dicső dolog, ha az ember azt a vágyát nyilvánítja ki, amelyben Krisztus utánzásának a lényege valósul meg! A herélteknek három fajtája van. Az első, akiket a természet alkotott ilyenek, a második, akiknek férfierejét emberi erőszak vette el, a harmadik, amely Isten szemében a legkedveltebb, azoknak a csoportja, akiket nem a szükség, hanem saját akaratuk fosztott meg férfiasságuktól. S aki ilyen, az eljutott a hit és erény legmagasabb fokára, mert Isten legtisztább szentélyévé vált, s önmagát ajánlja föl Istennek égő áldozatul.

⁵⁰ *nem olcsó áron vétettünk meg...* - 1Kor 7, 23.

⁵¹ *azt József tanúsíthatja előttünk* - Ter 39, 7-13.

⁵² *Péter is...* aki ismerte a házaseletet - 1Pt 3, 7.

Vannak persze néhányan, akiknek teste érintetlen, de a lelke romlott, s erre legtöbb példát az asszonyok közt találhatunk. De csak az a szüzesség a Krisztusnak hozott igazi áldozat, amelynek lelkét sem szennyezte be semmiféle bűnös gondolat, s testét sem gyalázta meg a kéjvágy. A házaselet erkölce azonban a lélek bizonyos beszennyezése nélkül nem képzelhető el, mivel itt az egyik fél a másik uralma alá van vetve, úgyhogy ezt az állapotot semmiképpen sem lehet a szüzességhez hasonlítani. Amint ezt Sámuel példája bizonyítja⁵³, aki noha Isten kiválasztotta volt, házasságában mégis gyermekeket nemzett, akiket Isten nem kedvelt. Ezzel szemben Jeremiás és Keresztelő János azért szenteltettek meg már anyjuk méhében, és ezért voltak olyan kiváltságos helyzetben, mert elrendelt sorsuk a szüzesség boldogsága volt. Az isteni Szűz Máriáról pedig azért nem merünk említést tenni, mert őt a kegyelem oly teljessége vette körül, amelyen hitünk szerint soha egyetlen folt sem esett. Mert kiről hallottad, hogy megszületése napja előtt már megszenteltetett, kivéve azokat, akiket az egészen korai szüzesség már anyjuk méhében szentté és élővé tett? Ekkora kegyelmet és csodát ugyanis nemhogy a házastársi szemérem, de egyetlen erény sem tud előidézni.

Ezt a kijelentést János evangélista igazolja, s ő erősíti meg azt a véleményt, aki, miután a Krisztusban való hit szűzen talált rá, megmaradt szüzességében. S Istentől még több szeretetet érdemelt ki, és az Úr kebelén nyugodott, ahol Isten kegyelméből sok minden tárult föl előtte. Jézust, mikor a parton állt, az apostolok nem tudták fölismerni⁵⁴. Egyedül János ismerte föl - szűz a szüzet -, s ő, a szűz, fogadta magához Isten szűz anyját, akit fia az ő oltalmába ajánlott. Ezért mondta az Úr Péterhez fordulva: „Azt akarom, hogy ő így maradjon, s mit tartozik ez terád.”⁵⁵ Ezért terjedt el a beszéd a testvérek közt, hogy ez a tanítvány nem fog meghalni. Ennek alapján pedig fogadjátok el most, legderekabb férfiak, komoly bizonyítékul, hogy a szüzesség nem hal meg, csak mintegy elszunnyadva megy át a másik életbe. Ugyanis János a mi Megváltónk szenvedése után hatvankilenc évig, Traianus uralkodásáig élt. Tertullianus is azt tanúsítja, hogy őt Nero parancsára egy forró olajjal telt hordóba dobták, s abból tisztábban és elevenebben lépett ki, mint ahogy belé került.

Hallgasson el tehát a többi erény, ha azt hallja, hogy a szüzességről folyik a szó, miután ez mindegyikük talapzata és lehető legszilárdabb alapja. S ezen felül milyen okból van az, hogy a kétneűek, a vétkesek s az elűzött asszonyok férjei, miként nálunk a szent törvény előírja, nem nyerhetik el a papi tisztséget? Ezzel szemben, akinek felesége szűzen maradt, az minden szent szertartáson részt vehet, míg azokat, akik özvegyet vesznek feleségül, a szertartásokról kitiltják. Hasonlóképpen az ókorban is az eleusiszi istennő és Diana szertartásaira egyetlen szemérmetlen férfit vagy rossz hírű nőt nem volt szabad bebocsátani. Ezen kívül a mi korunkban sem lehet a szentségekbe beavatni senkit, ha nem volt szűz, és ha az apácák szent zárdáiban meg is engedik, hogy özvegyek is belépjenek, őket inkább a szolgálattétel s nem a szent szertartásokon való részvétel végett fogadják be. S nemde azért, mert Istennek egyetlen áldozat sem tetszik kellő mértékben, ha az nem szüzesség révén lett ékes és áldozatra alkalmas.

Joggal és megérdemelten tiltják el a szertartásoktól azokat, akiket valamilyen szemérmetlenség bűne bélyegezett meg. Isten templomában ugyanis mindennek ékesnek és tisztának kell lennie, s ha valami nem ilyen, nincs az a szertartás, ami az engesztelést érvényessé tehetné. Ha túl nagynak látszanak a szüzesség eddig említett kiváltságai, ahhoz vajon mit szóltok, hogy miközben a szüzességről vitatkozunk, az elmondottakat olyan megemlézésre méltó s a mi álláspontunkat erősítő tényekkel is kiegészítjük, amelyeket bár hitetlen, de

⁵³ Amint ezt Sámuel példája bizonyítja - 1Sám 8, 1-3.

⁵⁴ Jézust, mikor a parton állt... - Jn 21, 4.

⁵⁵ Azt akarom, hogy ő így maradjon... - Jn 21, 23.

egyébként rendkívül tanult férfiak örökítették meg írásban. Az egyiptomiak azt hitték, hogy Isten lelke közeledik a szűzhöz, s indítja meg benne az utód fejlődését, viszont a férfi teste egyáltalán nem képes ilyen összekapcsolódásra és egyesülésre. Ez a vélemény pedig, ha komoly megfontolás alapján vesszük tudomásul, nem kevés igazságot fejez ki a mi igaz hitünk tanúságtételéből, hiszen kételkedés nélkül el kell hinnünk, hogy Isten fia egy szűzben a Szentlélek által fogantatott. S ezt nemcsak annyi prófétai kijelentés, annyi jósige, a Szibillák annyi jósverse jövendölte meg előre, hanem még hitetlen, ám a legkiválóbb művészetekben jártas szerzők is, mintegy részesülve a nekik juttatott fényből, Istentől ihletve hangoztatták azt a véleményüket, hogy Isten lelke egy nőben - de csak szűzben - is lakozhat, és hogy a földkerekségen egyedül a szüzesség Isten lakóhelye, viszont akikben nem találta meg a szüzességet, azokban nem tartózkodik sokáig.

Ó, milyen kifejezhetetlen ez az erény, mennyire a legkedvesebb ajándék Isten számára, mennyire a legszívesebben fogadott égő áldozat, mennyire a legigazibb szentélye Istennek, ó, az égi szerelemre mennyire legméltóbb jegyes, aki szépségeddel lehivod az égből az Istent, ékességeddel megnyered, érenyeddal rábírod, hatalmaddal rábeszéled, alázatoddal meghajlítod, legszentebb imáiddal sürgeted, hogy kívánságodat teljesítse! Hiszen nem vagy a világ kedvelője, nem kívánsz hiábavalóságokat, nem vágyódsz csúf dolgokra, de Krisztus egyetlen gyönyörűsége, leghívebb kísérője és társa vagy, akivel együtt magad és tested naponta elszenvedi a kereszthalált, hogy vele együtt te is elnyerd az örök élet jutalmát, s hogy végül is ily felséges jegyeshez méltónak lássanak.

Sőt az igaz vallásról egykor még mit sem tudó görögök is olyan jelentősnek tartották a szüzességet, hogy ez mondáik szerint az isteneket és nőket gyakran meghódította. Így hódította meg Kübelét Attisz és Bithinidész, a Holdat Endümió, Dianát Hippolüosz, Apollónt Hüakinthosz, Admétosz és Phorbasz, akinek kérdésére, valahányszor Szitionból Kirrhába áthajózott, mint írják, a jósda ezt a választ adta: „Hippolüosz kedves feje újra hasítja a tengert.”⁵⁶ Mesélik azt is, hogy Pan kedvelte Pindaroszt és költészetét, továbbá hogy Aszklépioszt Szophoklész vendégül látta, s hogy az istenek, nem csekély mértékű szemérmességükért, kedvelték Zaleukoszt, Minószt és Zoroaszt, s hogy Egeria is Numa Pompilius szerelmében lelte örömét. Ezeknek a példáknak bizonyító ereje mindenkit arra a személyes meggyőződésre kell hogy kényszerítsen, hogy Isten minden más erénynél jobban gyönyörködik a szüzességben, s nemcsak ezt kedveli fölöttébb, hanem azt is, ami belőle megmarad. Egyébként is miért jelöljük ezzel a szóval a magánosokat? Nemde azért, mert a magánosok, azaz caelibes szóval mintegy azt mondjuk, hogy az éghez tartozók, azaz caelites. Mert tisztán és házasság nélkül élni inkább az égiekhez, mint az emberekhez illik, s annál is inkább, mert Saturnus a nemző szerveket az égből eltávolította⁵⁷.

Ugyanis nem feledkezhetek meg arról, legbölcsebb vezérek, amit az atyai méltóság már az előbb is előadott, hogy nemcsak az állatöv tizenkét csillagképe, hanem a hét bolygó is igényt tart az emberi test egy-egy részére, s ezzel nem csekély mértékben táplálja a bűnöket. Végül is egyedül ez az erény volt, amely az aljas és gonosz vétkeket elűzte, s nem engedte meg, hogy az ember a helyes célhoz vezető ösvényről letérjen. Ez naponta az emberek szeme elé tárja az isteni jótéteményeket, kényszerít visszaemlékeznünk isteni eredetükre és arra, hogy ő minket nem sziklának, nem fahasábnak, nem sertésnek, nem féregnek, hanem gondolkodással és belátással rendelkező embernek teremtett. S így az ember nem elvadult, nem hitetlen, nem az

⁵⁶ *Hippolüosz kedves feje...* - A jóslat Phorbaszt a szűzies életéről híres Hippolüoszhoz, Thészeusz fiához hasonlítja.

⁵⁷ *Saturnus a nemző szerveket az égből eltávolította* - a mítosz szerint Khronosz (Saturnus) apját, Uranoszt egy sarlóval megférfitlanította, és nemző szerveit ledobta az égből. (Hésziodosz: *Az istenek születése* 170-193.)

igazi vallástól idegen, hanem abból a népből született lény, amelyet Isten oltalmába fogadott, és drága vérével megváltott. Ez az erény buzdít az igazságra, bátorságra és önmérsékletre, int a kegyességre és bölcsességre, és lelkünket Isten és az emberek szeretetével tölti el. Azt tanítja, hogy inkább a halált kívánjuk, mint a lélek és test megszeplősítését. Semmitől sem fél jobban, mint Isten akaratának megsértésétől, és inkább kész életéről, semmint annak teljesítéséről lemondani.

Felvilágosít, hogy nincs semmi a világban, ami ennek szeretetére vagy az élethez való ragaszkodásra készítené, sem a lélek szempontjából, amely ezekben a romlandó dolgokban már lényegénél fogva is a legkevésbé gyönyörködik, s nagyon könnyen fölfogja, hogy mindez hiábavaló, múlandó, pillanatnyi dolog, sem a test szempontjából, amely mivel olyan rövid életű, és annyi betegség fenyegeti, nem örülhet sokáig az emberi dolgoknak, sem helyzetünk szempontjából, amely a szerencse játékszere, a nyomorúságok tüköré, és életünk kigúnyolása, sem az emberi lét minősége szempontjából, amely amit elvégzett, maga mögött hagyja, sem az élet befejezése szempontjából, mert úgy érkeztünk ide mint idegenek, s az égbe térünk vissza, ahonnan eredtünk.

Így hát abból, amit elmondtunk, kiderül, milyen nagyra kell tartanunk ezt a leghatékonyabb erényt. Ezen felül miért van, atyám, hogy ha a házaselet tisztasága valóban olyan égi erény, mint te állítod, nem kapott helyet magának a csillagok és az állatöv tizenkét csillagképe között, miként a szüzesség? Mert a Szűz itt valóban elnyerte helyét, és a csillagok legfelső, nyolcadik köréből belénk és a legtöbb élőlénybe tisztaságot sugároz. Hiszen az egyiptomiak, arabok, chaldeusok, akik ez alatt a jóindulatú csillagzat alatt élnek, teljesen önmegtartóztató életmódjukkal és kiváló tehetségükkel válnak ki, s ezen kívül ők fedezték föl a csillagászatot, a teológia és a matematika tudományát, és mint mondják, életük is szeplőtelen. Ugyanis a legszentebb életű királyaik voltak, minthogy a főpapokat a legkiválóbb filozófusok, míg a királyt a legkiválóbb főpapok közül szokták választani. De miért is mondom én, hogy ez az erény csupán az égben talált helyet magának? Hiszen a régieknél már a mi Megváltónk megjelenése előtt is nem folyt-e elég eleven vallásos élet, amelynek keretében hol Diana, hol Minerva istenségét tisztelték? Leggyakrabban azonban és hosszú ideig Vesta istennőt imádták, akiről a Vesta-szüzeket is elnevezték. S arról, hogy ezek a rómaiaknál milyen vallásos tiszteletben részesültek, nem lesz haszontalan dolog megemlékezni.

A rómaiak a tiszta és örök tűz megőrzését a szeplőtelen Vesta-szüzekre bízta. Ezt a vallásos hagyományt a trójaiaktól vették át, bár Görögországban például Püthiában és Athénban is szokás volt az örök tűz őrzése. Ha ez véletlenül valamilyen okból kialudt, például, mint mondják, Athénban Arisztón türannosz oltotta el a szent lángot, vagy mikor a médek fölgyújtották Delphoiban a templomot, vagy mikor Rómában Mithridatész idejében és a polgárháborúban az oltár és a láng is eltűnt, úgy vélték, hogy ezt semmiképpen nem lehet más lángról újra meggyújtani, hanem a Nap tiszta, szennyezetlen tüzének segítségével gyújtottak idegen, új lángot. A Nappal szemben ugyanis egy egyenlő szárú háromszöghöz hasonló üres edényt helyeztek el, s ezt gyúlékony anyaggal töltötték meg, hogy a Napnak egy pontra összpontosított, s a gyúlékony anyagra irányuló sugarai tiszta tüzet gerjesszenek. Tehát ezt a kiolthatatlan tüzet bízta rá a szüzekre.

A hagyomány szerint Numa Geganiát és Bereniát, majd Camillát és Tarpeiát szentelte föl Vesta istenségének szolgálatára. Servius még kettővel egészítette ki a papnők testületét, amely később egész sokasággá növekedett. A szüzeket a király harminc évig szűzi életre kötelezte. Az első tíz évben megtanulták, hogyan kell végrehajtani a szent áldozatokat, a másodikban a tanultak alapján szolgáltak. Ezután a papnők, ha óhajtották, férjhez mehettek, vagy a nekik tetsző módon élhettek. De miután a tapasztalat megtanította őket arra, hogy legtöbbször, akik szüzességükről lemondtak, életük hátralevő részét gyászban és nyomorúságban töltötték el,

halálukig megőrizték érintetlenségüket. Hallgassátok csak meg, hogy e szüzességet a szenátus és a római nép milyen nagyra becsülte. Ugyanis ha a Vesta-szüzek vesszőnyalábok kíséretében a nyilvánosság előtt megjelentek, s véletlenül egy halálra ítélttel találkoztak, akit az ítélet végrehajtásának a helyére vezettek, ezt a bűnöst már nem volt szabad kivégezni. Aki pedig megsértette a gyaloghintójukon utazó papnőket, az halállal lakolt.

Sőt még apjuk életében joguk volt végrendelkezni, s minden egyéb ügyüket is gyám nélkül intézték, éppúgy, amint a háromgyermekes anyák. Ha útközben valamelyik főtisztviselő találkozott velük, annak kellett kitérnie útjukból. Ezen fölül ülőhelyüket a színházban a praetori emelvényen szemben jelölték ki. Kiválasztásukról pedig Labeo Antistius azt írja, hogy hatévesnél fiatalabbat és tízévesnél idősebbet nem lehetett fölvenni közéjük. Továbbá olyat sem, akinek nem élt apja és anyja, s olyat sem, aki dadogott, nagyot hallott vagy valami egyéb testi fogyatkozása volt, s azt sem, aki maga vagy atyja rabszolgasorban élt, jóllehet még atyja életében nagyatyja hatalma alatt volt, továbbá akinek mindkét vagy egyik szülője szolgasorban élt, vagy tisztátalan mesterséget folytatott. De kivételt tettek azzal, akinek nővérét már kiválasztották a papnői tisztségre, továbbá azzal, akinek apja áldozó- vagy jóspap, vagy a vallási ügyeket intéző tizenöt tagú testület, illetve az ünnepi lakomákat rendező héttagú bizottság tagja vagy Salius-pap volt. Ezen felül a Papius-féle törvény előírta, hogy a főpap véleménye alapján húsz szüzet kell kiválasztani a népből, és sorsolással ezek közül kell kijelölni a Vesta-szüzeket. A szüzet a főpap keze illette, és mint valami hadifoglyot ragadta el szülőjétől, azonban senkinek a lányát nem lehetett kiválasztani, akinek nem volt birtoka Itáliában. Mikor a polgárok közül egyesek tiltakoztak az ellen, hogy unokájukat a Vesta-szüzek közé beválasszák, Octavianus kijelentette: „Bárcsak volnának unokáim, akiket fölajánlhatnék!”

S figyelmesen hallgassátok meg, hogy közülük azt a szerencsétlent, aki engedte, hogy szüzességétől megfosszák, a megtorlás milyen fajtájával, milyen halálnemmel büntették. A Collina-kapunál levő dombhoz vitték, ahol egy föld alatti helyiség volt, ahová fentről leeresztették, s ahol megvetett ágy, továbbá égő gyertya, kenyér, tej, olaj s egy korsó víz volt elhelyezve, hogy maga a helyiség védje meg az éhhaláltól. Azt pedig, akit halálra ítélték, mert nem őrizte meg szüzességét, egy saroglyán, letakarva és szíjakkal megkötözve, hogy egy szót sem ejthessen ki, végighordozták a Fórumon, és mindenki szótlanul mély bánatba merülve követte. Mivel ez a látvány valóban borzalmas volt, nem volt még egy nap, amelyen a polgárokon ekkora levertség vett volna erőt. Mikor a büntetés helyére odaértek, a főpap leoldta a kötelekeket, majd kezét az istenek felé kítárva, néhány szónyi titkos imát mondott, s a letakart fejű lányt, a büntetés végrehajtása előtt kézen fogva, a föld alatti üreg lejáratához, egy létrához vezette. Ezután elfordulva a többi paptól, elvette a létrát, és nagy mennyiségű földet szórva rá, az üreg bejáratát betemették.

Ennek alapján könnyű belátni, hogy a szent szüzességet a római nép milyen tisztelettel ékesítette, s véleménye szerint milyen kegyetlen büntetéssel kellett sújtani azokat, akik ezt a szüzességet bemocskolták. Marcius Coriolanus idejében az Ilia nevű Vesta-szüzet paráznasága miatt élve eltemették, s ugyanúgy a Minutia nevű szüzet is. S ugyanígy járt Titus Manlius konzulsága alatt Septilia, Fabricius censor idejében Lutia, Marcus Marcellus konzulsága alatt Opimia, Paulus Aemilius és Terentius Varro konzulsága idején Florentia, Domitianus uralma alatt három Vesta-szüz, Traianus idejében pedig a legidősebb szüz, Cornelia. Így hát a rómaiak egyetlen erényt sem tiszteltek áhítatosabban, mint a legszentebb szüzességet, mert inkább isteni, mint emberi dolognak tartották, s ezért senkit sem büntettek szigorúbban, mint azokat, akik ennek a roppant erénynek tekintélyét közönséges erkölcstelenséggel beszennyezték.

S hogy milyen igazi és bizonyító erejű érvekkel mutattuk ki, hogy ezt az erényt a házasság tisztasága elé kell helyeznünk, az előttek, az elhangzottak alapján, eléggé nyilvánvalóvá válhatott. De mivel látom, hogy atyánk most sem akar lemondani véleményéről, vagy inkább, mint helyeslő főbólintásából következtethetek, arról, hogy ékesszólásomat élvezze, még mondok kiegészítésül néhány szót. S a legkülönbözőbb példákat sorakoztatom föl, hogy még szilárdabban bebizonyítsam véleményem igazságát, s atyámat is, elegendő érvet fölhozva, annak elismerésére készítsem, hogy a jövőben olykor az asszonyi vélemény előtt is meg kell hátrálnia.

Gyakran szoktam magamban azon töprengeni, atyám, hogyan volt lehetséges, hogy már a világ és az igazság világosságának eljövele előtt, egy erényben sem volt csodatételre képesítő erő, és noha a csodákat az isteni hatalom szokta létrehozni, ezek közül mindamellet egyik sem szolgált rá olyan megérdemelt elismerésre, mint a szüzesség, noha a vele kapcsolatban ránk hagyományozott eseményeket nem mindig szavahihető írók örökítették meg, vagy azok részben téves vallásos elképzelés szülöttei. De vajon honnan áradt beléd, Tutia, annyi isteni erő, hogy mikor mint Vesta-szüzet, a főpap előtt a szentségtörés bűnével vádoltak, te csodatétel által tisztáztad magad a vád alól? Mert a nép előtt, amely nagyon félt, hogy élve eltemetésre ítélnék, iszonyatos próbát vállalva szabadítottad meg magadat. Ugyanis mindig tiszta kezedet beletartottad a szent lángba, majd fölragadva egy rostát, benne a Tiberisből merített vizet hoztál Vesta szentélyébe. Hasonló sikerrel tisztáztad te is magadat a vád alól, Claudia. Ugyanis a hajót, amely Pessinusból a Nagy Istennő szobrát szállította Rómába, s fönnakadt a Tiberis egyik zátonyán, te, a hajó orrára rákötve övedet, azt egyedül elvontattad a Tiberis árján.

S ezenfelül - kivéve a prófétákat, akik saját népük körében léptek föl - Isten akarata miatt éppen a Szibillákra bízta üzenete oly nyílt kimondását, hogy szavaikat és tanácsaikat joggal tarthatjuk az isteni szándék és vélemény tolmácsolásának? Nemde azért, mert látta, hogy e nők megőrzik tisztaságukat, s csupán a szüzesség Isten igazi lakóhelye. S miért akarta, hogy olyan sokáig éljenek? Azért, mert a szüzesség nemcsak a lelket, hanem a testet is megóvjá a romlástól. Ezek a jósnők ugyanis nem zsidók vagy palesztinaiak voltak, hanem az első Perzsiában, a második Líbiában, a harmadik Delphoiban, a negyedik Cumaeban, az ötödik Erithreiában, a hatodik Szamoszon, a hetedik Amaltheában, a nyolcadik a Hellészpontosz mellett, a kilencedik Phrügiában, a tizedik Tiburban élt. Az isteni felség egyik szüzet sem vetette meg azért, mert az barbár, görög vagy latin volt, s ő készítette őket efféle jóslatokra: „Te balga, nem ismerted föl a te Istenedet, aki játszik a halandók elméjével, hanem tövisekkel koszorúztad, s iszonyú mérget kevertél.” S ehhez hasonló: „Az ételbe mérget, a szomjúságra ecetet adtak, s így bizonyították, hogy asztaluk nem kedveli a vendéget.” Az istenség mindenek fölött való legnagyobb titka s legmagasabb rendű csodája, hogy az Istent méltónak tartotta arra, hogy szüzesség által jöjjön a világra, s a világ Megváltóját egy szűz méhében rejtette el.

A tiltakozó Pált, mivel tudta róla, hogy szűz, nemcsak a kiválasztás Szentlélekkel teli edényévé tette, hanem a harmadik égbe is fölragadta. S a kereszten függő szűz fiú szűz anyját a szűz János oltalmába ajánlotta. Josephus, zsidó történetíró azt írja Jákobról, hogy az annyira szent és hosszú ideig szűz életű volt, hogy véleménye szerint, az ő megölése miatt rombolták le Jeruzsálemet. Petronilla, a kulcsok urának, Péternek a leánya, örök szüzességet fogadott. Flavia Domitillát, Flavius Clemens konzul unokahúgát, nővérének leányát, Pontia szigetére száműzték, mert kereszténynek vallotta magát, és ezért meg akarta őrizni szüzességét. Tecla, a legszentebb életű szűz, akit Pál isteni tanítása megtérített, s Potentiana és Praxedis, Timotheus és Novatus nőtestvérei kitartottak az örökös szüzesség mellett. Szűz volt Ignatius, János tanítványa, aki előtt Szűz Mária testi alakja megjelent, s akiben Isten kegyelméből a Megváltó iránti szeretet oly hévvel lángolt, hogy szívében megtalálták Jézus odaírt nevét.

A szűz Serapia Antoninus Pius uralma alatt, Justinus történetíró idejében Krisztusba vetett hitéért bátor lélekkel szenvedte el a halált. S mit mondjunk a hét alvó emberről, akikkel olyan csoda esett, amely nemcsak a legnagyobb ámulatra méltó, de szinte az emberi hit határát is fölülhaladja? Ezeket ugyanis, akiknek teljes tisztaságuk adott erőt, Decius császár, Krisztus nevének egyik legádázabb ellensége, egy koromsötét barlangba záratta. S mikor az eset kétszáz év múlva, Valentinianus császár idejében ismeretessé vált, a fölnyitott barlangban élve találták meg őket. Agatát, a szicíliai Catania városában a Quintinianus nevű bíró sem veréssel, sem börtönnel, sem kínvallatással, sem emlői levágásával, sem kínzással s végül még égő szénnel sem tudta rákényszeríteni, hogy lemondjon szüzességéről és igaz hitéről. Alexandriában Apollónia, akivel ugyanígy bántak, jaj szó nélkül tűrte, hogy fogait kiverjék, és az odahozott tűztől sem rettent meg, hogy ugyanezt a jutalmat nyerje el. Trifon, a legszentebb életű ifjú, aki az emberek testéből ki tudta űzni a démonokat, s vele a szűz Autolia és Victoria a legsodálatosabban haltak meg Decius császár idejében.

Hasonló bátorságot tanúsított Cirilla, Decius császár leánya s a Columba nevű szűz, akik Aurelianus császár idején érdemelték ki a mártírkoronát. De mit mondjunk a Lucia, Beatrix, Theodora, Katalin, Margit és Ágnes nevű szüzekről, akiknek emlékezetét minden időben joggal kell őriznünk? Akik valamennyi filozófust és egyéb férfiút fölülmúlták bölcsességben és hősiességben, s Diocletianus és Maximianus uralma idején a legbátrabb lélekkel fogadták a halált, abban az időben, mikor oly kegyetlenül üldözték a keresztényeket, hogy császári parancsra húszezer igaz hite mellett kitartó embert végeztek ki. Constantia, Nagy Constantinus leánya, mivel hú kísérijeként szüzessége vezérelte, kigyógyult kiütéses betegségéből. A Pannóniából származó Mártont, Turonium püspökét, tökéletes önmegtartóztatásáért sorolták be a szentek közé. S mit mondjak a mi kedves Jeromosunkról, az isteni ékesszólásnak erről a legédesebb forrásáról? Aki szüzessége révén az isteni világosságból oly mértékben részesült, hogy ha nem lett volna ilyen tolmácsunk, s a lázadó eretnokség ilyen ellensége, még mindig a sötétségben bolyonganánk. Párizs a szűz Genovéval dicsekszik, Köln városát pedig, a tizenegyezer szűz elvesztése miatt emlegetik, akiket megtorlasként a barbár hunok dühe ragadott el.

Azt mondják, Ioannész Damaszkénosz kezét, amelyet igazságtalanul levágtak fölöttébb tiszta életmódja miatt, az isteni szűz visszaforrasztotta a helyére. Phocas hadvezér Pharában kegyetlenül meggyilkolt egy szüzet. Galliában állandóan emlegették a Regiulfa nevű szüzet, aki harmadik Constantinus uralkodása idején vált híressé. Maxelenda és Noitburga szüzek emlékét pedig a Köln nevű város őrzi, s noha ezek kétségtelenül barbár nevek, egy rómainak kijáró dicséretet érdemelve tudták elviselni a szörnyű halált. Vajon magasztalhatja-e eléggé valaki érdeméhez méltóan Ediltrudot, Anglia királynőjét, aki noha háromszor ment férjhez, mindvégig érintetlen maradt, s inkább ő beszélt rá a férfiakat a szüzi életmódra, semhogy maga veszítse el szüzességét. Ó, ez a királynő, akivel az Óceán és Európa méltán dicsekedik, méltó rá, hogy valamennyi nép megőrizze emlékét! Ezen kívül vajon hallgatnunk kell-e arról a szüzesség révén támadt rendkívüli csodáról, amely mint mondják, Lajos galliai király uralkodása idején esett meg? Amikor egy nem egészen tizenkét éves lány vele született, rendkívül szent természeténél fogva híressé vált, mert az oltári szentség fölvétele után hat hónapig naponként csak kenyérrel és vízzel csillapította éhségét, azután pedig három éven át egyáltalán semmiféle ételt vagy italt nem vett magához.

Ki tagadná, hogy a mi Pannóniánk sem szűkölködik a legtisztább életű uralkodókban? Hiszen ama legszentebb atyánk, István, egyaránt megvetette az egyház és a birodalom alapjait, s noha volt felesége, Gizella, Henrik császár nővére, hogy mellette milyen önmegtartóztató módon élt, azt szentté válása és csodajelek bizonyítják. Henrik császárnak is volt felesége, Kuni-gunda, de a szent házasságban mindketten megőrizték állandó szüzességüket. Imre, István király fia, aki az uralomban követte, apja példája nyomán jegyese mellett mindvégig

szüzességben élt. Eduárdot, aki a brit királyságot a legigazságosabb módon kormányozta, Isten tiszta életmódjáért jóstudománnyal ajándékozta meg. S lányát, Elburgát is, továbbá Edgár király lányát, Egithát s velük együtt Valturgát és Maria Diogeneát szintén az istennők közé sorolták. S valóban, a mi Hispániánk sem méltatlanul emlegeti és tiszteli az isteni Domokost, a legnépesebb szerzetesrend alapítóját. Umbria Ferencet dicsőíti és imádja méltán, Isten páratlanul igaz szolgáját, a tökéletes szüzesség és szentség isteni példáját, akit minden népnek a legnagyobb tiszteletben kell részesítenie, és aki a keresztény hitnek roppant erős oszlopa és talpköve, s akinek emlékezete méltó az utódok tiszteletére.

Említsem-e Péter vértanúságát? S a szüzi életű és angyali Tamást, a szent hittudomány legigazabb és legvilágosabb kifejtőjét? Aki az ő művét nem olvasta, az sem az isteni, sem az emberi dolgokban nem tud igazán tájékozódni. Az etruriai Siena viszont örökké fogja őrizni a szűz Katalin emlékét, aki mint mondják, olyan kimondhatatlanul tiszta módon élt, hogy akárcsak Ferenc, kiérdemelte, hogy testén Krisztus sebhelyeit viselje. Íme, földéztük a szent szüzek nem érdemtelen csoportját, akiknek élete a mi korunk előtt virágzott. De jóindulatoddal tedd lehetővé, atyám, hogy megemlítek még két kiváló szüzet, akiknek emléke még a mi korunkban sem enyészett el, s akik közül az egyiket Umbriában, a másikat Praecutinában áhítattal tisztelik. Umbriában ugyanis, nem messze Perugiától, Fulginea szomszédságában van egy Montefalcone nevű város. Itt láthatók egy bizonyos Klára nevű szüztől megmaradt emlékek, amelyek nemcsak csodálatos szüzességét, hanem kétségtelen hitét s a Szentháromság létezését is igazolják. E szűz ugyanis, aki ájtatos apáca életet élt, gyógyíthatatlan betegségbe esett, s a halál küszöbéhez érkezett. Társnői körülállták, biztatva, hogy nyugodt lélekkel viselje el az Úrban való elnyugvását, hogy a halál kapujában lebegjen szeme előtt Krisztus keresztje és szenvedése, s végül, hogy lelkét ajánlja az oszthatatlan Szentháromság irgalmába. Haldoklása közben gyakran válaszolta nekik, hogy mindezt szívében meg fogja őrizni.

S miután lelkét kilehelte, a szűz szent voltának megállapítása végett, mivel végső sóhaja előtt azt mondta, hogy Krisztus szenvedését szívében megőrzi, az előljáró úgy döntött, hogy egy orvos, a szűz kebelét felnyitva, kivett szívet a halottvivővel együtt tárja föl, és vizsgálja meg aprólékosan, hogy ebben a legtisztább szívben akad-e valami nem természetes vonás. Kivették tehát szívet, s az előljáró jelenlétében fölnyitották. S íme, tüstént láthatóvá vált Krisztus keresztje, a lándzsa, az Isten szenvedését okozó egyéb eszközök s nem különben sok vér is. Ezt a mai napig egy edényben őrzik, s benne három, egyforma nagyságú, de nem egyforma súlyú gömböcske látható. Mert ha ezeket bármiféle csoportosításban mérik is le, egyiknek mindig annyi a súlya, mint a másik kettőnek együtt. Így hát a lehető legteljesebben nyilvánvaló, hogy a legszentebb Szentlelket jelképezik, mert akár összekapcsolódva, akár bármilyen módon szétválasztva azonos súlyúak, ami világosan ábrázolja előttünk, hogy az Atya, Fiú és Szentlélek, noha személyükben különböznek, isteni mivoltukban és lényegükben egyek. Ó, mily csodás és annyi századon át megtekintésre méltó jelenség, amelyet máig (nem túlzok) többször megszemléltem egész Itália! Ó, mily igaz bizonyossága a szüzességnek, amelyet minden évszázadban példaképpen kell fölmutatni! Ó, a Krisztusba vetett hitet a legteljesebben igazoló látvány, amely minden nehézséget eloszlat, s amely a szemlélőnek könnyen fölfoghatóan bizonyítja az isteni kegyelem és szüzesség együttes erejét!

De beszéljünk még arról az emlékezetes eseményről, amely atyám országában történt. Atyám országának a szélén, az Asculo város közelében levő Praecutina lakóit a Tronto folyó választja el Piceno területétől, ahol a Campli nevű város található, huszonnégy sztadionnyira a praecutinai Interamnától. Itt született egy leány, aki annyira a Krisztusnak való engedelmesre volt rendelve, hogy kora ifjúságától fogva azt kérte, zárják be őt az Úr temploma mellett egy megközelíthetetlen helyiségbe. Anyja, végül engedve kívánságának, mert a szüzesség isteni erejének nem tudott ellenállni, bezárta kisleányát az elrekesztett helyiségbe. S miközben itt az önként választott, kényelmetlen módon élt, szüzessége jutalmául az isteni lélek hatására

oly fogékonnyá vált, hogy minden nyelven folyékonyan tudott beszélni. Itt gyakran fölkereste őt Josias Aquaviva, adriai vezér - annak a Juliusnak atyja, aki Otranto mellett, a török elleni harcban a leghősiesebben küzdve esett el -, s rendszeresen jóslatot kért tőle, s a szomszédban lakó nép is, vallásos érzéssel eltelve, gyakran meglátogatta. Görögül, latinul és héberül beszéltek vele, s ő minden tudomány terén a legnagyobb tájékozottságot tanúsítva válaszolt. A kiválóság és a csodajelek mindig a legszentebb szüzesség roppant nyugalmanak az ajándékai. Így hát ki merem nyilatkoztatni, hogy nem is eshet meg a földön csoda, csak a szüzesség vagy annak valamely maradványa révén.

Nem említem a régen élt nők nagy seregét, akik a keresztény hit ajándékát nélkülözték, s nem szólok Atalantáról, Harpalükéről, Camilláról, Iphigeneiáról, Khrisziszről, Kasszandráról és a tauroszi Diana egyéb szüzeiről. Mellőzöm Minervát, Dianát és a Vesta-szüzeket, akik olyan tiszteletben részesültek, hogy útjukból a konzulok, főtisztviselők és egyéb méltóságok is kitértek. De ki nem követne bűnt akkor, ha nem említi meg Phaidón leányait? Ugyanis mikor Phaidónt a harminc zsarnok Athénban egy lakomán megölte, odarendelték ennek szűz leányait, arra kényszerítve őket, hogy az apjuk vérével beszennyezett padlón meztelenül, ringyók módjára, szemérmetlen mozdulatokkal illetlenkedjenek. Ezek egy ideig elnyomták fájdalmukat, majd látva, hogy a lakomázók teljesen lerészegedtek, mintha természetes szükségletük készítené őket erre, kimentek, s hogy szüzességüket haláluk révén megőrizték, összeölelkezve egy víztároló medencébe ugrottak.

S ki volna képes hallgatni Démotiónnak, az Areiopagosz vezetőjének leányáról? Ez a lány, értesülve jegyese, Leósztenész haláláról, öngyilkos lett, kijelentve, hogy noha teste érintetlen, ha máshoz kényszerítenék, ő azt második férjének tekintené, mert korábbi szerelmese lélekben házastársa volt. S ki vélné úgy, hogy nem érdemes megemlítem az ötven lake-daimóni szüzet? Ugyanis mikor Spárta és Messzéné között az volt a szokás, hogy bizonyos vallási szertartásokra kölcsönösen szüzeket küldtek egymáshoz, s egy alkalommal a messzénébeliek a spártai szüzeket meg akarták erőszakolni, az oly nagy szűzi seregből egyetlen sem volt hajlandó eltérni a gyalázatot, s hogy megőrizhessék érintetlenségüket, mindnyájan a halált választották, ami miatt azután rendkívül súlyos és hosszan tartó háború tört ki a két város között. Ezen kívül Arkádiában egy odavaló, Sztümphalisz nevű lányt is magasztalnak, aki mikor Arisztoklész, Orkhomenosz türannosza belésszeretett, s atyját is meggyilkoltatta, Diana szentélyébe menekült, s az istennő szobrába kapaszkodott, hogy ne tudják erőszakkal elhurcolni. S mikor a türannosz a lányt dühében megölette, ez a gaztett annyira fölháborította Arkadiát, hogy föllázadtak, meg akarván bosszulni a szűz halálát.

Mindenhol és minden időben emlegetni fogják Arisztomenész messzénéi, a jogot a leghatározottabban megvédő férfi nevét, aki legyőzve a Hüakinthia nevű éjszakai szertartáson részt vevő lakedaimóniakat, az itt szereplő kórusból tizenöt szüzet rabolt el. S mikor társai ezeken erőszakot akartak elkövetni, ő mivel figyelmeztetése semmit sem használt, néhány embert, aki parancsának nem engedelmeskedett, megölt, s így kényszerítette a többieket, megfélemlítve őket, engedelmességre. S mikor a leányok, akiket azután visszaküldött családjukhoz, megtudták, hogy Arisztomenészt gyilkosság miatt vád alá helyezték, hazájukba való visszatérésük után a bírák lába elé borultak, kijelentve, hogy nem távoznak el onnét addig, amíg nem látják, hogy szüzességük megoltalmazóját fölmentik a vád alól.

Szkhiedaszosz leányai is megérdemlik, hogy sosem szűnő magasztalással gondoljunk rájuk. Ezek ugyanis a boiótiai Leutraiban, atyjuk távollétében két ifjút a vendégjog alapján befogadtak házukba. S mikor az ifjak, teljesen lerészegedve, mámorukban erőszakot követtek el éjszaka a szüzeken, ezek, nem bírván elviselni tisztaságuk meggyalázását, egymást kölcsönösen megsebezve végeztek magukkal. S van-e csodálatosabb dolog annál, amit a hagyomány a lokriszi szüzekről hirdet, hogy az alatt a körülbelül ezer év alatt, amíg szokás szerint elküldték

őket Iliumba, egyiknek sem támadt erkölcstelen híre. S hogy a tiszta lelkek nagyobb gonddal féltik tisztaságukat, mint életüket, azt különös erővel példázza a hét milétoszi szűz esete, akik mikor a gallok rájuk törtek, és mindent végigpusztítottak, az önként választott halál révén védték meg magukat attól, hogy az ellenség valami gyalázatoságot követhessen el velük szemben. Ki tudna elfeledkezni arról a thébai szűzről, aki mikor Nikanór, a thébaiak legyőzése után szenvedélyesen beleszeretett, s neki, mint foglyának följánlotta, hogy feleségül veszi, a királynak tapasztalatból kellett megtanulnia, hogy a szűz lelkek sokkal többre becsülik szüzességüket, mint a királyi méltóságot.

Egy másik thébai szűz is azzal, ahogy megvédelmezte szüzességét, minden későbbi nemzedék számára emlékezetes példát adott. Ő ugyanis, mikor egy ellenséges makedón katona meggyalázta, egy ideig azt színlelte, hogy a fájdalomtól elalélt, s nem sokkal később leszúrta megrontóját, hogy ne bosszulatlan haljon meg, majd megdicsérve magát e tettéért, öngyilkos lett, hogy ne élje túl szüzessége elrablását. Püthagorasz leánya a szűzek karát vezette, s mindenekelőtt tisztaságuk megőrzésére biztatta őket. Szókratész tanítványának, Diodórosznak öt leánya volt, akik kiválóan tudtak éles elméjűen vitatkozni, s páratlan szüzesség jellemezte őket. S ki feledkezhetik meg Eukleáról, aki jóval a mi korszakunk előtt élte virágzó életét? Ő a többség állítása szerint Héraklész és Mürrha, mások szerint Menoitiosz leánya, Patroklosz nővére volt, és mivel egész életét szeplőtelen szüzességben élte végig, Boiótia és Lokri lakói annyira tisztelték, hogy neki minden főtéren szobrot és oltárt szenteltek, s szokás szerint a jegyespárok ezen áldoztak ünnepélyes házasságkötésük előtt.

Mithridatész, Pontosz királya s a római nép legelkeseredettebb ellensége sem tudott, ily roppant hatalom birtokában és sorsa változatos fordulatai közepette, nagyobb dologgal dicsekedni, mint feleségei nagylelkűségével s két nővérenek legtisztéletreméltóbb szüzességével. Ugyanis miután legyőzték, menekülése közben elküldte Bakkhidész nevű eunuchját Phernatiába, ahol az asszonyok biztos védelem alatt voltak, adja nekik hírül a király nevében, hogy tetszésük szerint megválasztott módon végezzenek magukkal, nehogy a rómaiak valami iszonyú gyalázat elszenvedésére kényszerítsék őket. Ekkor két ión származású felesége közül az egyik, akinek Monima volt a neve, letépve fejéről a díszes szalagot, azt nyakára hurkolta, s nyomorult helyzetében fölakasztotta magát. S mikor a szalag teste súlyától elszakadt, fölkiáltott: „Átkozott fejdísz, még ezt a szomorú szolgálatot sem tudtad megtenni nekem!” Ezután Bakkhidészt kérte meg, hogy szúrja le. A másik, Veronika nevű asszony, miután megitta a mérget, amelyet megosztott anyjával, de a mérge nem hatott azonnal, szintén az eunuchot kérte, hogy fojtsa meg. Mithridatész két húga pedig, Roxana és Sztatüra, nehogy bármi módon is meggyalázzák csaknem negyven éven át megőrzött igaz szüzességüket, egyaránt kiürítették a méregpoharat, s viselkedésük nemhogy királyi, de isteni nemzetséghez sem lett volna méltatlan. Az amazonok királynőjét, Marpesziát lánya, Orithülaia követte a trónon, aki nemcsak a hadban való kivételes jártassága miatt érdemelt csodálatot, hanem élete végéig megőrzött szüzessége miatt is. De ha már annyi idegen példát soroltunk föl előttetek, nyilván a kegyelet ellen vétenénk, ha semmit sem óhajtanánk mondani a római népről, amelyből, atyám, te is származol. A szűz Coelia, egyike a Porsennának átadott túszoznak, mivel az etruszkok a Tiberis partjától nem messze ütöttek tábor, kijátszván az örök figyelmét, az ellenséges nyilak között átúszott övéihez, s mint a szűzek csapatának vezetője, mindnyájukat sértetlenül vezette vissza Rómába. S ha szüzessége nem kölcsönöz neki akkora lelkiert, nyilván nem merte volna véghezvinni ezt a férfihoz illő és nagyszerű hőstettet. A Tarratia nevű Vesta-szűz iránt pedig, miként a Horatius-féle törvény⁵⁸ is tanúsítja, a római nép a legnagyobb kiváltságok megadásával fejezte ki háláját. Ugyanis engedélyt kapott arra, hogy

⁵⁸ *Horatius-féle törvény* - római törvény: *Lex Horatia*. Különböző előjogokat biztosított egy Caia Tarratia nevű Vesta-szűznek, mert az birtokát - a Mars-mező - a római népnek adományozta.

végrendeletet készíthet, s valamennyi nő közül egyedül ő kapta meg a jogot, hogy tanú lehet, és még egy sor előjogban részesítették. S a régi ifjak sem szégyellték őt szívükből istennőként tisztelni.

Caius Marius, a hadsereg főparancsnoka, teljes joggal parancsolta meg egy Plotius nevű közkatonának, hogy végezze ki Drusus katonai tribunust, nővérének fiát, amiért az egy serdülő ifjút meg akart gyalázni. Marcus Claudius, aedilis curulis a törvény elé idézte Caius Scantinius Capitolinus néptribunust, mert az, az ő ártatlan fiát meg akarta rontani. S mikor a vádlott, a szent és sérthetetlen tribunusi tisztségre hivatkozva, a többi tribunus segítségét kérte, ezt az egész tribunusi testület megtagadta, s az aedilis, abban a meggyőződésben, hogy a legszentebb szüzesség védelmében lép föl, a vádlottat, akire csak egyetlen tanú, a megkörnyékezett ifjú vallomása alapján bizonyult rá a vád, elítélte. Mikor Titus Veturius, akit súlyos adósság szorongatott, s nem engedte meg Coelius Plotiusnak, aki az adósság fejében arra akarta rákényszeríteni és szüntelenül zaklatta, hogy ifjúságát meggyalázza, panaszt tett a konzulnál, s a panasz a senatus elé került, Plotiust büntetésül azonnal börtönbe vetették. Spurinna, aki egész Etruriában a legszebb ifjú volt, nehogy úgy látsszék, mintha tetszetős külsejével az asszonyokat el akarná csábítani, egész arcát, rajta vágásokat ejtve, elcsúfította, mert vállalta, hogy inkább a teste és ne a lelke váljék rúttá.

De mit mondjunk Démoklésznak, ennek az állhatatos és (mint mondják) a lehető legszebb ifjúnak a szüzességéről? Őt, mint Plutarkhosz elmondja, Démétriosz király sem kéréssel, sem fenyegetéssel nem tudta rávenni, hogy aljas kívánságát teljesítse. Mikor egyszer a fürdő szűk épületében találkoztak, és a király megrontó szándékkal erőszakosan követelőzni kezdett, ő hogy önkéntes halálával az erőszaktól és a király bűnétől megmentse önmagát, ártatlanul vállalva a méltatlan szenvedést, hirtelenül a zubogó forró vízzel tele üstbe ugrott. Ó, legyőzhetetlen lélek, Isten igazi lakóhelye, ó, nagyszerű, az évszázadok során át emlékezetre méltó cselekedet! S nem volt nála gyengébb lelkű Pauszaniasz sem, aki mikor Attalosz erőszakkal megbecstelenítette, ezért súlyos szavakkal panaszt emelt Philipposz király előtt. Ám látva, hogy nem bosszulják meg a rajta esett sérelmet, a királyt bátran megölte, s őt ezután elfogták és keresztre feszítették. Amíg a kereszten függött, Olümpiasz, Nagy Sándor anyja, aranykoronát tett a fejére. Majd testét férje testével együtt hamvasztatta el, és számára külön sírt készíttetett, hogy ennél évenként tiszteljék, efölé pedig, az örökké megőrzendő szüzesség tiszteletére, emlékművet emeltetett.

Talán elég számotokra ennyi példa, amelyek nem jelentéktelen bizonyosságul szolgálnak. Ha azonban atyám még nem merült ki az eddig elmondottak végighallgatásában, hallgassa meg még a természetnek azt a két csodáját, amelyekről nem ámulat nélkül számolok be. A legszilajabb vadállat a rinocérosz, amelynek az orra fölött egy szarva van, s amely az elefántok legádázabb ellensége, mert a sziklákön hegyesre csiszolt szarvát gyomrukba üti ott, ahol a leglágyabb részt érzi, s a vadászokkal szemben is rendkívül dühödt és könyörtelen. A szüzeket azonban annyira szereti és kedveli, hogy ha egy szüzlányt meglát, szelíden hízelegve odamegy hozzá, s fejét, mintegy kedveskedve, ölébe fektetve elszundít, mert ott biztonságban érzi magát. Gyakran, rejtett csapdát készítve számára, így is fogják el, mert semmi más csellel nem lehet rajta erőt venni, csak egy szűz segítségével. S ha a szüzességet még a legvadabb állatok is tisztelik és kedvelik, akkor hogyan kellene vele szemben viselkedniük az értelemmel bíró embereknek.

Ezen kívül azok a démonok, amelyeket a család szellemeinek nevezünk, a közhit szerint méltányosabbak és mértékletesebbek magának a szüzességnek a hatására. Ezek ugyanis ki szokták forgatni az emberek lelkét, azt gyakran megszállják, roppant dühvel hajszoják, sőt gyakran a halandók hajlékát, nemkülönben testüket választják ki lakóhelyükkül, és különféle ámitásokkal úgy összezavarják szemünk látóképességét, hogy mindenféle szörnyképek

jelennek meg előtte. Prosper Caharelli, az előkelő római vérből származó ascoli püspök, akit bölcsessége és tudománya miatt nagyra kell becsülnünk, amidőn hozzánk érkezett mint pápai követ, hogy az itt közötted és Frigyes császár között folyó háború ügyét elrendezze, mikor a kísértetekről kezdtünk vele beszélgetni, elmondta nekem, hogy római rokonainak egykor volt egy házuk, ahol a démonok bámulatos csodajeleket műveltek. Az égő tüzet eloltották, a kirakott tálcákat elragadták, megzavarták a hálószoza nyugalma, gyakran rémítő zajt csapva följesztették az alvókat, s ezzel az olyannyira kegyetlen zavarkeltéssel és erőszakossággal a házat állandó nyugtalanságban tartották. Ennek a házat sújtó csapásnak csak egyetlen orvossága volt. Élt ott két, csodálatosan egyszerű és tiszta szűzlány, ők ezeket a szellemeket gyakran magukhoz hívták, akik azután hívásukra készségesen meg is jelentek, s megvárták, hogy mit parancsolnak. A kérésnek, hogy egy ideig maradjanak nyugton, gyakran engedelmeskedtek. Ha valamit elvittek, bevallották, hogy hova rejtették, egyszóval a lányokkal szemben csodálatos engedelmisséget tanúsítottak. S mikor végül ezek megkérdezték, hogy milyen föltétellel küldhetnék el őket a házból, azt felelték, hogy hajlandók eltávozni, ha a szőlőskertben levő pince mélyén egykor elrejtett csontokat kiássák, s ha kiásták, illő engesztelő szertartás keretében eltemetik. Miután ez megtörtént, azonnal elhagyták a házat, ahol ezentúl semmiféle rémítő zajt nem lehetett hallani. Ezen kívül a túlvilági jóshangok, amelyek démonok voltak, a szobrokból is szoktak beszélni az emberekhez, hogy őket az igaz hittől eltérítsék, s a szüzek kérdéseire legnagyobbreszt azt válaszolták, hogy nem voltak képesek az ő szüzi testüket vágyuk szerint fölzaklatni.

Mindebből nyilvánvaló, atyám, hogy a szüzességet nemcsak a mindenható Isten kedveli jobban a többi erénynél, hanem ezt a vad, a legkevésbé sem szelíd, pogány démonok is mindig bámulatos módon kedvelik, sőt szolgálják, mivel ennél az erénynél sem ártatlanabbat, sem ragyogóbbat, sem gyönyörködtetőbbet s végül semmiféle istenibbet nem találhatunk. Ha a tigriseket a jó bánásmód szelíddé teszi, ha mint olvashatjuk, az oroszlánok, jótéteményeikre emlékezve, olykor megkímélik az embereket, és gyakran a farkasok is a kitett csecsemőket nemhogy nem bántották volna, de még emlőjüket is odanyújtották nekik, mert hiszen ennek az ártatlan életkornak, sajátos jogánál fogva, minden kártól mentesnek kell lennie, s minden körülmények között kíméletet érdemel, akkor vajon mit mondjunk a szüzességről. Amelyet nem csupán a teremtetett dolgok tisztelnek, de maga a teremtető is, aki nem restellte, hogy egy szűz legyen az anyja, s egy szűz, még hozzá ugyanaz, a jegyese, s akinek semmiféle áldozat, semmiféle lélek és semmiféle felajánlott test nem nyerheti el eléggé a tetszését, ha nem szűz szívvel ajánlják föl. Ha tehát a szüzesség oly tiszteletre méltó és szent, s a Krisztusba vetett hit megszületése előtt és után minden korszakban többre tartották a házaserkölc tisztaságánál, akkor nem tudom fölfogni, hogy ennél még mi értékesebbet keresel.

Mindenesetre vedd figyelembe, hogy bármilyen dicséretes önmagában is egy jó dolog, annál dicséretre méltóbbá és hasznosabbá válik, minél inkább befolyásolja cselekedeteinket. Viszont a házastársi köteleiséget a kelletténél többet teljesíteni nemcsak tiltott, hanem bűnös és rút dolog is. Ebből azt következtethetjük, hogy a házasság nem önmagáért, hanem részben az utód nemzése, részben a rút kéjvágy megszüntetése miatt érdemel dicséretet, de ha ezeket az előnyeit nem számítod, önmagában nincs semmi olyan vonása, amit dicsérhetnénk. Erről a következő tény is meggyőzhet. Miért kell a szent és ünnepi napokon a házastársi érintkezéstől tartózkodnunk? S miért van, hogy aki feleségével szemben házastársi köteleiségét teljesítette, annak nincs joga részt venni a szentmisén, s a törvény szerint a bárány testéből sem ehet? Ez teljesen jogos előírás. Hiszen ha az áldozati kenyérből sem ehetnek, akik házastársukkal érintkeztek, mennyivel nagyobb, szinte a legsúlyosabb bűn az égből leszállott kenyérhez nyúlni azoknak, akik egymással érintkeztek?

Miért van az is, hogy a házasságot olykor el kell halasztani, és sosem lehet olyankor megkötni, mikor nagyobb ünnep időpontja közeledik. Nemde azért, mivel a házasság önmagában - de nem akarok semmiféle szentségtelen dolgot mondani, mikor én, aki oly boldog és szerencsés házasságban élek, most arra kényszerülök, hogy az igazságért küzdjem - nem látszik valami túlságosan dicsérendő dolognak. Viszont maga a szüzesség sosem esik tilalom alá. Semmikor sem akarják megakadályozni, sohasem akarják nyugalomba küldeni, de mivel nemcsak hogy dicséretre méltó, hanem maga az igazi dicsőség, haszon és égi ékesség, minél tovább megőrzik, annál több isteni vonásra tart igényt, és nem tűri, hogy szabadosság, félbeszakítás vagy szüneteltetés miatt abbahagyják, mert ő önmagában a jó, teljességgel hasznos, sőt valamennyi jó dolognak a leggazdagabb műhelye.

Erre mondtad, atyám, amit kissé megszégyenítő szavakkal adtál elő, hogy a törvényben írva van: átkozott a terméketlen, ami a földön nem hagy magot maga után, s hogy a zsidó ősatyák nemcsak feleségeket és ágyasokat tarthattak, hanem nekik szükségből a nem természetes házasságot is megengedték. Nyilván jól tudod, atyám, amit leányoddal vitatkozva ügyesen elhallgattál, hogy a mindenható Isten az idők szükséglete szerint más és másféle módon engedélyezte a házasságot. S ez a világ kezdetén csak két ember kapcsolata volt, Ádámé és Éváé, s ezt a törvényt azután az idők folyamán minden leszármazottjuk megtartotta volna, ha ők engedelmesek maradnak. S utánuk leány testvéreik házasodtak volna össze fivéreikkel, nem lévén ekkor más nő a földön. Mindenek között először Lámech vett feleségül két nőt, és nem is tudta kikerülni a gyalázatot, mert azzal gyanúsították, hogy ezt kéjvágya kielégítése miatt cselekedte. Ezután, mivel majdnem az egész emberiséget hamis hit irányította, s kevesen maradtak meg Isten imádásánál, meglazultak a házaserkölc gyeplői. S nehogy Isten ismerete teljesen elenyésszen, Ábrahám még felesége életében feleségül vett egy szolgálót is. Ugyanígy cselekedett Jákob, aki nemcsak szabad nőkkel folytatott házaseletet, de szolgálóleányokkal is. S Lót leányai is, visszaélve részegségével, becsapták apjukat⁵⁹, hogy az özönvíz után az emberi nem lassanként megnövekedjék. Mindez azért volt megengedett, hogy az asszonyok termékenysége révén az Isten népe is csodálatosan megsokasodjék.

Sőt a papoknak is szabad volt megházasodniuk, hogy családjuk gyarapodásával a szent tisztesség viselői is többen legyenek. Ezt az igazság szerint élő régi embereknek nem lehet bűnül fölróni, mert mindez nem a bujálkodás, hanem a szaporodás érdekében történt, és nyilvánvalóan nem ellenkezett sem az erkölccsel, sem az isteni paranccsal, mivel semmiféle törvény sem tiltotta. Azokat tehát nem a kéjvágy győzte le, hanem a kegyelet vezette, akik azért, hogy szükségképpen, akaratuk szerint minél könnyebben fönmaradhassanak, több feleséggel éltek együtt, nem a vágy betegségétől hajtva, hanem hogy a nemzéssel az igazságot is továbbterjesszék. Ez az ok készítette Sárát, hogy így szóljon: „Ímé, az Úr bezárta az én méhemet, hogy ne szüljek, menj be tehát az én szolgálómhoz, hogy fiút nemzzél vele.”⁶⁰ Így nem a vágy tüzétől hajtva vagy a szépségtől megigézve hagyta ott Ábrahám a hitvesi ágyat. S a Lót és leányai között történt esetben is, mikor az özönvíz után gondoskodni kellett az emberi nem pótlásáról, az egyéni vétket jóvátette a köz érdeke. Mert akárcsak az igazságszerető férfi, noha Isten után vágyik, mégiscsak eszik valami élelmet naponta, nem mert az evés öröme, hanem mert az élet törvénye így kívánja, ugyanígy annak idején a mi őseink sem kéjvágyból, hanem fajuk szükségszerű szaporításának a parancsa végett tettek eleget házastársi kötelességüknek.

De miért kalandozom el egyre messzebbre, s fárasztalak ki benneteket, untilg halmozva az adatokat? Hallgassátok meg, hogy úgy mondjam, a kiválasztottság apostoli edényét: „Jó a férfinak asszonyt nem illetni. De a parázñaság miatt minden férfinak tulajdon felesége

⁵⁹ *Lót leányai is... becsapták apjukat* - Ter 19.

⁶⁰ *Ímé, az Úr bezárta az én méhemet...* - Ter 16, 2.

legyen, és minden asszonynak tulajdon férje.⁶¹” Majd: „Ezt pedig kedvezésképpen mondom, és nem parancs szerint. Mert azt szeretem, ha minden ember úgy volna, mint én magam is, de kinek-kinek tulajdon kegyelmi ajándéka vagyon Istentől.” Az apostol, az igazság tanítója tehát azt tanácsolja, hogy sokkal jobb asszonyt nem illetni, sőt ha lehetséges, mindkét nem őrizze meg örökre tisztaságát. Azok számára pedig, akikben nincs meg a természet jóindulata és Isten kegyelme: „jobb házasságban élni, mint égni”. Majd így folytatja: „A hajadonok felől nincs ugyan parancsolatom az Úrtól, de tanácsot adok úgy, mint aki irgalmasságot nyertem az Úrtól, hogy hitelre méltó legyek.”

Ezeket mondja ő. A szüzességet az Úr inkább javasolja, mint parancsolja, mert az isteni fazekas jól tudja, milyen törekeny az edény, melyet alkotott, és a szüzesség dolgát hallgatói döntésére bizza. Ezért mondja: „Nem mind fogadják be az Isten ígését, akiknek adatott.” Ugyanis ha a szüzességet megparancsolná, a házasságot pedig elítélné, akkor mint mondtad, atyám, úgy látszanék, hogy megsemmisíti az embereknek azt a bölcsőjét, amiből a szüzesség maga is származik. Mikor tanácsot adnak, a tanácsadó véleményt mond, mikor parancsolnak, a szolgának szükségszerűen engedelmeskednie kell. Mikor a szüzesség várfalát naponta a legerősebb faltörő kossal döngetik, a jóindulatú teremő kegyelme elnézést tanúsított a házasság kérdésében, és nem tette parancssá a szüzességet, nehogy az ember szándéka ropant nehézségekkel járó végrehajtása közben naponta meginogjon. Tehát a szüzesség, atyám, minden tekintetben égi ajándék, és ha egy erényt annál nagyobbra értékelünk, minél nehezebb megtartani, úgy ezt jogosan a házaserkölcse elé helyezhetjük. Hogy e kettő mily mértékben különbözik, hadd világítsam meg egy hasonlattal. Ugyanis amennyire eltér a gaztett a jó tettől, akkora a különbség a kettő között, sőt hogy még világosabban beszéljek, annyi, amennyi a jó és a még jobb között van.

Ha házasságot kötünk, nem vétkezünk, mert megtaláltuk a veszélyes kéjvágy biztos ellen-szerét. De végül is, milyen érdemet szereztünk azzal, ha a természetnek éppúgy engedelmeskedtünk, mint a többi élőlény? Mert ha az erény szinte megvalósíthatatlan, akkor minden szabad, de nem minden használ⁶². Vajon mit tudsz válaszolni erre? Úgy szeressétek házastársatokat, miként Krisztus az egyházat. Az ő szeretete feddhetetlen volt, ti is feddhetetlen módon éljetez hitvesetek mellett. Bizonyára ismered, atyám Hippokratész mondását: „A szerelmi egyesülés kismértékű nyavalyatörés.” Nyilván ismered Epiktétosz filozófus mondását is, aki nagyra becsülte a szüzességet, s minden bűn között a leg súlyosabbnak és leg visszataszítóbbnak a türelmetlenséget és az önuralom hiányát ítélte, s mindig azt mondogatta: „Tűrj, és uralkodj magadon!”

Már int az idő, nagylelkű hősök, hogy ne fáraszsalak benneteket tovább, amire áradó bőbeszédűségem s magának a tárgynak a mélysége és méltósága készített, amelynek kifejtésére semmiféle szónoklat sem volna elegendő. De mivel már intettél, atyám, hogy a három napon át tárgyalt kérdést én magam zárjam le, s kiváló vendégeink is mind erre várnak, oly módon kell önmérsékletre törekednem, hogy az igazságnak és atyai felségednek egyaránt eleget tegyek. Mert mikor az ítéletek ilyen bizonytalanok, és az ellentétes vélemények ennyire egyensúlyban vannak, nehéz úgy szólni, hogy az méltó legyen a tárgyhöz, méltó atyámhoz és méltó Beatrixhoz. Ezért azután, atyám, az elhangzottak alapján egyetlen értelmes ember sem kételkedhet, hogy az a helyes, teljesen és minden szempontból tökéletes szüzesség, amelyről beszélek, s amelyet ritkán találhatunk meg a földön, a házaserkölcse tisztaságánál sokkal előbbre való, s hogy ez az egyetlen erény, amelyet méltán tartunk inkább isteninek, mint emberinek, és ezt az angyalok karában méltán ékítik babérkoszorúval.

⁶¹ *Jó a férfiúnak asszonyt nem illetni...* - ez és a következő három idézet: 1 Kor 7.

⁶² *minden szabad, de nem minden használ* - 1 Kor 10, 23.

De mivel a szüzesség kétféle lehet, hogy úgy mondjam, teljesen tökéletes és nem tökéletes, tökéletes formájához az emberi erények egyikét sem lehet hasonlítani, viszont a nem tökéletes szüzesség lehet testi vagy lelki. Lelki, ha gondolkodásunk szeplőtelen, testi, ha testünk érintetlen. Ezek közül előbbre való a szellem szüzessége a testénél, mert könnyebb szellemünk érintetlenségét megőriznünk, mint testünkét. Viszont ha mindkettőt sikerül megvalósítani, nincs az emberek és istenek előtt nagyszerűbb dolog, és ha a kettő közül az egyiket kiemelhetjük, inkább Isten és nem az ember kedvéért őrizzük meg tisztaságunkat. Ugyanis egy szüzet meg lehet gyalázni, de nem lehet paráznává tenni, mert testét csak úgy lehet megrontani, ha lelke már előbb romlott volt, és ha lelke az erőszakátétel után is tiszta marad, akkor teste sem vétkes.

Felséges atyám, aki arról a házaserkölcscről beszélt, amely a lelket romlatlanságban megőrzi, de önfegyellemmel és vallásos áhítattal eltűri, hogy a test a legszentebb házasságot szolgálja, ezt joggal helyezte a szüzesség ama fajtája elé, amely noha a testet érintetlenül megőrizte, de lelkében szennyezett, mert ezt valóban nem lehet igazi szüzességnek nevezni. Sőt amíg a házaselet tiszta szemérme nem különbözik a lélek szüzességétől, mindaddig egyek és ugyanazok maradnak. Ábrahámnak, akinek volt felesége, és egyesült a szolgálóval is, magatartásából nem hiányzott a tisztaság, és tiszta lélekkel tett eleget házastársi kötelességének. S noha a magánosok tisztasága értékesebb, mint a házasoké, Ábrahám mindkettőnek eleget tett, az egyiknek gyakorlatban, a másiknak gondolkodásmódjával. Ugyanis házasemberként is tiszta életet élt. Képes lett volna a házasság nélküli tisztaságot is elnyerni, s ő is így akarta, de nem volt módja rá.

Őt bizonyos mértékben János evangélistához lehet hasonlítani. Mert amiképpen a béketűrésben egyforma érdemeket szerzett Péter, aki a legsúlyosabb kínzásokat szenvedte el, és János, akinek nem jutott mártírsors, ekképpen az általunk említett kétféle tisztaság érdeme is egyenlő. Ha atyám úgy véli, én magam sem vonom kétségbe, hogy a tiszta házaserkölcse megelőzheti ezt a nem teljes szüzességet, míg annak általunk említett, kiválóbb formájával szemben, noha meg kell elégednie a második hellyel, olykor mégis bátran föl fogja venni a küzdelmet. Így tehát, akiknek feleségük van, ugyanolyan tisztán éljenek, mintha nem volna, viszont akiknek férjük van, viselkedjenek úgy, mintha még nem találtak volna rá, azaz lelküket a házasságban is állandóan érintetlenül és foltatlanul őrizzék meg.

Mi pedig, atyám, miután házasságunk feladatát eddig egyáltalán nem teljesítettük, mert Isten talán inkább azt óhajtja, hogy tiszták maradjunk, és jobban gyönyörködik mindkettőnk korábbi szüzességében, nem engedve a hitvesi ágy hívogatásának és a nász csábító istenségének, szüzi szívvel gondoljunk megint áhítattal a mi szüz Megváltónkra, s akárcsak ő, feszítsük keresztre ezt az eddig egyformán bőségesen gyarapítóit, annyi gyönyörrel táplált testet, amelynél nincsen romlandóbb a földön. Szívünkben mindig őrizzük meg a szavakat, amelyeket Szophoklész Odüsszeusszal elmondott: „Látom már, hogy mi, akik élünk, nem vagyunk egyebek, csak képmások és üres árnyék.”

Igyekezzünk tehát, az állandó szeretet és hit jegyében a tisztaságra törekedve, hogy Krisztus tetszését elnyerjük, és följárjunk cselekedeteihez, és hogy sose szegüljünk szembe akaratával. Hiszen az, aki bennünket megteremtett, jobban szeretett minket, mint mi saját magunkat, és minden értékes vonásunkat előre látta, s amit látott, tudomásunkra hozza. Bízunk rá az uralkodás gondját, legédesebb utódunk megszületését kívánó óhajunkat, mert ő bízta ránk ezt az uralmat, és nem engedi, hogy a keresztény államnak ez a védőbástyája meginogjon. Igyekezzünk a tisztaságot és a kölcsönös, nyájas szeretetet követve, eléje járulni, oda, ahol ő az igazi béke, az igazi boldogság, igazi öröm, az igazi beteljesülés, lelkünk igazi megjelenése, oda, ahol ő maga lesz az erény igazi jutalma, aki az erényt adta, s abban önmagát ajánlotta föl, akinél semmi sem lehet jobb és hatalmasabb. Ugyanis azt mondja: „Én leszek mindaz, amire

mindenki igaz hittel vágyódik: az élet, az üdvösség, az élelem, a bőség, a dicsőség, a tisztesség, a béke s minden jó dolog teljessége.” Ő vágyaink célja, akit végtelen ideig fogunk látni, akit gőg nélkül fogunk szeretni, akit fáradhatatlanul fogunk magasztalni. Ez az ajándék, ez az érzés és ez a cselekvés válik valósággá mindnyájunkban. Igyekezzünk tehát a tisztaság vezetésével ide eljutni, mivel „boldogok, akiknek szívük tiszta, mert ők az Istent meglátják.”⁶³ Ha fáradságos és nehéz feladatnak látszik, amit mondtunk, idézzük föl emlékezetünkben Pindaroszt istentől ihletett szavait: „Kevesen érik el küzdelem nélkül az örömet.” Mégpedig a legnagyobb örömet, mert az mindent fölülmúl, szilárd és örökkévaló.

Ti pedig, előjárók, akiknek jobb sors jutott, s akiknek nemcsak illő, hanem a hatalom törvényei révén kötelező feladatokat örökre megőrizni tisztaságokat, tartsátok szem előtt, kinek a fővezérsége alatt katonáskodtok, és naponként idézzétek föl emlékezetetekben, hogy miféle küzdelemben kell győzelmi pálmát szereznetek. Ugyanis ha azt akarjátok cselekedni, ami Istennek a legkedvesebb, elsősorban a szüzességre törekedjétek, amely nélkül egyetlen erény sem lehet dicsőséges és Isten előtt kedves, mert amely erények híján vannak a jó cselekedeteknek, azok csak tisztátalanok lehetnek.

Te pedig, Ferenc fivérem, te, velem egy lélek, egy szív, egyetlen örömöm és életem egyetlen vigasza, akit miután magammal hoztalak az északi vidékre, csak a magam és atyám legnagyobb fájdalma árán tudok útra bocsátani, ha eme felséges atyád méltóságának és nővéred kegyes érzületének eleget akarsz tenni, sajátítsd el, szeresd és tiszteld ezt a legragyogóbb égi erényt, amely sokkal több dicsőséget kínál, mint a természet. Zabolázd meg lelkedet, fékezd lobbanékony életkorodat, s minthogy királyi vérből való ifjú vagy, magadban mindig arra gondold, hogy semmi sem lehet olyan királyi magatartás, mint testi vágyunkat féken tartani s önuralmunkat minden helyzetben megőrizni. Igyekezz azon, fivérem, édes lelkem, hogy ha atyád birodalmába visszatértél, észrevegyék rajtad, hogy a legszentebb Pannónia királyformáló műhelyéből érkezted vissza. S ha, amint remélem, így cselekszel, s igyekezz rajta lenni, hogy így cselekedjél, akkor sem felséges nagy atyád, Alfonz, sem győzhetetlen atyád, Ferdinánd, nem lesz azon a véleményen, hogy méltatlan utódjuk vagy.

Ti pedig, bátor hősök és vezérek, akik állandó háborút viseltek a hitetlenek és barbárok ellen, s az ország és a hit védelmében naponta szembenéztek a halállal, törekedjétek arra, hogy ha az idő úgy hozza, testeteket éppúgy, mint lelketeket úgy ajánljátok föl, mint valami tiszta égő áldozatot. Legyen erre gondod, Balázs, aki Mátyás király vezetésével és zászlója alatt keltél át Itáliába, hogy ott Alfonz fivérem segítségével a törökök dühét ne csak megfékezd, de gyökerestől ki is irtsad. Te pedig, István, aki a király megbízásából Dáciát kormányozod, gyarapítsd és őrizd mint kísérodet, a tisztaságot, és mint eddig is, járj a király nyomdokain. Te pedig, a makedón nemzetségből származó Lupus, aki akárcsak Hannibál, ifjú éveidben megesküdtél, hogy kiirtod a törököket, naponta elmélkedj magadban, mert ilyen veszélyes helyzetekben önuralomra és tiszta lélekre van szükséged. S ugyanennek az üdvhozó tisztaságnak a gondja kössön le benneteket is, Pál, s ti többi, a pannon zászlót hordozó hadvezér. Gondoljatok magatokban arra, hogy az isteni gondviselés azért állított ide benneteket a keresztény állam határait, hogy tiszta és hősi kebletek mint a hit várfala és sánca, legyen ott, s a krisztushívők táborát e szent erősítéssel vegye körül.

Így hát mindnyájan kedveljétek a tisztaságot, gyakoroljátok a szüzességet, s mindenekelőtt Istent, majd legszentebb és üdvösségeteket a leginkább szívén viselő királyotokat szeressétek, tiszteljétek, becsüljétek. Hű és kegyes engedelmességet tanúsítsatok iránta, úgy nézzetek rá e földön, mint saját atyátokra, s vegyétek figyelembe, hogy ő nem a maga, hanem a ti üdvösségeteket és érdeketeket próbálja biztosítani. És miután e három napon át tartó lakomát a

⁶³ *boldogok, akiknek szívük tiszta...* - Mt 5, 9.

legszentebb szüzesség és a házaserkölc tisztasága megvitatásának szenteltük, őrizzétek meg e két isteni hatalom emlékezetét az ünnepek közti időben is, és ünnepeljétek őket évenként.

KIRÁLY. Végtelen hálát mondok neked, Jézus Krisztus, legjóságosabb és leghatalmasabb atya, hogy ezt a nőt adtad mellém az uralkodás gondját megosztó élettársamul, és miután őt jószágod nekem ajándékozta, már valóban nem egykönnyen tudom eldönteni, mi kívánságom lehetne még a földön. Ő számomra az élet, ő az én vigaszom, a békém, az egyetlen és üdvös gyönyörűség, s leányomként, a gyermekeket is pótolva él mellettem. Beatrixot adtad mellém, hogy boldoggá tegyen, s őrizd meg Beatrixot, hogy ő is őrizhessen engem.

Leányom e kor asszonyainak ékessége, akit örök hálát mondva neki ezért a vitáért, vég nélkül ezer és ezer csókkal borítanék el. Olyan módon beszélt ugyanis a szüzességről, hogy mindkét véleményt érvényesnek ismerte el. S bizony, Herculesre, ez így is van! Nincs nagyobb dolog annál a szüzességnél, amely elősegíti a test és lélek legteljesebb érintetlenségét, viszont a házaselet tisztasága értékesebb annál a szüzességnél, amely csupán a test, de nem a lélek tisztaságát őrzi meg. Lehetetlen lett volna bármit is annál tetszetősebben és körültekintőbben megfogalmazni, mint ahogy ő ebben a kérdésben, mindkét erény méltóságát megőrizve, összhangot teremtett.

Ti pedig, nagylelkű férfiak, akik az én Beatrixomra oly feszülten figyeltetek, győződjétek meg most arról, hogy egyszer s mindenkorra milyen okotok van rá, hogy a jövőben még jobban szeressétek és tiszteljétek. Évenként ünnepélyesen emlékezzetek vissza erre a napra, hirdesétek, magasztaljátok és ismételjétek Beatrix nevét, aki legkegyesebb szülőtök, Pannónia királynéja, a Duna istennője s legfőképpen Mátyás király legédesebb leánya.

Ti pedig, fiúk, a mi Beatrixunk sosem múló emlékére szórjatok szét értékes ajándékokat, és minden vendégnek ajándékozzatok egy talentumot, egy köpenyt, egy gyöngyökkel kirakott kelyhet, s árásszatok el kit-kit annyi adománnyal, amennyit csak óhajt; ma mindenki számára nyíljék meg az öröm kapuja. Majd mindnyájan eléje járulva vegyetek búcsút tőle, s minél gyakrabban kiáltjátok el Aragóniai Beatrixnak, a Duna úrnőjének, Mátyás király leányának a nevét.

A VENDÉGEK TETSZÉSNYILVÁNÍTÁSA

Éljen a kegyes és szerencsés Beatrix, Pannónia áldott királynéja, aki minket életével boldoggá tesz, éljen a szent, tiszta és erkölcsös király, éljen a királynéval együtt a kegyes Mátyás, éljen egyformán a szent életű király és királyné! Éljen az emberek e dicsőségteljes büszkesége, éljen a világ két igazi világossága, éljen sokáig a földnek a két ékessége, éljen Pannónia lakóinak ez az egyetlen reménysége, éljen a halandók közt ez a két csillag, éljen a hívőknek ez a két dísz, akik közül az egyikben megvan az, ami a királyokban szent és magasztalni való lehet s mindaz, ami bármikor is dicsőséges és kíváncsú volt egy királyban! A másikban egyesülve látjuk mindazt a tisztaságot és szemérmet, mindazt az erényt és kiválóságot, amit az eddig élt valamennyi királyné oly bőségben valaha is ajándékba kapott.

Legjóságosabb és leghatalmasabb Krisztus, és isteni szűz, a halandók egyetlen istennője, valamint ti, többi isteni égi lakók, őrizzétek meg számunkra a királyt és a királynét. És meg-sokasítván őket, adjátok meg a legszentebb, olyannyira kívánt utódot, tekintsetek meg a pannonok óhaját és vágyakozását, hallgassátok meg kérésünket, s intsetek igent kegyes esdeklésünkre. Fordítsátok kegyes tekinteteket Magyarországra, vegyétek figyelembe, miben szűkölködik országunk, növeljétek a nép fölött uralkodó kegyes sarjat, és ne tőrjétek el, könyörgünk, hogy a Corvin és Aragóniai vérnek magva szakadjon.

Őrizzétek meg a népek számára valamennyi erénynek e két példaképét, őrizzétek meg a legnagyobb művek e két alkotóját, őrizzétek meg a keresztény hitnek ezeket a legbiztosabb bástyáit, őrizzétek meg Itália és Pannónia lakóinak ezt a ragyogó dicsőségét, őrizzétek meg a tudományoknak, a legkiválóbb művészeteknek ezt a két pártfogóját. Őrizzétek meg a nagyszerűségnek és a kegyes bőkezűségnek ezeket a példaképeit, őrizzétek meg a legyőzhetetlen keresztényeknek ezt a fejedelmét, őrizzétek meg a keresztény közösség megvédelmezőjét, őrizzétek meg a barbár hitetlenségnek ezt a megsemmisítőjét, s őrizzétek meg végül a Krisztus elleni lázadás lecsillapítóját.

Naponta tartson a szent életű Mátyás diadalmenetet a teljességgel hitetlen barbárok fölött, a szent életű Mátyás naponta arasson dicsőséges győzelmeket. A szent életű Mátyás boldog és szerencsés életében múlja fölül Nesztór éveit, a szent életű Mátyás foglalja el egész Szkítiát és Ázsiát, és ha a népek közt bárhol is megjelenik a hitetlenség, állítsa helyre Krisztus igaz hitét, s uralmával biztosítsa annak megmaradását.

A királyné dicsőséges, szerencsés és boldog Aragóniai sarjat szüljön, a kedvünkért fönixként újítsa meg a királlyal együtt életét, és boldogan töltsék együtt az éveket. Tartson távol Isten a királytól és a királynétól minden fájdalmat, betegséget, zavargást, a baj valamennyi fajtáját, és számtalan öröm, kellemes perc, szüntelen derű, állandó szeretet, az igazi örömök, a biztos szerencse és sosem szűnő biztonság virágoztassák ki és irányítsák életüket.

Valamennyi nép Mátyást óhajtsa királyának, minden tartomány Beatrixot hívja meg királynéjának, valamennyi nép és nemzet Mátyást és Beatrixot magasztalja, emlegesse, tisztelje és ünnepelje! Így hallgassa meg most az égben az isteni kegyelem kérésünket, kinyilvánított óhajunkat, így erősítse meg, vágyainkat és reményeinket így váltsa valóra! Üdvözljük tehát örömmel mindkét királyi felséget, évenként ünnepélyesen emlékezzünk meg erről a napról, és hagyjuk az utókorra örökségül, hogy a századok folyamán szüntelenül magasztalja a szent életű Mátyás királyt és a legkegyesebb Beatrixot.

JEGYZETEK

Az összefüggő görög betűs szövegeket nyomdatechnikai okokból a szövegben nem tudtuk közölni, de ez a megértésben nem okoz zavart, mert ilyen esetben Bonfini mindig közli a szöveg fordítását is. Az egyes görög betűvel írt szavakat a szövegben mi is görög betűkkel írva közöljük. A görög szavak latin betűs átírásánál megtartottuk Bonfini latinos írásmódját. Kivételt a görög tulajdonnevekkel tettünk, amelyeket a magyar helyesírás szabályai szerint írva közlünk.

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Antonius Bonfinis: *Symposion de virginitate ét pudicitia coniugali* (Edidit Stephanus Apró Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, 1943).

A BIBLIAI KÖNYVEK RÖVIDÍTÉSE

ÓSZÖVETSÉG

Teremtés könyve	Ter
Sámuel I. könyve	1Sám
Sámuel II. könyve	2Sám
Zsoltárok könyve	Zsolt
Prédikátor könyve	Préd
Énekek éneke	Én
Jeremiás könyve	Jer
Ozeás könyve	Oz

ÚJSZÖVETSÉG

Máté evangéliuma	Mt
Márk evangéliuma	Mk
Lukács evangéliuma	Lk
János evangéliuma	Jn
Rómaiaknak írt levél	Róm
Korintusiaknak írt I. levél	1Kor
Efezusiaknak írt levél	Ef
Szent Péter I. levele	1Pt
Szent János I. levele	1Jn
Jelenések könyve	Jel